



ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΠΜΣ:
ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ, ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ & ΙΔΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

***ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΟΤΗΤΑ & ΠΑΙΔΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΝ
ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ***

*Ανάλυση του ιδρύματος παιδικής προστασίας ως μελέτη
περίπτωσης κοινωνικής πρόνοιας*

**Θεωρία και Πράξη:
Στο Χατζηκυριάκειο Ίδρυμα Παιδικής Προστασίας**

**ΕΙΡΗΝΗ ΚΛΗΜΗ
Α.Μ. 3032201701408**

Επιβλέπουσα

Δέσποινα Καρακατσάνη, Καθηγήτρια Τμήματος Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

Μέλη Εξεταστικής Επιτροπής

Έφη Γαζή, Αν. Καθηγήτρια Τ.Κ.Ε.Π. Πανεπιστημίου Πελοποννήσου
Ηλέκτρα Κουτσούκου, Διδάκτωρ Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

Κόρινθος, 2019

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	6
ABSTRACT	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	8

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Η ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

1.1 Διατύπωση του προβλήματος.....	10
1.2 Σκοπός και στόχοι της έρευνας.....	13
1.3 Ερευνητικά ερωτήματα.....	14
1.4 Εννοιολογικές οριοθετήσεις– Λειτουργικός ορισμός	14
1.4.1 Ο εννοιολογικός προσδιορισμός της μονογονεϊκής οικογένειας.....	15
1.4.2 Ο εννοιολογικός προσδιορισμός του κοινωνικού αποκλεισμού.....	18
1.4.3 Ο εννοιολογικός προσδιορισμός του ιδρύματος παιδικής προστασίας.....	21
1.5 Επισκόπηση ερευνών για παράγοντες κοινωνικού αποκλεισμού μονογονεϊκών οικογενειών και λόγους εισαγωγής παιδιών σε ιδρύματα.....	23

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΜΟΡΦΕΣ & ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

2.1 Μονογονεϊκή οικογένεια από διάσταση - διαζύγιο	29
2.2 Μονογονεϊκή οικογένεια από χηρεία.....	31
2.3 Μονογονεϊκή οικογένεια από μητρότητα εκτός γάμου.....	34
2.4 Ο ρόλος της μητέρας ως μόνου γονέα.....	37
2.5 Ο ρόλος του πατέρα ως μόνου γονέα.....	39

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ & ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

3.1 Παράγοντες φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού της μονογονεϊκής οικογένειας.....	42
3.2 Το κράτος πρόνοιας για τη μονογονεϊκή οικογένεια.....	44
3.3 Μέτρα κοινωνικής πολιτικής στην Ελλάδα για τις μονογονεϊκές οικογένειες και τα παιδιά τους.....	48

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΠΑΙΔΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ & ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΠΑΙΔΙΩΝ

4.1 Η έννοια της παιδικής προστασίας.....	57
4.2 Ο ρόλος των ιδρυμάτων παιδικής προστασίας στην Ελλάδα.....	59
4.3 Μοντέλα/μέθοδοι εναλλακτικής φροντίδας παιδιών.....	60
4.3.1 Ιδρυματική φροντίδα.....	60
4.3.2 Αναδοχή φροντίδα.....	68
4.3.3 Υιοθεσία.....	73
4.4 Ενδεικτικά πλαίσια παιδικής προστασίας στον Νομό Αττικής.....	75
4.5 Δικαιώματα παιδιών που ζουν σε ιδρύματα.....	81

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΕΡΕΥΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ - ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

5.1 Η προσέγγιση της έρευνας.....	84
5.2 Το δείγμα της έρευνας.....	85
5.3 Το εργαλείο συλλογής δεδομένων.....	86
5.4 Διαδικασία καταγραφής και ανάλυσης των δεδομένων.....	88
5.5 Τήρηση δεοντολογίας στην ποιοτική έρευνα.....	89

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

6.1	Εισαγωγή.....	90
6.2	Το Χατζηκυριάκειο ίδρυμα παιδικής προστασίας ως πεδίο δράσης της παρούσης έρευνας.....	91
6.3	Παρουσίαση και ανάλυση των δεδομένων και αποτελεσμάτων της περιγραφικής ομάδας των ημεδαπών αρχηγών μονογονεϊκής οικογένειας.....	94
6.4	Παρουσίαση και ανάλυση των δεδομένων και αποτελεσμάτων της συγκριτικής ομάδας των αλλοδαπών αρχηγών μονογονεϊκής οικογένειας.....	119
6.5	Συμπεράσματα – Προβληματισμοί έρευνας	146

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	157
--------------------------	------------

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΙ

Πρωτόκολλο ημι-δομημένης συνέντευξης περιγραφικής ομάδας μονογονέων.....	164
--	-----

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

Πρωτόκολλο ημι-δομημένης συνέντευξης συγκριτικής ομάδας μονογονέων.....	168
---	-----

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ

Έντυπο συγκατάθεσης συμμετεχόντων στην έρευνα.....	172
--	-----

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η εργασία αυτή είναι αφιερωμένη στην αγαπημένη ομάδα της Κοινωνικής Υπηρεσίας του Χατζηκυριάκειου Ιδρύματος για την αμέριστη υποστήριξη και εμπιστοσύνη της στο πρόσωπό μου.

Θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες και τον σεβασμό μου στην επιβλέπουσα καθηγήτριά μου, κυρία Δέσποινα Καρακατσάνη για τη συνεργασία μας, την πολύτιμη καθοδήγηση και στήριξή της σε όλη τη πορεία της εκπόνησης της εργασίας μου.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες θα ήθελα να απευθύνω στους μονογονείς που με εμπιστεύτηκαν και δέχτηκαν να συμμετάσχουν στην έρευνά μου.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οι αρνητικές επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης έχουν επηρεάσει πολυεπίπεδα μια ιδιαίτερα ευπαθή κοινωνική ομάδα, την μονογονεϊκή οικογένεια. Σκοπός της παρούσας έρευνας αποτελεί η μελέτη των παραγόντων που οδηγούν μονογονείς στην απόφαση της εισαγωγής των παιδιών τους σε ίδρυμα παιδικής προστασίας από την σκοπιά ημεδαπών και αλλοδαπών μονογονέων. Αυτό αποτελεί και το κύριο ερευνητικό μας ερώτημα. Επιχειρείται, λοιπόν, η διερεύνηση αυτών των παραγόντων σε θέματα που άπτονται κυρίως των αντικειμενικών δυσκολιών της οικογενειακής, προσωπικής, επαγγελματικής και κοινωνικής τους ζωής, ερμηνεύοντας ομοιότητες και διαφορές ανάμεσα στις δύο ομάδες. Παράλληλα, γίνεται μια προσπάθεια αποτίμησης (1) των μέτρων κοινωνικής προστασίας που λαμβάνουν ημεδαποί/αλλοδαποί μονογονείς, καθώς και (2) του βαθμού που η εξω-οικογενειακή φροντίδα των παιδιών τους συμβάλει στις ανάγκες των παιδιών τους και στην αντιμετώπιση των δυσκολιών της μονογονεϊκής οικογένειας. Μέσα από μια ποιοτική προσέγγιση με ημι-δομημένες συνεντεύξεις (σε ημεδαπούς και αλλοδαπούς μονογονείς) ως ερευνητικής μεθόδου, θα επιδιώξουμε να αντλήσουμε τα απαραίτητα στοιχεία, τα οποία θα μας επιτρέψουν να εξάγουμε τα δικά μας συμπεράσματα.

Λέξεις - κλειδιά: μονογονεϊκή οικογένεια, κοινωνικός αποκλεισμός, ίδρυμα παιδικής προστασίας

ABSTRACT

The negative effects of the economic crisis have affected a highly vulnerable social group, the single parent family, on a multi-level basis. The purpose of this research is to study the factors that lead single-parents to the decision to place their children in a child protection institution, from the point of view of both native Greek and foreign single-parents. This is our main research question. So it is attempted to explore these factors in matters that are mainly related to the objective difficulties of their familial, personal, professional and social life, by interpreting similarities and differences between the two groups. At the same time, an effort is made to assess (1) the social protection provisions received by native / foreign single-parents, and (2) the extent to which the care outside of the home about their children gives consideration to the needs of their children and to the difficulties of the single parent family. Through a qualitative approach using the semi-structured interview (both native and foreign single-parents) as a research method, we will seek to collect the necessary information that will allow us to draw our own conclusions.

Keywords: single-parent family, social exclusion, child protection institution

Η παρούσα μελέτη διενεργείται στο πλαίσιο της εκπόνησης μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας και έχει ως αντικείμενο την διερεύνηση των παραγόντων που ωθούν έναν μονογονέα στην Ελλάδα της κρίσης να λάβει την απόφαση τοποθέτησης του παιδιού ή των παιδιών του σε ίδρυμα παιδικής προστασίας, μέσα από συνεντεύξεις των ίδιων των γονέων που ήρθαν αντιμέτωποι με αυτήν τους την απόφαση.

Οι λόγοι που ώθησαν στην επιλογή του συγκεκριμένου θέματος, πέρα από την συσχέτιση που έχει με το περιεχόμενο του τίτλου που φέρει το μεταπτυχιακό πρόγραμμα, σχετίζονται εκτός των άλλων και με την άσκηση της επαγγελματικής μου ιδιότητας ως κοινωνικής λειτουργού στο Χατζηκυριάκειο Ίδρυμα Παιδικής Προστασίας στον Πειραιά, ενός χώρου που υποδέχεται και φιλοξενεί παιδιά, προερχόμενα από διάφορα πολιτισμικά και σύνθετα οικογενειακά περιβάλλοντα με σοβαρά κοινωνικοοικονομικά προβλήματα. Η τελευταία δεκαετία, που την χαρακτηρίζει η οικονομική και κοινωνική κρίση, είναι για το Χατζηκυριάκειο Ίδρυμα μεταξύ άλλων μια δεκαετία υποδοχής ενός σημαντικού αριθμού παιδιών προερχόμενα από μονογονεϊκές οικογένειες, οι οποίες με δική τους πρωτοβουλία και συναίνεση ζητούν την προστασία των παιδιών τους. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με το ενδιαφέρον που καταγράφεται σε έρευνες και βιβλιογραφία για το μείζον θέμα του κοινωνικού αποκλεισμού των παιδιών από μονογονεϊκές οικογένειες, αποτέλεσαν το κύριο έναυσμα για την εκπόνηση της παρούσας ερευνητικής μελέτης.

Η μελέτη αποτελείται από έξι κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο, το οποίο αναφέρεται στην προβληματική της έρευνας, διατυπώνονται το πρόβλημα, οι σκοποί και κύριο ερευνητικό ερώτημα καθώς και τα επιμέρους ερωτήματα που απορρέουν από αυτό, γίνονται οι απαραίτητες αναφορές στις εννοιολογικές οριοθετήσεις, καθώς και η επισκόπηση των ερευνών σχετικά με παράγοντες κοινωνικού αποκλεισμού των μονογονεϊκών οικογενειών και λόγους εισαγωγής παιδιών στα ιδρύματα παιδικής προστασίας. Στο δεύτερο κεφάλαιο περιγράφονται οι βασικές μορφές και τα χαρακτηριστικά της μονογονεϊκής οικογένειας, οι οποίες σχηματίζονται με βάση την οικογενειακή κατάσταση των μόνων γονέων. Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά των παραγόντων που οδηγούν στον κοινωνικό αποκλεισμό της μονογονεϊκής οικογένειας,

καθώς και του ρόλου του κράτους πρόνοιας αλλά και των μέτρων κοινωνικής πολιτικής της Ελλάδας για την προστασία της. Στο τέταρτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στην παιδική προστασία και τα δικαιώματα που περιλαμβάνονται στη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού και παρουσιάζεται ο ρόλος των σύγχρονων ιδρυμάτων παιδικής προστασίας. Στο πέμπτο κεφάλαιο παρατίθεται η μεθοδολογία που θα ακολουθηθεί και περιγράφονται το δείγμα της έρευνας, το εργαλείο συλλογής δεδομένων και η διαδικασία καταγραφής και ανάλυσης των δεδομένων. Η εργασία περατώνεται με το έκτο κεφάλαιο, όπου καταχωρούνται τα δεδομένα που συλλέχθηκαν από τις ημι-δομημένες συνεντεύξεις με τους γονείς μονογονεϊκών οικογενειών και αναφέρονται τα αποτελέσματα, τα συμπεράσματα και οι προβληματισμοί της έρευνας.

Στα παραρτήματα της μελέτης ο αναγνώστης μπορεί να βρει τα δύο πρωτόκολλα συνέντευξης της έρευνας που χρησιμοποιήθηκαν στις δύο ομάδες (περιγραφική και συγκριτική) μονογονέων, ημεδαπών και αλλοδαπών.

1. Η ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

1.1. Διατύπωση του προβλήματος

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες, ο άνθρωπος κατακλύζεται από τον ορμητικό χείμαρρο που ακούει στο όνομα παγκοσμιοποίηση. Σε μια εποχή βαθμιαίας πτώσης της ισχύος του κράτους και του πολιτισμού, της κρίσης των θεσμών και των αξιών, καθώς και ρήξης των κοινωνικών δεσμών και κάθε μορφής κοινωνικής προστασίας, η διαρκής ενίσχυση των τάσεων εξατομίκευσης του σύγχρονου ανθρώπου αποδυναμώνει τη διαδικασία «αποδοχής του «Άλλου» μέσα από τη συγκρότηση της ετερότητας» και οδηγεί στην έκπτωση της έννοιας του γάμου και της οικογένειας (Μάτσα, 2009:173-175,185). Η μετατόπιση προς τις πολιτικές της ατομικής ευκαιρίας έχει ως συνέπεια να βάλλεται η αξιοπρέπεια ευπαθών κοινωνικών ομάδων, όπως των μονογονεϊκών οικογενειών και των μακροχρόνια ανέργων, που θεωρούνται ομάδες υψηλού κίνδυνου όσον αφορά τον κοινωνικό αποκλεισμό. Έχει επίσης ως αποτέλεσμα, οι ήδη κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες να φέρουν διπλό βάρος. Από τη μια πλευρά να υποβάλλονται, μέσω κανόνων, σε όλο και περισσότερους περιορισμούς και σε κίνδυνο πολλαπλών αποκλεισμών και από την άλλη, βρισκόμενοι ήδη σε αποκλεισμό, να είναι λιγότερο «θεατοί» και να υπολογίζονται λιγότερο (Duffy, 1999:72,92,94).

Στις χώρες με ισχυρούς οικογενειακούς, συγγενικούς και κοινωνικούς δεσμούς και ειδικότερα στις χώρες του ευρωπαϊκού νότου, στις οποίες ανήκει και η Ελλάδα, οι επιπτώσεις της απομόνωσης και περιθωριοποίησης ενδέχεται να επηρεάζουν χαμηλότερα ποσοστά ανθρώπων, διότι η διατήρηση των κοινωνικών δεσμών και δικτύων λειτουργούν ως δικλείδα ασφαλείας για την κοινωνική συνοχή και συμπληρώνουν τα όποια κενά του κοινωνικού κράτους (Duffy, 1999:74). Εντούτοις, με το ξεκίνημα της οικονομικής κρίσης στη χώρα μας, η ελλειμματική κοινωνική και προνοιακή πολιτική αρχίζει να γίνεται έντονα αισθητή και σε αυτό έρχεται να προστεθεί και η διαρκής αποδυνάμωση και διάλυση των άτυπων δικτύων στήριξης, τα οποία είναι ζωτικής σημασίας για πολλές ευπαθείς ομάδες, όπως οι μονογονεϊκές οικογένειες. Η κοινωνική κατάσταση στην οποία έχει επέλθει η Ελλάδα λόγω της κρίσης δεν αφήνει περιθώρια αισιοδοξίας για το αύριο, καθώς τη λιτότητα ακολουθεί νέα λιτότητα και πλήττει με ακαριαίο τρόπο όλο και περισσότερους ανθρώπους, παγιδεύοντάς τους σε

ένα φαύλο κύκλο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού, από τον οποίο είναι σχεδόν ακατόρθωτο να ξεφύγουν (Μπαλούρδος & Σπυροπούλου, 2012:165).

Σήμερα, η μονογονεϊκότητα συνιστά μία δεδομένη πια κατάσταση, η οποία γίνεται σε ποσοστιαία βάση όλο και πιο έκδηλη και στη χώρα μας και αποτελεί πια πρόκληση για την εφαρμόζουσα κοινωνική πολιτική των χωρών της Ε.Ε., καθώς σε όλα αυτά τα κράτη τα ποσοστά της φτώχειας των νοικοκυριών των μόνων γονέων παρουσιάζουν σημαντική αριθμητική διαφορά από εκείνα των υπόλοιπων οικογενειών με εξαρτώμενα παιδιά. Η αντίστοιχη μελέτη των πολιτικών προστασίας για την οικογένεια που ακολουθούνται στις χώρες της Ε.Ε. επισημαίνει ακόμα ότι η Ελλάδα υπολείπεται αρκετά στο θέμα της εφαρμογής ενός ικανοποιητικού και ωφέλιμου θεσμικού πλαισίου για την μονογονεϊκή οικογένεια, που θα μπορέσει την θωρακίσει από τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Δυστυχώς δεν έχει σχεδιαστεί ένα αυτόνομο νομοθετικό πλαίσιο προστασίας αυτών των οικογενειών, με κύριες κατευθυντήριες γραμμές στα κοινωνικοοικονομικά τους προβλήματα, όπως αυτό που αφορά στη φροντίδα των παιδιών ενώ οι μονογονεϊκοί εργάζονται. Εντοπίζονται κάποια γενικά θεσμοθετημένα μέτρα για την οικογένεια, τα οποία εφαρμόζονται και σε κάποιες ή όλες τις περιπτώσεις μονογονεϊκών οικογενειών, καθώς και διάφορες ασύνδετες μεταξύ τους ρυθμίσεις για τις οικογένειες αυτές, που ενσωματώνονται πρόχειρα σε σχετικούς νόμους. Για τις πολύτεχνες οικογένειες, εντούτοις, δίνεται σημαντικότερη βαρύτητα, γεγονός που διαπιστώνεται εύκολα αν ανατρέξει κάποιος στο θεσμοθετημένο πλαίσιο προστασίας τους, που προβλέπει μια σειρά από ειδικές οικονομικές και κοινωνικές παρεμβάσεις στήριξής τους. Ο τρόπος που εξελίσσεται και διαπλάθεται το καθεστώς κοινωνικής προστασίας στη χώρα μας δε ακολουθεί τη σύμφωνη πολιτική οργάνωσης και ούτε προχωράει σύμφωνα με τα ειδικά κριτήρια αυτής της ομάδας των οικογενειών (Κικίλιας, Παπαλιού & Φαγαδάκη, 2008:137-140). Κάτι τέτοιο συνεπάγεται την εδραίωση στη χώρα μας πολιτικών παρέμβασης στον κοινωνικό αποκλεισμό με ασταθή, έκτακτο και πρόχειρο περιεχόμενο, αφού αρκετά συχνά σχεδιάζονται χωρίς να ληφθεί υπόψη η ρίζα του προβλήματος (Παπαδοπούλου, 2002:59-60).

Ο κοινωνικός αποκλεισμός και οι επιπτώσεις που προκαλεί δεν αφορά ένα μόνο μέλος της οικογένειας αλλά ολόκληρο το οικογενειακό σύστημα. Συγκεκριμένα, πρόκειται για τα παιδιά των μονογονεϊκών οικογενειών που έρχονται κι αυτά αντιμέτωπα με τη δύσκολη αυτή κατάσταση (Μουσούρου, 2007:74) και καλούνται πολλές φορές να χειριστούν ακόμα πιο οδυνηρά συναισθήματα από τον γονέα τους, γεγονός που

επιβαρύνει τη μετέπειτα πορεία τους (Τσιάκαλος, 1999:56). Τα τέκνα των μονογονεϊκών οικογενειών φαίνεται πως είναι ιδιαίτερα ευάλωτα σε τέτοιες συνθήκες, και, σύμφωνα με την Ridge (2002), συγκριτικά με τις υπόλοιπες πληθυσμιακές ομάδες, πλήττονται σε μεγαλύτερο βαθμό από τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό (Spyrou, Thoma, Antoniou, Agathokleous, Teylor, Cohen et al., 2007:56).

Όλες οι παραπάνω διαπιστώσεις δημιουργούν έντονο προβληματισμό για τον τρόπο που πρέπει να δράσουν οι μονογονείς, προκειμένου να καταφέρουν να διασφαλίσουν την αξιοπρεπή διαβίωση των παιδιών τους, το δικαίωμά τους στην εκπαίδευση και κυρίως την ασφάλεια και προστασία τους, οδηγώντας τους συχνά σε αδιέξοδο, ένα αδιέξοδο που μπορεί να τους δείξει το μονόδρομο του ιδρύματος παιδικής προστασίας.

Σε διεθνές επίπεδο, όμως, όπως και στην Ελλάδα, οι ερευνητικές μελέτες για τις επιπτώσεις του κοινωνικού αποκλεισμού της μονογονεϊκής οικογένειας και τους παράγοντες που οδηγούν τους μονογονείς στη μετάθεση της φροντίδας των παιδιών τους σε κάποιο ίδρυμα παιδικής προστασίας, ως της μόνης πολλές φορές επιλογής, ιδίως έτσι όπως βιώνεται η εμπειρία αυτή από τους ίδιους τους γονείς, φαίνεται να είναι περιορισμένες και αποσπασματικές και αφορούν συχνά ευρύτερες έρευνες που έχουν διεξαχθεί γενικευμένα σε οικογένειες και παιδιά αυτής της μορφής, όπως εκείνων που μελετούν την παιδική φτώχεια γενικότερα. Σύμφωνα με ορισμένους ερευνητές (Kogidou & Pliogou, 2006:15), οι περισσότερες μελέτες που έχουν λάβει χώρα, δίνουν περισσότερο έμφαση στην αποτύπωση της κοινωνικής θέσης των μονογονεϊκών οικογενειών, στα προβλήματα που συναντούν και στις προκλήσεις που καλούνται να φέρουν εις πέρας, ενώ η δική τους φωνή τους σχεδόν ποτέ δεν συμπεριλαμβάνεται στις πολιτικές συζητήσεις.

Όλη η παραπάνω προβληματική, που επιχειρήθηκε να διατυπωθεί όσο πιο κατανοητά γίνεται, οδηγεί στη διεξαγωγή της συγκεκριμένης ερευνητικής μελέτης, η οποία επιχειρεί να διερευνήσει τους λόγους που ώθησαν αρχηγούς μονογονεϊκών οικογενειών να επιλέξουν την εξω-οικογενειακή φροντίδα των παιδιών τους την περίοδο της κρίσης, μέσα από συνεντεύξεις δύο ομάδων γονέων, ημεδαπών και αλλοδαπών, σε θέματα που άπτονται κυρίως των αντικειμενικών δυσκολιών της οικογενειακής, προσωπικής, επαγγελματικής και κοινωνικής τους ζωής, και τα οποία λειτούργησαν καθοριστικά σε αυτήν την επιλογή, αλλά και της σημασίας αυτής της επιλογής για τους ίδιους και τα παιδιά τους. Ο διαχωρισμός των γονέων σε δύο ομάδες γίνεται για να αναδείξει τυχόν

διαφορετικούς λόγους που οδηγούν έλληνες μονογονείς από αλλοδαπούς σε αυτήν την απόφαση και, κατά συνέπεια, τις διαφορετικές πολιτικές προστασίας που εφαρμόζονται για την κάθε περίπτωση.

Δεδομένου ότι σήμερα κάθε νέο πόρισμα των αρνητικών συνεπειών της κρίσης και των δεικτών φτώχειας θεωρείται σε πρώτη φάση έγκαιρο και σε σύντομο διάστημα χαρακτηρίζεται ως παρωχημένο, αλλά και η διαπίστωση ότι οι μονογονεϊκές οικογένειες πλήττονται σε μεγαλύτερο βαθμό από τον κοινωνικό αποκλεισμό (Μπαλούρδος, 2012: 23, 32), θέτουν το θέμα της ουσιαστικής διερεύνησης των φαινομένων αυτών από την άποψη των ίδιων των μονογονέων αλλά και της συμπερίληψης των φωνών τους στη χάραξη κοινωνικής πολιτικής, ως μείζονος σημασίας (Κιρκιγιάννη, 2016: 18).

1.2. Σκοπός & στόχοι έρευνας

Με δεδομένο τον υψηλό βαθμό κινδύνου και κοινωνικού αποκλεισμού που διατρέχει μια μονογονεϊκή οικογένεια στην περίοδο της οικονομικής κρίσης, σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η διερεύνηση των παραγόντων που αναγκάζουν τους μονογονείς στην εισαγωγή των παιδιών τους σε ίδρυμα παιδικής προστασίας.

Ως βασικοί στόχοι της μελέτης τέθηκαν:

1) Η διερεύνηση των παραγόντων που ωθούν τους μονογονείς στην επιλογή ιδρυματικής φροντίδας των παιδιών τους σε συνάρτηση με (α) την προσωπική - οικογενειακή τους κατάσταση, (β) την εθνικότητα και το καθεστώς διαμονής στη χώρα, (γ) το οικονομικό επίπεδο ζωής και τις συνθήκες διαβίωσης τους, (δ) την κοινωνική τους ζωή και το συγγενικό και ευρύτερο δίκτυο υποστήριξης και (ε) τις ενέργειες της πολιτείας ή άλλων φορέων για την υποστήριξή τους, μέσα από τις δηλώσεις των δύο ομάδων γονέων, ημεδαπών και αλλοδαπών.

2) Η διερεύνηση των παραγόντων αυτών ως προς την ταύτιση ή την απόκλιση τους ανάμεσα στις δηλώσεις των δύο ομάδων μονογονέων (περιγραφικής και συγκριτικής) με βάση τη διαφορετική εθνικότητα και τις ιδιαίτερες συνθήκες ζωής τους, καθώς και η αναζήτηση των βαθύτερων αιτιών που ερμηνεύουν μια ενδεχόμενη διαφοροποίηση των παραμέτρων.

3) Η μελέτη του βαθμού στον οποίο το ίδρυμα παιδικής προστασίας καταφέρνει να ανταποκριθεί στους παράγοντες/δυσκολίες που 'έσπρωξαν' του μονογονείς σε αυτήν την απόφαση, μέσα από τις απόψεις των ίδιων των μονογονέων.

1.3. Ερευνητικά ερωτήματα

Για την επίτευξη των παραπάνω στόχων, το ερευνητικό ερώτημα που έχει οριστεί στη ερευνητική αυτή μελέτη είναι η εξής:

- Ποιοι είναι οι λόγοι που οδηγούν έναν μονογονέα να ζητήσει τη φροντίδα και προστασία του παιδιού/παιδιών του από ένα ίδρυμα παιδικής προστασίας;

Μέσα από το κύριο αυτό ερευνητικό ερώτημα απορρέουν και κάποια επιμέρους ερωτήματα:

- Ποια η προσωπική, οικογενειακή και κοινωνική ζωή των μονογονέων και ποιο το βιοτικό επίπεδο ζωής τους;
- Ποιες κοινωνικές-οικονομικές παροχές και επιδόματα λαμβάνουν από το κράτος ως μονογονείς;
- Διαφέρουν τα μέτρα κοινωνικής προστασίας της μονογονεϊκής οικογένειας από ημεδαπούς πολίτες σε αλλοδαπούς και σε τι διαφοροποιούνται;
- Καταφέρνει ένα ίδρυμα παιδικής προστασίας να καλύψει ανάγκες της μονογονεϊκής οικογένειας και με αυτόν τον τρόπο να λειτουργήσει ως υποκατάστατο του κράτους πρόνοιας;

1.4. Εννοιολόγηση – λειτουργικός ορισμός

Για την επίτευξη του σκοπού της έρευνας και την απάντηση του κεντρικού ερευνητικού ερωτήματος που τίθεται, είναι αναγκαία η εννοιολογική αποσαφήνιση και η οριοθέτηση του πεδίου των εννοιών που απαρτίζουν την μελέτη αυτή. Συγκεκριμένα, επιχειρείται η περιγραφή και ο προσδιορισμός του πεδίου χρήσης των όρων μονογονεϊκότητα, κοινωνικός αποκλεισμός και ίδρυμα παιδικής προστασίας.

1.4.1. Ο εννοιολογικός προσδιορισμός της μονογονεϊκής οικογένειας

Στη σύγχρονη εποχή, η παραδοσιακή μορφή της οικογένειας μεταλλάσσεται διαρκώς και τη θέση της καταλαμβάνουν καινούργιες μορφές οικογένειας με συνηθέστερες αυτές των μονογονεϊκών οικογενειών (Αντωνοπούλου, 2012: 424). Επιχειρώντας να αναλύσουμε το περιεχόμενο του όρου, διαπιστώνεται ότι δεν συναντάται -διεθνώς- αποδεκτός ορισμός για την μονογονεϊκότητα, και καμία χώρα δεν στηρίζεται σε έναν και μόνο επίσημο ορισμό (Κογκίδου, 1995: 290). Η ευθύνη της ανατροφής των παιδιών από ένα γονέα δεν αποτελεί κάτι καινούργιο, όμως τις τελευταίες δεκαετίες σημείωσε ανοδική πορεία, οπότε και καθιερώθηκε από τους ερευνητές ο όρος «μονογονεϊκή οικογένεια». Η υιοθέτηση του όρου επί της ουσίας καταδεικνύει μια μεταστροφή στα κοινωνικά δεδομένα, η οποία από τη μια σημαίνει αποδοχή από την ευρύτερη κοινωνία των μεταβολών που έχουν προκύψει στη δομή της οικογένειας και από την άλλη γεννά νέους κοινωνικούς προβληματισμούς (Μπαμπάλης, 2011:29). Στην Έκθεση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (1989), η μονογονεϊκή οικογένεια ορίζεται ως εκείνη που απαρτίζεται από *«ένα γονέα -χωρίς σύζυγο ή σύντροφο αλλά, ίσως, μαζί με άλλα άτομα (π.χ. τους γονείς του)- ζει με ένα τουλάχιστον ανύπανδρο παιδί, εξαρτώμενο από αυτό»*. Ο όρος έγινε γνωστός από τις φεμινίστριες του κοινωνιολογικού χώρου κατά τη δεκαετία του '70, με σκοπό να αναγνωριστούν οι οικογένειες που αποτελούντο από ένα μόνο γονέα και το παιδί ή τα παιδιά του και ταυτόχρονα να αποσυρθούν άλλοι όροι που λειτουργούσαν μέχρι τότε ως στίγμα και που δεν επέτρεπαν στη μονογονεϊκή οικογένεια να συμβαδίζει με το καθεστώς της «κανονικής οικογένειας» (Boisson, 2009: 304).

Άλλες προσεγγίσεις επικεντρώνονται στην κατάσταση του μόνου γονέα. Έτσι λοιπόν, ως «μονογονεϊκές οικογένειες» ορίζονται «οι οικογένειες με παιδιά κάτω των 18 ετών, επικεφαλής των οποίων είναι ένας γονέας που έχει χηρέψει ή ένας γονέας που έχει χωρίσει και δεν έχει ξαναπαντρευτεί ή ένας γονέας που δεν έχει παντρευτεί ποτέ». Η πιο συχνή μορφή μονογονεϊκής οικογένειας είναι αυτή της μητέρας με τα βιολογικά της παιδιά, αφού η γυναίκα είναι αυτή στην οποία, κατά κανόνα, ανατίθεται η επιμέλεια των παιδιών μετά το διαζύγιο κι αφού η μεγαλύτερη δύναμη των άγαμων μόνων γονέων είναι επίσης γυναίκες (Single Parents, 2014). Ένας ακόμη ορισμός που δίδεται από την ελληνική πολιτεία και που συνδυάζει όλα τα ως άνω χαρακτηριστικά του ορισμού, είναι ο εξής: *«μονογονεϊκή θεωρείται η οικογένεια, στην οποία ένας γονέας χωρίς σύζυγο, ανεξάρτητα από τον λόγο για τον οποίο έχει μείνει μόνος /-η και ανεξάρτητα από την ύπαρξη άλλων μελών στην οικογένεια, ζει με ένα τουλάχιστον ανύπαντρο παιδί*

εξαρτημένο από αυτόν /-ήν (άγαμη μητέρα ή άγαμος πατέρας, χήρος /-α, διαζευγμένος /-η)» (Γενική Γραμματεία Ισότητας των δύο Φύλων, 2007).

Ένας ακόμη ορισμός που συναντάται στη βιβλιογραφία αναφέρει ότι οι «μονογονεϊκές είναι οι οικογένειες που αποτελούνται από ένα γονέα, στην πλειονότητα των περιπτώσεων γυναίκα, άγαμη, χήρα ή διαζευγμένη με παιδί» (Μάτσα, 2009:176). Στις περισσότερες χώρες, αυτή η μορφή οικογενειακού βίου ορίζεται με βάση τα χαρακτηριστικά της έλλειψης συζύγου / συντρόφου και της ηλικίας των παιδιών. Υπάρχει όμως μία διαφοροποίηση στον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιούνται τα χαρακτηριστικά αυτά. Ενώ, για παράδειγμα, η μονογονεϊκότητα στα πιο πολλά κράτη ορίζεται με βάση την ηλικία του μικρότερου παιδιού, τα όρια αυτά αλλάζουν από χώρα σε χώρα. Οι διαφορετικές προσεγγίσεις της μονογονεϊκότητας στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης δυσκολεύουν τις σχετικές συγκρίσεις μεταξύ των κρατών (Kogidou & Pliogou, 2006:5).

Ο Roll (1992) μελετώντας τις διαστάσεις του φαινομένου ορίζει ως «μονογονεϊκή την οικογένεια με ένα γονέα, ο οποίος δεν ζει ως ζευγάρι με κάποιον άλλο σύντροφο (είτε γάμος είτε συμβίωση), που ενδέχεται ή όχι να μένει μαζί με άλλους (συγγενείς, φίλους) και που ζει μαζί με ένα τουλάχιστον παιδί κάτω των 18 ετών». Σε μια αντίστοιχη προσπάθεια ο Eiduson (1991) ορίζει τη μονογονεϊκή οικογένεια ως εκείνη που «δημιουργείται με διάφορους τρόπους: με το θάνατο ενός εκ των δυο γονιών, με την τυπική λύση του γάμου (διαζύγιο), με άτυπη λύση του γάμου (εγκατάλειψη από τον ένα σύζυγο) και τέλος με την εκούσια ή ακούσια απόκτηση παιδιών χωρίς να έχει προηγηθεί γάμος» (Αρχοντόγλου, 2005)

Βάσει άλλης διατύπωσης, οι επιμέρους ορισμοί της μονογονεϊκής οικογένειας απαρτίζουν πεδία σύγκλισης, κυρίως ανάμεσα στις σχετικές θεωρητικές εννοιολογήσεις, στα προβλήματα που αναφέρονται με βάση τις στατιστικές μετρήσεις και αποτιμήσεις και στους ορισμούς των ρυθμιστικών και θεσμικών οργάνων. Για τις δυο τελευταίες περιπτώσεις ιδιαίτερα η σαφήνεια των ορισμών είναι απαραίτητη, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι οι όποιοι επιλεγόμενοι ορισμοί καλύπτουν τα εννοιολογικά κριτήρια του (όποιο) θεωρητικού πλαισίου. Την ίδια στιγμή, όμως, φαίνεται να υπάρχουν σημαντικές -και ενδεχομένως σημαίνουσες- διαφοροποιήσεις. Στο νομικό/διοικητικό πλαίσιο, για παράδειγμα, καταγράφεται μια πληθώρα ορισμών και ρυθμίσεων, ενώ στις στατιστικές μετρήσεις κυριαρχεί η έννοια του «νοικοκυριού», η οποία όμως εμπεριέχει σημαντικές δυσκολίες ορισμών. Σε έρευνες για τον προσδιορισμό του εισοδήματος και

των συνθηκών διαβίωσης, για παράδειγμα, που διεξάγονται στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το «νοικοκυριό» ορίζεται συνήθως με όρους συγκατοίκησης και «κοινόχρηστων διευθετήσεων», ως αποτελούμενο από ένα άτομο που ζει μόνο του ή από μία ομάδα ατόμων που δε σχετίζονται κατ' ανάγκη μεταξύ τους, αλλά διαμένουν στον ίδιο χώρο και έχουν κοινή οικοκυρική, όπως κοινά γεύματα τις περισσότερες ημέρες της εβδομάδας κ.λπ. Σε τελική ανάλυση ο ορισμός που κάθε φορά επιλέγεται, και από τους στατιστικούς δείκτες και από το θεσμικό πλαίσιο σχετίζεται τις περισσότερες φορές από το είδος του υπό διερεύνηση κοινωνικού προβλήματος ή φαινομένου. Ένας ευρύς ορισμός είναι εκείνος που αναφέρεται σε *«νοικοκυριά που αποτελούνται από ένα γονέα και παιδιά, τα οποία δεν έχουν δικά τους παιδιά, ανεξάρτητα από την ηλικία ή την κατάσταση απασχόλησης των παιδιών. Τα παιδιά, σε αυτή την περίπτωση, θα μπορούσαν να είναι και ενήλικες»*. Οι περισσότεροι ορισμοί όμως εστιάζουν στο θέμα της εξάρτησης των παιδιών από το γονέα. Σύμφωνα με αυτό, η μονογονεϊκή οικογένεια ορίζεται ως *«ένα νοικοκυριό που αποτελείται από έναν ενήλικα και τουλάχιστον ένα εξαρτώμενο τέκνο»*. Η έννοια της εξάρτησης δημιουργεί επίσης πρόβλημα στον ορισμό και συνήθως αναφέρεται η ηλικία, πχ. κάτω των 16 ή των 18 ετών, όμως και στη περίπτωση αυτή ενδέχεται να προκύψουν αρκετές προφανείς εννοιολογικές και μεθοδολογικές ενστάσεις. Ένα νοικοκυριό, για παράδειγμα, που απαρτίζεται από έναν ενήλικο (συνήθως γονέα) και ένα παιδί 17 ετών, το οποίο εργάζεται, μπορεί να χαρακτηριστεί ως μονογονεϊκή οικογένεια; (Κικίλιας, Παπαλιού, Φαγαδάκη, 2008: 7-8).

Ανακεφαλαιώνοντας, οι κύριες συνιστώσες που καθορίζουν τον όρο «μονογονεϊκή οικογένεια» ως έννοια είναι τρεις: *«(α) η οικογενειακή κατάσταση του μόνου γονέα, (β) η σύνθεση του νοικοκυριού και (γ) το εξαρτώμενο παιδί»* (Μπαμπάλης, 2011: 30-32).

(α) Η οικογενειακή κατάσταση του μόνου γονέα: από τα παραπάνω, έγινε εμφανές ότι οι μονογονεϊκοί μπορεί να είναι χήροι, ανύπαντροι ή χωρισμένοι. Βέβαια, οι λόγοι της μονογονεϊκότητας μεταβάλλονται με την πάροδο του χρόνου, αποδεικνύοντας ότι η μονογονεϊκότητα είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο σε πλήρη εξέλιξη. (Μπαμπάλης, 2011:30). Πάντως, κοινός παρανομαστής σε αυτές τις κατηγορίες είναι η απουσία -για διαφορετική αιτία ανά περίπτωση- του ενός γονέα. Εδώ χρειάζεται να διευκρινιστεί ότι η απουσία του ενός γονέα δεν φέρνει απαραίτητα και οικογενειακή δυσαρμονία ή δυσλειτουργία. Χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις χωλών οικογενειών που δεν εντάσσονται στο σχήμα της μονογονεϊκής οικογένειας, όπως για παράδειγμα

οικογένειες στις οποίες η απουσία του ενός από τους γονείς σχετίζεται με τις συνθήκες του επαγγέλματός του ή με το μακροχρόνιο εγκλεισμό του σε κάποιο ίδρυμα κ.λπ. (Μουσουρού, 1994).

(β) Η σύνθεση του νοικοκυριού: θεωρείται ότι, εξ ορισμού, η μονογονεϊκή οικογένεια αποτελείται μόνο από τον ένα γονέα και το παιδί ή τα παιδιά του και όχι από άλλα πρόσωπα. Ωστόσο, είναι ευρέως γνωστό ότι πολλοί μόνοι γονείς έχουν εξασφαλίσει τη βοήθεια για την ανατροφή και το μέγλωμα των παιδιών τους από άλλα άτομα του στενού κυρίως συγγενικού τους περιβάλλοντος.

(γ) Το εξαρτώμενο παιδί: όταν μιλάμε για εξαρτώμενο παιδί εννοούμε αυτό που δεν έχει ξεπεράσει ένα συγκεκριμένο όριο ηλικίας. Βέβαια, κάτι τέτοιο δημιουργεί σύγχυση σε περιπτώσεις όπου, για παράδειγμα, τα παιδιά είναι άνεργα μέχρι τα 25 έτη τους και συνεχίζουν να εξαρτώνται από το μονογονεϊκό νοικοκυριό ή σπουδάζουν ή έχουν χαμηλό ετήσιο εισόδημα κ.λπ.

Από τα προαναφερθέντα, γίνεται αντιληπτός ο βαθμός δυσκολίας που ανακύπτει, ώστε να δοθεί ένας αντιπροσωπευτικός ορισμός για τη μονογονεϊκή οικογένεια. Εντούτοις, οι τρεις συνιστώσες που διατυπώθηκαν προηγουμένως συμβάλλουν στη σύνθεση ενός λειτουργικού ορισμού για τη συλλογή συγκριτικών στοιχείων από τη διεθνή βιβλιογραφία και στην παρουσίαση πολύτιμων συμπερασμάτων σχετικά με τον πολυσύνθετο και πολυπρόσωπο χαρακτήρα αυτής της μορφής οικογενειακής οργάνωσης. Το πιο ουσιώδες σε αυτή την απόπειρα απόδοσης ενός πληρέστερου ορισμού για τη μονογονεϊκή οικογένεια συνιστά ο σεβασμός της επιστημονικής κοινότητας στο πολυποίκιλο των εκφάνσεων του όρου, καθώς η απλή κατηγοριοποίηση σε οικογένειες με ένα γονέα και σε οικογένειες με δύο γονείς ανήκει πια στο παρελθόν: η νέα κοινωνική πραγματικότητα έχει ανάγκη από άλλες, πιο σύνθετες εκδοχές, τις οποίες οι επιστήμονες και οι αρμόδιοι φορείς πρέπει να λαμβάνουν σοβαρά υπόψη, ώστε να παρεμβαίνουν αποτελεσματικά όπου το απαιτούν οι συνθήκες (Μπαμπάλης, 2011:32).

1.4.2. Ο εννοιολογικός προσδιορισμός του κοινωνικού αποκλεισμού

Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού (social exclusion) χαρακτηρίζεται ως μια κοινωνική κατασκευή της δεκαετίας του '90. Ο όρος εγκολπώνεται στο πεδίο των

κοινωνικών επιστημών με τη συμβολή της πολιτικής επιστήμης και διακυβέρνησης. Στην Ελλάδα η χρήση του όρου από την πολιτική και την επιστημονική κοινότητα γίνεται από τα μέσα της δεκαετίας του '90 και δεν παρουσιάζει διαφορές από εκείνη που γνώρισε στην υπόλοιπη Ευρώπη και τις Η.Π.Α. (Παπαδοπούλου, 2002:44,48).

Ο κοινωνικός αποκλεισμός συνιστά μία πολυδιάστατη έννοια, που αγγίζει διαφορετικά επίπεδα ανάλυσης, αφού τα άτομα ή οι ομάδες που αποκλείονται εξαιρούνται σε παραπάνω από έναν τομείς, όπως σε τομείς της εκπαίδευσης, της εργασίας και της στέγασης. Βασικό γνώρισμα της έννοιας αυτής είναι η επιμονή της στο χρόνο (Καβουνίδη, 2005:49,54), αλλά και το γεγονός ότι ως διαδικασία βιώνεται συχνά δυναμικά. Έτσι, ενώ για πολλούς ανθρώπους ο κοινωνικός αποκλεισμός υφίσταται για ολόκληρο τον κύκλο της ζωής τους, για άλλους μπορεί να είναι μια νέα ή παροδική εμπειρία (Μπαλούρδος, 2005:81), αν και συνήθως το φαινόμενο αυτό επιμένει στο χρόνο, λόγω της έντονης επίδρασής στη ζωή του ατόμου (Κογκίδου, 1995:573).

Ο όρος «κοινωνικός αποκλεισμός», παρά τη λαθεμένη άποψη ότι είναι νέος, δεν είναι. Όπως σημειώθηκε και παραπάνω, ο όρος γίνεται γνωστός στις κοινωνικές επιστήμες από το χώρο της πολιτικής και της διακυβέρνησης. Πρωτοεμφανίζεται τη δεκαετία του '60 σε γραπτό του Pierre Massé, Γ. Γ. του Υπουργείου Σχεδιασμού της Γαλλίας. Η προέλευση του όρου «κοινωνικός αποκλεισμός» («exclusion»), ωστόσο, προέρχεται από τον Γάλλο René Lenoir, ο οποίος το 1974 έκανε λόγο για «αποκλεισμένους» σε γνωστό κείμενό του, το οποίο κεντρίζει ακόμη και σήμερα το ενδιαφέρον μελετητών του φαινομένου. Στα χρόνια, όμως, που μεσολάβησαν μέχρι σήμερα ο όρος «αποκλεισμός» έχει υποστεί πολλές μεταβολές στο περιεχόμενο και τη χρήση του (Μουσούρου, 2007:68-69). Βάσει των νεότερων εννοιολογικών προσεγγίσεων του όρου, παρουσιάζοντας ενδεικτικά μερικές απ' αυτές, καθότι είναι πολυπληθείς, η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού σήμερα περιγράφει κυρίως *«την εμπειρία της άρνησης εκ μέρους της κυρίαρχης κουλτούρας, ιδεολογίας ή ομάδας να αναγνωρίσει το δικαίωμα ατόμων στην πρόσβαση πληροφοριών, υπηρεσιών, εργασίας, ασφάλισης ή γνώσεων και κατ' επέκταση την αδυναμία τους να διασφαλίσουν κοινωνική αποδοχή και αυτοσεβασμό»* (Παπάνης, Γιαβρίμης, Βίκη, 2011:175). Πρόσφατες μελέτες, που καταπιάνονται με την έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού, μιλούν για «δυσμενή ενσωμάτωση» (adverse incorporation) των φτωχών ανθρώπων, που μπορεί να είναι γι' αυτούς καταστρεπτική (Μπαλούρδος & Ναούμη, 2010:18).

Στο μεγαλύτερο μέρος του ο όρος «κοινωνικός αποκλεισμός» σχετίζεται, λοιπόν, με τον όρο της «φτώχειας», χωρίς αυτό να υποδηλώνει ταύτιση με αυτήν, όπως επίσης και με τους όρους της «ανισότητας» (Μουσουρού, 2007:69) και της «εκμετάλλευσης» (Byrne, 2010:51).

Βέβαια, για να γίνει κατανοητό σε κάποιον το φαινόμενο του αποκλεισμού, δεν αρκεί μόνο η μελέτη του σε συνδυασμό με τις όποιες μορφές ανισότητας ή η ερμηνεία του κοινωνικού αποκλεισμού μέσα από την εμπειρία της μακροχρόνιας ανεργίας και της φτώχειας. Όπως φαίνεται από τις σχετικές έρευνες, το φαινόμενο αυτό φαίνεται να αποτελεί συνδετικό κρίκο της κρίσης των κοινωνικών δεσμών και κυρίως των οικογενειακών δεσμών -κυρίως στην ελληνική κοινωνία, καθώς και των συνθηκών που διαμορφώνουν την κοινωνική συνεκτικότητα. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το εξής: *«νεαρή άγαμη μητέρα, χωρίς δικά της εισοδήματα, αρνείται να λάβει οποιαδήποτε μορφή οικογενειακής βοήθειας, γνωρίζοντας εξ αρχής ότι δε θα της προσφερθεί, λόγω διαφορετικών αντιλήψεων που κυριαρχούν στην οικογένειά της. Το αποτέλεσμα είναι να κυλήσει σε μία διαδικασία αποκλεισμού, από την οποία πολύ δύσκολα θα καταφέρει να ξεφύγει για το υπόλοιπο της ζωής της. Η διάρρηξη του κοινωνικού δεσμού γίνεται εμφανής σε μία πληθώρα διαφορετικών σφαιρών της σύγχρονης συλλογικής ζωής, όπως είναι το πλαίσιο της οικογένειας που προαναφέρθηκε, με τη βαθιά αμφισβήτηση του θεσμού, το πλαίσιο της απασχόλησης με το τέλος της εργατικής τάξης και το πλαίσιο του σχολείου με την αναδιαμόρφωση του παραδοσιακού εκπαιδευτικού συστήματος».* (Παπαδοπούλου, 2002:61-63).

Σύμφωνα με τα όσα σημειώθηκαν παραπάνω σχετικά με την έννοια του όρου «κοινωνικός αποκλεισμός» και παρά την αφθονία των διαφορετικών ορισμών και προσεγγίσεων του φαινομένου, θα μπορούσαμε να πούμε ότι *«ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελεί ακριβώς εκείνη τη διαδικασία που εμφανίζεται ως αποτέλεσμα συσσώρευσης πολλών κοινωνικών μειονεκτημάτων ή αρνητικών καταστάσεων (φτώχειας, ασθένειας, ρήξης κοινωνικού δεσμού κ.λπ.). Αυτή η συσσώρευση με τη σειρά της προκαλεί και προκαλείται από την αδυναμία άσκησης των κοινωνικών δικαιωμάτων που εκφράζουν και προστατεύουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια»* (Παπαδοπούλου, 2004:371). Υπάρχει, ωστόσο, και η ευρύτερη άποψη, όπου η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού αναδεικνύει συχνά ένα φαύλο κύκλο κοινωνικού αποκλεισμού, που προκαλείται από την αλληλεξάρτηση κοινωνικών μειονεκτημάτων ή αρνητικών καταστάσεων, τα οποία αποδίδονται στην αδυναμία συμμετοχής και τη μη προσβασιμότητα σε βασικούς

μηχανισμούς παραγωγής και διανομής των πόρων (στοιχειώδη δικαιώματα, αγαθά και υπηρεσίες) (Μπαλούρδος, 2005:81-82).

1.4.3. Ο εννοιολογικός προσδιορισμός του ιδρύματος παιδικής προστασίας

Για την ανακούφιση από τις δυσκολίες ενός συνόλου ανθρώπων που αδυνατούν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της ζωής με τις δικές τους και μόνο προσπάθειες ή στερούνται στήριξης από την οικογένειά τους, η πολιτεία προχώρησε στη δημιουργία ιδρυμάτων. Μία από τις πιο ευάλωτες ομάδες που υποστηρίζονται από τα ιδρύματα, είναι τα παιδιά. Τα ιδρύματα αποτελούν έναν από τους θεσμούς προστασίας μιας κοινωνίας για την αντιμετώπιση φαινομένων παραμέλησης, κακοποίησης ή αποστέρησης οικογενειακού περιβάλλοντος. Μαζί με τους θεσμούς της αναδοχής και της υιοθεσίας, συνιστούν μέρος του γενικότερου δικτύου παιδικής προστασίας (Tritseliotis & Κουσίδου, 1989).

Τα ιδρύματα κάνουν έντονα αισθητή την παρουσία τους τόσο στην Ελλάδα όσο και στον ευρωπαϊκό χώρο ευρύτερα, κυρίως μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, για να καλύψουν ανάγκες παιδιών που έμειναν χωρίς γονείς. Με το πέρασμα του χρόνου, εκσυγχρονίστηκαν και ακολούθησαν επιστημονικές αρχές στον τρόπο λειτουργίας τους και ανασυστάθηκαν μέσα στο πλαίσιο μέτρων κοινωνικής και πολιτικής πρόνοιας και φροντίδας. Η Κιρπότην (1980:110-123) διαπιστώνει ότι η τοποθέτηση παιδιών σε ίδρυμα σχετίζεται με τις κοινωνικές συνθήκες και ονομάζει «κοινωνική περίπτωση» το παιδί που αναλαμβάνουν εν μέρει ή συνολικά οι φορείς παιδικής προστασίας για οικογενειακούς, ψυχολογικούς και οικονομικούς λόγους.

Η έννοια «ίδρυμα» περικλείει (Menzies-Lyth, 1985:49-64): α) το γενικότερο τρόπο λειτουργίας του (τη διοίκηση, την κουλτούρα, τις παραδόσεις του, τη διασύνδεσή του με την κοινωνία, τη διαίρεσή του σε υποσυστήματα και πώς αυτά αλληλοσυνδέονται μεταξύ τους) και β) τα μέλη του προσωπικού και πώς αυτά συνεργάζονται και αλληλεπιδρούν μεταξύ τους και με τα παιδιά καθημερινά. Όπως σημειώνει επίσης η Menzies-Lyth, κύριο μέλημα του ιδρύματος είναι η λειτουργία του ως θεραπευτικού περιβάλλοντος και η δημιουργία κατάλληλων συνθηκών για την υγιή ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των παιδιών, αφού ως θεραπευτικό περιβάλλον, συνιστά μοντέλο-πρότυπο για τη διαμόρφωση της ταυτότητας του παιδιού.

Σύμφωνα με τον Whittaker (1979:20-31), ενώ τα ιδρύματα θα έπρεπε να εστιάζουν στη προσωρινή στήριξη της οικογένειας που περνάει μια κρίση, στη πραγματικότητα λειτουργούν ως υποκατάστατο μιας οικογένειας που έχει αποτύχει. Ο ίδιος υποστηρίζει ακόμη ότι η ιδρυματική προστασία πρέπει να μπει σε διαδικασία αλλαγής. Για τον Keith-Lucas (1987:26) *«είναι απατηλός στόχος η προσπάθεια να αντιγράψουν τα ιδρύματα την οικογενειακή ζωή, αντί να βασιστούν στο τι είναι η ομαδική φροντίδα και τι μπορεί να κάνει»*. Ο ίδιος θεωρεί ότι η ιδρυματική περίθαλψη πρέπει να εξυπηρετεί την ανάγκη και την αξία μη οικογενειακής ζωής ενός παιδιού. Ένα παιδί, επί παραδείγματι, που ζει σε μια οικογένεια, βιώνοντας πολλές δυσκολίες με δυσάρεστες για το μέλλον συνέπειες, έχει την ευκαιρία στο ίδρυμα, δηλαδή σε ένα θεραπευτικό περιβάλλον, να μείνει μακριά από το προβληματικό οικογενειακό περιβάλλον και να ζει μια ήρεμη καθημερινότητα. Την ίδια στιγμή, η οικογένεια έχει την ευκαιρία να προσπαθήσει να βγει από την κρίση και τα προβλήματα που τη συνοδεύουν, ώστε το παιδί να επιστρέψει σε αυτήν.

Το ίδρυμα, λοιπόν, κάτω από το πρίσμα λειτουργίας του, μπορεί να προσφέρει: α) την ομάδα ως θεραπευτική βάση β) ένα οργανωμένο περιβάλλον περισσότερο δομημένο, στοργικό και αμνησίκακο σε σχέση με τον εξωτερικό κόσμο, γ) επαγγελματίες διαφόρων ειδικοτήτων (ψυχολόγους, ψυχιάτρους, κοινωνικούς λειτουργούς κτλ) για τη στήριξη και προστασία του παιδιού.

Για να οριστεί με μεγαλύτερη σαφήνεια ο όρος «ίδρυμα» είναι σημαντική η διάκρισή του από τον όρο «θεσμός» (établissement και institution στα γαλλικά). Το ίδρυμα αναφέρεται σε κάτι που προτείνεται και ιδρύεται από το νόμο για να υιοθετήσει ένα ρόλο κι ένα καθεστώς, εκπληρώνοντας ένα στόχο που του ανατίθεται από το κράτος. Ο θεσμός αναφέρεται σε μια κατασκευή συνθηκών λειτουργίας και σχέσεων, που δημιουργείται μεταξύ διαφορετικών εμπλεκομένων μιας κατάστασης (Καλύβα, 2016).

Όσον αφορά στα ιδρύματα για παιδιά, από την πρώτη βρεφική ηλικία, η σχέση βρέφους – ιδρύματος παίρνει μια συγκεκριμένη μορφή με βάση την παραπάνω παραδοχή. Με βάση μια τέτοια συσχέτιση, το ίδρυμα θα βρισκόταν από τη μεριά της λειτουργίας της σταθερότητας μέσα στο χρόνο, αυτήν που η μητέρα αναλαμβάνει για το παιδί της, ενώ ο θεσμός θα χαρακτήριζε περισσότερο την συν-κατασκευή που πραγματοποιείται ανάμεσα στο μωρό και την μητέρα. Εξαρτάται δε αυτή η συν-κατασκευή τόσο από τις ικανότητες της μητέρας όσο και από αυτές του ίδιου του παιδιού (Delion, 2005).

1.5. Επισκόπηση των ερευνών σχετικά με παράγοντες κοινωνικού αποκλεισμού των μονογονεϊκών οικογενειών και λόγους εισαγωγής παιδιών σε ιδρύματα

Και σε διεθνές επίπεδο και στην Ελλάδα, οι ερευνητικές μελέτες για τις επιπτώσεις του κοινωνικού αποκλεισμού της μονογονεϊκής οικογένειας και τους παράγοντες που οδηγούν τους μονογονείς στη μετάθεση της φροντίδας των παιδιών τους σε ίδρυμα παιδικής προστασίας, ως της μόνης πολλές φορές επιλογής, ιδίως έτσι όπως βιώνεται η εμπειρία αυτή από τους ίδιους τους γονείς, φαίνεται να είναι περιορισμένες και αποσπασματικές και αφορούν συχνά ευρύτερες έρευνες που έχουν διεξαχθεί γενικευμένα σε οικογένειες και παιδιά αυτής της μορφής, όπως εκείνων που μελετούν την παιδική φτώχεια γενικότερα. Οι περισσότερες έρευνες που έχουν διεξαχθεί, επικεντρώνονται στα προβλήματα, τις αντιξοότητες και τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι μονογονεϊκές οικογένειες, αναλύοντας τη διαδικασία απομόνωσης και κοινωνικού αποκλεισμού που επίκεινται και εκθέτοντας το μείζον αυτό θέμα συσχετιστικά με τις πολιτικές πρακτικές (Spyrou, Thoma, Antoniou, Agathokleous, Teylor, Cohenetal., 2007:56).

Μια συγκριτική μελέτη, η οποία έλαβε μέρος στα πλαίσια του προγράμματος δράσης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας για τον κοινωνικό αποκλεισμό (Community Action Programme on Social Exclusion, 2006:1-7), διερευνά μεταξύ άλλων τους παράγοντες που πιστεύεται ότι συνδέονται με τους νέους κινδύνους φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού των μελών των μονογονεϊκών οικογενειών σε 13 χώρες, εκτός της Ελλάδας (Βουλγαρία, Δανία, Γαλλία, Γερμανία, Ιρλανδία, Ιταλία, Ολλανδία, Νορβηγία, Πολωνία, Πορτογαλία, Σλοβενία, Ισπανία και Ηνωμένο Βασίλειο). Στα πλαίσια αυτής της έρευνας μελετάται επίσης η εξέλιξη των συστημάτων πρόνοιας των ευρωπαϊκών χωρών σε σχέση με τις μονογονεϊκές οικογένειες και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Εκείνο που τονίζεται στην μελέτη αυτή είναι ότι τα μέτρα πολιτικής για τις μονογονεϊκές οικογένειες δεν μπορεί να είναι οι ίδιες σε όλες τις χώρες. Είναι αναγκαία η προσαρμογή τους στις ιδιαιτερότητες κάθε χώρας, όπως αυτές αναφύονται από την αναπτυξιακή τους πορεία. Επισημαίνει, ακόμη, ότι για να έχουν αποτέλεσμα οι πολιτικές για τις μονογονεϊκές οικογένειες, δεν αρκεί μόνο να είναι στοχευμένες και να περικλείουν ειδικότερα μέτρα, αλλά να ενσωματώνονται και σε ένα γενικότερο πλαίσιο πολιτικών για την στήριξη και προστασία όλων των οικογενειών.

Στην Ελλάδα, η μελέτη της Ρήγα και των συνεργατών της κατά τη περίοδο μεταξύ 1988-1992 σε ανύπαντρες μητέρες που διέμεναν στο νομό Αττικής, φανερώνει ότι το πρώτιστο πρόβλημα για την ανύπαντρη μητέρα εντοπίζεται στη δυσχερή οικονομική της κατάσταση και το αίσθημα κοινωνικής απομόνωσης (Ρήγα, 2005:24-25). Η ποσοτική έρευνα που έγινε από την Αντωνοπούλου το 2010 σε 206 μονογονείς (χήρους/ες, χωρισμένους/ες, εν διαστάσει, άγαμους κατ' επιλογή ή λόγω εγκατάλειψης) με εξαρτώμενα παιδιά, οι οποίοι διέμεναν στην Αθήνα, στη Θεσσαλονίκη και στην επαρχία, επισημαίνει ότι οι βασικές ανάγκες των μονογονέων είναι εκείνες που έχουν να κάνουν με την ψυχολογική τους στήριξη (66,1% των μονογονέων υπογραμμίζουν την ανάγκη αυτή) και με την εύρεση εργασίας (32,5% των μονογονέων αναφέρουν τη συγκεκριμένη ανάγκη). Με βάση τις καταγραφές της έρευνας, η αδυναμία ικανοποίησης της ανάγκης για εργασία, που αποδίδεται σε διάφορους παράγοντες, δεν επηρεάζει μόνο το χαμηλό βιοτικό επίπεδο των μονογονεϊκών οικογενειών, αλλά τις ωθεί στον κοινωνικό αποκλεισμό (Αντωνοπούλου, 2012:422,426-431).

Οι Spyrou, Thoma, Antoniou, Agathokleous, Teylor, Cohen et al. (2007) προχωρούν σε μια ποιοτική μελέτη που επικεντρώνεται στη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό διαφόρων μορφών μονογονεϊκής οικογένειας (κυρίως από διαζύγιο, διάσταση, χηρεία και μητρότητα εκτός γάμου) στην Κύπρο, στην Αγγλία και στην Ελλάδα. Σύμφωνα με την έρευνα αυτή, στην Κύπρο και στην Ελλάδα καταγράφονται ορισμένες περιπτώσεις απόλυτης φτώχειας των μονογονεϊκών οικογενειών. Οι αρχηγοί των μονογονεϊκών οικογενειών δυσκολεύονται τις περισσότερες φορές να καλύψουν τις οικογενειακές τους υποχρεώσεις, σύμφωνα με την αμοιβή που λαμβάνουν από την πληρωμένη εργασία τους. Αρκετοί από τους μονογονείς του δείγματος και στις τρεις χώρες έχουν κατά τη διάρκεια πραγματοποίησης της έρευνας μεγάλο χρέος, κάτι που δημιουργεί ιδιαίτερη πίεση και ανασφάλεια στα ίδια τα παιδιά τους. Το ζήτημα της διατροφής για τα ανήλικα παιδιά από τον πατέρα στη μόνη μητέρα διαφοροποιείται σε κάθε μία από τις τρεις χώρες. Πολλές μόνες μητέρες στη Κύπρο καταφεύγουν σε δικαστήρια ή σταδιακά παραιτούνται της απαίτησης. Στην Ελλάδα, όταν ο πατέρας εγκαταλείπει το παιδί, οι μόνες μητέρες λαμβάνουν ένα, θα λέγαμε, ασήμαντο χρηματικό ποσό από τους προνοιακούς φορείς. Στην Αγγλία, παρέχεται ένα σταθερό βοήθημα με τη μορφή επιδόματος στις μονογονεϊκές οικογένειες, χωρίς να υπολογίζεται η συνέπεια ή όχι του πατέρα στην καταβολή της διατροφής. Οι συνθήκες στέγασης των μονογονεϊκών οικογενειών προβάλλουν, στην πλειονότητα περιπτώσεων, τις ανισότητες που βιώνουν

τα παιδιά των μονογονεϊκών οικογενειών και στις τρεις χώρες. Στην Ελλάδα, υπάρχουν στοιχεία που επιβεβαιώνουν την απόλυτη φτώχεια στο θέμα της στέγασης των οικογενειών αυτών. Και στις τρεις χώρες, οι μητέρες που έχουν τη δυνατότητα πρόσβασης σε υπηρεσίες παιδικής φροντίδας είναι συνήθως εργαζόμενες γυναίκες, γεγονός που δυσχεραίνει ακόμη περισσότερο τη προσπάθεια των άνεργων γυναικών να βρουν εργασία. Σημαντική δυσκολία των μονογονέων αποτελεί η αδυναμία τους (είτε λόγω της δικής τους χαμηλής εκπαιδευτικής μόρφωσης -κάτι που παρατηρείται σε μονογονείς στη χώρα μας- είτε λόγω περιορισμένου χρόνου -γεγονός που παρατηρείται στους μονογονείς και στις τρεις χώρες) να συμβάλουν στη μελέτη των παιδιών τους και να τα βοηθήσουν στις σχολικές εργασίες τους, δίνοντας την πρέπουσα προσοχή στη θετική στάση τους προς το σχολείο και τους στόχους τους.

Μια άλλη ποιοτική και ποσοτική ερευνητική μελέτη που έλαβε μέρος σε αστικές και αγροτικές περιοχές της Κύπρου για τις μονογονεϊκές οικογένειες από τους Περισιτιάνη, Παπαδόπουλο, Φελλά, Κουτσούλη, Κόκκινου, Ταβέλλη κ.ά. (2007), η οποία απευθύνεται σε μονογονείς διαφόρων μορφών και τους εμπλεκόμενους φορείς, εστιάζει στη ανάδειξη των κοινωνικών, ψυχολογικών και οικονομικών χαρακτηριστικών αυτών των μορφών οικογενειακής οργάνωσης και συμπεραίνει τα ακόλουθα: Οι μονογονείς στην Κύπρο, που στη πλειονότητα τους είναι γυναίκες, αναλαμβάνουν το μεγαλύτερο μερίδιο ευθύνης ως προς τις δουλειές του σπιτιού (μαγείρεμα, καθάρισμα κ.λπ.) και την επίβλεψη των παιδιών (φροντίδα, συναισθηματική στήριξη, πειθαρχία). Αλλά και το βάρος της οικονομικής εξασφάλισης των αναγκών της οικογένειας πέφτει σχεδόν όλο στους μονογονείς, καθώς οι περισσότεροι από αυτούς απαντούν πώς είναι οι ίδιοι τα πρόσωπα που φέρνουν τα χρήματα στο σπίτι.

Σχετική με το θέμα της μονογονεϊκής οικογένειας και τους παράγοντες του κοινωνικού αποκλεισμού είναι και η ποιοτική έρευνα της Πλιόγκου, η οποία έλαβε μέρος στη Θεσσαλονίκη από το 2002 έως 2006 σε διάφορες μορφές μονογονεϊκών οικογενειών. Τα ερευνητικά αποτελέσματα πάνω στο ζήτημα αυτό αποκαλύπτουν «την έμφυλη διάσταση του φαινομένου της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού», καθώς και τον αντίκτυπό του στη ζωή των παιδιών. Διαφαίνεται ότι οι μόνες μητέρες με εξαρτώμενα παιδιά είναι μία ιδιαίτερα ευάλωτη ομάδα στη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Αδυνατούν να εξοικονομήσουν οικονομικούς πόρους, να διαθέσουν χρόνο μέσα στην οικογένεια και να ενταχθούν σε κοινωνικά δίκτυα. Συγκεκριμένα, η εν λόγω μελέτη φανερώνει ότι η πιθανότητα εύρεσης εργασίας είναι πολύ μικρότερη για τις μόνες

μητέρες απ' ότι στις υπόλοιπες, λόγω των συνθηκών απασχόλησης που επιτρέπουν λιγότερο τη συμμετοχή της γυναίκας στο πεδίο αυτό, αλλά και της αποκλειστικής ευθύνης τους για το μέγεθος των παιδιών και συνήθως έχουν μικρότερες αποδοχές όταν εργάζονται. Επιπρόσθετα, η έλλειψη ενός επαρκούς δικτύου φύλαξης και υποστήριξης των παιδιών ή η αδυναμία συγγενικών προσώπων να τα φροντίσουν, τις εξωθεί στην ανεργία ή σε εργασία μερικής απασχόλησης.

Η έρευνα των Κικίλια, Παπαλιού & Φαγαδάκη (2008:10,44,137-140), η οποία πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια του έργου «Δίκτυο για την άρση του κοινωνικού αποκλεισμού των γυναικών» που ανατέθηκε στο Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής του ΕΚΚΕ, φανερώνει ότι σε όλες τις χώρες της Ε.Ε. ο βαθμός της φτώχειας των μονογονεϊκών οικογενειών εμφανίζεται σε υψηλότερους δείκτες απ' ότι στις υπόλοιπες οικογένειες με εξαρτώμενα παιδιά. Στην Ελλάδα, το 2003, τα επίπεδα οικονομικής επισφάλειας των μονογονεϊκών οικογενειών, με αρχηγό τη μητέρα οι περισσότερες απ' αυτές, είναι υψηλά και αγγίζουν το 28,8%. Ιδιαίτερα μεγάλα σημειώνονται επίσης τα ποσοστά φτώχειας των μονογονεϊκών οικογενειών με αρχηγό ηλικίας 30-45 ετών, εν συγκρίσει με εκείνα των διγονεϊκών οικογενειών με εξαρτώμενα παιδιά. Επιπρόσθετα, μία στις τρεις μονογονεϊκές οικογένειες με παραπάνω από ένα παιδιά, ακόμη και όταν ο μονογονεάς εργάζεται, ζει σε κατάσταση φτώχειας.

Μερικά ευρήματα, τα οποία αναδεικνύουν ως ένα βαθμό τους παράγοντες που οδηγούν στον κοινωνικό αποκλεισμό των μονογονεϊκών οικογενειών, δίνουν και κάποιες άλλες σχετικές έρευνες. Οι μονογονεϊκές οικογένειες και κατά συνέπεια και τα παιδιά αυτών είναι μία ιδιαίτερα ευάλωτη κατηγορία, η οποία, κατά την Ridge (2002), σε σχέση με άλλες πληθυσμιακές ομάδες, βιώνει τις συνέπειες της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού πιο έντονα και επώδυνα (Spyrou, Thoma, Antoniou, Agathokleous, Teylor, Cohen et al., 2007:56). Στην Ελλάδα, η διαπίστωση αυτή προκαλεί ιδιαίτερη ανησυχία, καθώς, σύμφωνα με επίσημα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ (2013:44-45 & 2014:48-49), οι μονογονεϊκές οικογένειες με ένα τουλάχιστον ανήλικο παιδί αποτελούν, συγκριτικά με άλλες μορφές οικογενειών στη χώρα μας, την ομάδα με τις μεγαλύτερες πιθανότητες ένταξης σε κατάσταση φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού. Παρότι το 2003 καταγράφεται ένα ποσοστό της τάξης του 34,3% που αφορά στο βαθμό κινδύνου φτώχειας για τις οικογένειες αυτές, το 2011 σημειώνεται αύξηση που φτάνει στο 43,2%, και το 2012 στο 66%, παρουσιάζοντας μια μεγάλη διαφορά με τα αντίστοιχα ποσοστά των διγονεϊκών πολύτεκνων οικογενειών με τρία ή περισσότερα εξαρτώμενα παιδιά,

που βέβαια έρχονται δεύτερες στο θέμα της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού (34% το 2003, 20,8% το 2011 και 36,8% το 2012).

Όπως διαπιστώνεται από τις μελέτες που παρατέθηκαν ανωτέρω, ο κοινωνικός αποκλεισμός της μονογονεϊκής οικογένειας παρουσιάζεται ως συνέπεια σύνθετων παραγόντων, που στη βάση τους έχουν την χαμηλή κοινωνικοοικονομική κατάσταση της οικογένειας, και σε συνάρτηση με τις ανεπαρκείς υποστηρικτικές υπηρεσίες στήριξης της, μπορεί να την οδηγήσουν στην ανάγκη προστασίας του παιδιού της, έξω από το δικό της σύστημα. Αρκετές περιπτώσεις ανύπανδρων μητέρων αποφασίζουν να δώσουν για υιοθεσία τα παιδιά τους ή να αιτηθούν την εισαγωγή τους σε οργανωμένα ιδρύματα παιδικής προστασίας. Ως προς τη παραμονή των παιδιών στο ίδρυμα, ενδιαφέρον παρουσιάζει και η διεθνής έρευνα του Quality4Children (2007) που διενεργήθηκε ταυτόχρονα σε 32 ευρωπαϊκές χώρες και το δείγμα αφορούσε σε παιδιά και νέους που είχαν βιώσει την εμπειρία της ιδρυματικής φροντίδας, στους βιολογικούς γονείς και στους επαγγελματίες αυτού του χώρου. Τα συμπεράσματα αυτής της μελέτης οδήγησαν σε 18 ποιοτικούς κανονισμούς που ρυθμίζουν θέματα που σχετίζονται με τη λειτουργία των δομών και τα δικαιώματα των παιδιών.

Όσον αφορά τους λόγους παραπομπής και εισαγωγής σε ίδρυμα παιδικής προστασίας, σχετικές μελέτες τους ταξινομούν σχηματικά στους κάτωθι: α) Κοινωνικά προβλήματα, όπως εγκατάλειψη από τους φυσικούς γονείς, μονογονεϊκές οικογένειες με παιδιά εκτός γάμου, θάνατο ενός γονέα ή εγκατάλειψη του ενός γονέα, προβλήματα υγείας γονέων, πολύτεχνες οικογένειες, οικονομική αδυναμία, μετανάστευση κ.α. β) Νομικοί λόγοι προστασίας των παιδιών από γονείς μη κατάλληλους, συνήθως μετά από εισαγγελική εντολή, ή για παιδιά και εφήβους που εκδηλώνουν παραβατική συμπεριφορά, λόγω ψυχικού προβλήματος με εισαγγελική και πάλι απόφαση (θεραπευτικά μέτρα) γ) Σοβαρά προβλήματα υγείας, ψυχικά και σωματικά, του παιδιού (Γεωργιάδης, 2002:237-238). Συγκεκριμένα, η διακρατική έρευνα του προγράμματος ΔΑΦΝΗ της Ε.Ε. σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο του Birmingham στη Μ. Βρετανία και τη συμμετοχή της Ελλάδας, που αφορούσε παιδιά ηλικίας 0-3 ετών, που είχαν εισαχθεί όμως σε κρατικά ιδρύματα παιδικής προστασίας το έτος 2003-2004, φανέρωσε πως το μεγαλύτερο ποσοστό (69%) των παιδιών της ΕΕ τοποθετείται σε ίδρυμα με απομάκρυνση από την οικογένεια, λόγω κακοποίησης και παραμέλησης, το 4% λόγω αναπηρίας και το 23% για άλλους λόγους, όπως η απουσία του ενός εκ των δύο γονέων.

Αρκετές φορές υπάρχει ένας συνδυασμός από τους πιο πάνω λόγους(Αγάθωνος-Γεωργοπούλου, 2009:289).

Οι διαπιστώσεις και προτάσεις της ανεξάρτητης αρχής του Συνήγορου του Παιδιού για την εφαρμογή των δικαιωμάτων του παιδιού στην Ελλάδα (Εκθεση προς την Επιτροπή Δικαιωμάτων του Παιδιού του ΟΗΕ, 2012) καταλήγουν ότι οι λόγοι εισαγωγής των παιδιών στα ιδρύματα αντικατοπτρίζουν την κοινωνικοοικονομική κατάσταση της εκάστοτε κοινωνίας και ιστορικής περιόδου. Γι' αυτό σημειώνεται τα τελευταία χρόνια αύξηση των περιπτώσεων παιδιών, που κρίνεται αναγκαία η απομάκρυνσή από τις φυσικές τους οικογένειες, εξαιτίας της ανόδου των ποσοστών ακραίας φτώχειας, όπου λειτουργεί ως ένας επιπρόσθετος παράγοντας αδυναμίας των γονέων να ανταποκριθούν στον γονεϊκό τους ρόλο.

Εν κατακλείδι, οι ερευνητές τονίζουν ότι σήμερα η μονογονεϊκότητα συνιστά πρόκληση για τα μέτρα κοινωνικής προστασίας που πρέπει να λάβουν όλα τα ευρωπαϊκά κράτη. Η συγκριτική μελέτη των μέτρων κοινωνικής πολιτικής για την οικογένεια, που υλοποιούνται στις χώρες της Ε.Ε., φανερώνει ότι η Ελλάδα αδυνατεί να αναπτύξει ένα δραστικό σχέδιο παρέμβασης, ικανό να περιορίσει τον μεγάλο βαθμό φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού (Κιρκιγιάννη, 2016:98). Οι επισημάνσεις που έγιναν ανωτέρω σε συνδυασμό με το γεγονός ότι σήμερα κάθε νέα αξιολόγηση των επιπτώσεων της κρίσης και των δεικτών φτώχειας θεωρείται μέγιστη αλλά σύντομα παραμερίζεται ως ξεπερασμένη, αλλά και με τη διαπίστωση ότι τα παιδιά, ιδίως εκείνα των μονογονεϊκών οικογενειών, πλήττονται σε μεγαλύτερο βαθμό από ότι οι ενήλικες από την εισοδηματική φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό (Μπαλούρδος, 2012:23,32), καθιστούν επιτακτική την ανάγκη συμπερίληψης των φωνών των μονογονέων στη χάραξη κοινωνικής πολιτικής και λήψης δραστικών μέτρων από την πολιτεία.

2. ΜΟΡΦΕΣ & ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

Σύμφωνα με τις εκθέσεις και τα στατιστικά στοιχεία κρατών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και το σχετικό νομοθετικό πλαίσιο που έχει διαμορφωθεί στη χώρα μας, οι κύριες μορφές της μονογονεϊκής οικογένειας, οι οποίες σχηματίζονται βάσει της οικογενειακής κατάστασης των μόνων γονέων, είναι τρεις: (α) μονογονεϊκή οικογένεια από διαζύγιο-διάσταση, (β) μονογονεϊκή οικογένεια από χηρεία και (γ) μονογονεϊκή οικογένεια με τέκνα εκτός γάμου - ανύπανδρη μητέρα (Γενική Γραμματεία Ισότητας των δύο Φύλων, 2007).

Κάθε μονογονεϊκή οικογένεια, ανυπερθέτως, παρουσιάζει τις ιδιαιτερότητές της. Τα παιδιά που ανήκουν σε μια μονογονεϊκή οικογένεια που ο ένας εκ των δύο γονιών έχει αποβιώσει, φερειπείν, διαφοροποιούνται στα δεδομένα της καθημερινής οικογενειακής ζωής τους από τα παιδιά των οποίων ο γονέας δεν έχει παντρευτεί ή από τα παιδιά των διαζευγμένων γονέων. Πιο συγκεκριμένα, τα παιδιά των διαζευγμένων ή εν διαστάσει γονέων εμφανίζουν παραλλαγή στις σχέσεις με τους γονείς τους, κάτι που αποδίδεται στους όρους διευθέτησης της επιμέλειας και ανάλογα με τη στάση του γονέα, που δεν φέρει την επιμέλεια του παιδιού του, ως προς επαφή με το παιδί του (Single Parents, 2014).

2.1. Μονογονεϊκή οικογένεια από διαζύγιο-διάσταση

Είναι κοινώς αποδεκτό ότι το διαζύγιο αποτελεί αποτέλεσμα σοβαρής κρίσης του ζευγαριού, με επίδραση τόσο στο ίδιο όσο και στα παιδιά τους. Η συνεχώς αυξανόμενη τάση των διαζυγίων που σημειώνεται, δημιουργεί, όπως είναι φυσικό, και την αύξηση των μονογονεϊκών οικογενειών καθώς και διάφορων άλλων νέων κατηγοριών οικογένειας, όπως είναι οι εκ νέου συσταθέντες οικογένειες και τα νέα μέλη που προκύπτουν μέσα σε αυτές (Μουσούρου, 2008).

Από το 1960 έως το 2004, τα ποσοστά των διαζυγίων στην Ελλάδα έχουν σημειώσει τεράστια ανοδική πορεία (το 1960 αντιστοιχούν 0,3 διαζύγια ανά 1.000 κατοίκους, ενώ το 2004 η τιμή του δείκτη ανέρχεται στα 1,1 διαζύγια ανά 1.000 κατοίκους, αποτελώντας, ωστόσο, μία από τις κατώτερες τιμές στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 25)

(ΕΛΣΤΑΤ, 2012:4). Κατά το 2004-2009 στα ποσοστά των διαζυγίων καταγράφεται και πάλι αύξηση, ενώ από το 2010 κι έπειτα, που οι Έλληνες βιώνουν εντονότερα την οικονομική κρίση, οι σχετικοί δείκτες μειώνονται (ΕΛΣΤΑΤ, 2014:18-19).

Ο όρος διαζύγιο αναφέρεται στη «(νόμιμη) λύση (νόμιμων) γάμων». Αφορά μια κατάσταση που συνιστά ένδειξη και συνέπεια κρίσης στη σχέση των μελών και συσχετίζεται με το αντίστοιχο νομοθετικό πλαίσιο διαζυγίου και τις αντίστοιχες οικονομικές δαπάνες, που τη συνοδεύουν (Μουσούρου, 2008). Το διαζύγιο, ως αίτιο της μονογονεϊκότητας, είναι ίσως η εντονότερη «κρίση στην οικογένεια» και συνήθως απορρέει από την αδυναμία των γονέων να διαχειριστούν τις εκάστοτε κοινωνικές και οικογενειακές μεταβολές που επιφέρουν τόσο οι ρόλοι τους όσο και τα καθήκοντά τους. Είναι πολλάκις ένα προτσές, το οποίο όχι μόνο δεν μετριάζει αυτή την αποδιοργάνωση, αλλά διευρύνει τις ήδη υπάρχουσες δυσκολίες και τις εδραιώνει στις τυχόν επιπρόσθετες καταστάσεις κρίσης προς διαχείριση (Μουσούρου, 2008).

Σύμφωνα με τον Roussel (1980) «το διαζύγιο δεν συνιστά μια παθολογική κατάσταση αλλά μάλλον έναν σχεδόν φυσιολογικό παράγοντα του θεσμού του γάμου που θα υφίσταται και στο μέλλον. Η διαδικασία παραδοχής αυτής της μορφής οικογένειας που προκύπτει με το διαζύγιο έχει γνωρίσει μεγάλη πρόοδο συγκριτικά με το παρελθόν. Η οικογενειακή σταθερότητα αποκτά πλέον διαφορετική σημασία και η γονική μέριμνα δίνεται στον γονέα που μπορεί να παρέχει στο παιδί του κοινωνική και συναισθηματική ασφάλεια» (Κογκίδου, 1995:178).

Το διαζύγιο σηματοδοτεί τη λήξη ενός γάμου, όχι όμως και τη λήξη της οικογενειακής ζωής. Οι διάφορες καταστάσεις που εξωθούν ένα ζευγάρι στο διαζύγιο, η εμπειρία αυτή καθεαυτή του διαζυγίου και τα νέα δεδομένα που προκύπτουν συνιστούν μια επίπονη περίοδο για όλα τα μέλη της οικογένειας, με βίωση έντονων συναισθημάτων και επανεκκίνηση του τρόπου ζωής τους γενικότερα (Bradley & Beveridge, 2010:7-8). Το διαζύγιο συνήθως αποτελεί ένα περιορισμένο ή οριστικό γεγονός, που ολοκληρώνεται μέσα στην δικαστική αίθουσα. Ωστόσο, ο χωρισμός και το νομικό διαζύγιο αποτελούν μεταίχμιο στις περίπλοκες κοινωνικές καταστάσεις που δημιουργούνται ανάμεσα στα μέλη πριν και μετά απ' αυτό. Σημειώνεται πολλές φορές, φερειπείν, πριν από το διαζύγιο μία περίοδος έντονων αψιμαχιών και συγκρούσεων που καταλήγει στο χωρισμό. Η νέα κατάσταση που προκύπτει με το διαζύγιο, μπορεί να συνθέσει μια μονογονεϊκή οικογένεια, στην οποία ζει πια το παιδί, ή να διαμορφώσει συνθήκες

τέτοιες για την από κοινού επιμέλεια του ανήλικου τέκνου. Ενδέχεται ο ένας γονέας να προχωρήσει σε δεύτερο γάμο και στον σχηματισμό νέας οικογένειας με τη γέννηση και άλλων παιδιών - κάτι που επικυρώνει την άποψη ότι η πλειονότητα των διαζευγμένων απομακρύνονται από ένα συγκεκριμένο σύντροφο και όχι το γάμο. Ασφαλώς, μπορεί να συμβεί και ένα επόμενο διαζύγιο (Teyber, 2011: 17-19).

Καθώς οι γονείς περνούν τα στάδια του διαζυγίου, ανακύπτουν πολλές επιπτώσεις αυτής της κατάστασης στους γονείς και στα παιδιά, ψυχολογικής, συναισθηματικής και κοινωνικοοικονομικής φύσεως (Bradley & Beveridge, 2010:15). Πρόκειται για μια απόφαση που επιφέρει συνέπειες σε όλα τα μέλη της οικογένειας και όχι μόνο στο ζευγάρι. Θεωρείται μάλιστα ένα από τα πιο συχνά και αρνητικά γεγονότα ζωής που βιώνουν τα παιδιά, αφού καταλαμβάνει τη δεύτερη υψηλότερη θέση πρόκλησης άγχους σε αυτά, μεταξύ 43 τραυματικών εμπειριών (Herbert, 2009:16).

Μολονότι, το διαζύγιο έχει γνωρίσει σε προηγούμενες δεκαετίες την προκατάληψη και την αποδοκιμασία, πλέον η κοινωνική στάση απέναντι στο διαζύγιο και τη μονογονεϊκή οικογένεια δείχνει να είναι πιο ανοιχτή και δεκτική. Πέραν όμως της στάσης απέναντι στο διαζύγιο και τη μονογονεϊκή οικογένεια, αλλάζουν με το χρόνο και άλλοι παράγοντες, όπως τα προγράμματα κοινωνικής προστασίας, η επιδοματική πολιτική για τις μονογονεϊκές οικογένειες και οι παροχές φροντίδας και προστασίας των παιδιών (Αρχοντόγλου, 2005:81).

2.2. Μονογονεϊκή οικογένεια από χηρεία

Το βίωμα του πένθους από τον θάνατο ενός αγαπημένου προσώπου αποτελεί μία επώδυνη εσωτερική διεργασία αποδοχής αυτής της απώλειας, η οποία απαιτεί χρόνο και γερά αποθέματα δύναμης. Το πλήθος των ψυχολογικών και συναισθηματικών αντιδράσεων που εκδηλώνουν οι άνθρωποι κατά τη διεργασία του πένθους ονομάζεται θρήνος. Αδιαμφισβήτητα, το πένθος και ο θρήνος έχουν και κοινωνική διάσταση. Στην περίπτωση αυτή, το πένθος ορίζεται ως η κοινωνική όψη του θρήνου. Όταν η δυναμική διαδικασία του πένθους εμποδίζεται, τότε το γεγονός της απώλειας προσκολλάται στις αναμνήσεις. Για το ομαλό πέρασμα από το ένα στάδιο πένθους στο άλλο, πόσο μάλλον όταν έχει προηγηθεί διατάραξη στη μετάβαση αυτή, κρίνεται αναγκαία η παρέμβαση

από επαγγελματία υγείας, ώστε να καταφέρει το άτομο που έχει βιώσει την απώλεια να γκρεμίσει τον τοίχο που έχει υψωθεί μέσα του (Bacque, 2004:31-32, 62-64).

Τα μέλη της οικογένειας που έχουν βιώσει το θάνατο ενός εκ των συζύγων ευνοούνται περισσότερο από το νόμο, καθώς ο μονογονέας στην περίπτωση αυτή λαμβάνεται υπόψη ως το θύμα αυτού του λυπηρού γεγονότος. Τη μεγαλύτερη, όμως, εύνοια η χήρα-μητέρα την λαμβάνει από το οικογενειακό και κοινωνικό της περίγυρο, αντιμετωπίζοντάς την με συμπάθεια και συμπόνοια. Η αποδοχή που δέχεται αντανακλάται εν μέρει στην αυτοεικόνα της και της προσφέρει την αναγκαία συναισθηματική στήριξη κατά το διάστημα του πένθους αλλά και κατά την πορεία προσαρμογής στο ρόλο της μόνης-μητέρας. Αν και οι δυσκολίες και οι προκλήσεις που θα συναντήσει η χήρα μητέρα παρουσιάζουν σχεδόν ομοιότητες με αυτές των άλλων μόνων γονέων, εν τούτοις, ξεκινά με καλύτερους όρους (Κογκίδου, 1995: 153).

Οι χήρες, συγκριτικά με τις μόνες μητέρες που ανήκουν σε άλλες μορφές μονογονεϊκότητας, συνήθως βρίσκονται σε ανώτερη κοινωνική θέση, αφού προέρχονται από ένα διγονεϊκό σχήμα οικογένειας και η μονογονεϊκότητα τους συμβαίνει ακούσια. Επίσης, είναι τις περισσότερες φορές μεγαλύτερης ηλικίας και λιγότερο ενεργητικές στον επαγγελματικό στίβο. Παρ' όλα αυτά, έχουν συνήθως ένα καλύτερο επίπεδο ζωής με ικανοποιητικές απολαβές από τη σύνταξη του αποθανόντος συζύγου τους και συνήθως απόλυτη κυριότητα της κινητής και ακίνητης περιουσίας. Επομένως, η χήρα αναλαμβάνει πια τον ρόλο του μονογονέα με ευνοϊκότερες προϋποθέσεις από κάθε άλλη μητέρα και γίνεται πιο εύκολα αποδεκτή από το κοινωνικό περιβάλλον. Ωστόσο, σε σύγκριση με τους χήρους μόνους-πατέρες οι περιορισμοί που τίθενται στη χήρα μόνη-μητέρα από την κοινωνία είναι εμφανώς περισσότεροι. Η κοινωνική απομόνωση που της επιβάλλεται και την οποία, κατά γενική ομολογία, έχει υιοθετήσει και η ίδια ακόμα και όταν δεν υπάρχει πλέον λόγος, ενδέχεται να οδηγήσει την οικογένεια σε κοινωνικό αποκλεισμό. Αυτή η κατάσταση φέρνει τις χήρες-μητέρες αντιμέτωπες με συναισθήματα μοναξιάς, τα οποία εκλαμβάνονται από τις ίδιες ως συστατικό της αυτοεικόνας τους ως χήρας. (Αρχοντόγλου, 2005: 51-52· Κογκίδου, 1995: 152).

Αν και αυτή η κατηγορία μονογονέα (είτε χήρου-πατέρα είτε χήρας-μητέρας) θεωρείται ότι είναι ευνοϊκότερη των υπολοίπων, εντούτοις, δεν είναι ασήμαντης αναφοράς κάποιες μορφές κοινωνικής απομόνωσης που συναντούν στη καθημερινότητά τους. Για ορισμένους, οι οποίοι αποτελούν ένα μικρό ποσοστό, επικρατεί η προκατάληψη ότι ο

θάνατος είναι μεταδοτικός. Σε άλλες περιπτώσεις αποφεύγεται η πρόσκληση της χήρας, για παράδειγμα σε φιλικές μαζώσεις, λόγω της άποψης ότι η γυναίκα που δε συνοδεύεται διαταράσσει τις ισορροπίες σε μια παρέα, και ότι η ίδια αυτή μπορεί να αποτελέσει την απειλή της χηρείας προσωποποιημένη. Ένας ακόμη λόγος κοινωνικής απομόνωσης των χήρων σχετίζεται με το ίδιο το πένθος. Ο πενθών τρέφει συνήθως θυμό και εχθρική διάθεση για όλους τους γύρω του. Αυτή η επιθετικότητα του χήρου στον περίγυρό του επιφέρει το φόβο των συγγενών και των φίλων και οδηγεί στην απομάκρυνσή τους (Bacque, 2004:50-51). Πέραν των παραπάνω παραγόντων, ο χήρος μόνος γονέας έρχεται αντιμέτωπος με μια σειρά από κοινωνικούς περιορισμούς, αφού η μοναξιά του χήρου ή της χήρας εκλαμβάνεται ως φυσικό επακόλουθο του νέου τρόπου ζωής. Η χήρα μόνη μητέρα συμβιβάζεται με τη μοναξιά της και λειτουργεί με τέτοιο τρόπο που να είναι αποδεκτός και αναμενόμενος από την κοινωνία και μπορεί να τον υποστηρίζει ακόμη κι όταν δεν νιώθει πια την ανάγκη να το κάνει. Έτσι, αναπόφευκτα εξωθεί την ίδια και τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας σε κοινωνικό αποκλεισμό (Αρχοντόγλου, 2005:52). Επιπρόσθετα, η μη επαρκής υποστήριξη από διάφορες κοινωνικές κρατικές δομές ενισχύουν το αίσθημα κοινωνικής απομόνωσης του χήρου μόνου γονέα και επιβαρύνουν οικονομικά τους εξυπηρετούμενους. Τέλος, η κοινωνική απομόνωση του χήρου μόνου γονέα σχετίζεται συνήθως με την ανασφάλειά του για το πώς τα παιδιά του θα αντιδράσουν στις αλλαγές που επιφέρουν τα νέα δεδομένα ζωής (Κιρκιγιάννη, 2016:128). Δεν είναι σπάνιες οι περιπτώσεις που η χηρεία δρα καθοριστικά τόσο στην κοινωνική απομόνωση του χήρου μόνου γονέα όσο και στον κοινωνικό αποκλεισμό της μονογονεϊκής οικογένειας (Μπαμπάλης, 2011:240-241).

Το επίπεδο ζωής στη χηρεία του μονογονέα και της οικογένειάς του εξαρτάται από την ενεργοποίηση ή μη του ίδιου του χήρου μονογονέα απέναντι στη νέα κατάσταση και στις απαιτήσεις της καθημερινότητας. Υπάρχει η κατηγορία χήρων, που αρκούνται σε βασικούς γονεϊκούς ρόλους εξαιτίας της χαμηλής τους αυτοπεποίθησης και αυτοεκτίμησης, της αρνητικής αυτοεικόνας τους και της αποξένωσης που ακούσια ή εκούσια έχουν οδηγηθεί. Στον αντίποδα, έχουμε εκείνη την κατηγορία χήρων, που λόγω των εφοδίων που διαθέτουν και της ανεξαρτησίας τους, έχουν υψηλή αυτοπεποίθηση, ενισχύουν την αυτοεικόνα τους και νιώθουν ανταγωνιστικοί. Τα άτομα αυτά τολμούν νέους ρόλους και καταφέρνουν έτσι να προσαρμοστούν ευκολότερα στις νέες συνθήκες (Κιρκιγιάννη, 2016:128).

Οποσδήποτε, η νέα πραγματικότητα που έπεται του θανάτου του ενός γονέα προβάλλει τις ανάγκες όλων των μελών της μονογονεϊκής οικογένειας. Πρωταρχικό μέλημα του χήρου μονογονέα κατά τα πρώτα κυρίως στάδια της διαδικασίας του πένθους, είναι η διατήρηση και η ενίσχυση του δεσμού με τα παιδιά του και η κάλυψη των αναγκών τους. Για να το καταφέρει αυτό συχνά επιδιώκει την εμπλοκή των παιδιών του σε σημαντικές αποφάσεις που αφορούν την οικογένεια, δίνοντάς τους πολλές φορές ρόλο ισότιμο με το δικό του (Κιρκιγιάννη, 2016:128).

Μολαταύτα, η διαδικασία του πένθους και η είσοδος στην κατάσταση της μονογονεϊκότητας ενδέχεται να έχει πιο ομαλή εξέλιξη στον χήρο μονογονέα παρά σε άλλες περιπτώσεις μονογονεϊκών οικογενειών. Αυτό αποδίδεται στο γεγονός ότι η μονογονεϊκή οικογένεια από χηρεία έχει πολλές φορές ομοιογένεια, η οποία συμβάλει ώστε τα μέλη της να διαχειριστούν καλύτερα τα προβλήματα που αναδύονται. Επιπλέον, το ευρύτερο οικογενειακό περιβάλλον παρεμβαίνει συνήθως συμπληρωματικά, ώστε να επανέλθουν οι ισορροπίες στο οικογενειακό σύστημα. Ακόμη και στη περίπτωση που συμβεί δεύτερος γάμος, το γεγονός αντιμετωπίζεται πιο ψύχραιμα και ομαλότερα, καθώς η κατάσταση της μονογονεϊκότητας δεν οφείλεται σε άρνηση της συζυγικής σχέσης αλλά λόγω ενός αναπάντεχου γεγονότος (Μπαμπάλης, 2011:244-249). Ο θάνατος του/της συντρόφου δεν οφείλεται στην υπαιτιότητα του ενός εκ των δύο συζύγων, αλλά αποτελεί ένα οριστικό και αμετάκλητο γεγονός, το οποίο θα πρέπει αυτός που μένει πίσω να αποδεχτεί και να προχωρήσει στη ζωή του. Ενώ ο «θάνατος» ενός γάμου οφείλεται στην υπαιτιότητα των δύο συζύγων (Αρχοντόγλου, 2005:52).

2.3. Μονογονεϊκή οικογένεια με τέκνα εκτός γάμου

Μεταξύ των διαφόρων κοινωνικών φαινομένων που καταγράφονται στις σύγχρονες προηγμένες κοινωνίες που αφορούν στην εξέλιξη των ηθών και τις μεταβολές στη δομή της οικογένειας, τις τελευταίες δεκαετίες σημειώνεται από τις διεθνείς στατιστικές αύξηση του φαινομένου της ανύπανδρης μητέρας, ιδιαίτερα στις σκανδιναβικές χώρες, στη Γαλλία αλλά και στις ΗΠΑ. Χρονικά η νέα αυτή μορφή μονογονεϊκής οικογένειας, κάνει αισθητή τη παρουσία της κατά τη δεκαετία του '70 και συνιστά ένα από τα κοινωνικά φαινόμενα που απασχολούν σήμερα τις αναπτυγμένες χώρες (Ρήγα, 2005:72). Αυτή η μορφή μονογονεϊκής οικογένειας παρουσιάζει μια διαρκώς αυξητική τάση, που γίνεται όλο και περισσότερο αντικείμενο δημόσιου διαλόγου, αφού από το 1970 και

μετά τα ποσοστά των ανύπαντρων μητέρων άνω των 30 ετών έχουν σημειώσει σημαντική αύξηση, ενώ τα τελευταία χρόνια ξεπερνά σε πολλά ευρωπαϊκά κράτη το 50% του συνολικού ποσοστού των γεννήσεων (Hertz, 2006: xv).

Σύμφωνα με ποσοτικές έρευνες στη χώρα μας, το ποσοστό των γυναικών, συγκριτικά με το ποσοστό των αμβλώσεων, που αποφασίζουν να μην διακόψουν την εγκυμοσύνη τους και να γεννήσουν ένα παιδί εκτός γάμου, είναι μικρός. Σε σχέση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες και την Αμερική, όπου δεν απαξιώνουν τη γέννηση ενός παιδιού εκτός γάμου, η Ελλάδα στο πλαίσιο καταπολέμησης κάθε μορφής κοινωνικού στιγματισμού και περιθωριοποίησης αλλά και αποδοχής της κοινωνικής ομάδας των ανύπανδρων μητέρων, στέκεται πολλά βήματα πίσω. Στη χώρα μας, η σύγκλιση της ανύπανδρης μητέρας αναφορικά με τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που έχει και η εντός γάμου μητέρα, όπως επίσης και η εξάλειψη κάθε δυσμενούς διάκρισης σε βάρος των εκτός γάμου παιδιών και η ίση μεταχείρισή τους με τα εντός γάμου τέκνα, νομοθετούνται μόλις το 1983 (Νόμος 1329/1983 - ΦΕΚ 25/Α/18-02-1983). Στο ίδιο νομοθετικό πλαίσιο αντικαθίσταται και η παλαιά και με αρνητικό πρόσημο ορολογία «γνήσια τέκνα» και «εξώγαμα τέκνα» με μία πιο αποδεκτή, «τέκνα γεννημένα σε γάμο» και «τέκνα γεννημένα χωρίς γάμο των γονέων τους» (Γενική Γραμματεία Ισότητας των δύο Φύλων, (2007).

Μολονότι, η Ελλάδα ανήκει στις αναπτυγμένες κοινωνίες, φαίνεται να διατηρεί τον συντηρητικό της χαρακτήρα, σε αντίθεση με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες και τις Η.Π.Α., όσον αφορά τις κλασσικού τύπου οικογένειες, αφού ο θεσμός του γάμου εξακολουθεί να είναι ο πιο κυρίαρχος. Καθοριστικό ρόλο στη επικράτηση αυτής της στάσης έχει επιτελέσει και η ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία. Εντούτοις, από τη δεκαετία του '90 και έπειτα το ύψος των ανύπανδρων μητέρων έχει σημειώσει σημαντική άνοδο και οι παραδοσιακές αντιλήψεις σχετικά με τη μορφή της οικογένειας και την τεκνοποιία φαίνεται να αναθεωρούνται και να ταυτίζονται με εκείνες ορισμένων αναπτυγμένων κοινωνιών. Σε αυτό έχει συμβάλει και η γέννηση παιδιών εκτός γάμου από αλλοδαπές γυναίκες κάθε ηλικίας και κάθε μορφωτικού επιπέδου, γεγονός που μπορεί να δηλώνει ότι η τεκνοποίηση εκτός γάμου αποτελεί συνειδητή απόφαση αυτών των γυναικών και όχι συνέπεια μιας μη επιθυμητής εγκυμοσύνης (Κιρκιγιάννη, 2016:152, 154).

Έρευνες στις Η.Π.Α. (1995-2004) αποκαλύπτουν δύο κύριες ομάδες μητρότητας εκτός γάμου, την ακούσια και την εκούσια. Στην πρώτη ομάδα περιλαμβάνονται οι γυναίκες που η εγκυμοσύνη και κατ' επέκταση ο ρόλος της γονεϊκότητας συνέβη τυχαία και όχι συνειδητά και οδηγούνται από διάφορους παράγοντες στην απόφαση να γεννήσουν το παιδί. Στη δεύτερη ομάδα της εκτός γάμου μητρότητας καταχωρούνται οι γυναίκες που συνειδητά επιλέγουν τη γονεϊκότητα της μόνης μητέρας, αποφασίζοντας να κάνουν παιδί ή να υιοθετήσουν (Hertz, 2006:xvi,198,224-226).

Οι έρευνες της Ρήγα φανερώνουν ότι οι περισσότερες γυναίκες του δείγματος περικλείονται στην πρώτη ομάδα ανύπανδρων μητέρων, όπου επιλέγουν εν τέλει τη γονεϊκότητα της μόνης μητέρας, είτε γιατί φοβούνται την άμβλωση είτε επιδιώκοντας με αυτήν την κίνηση να «εξαναγκάσουν» το γεννήτορα του παιδιού να δεχτεί έναν πιθανό γάμο. Σύμφωνα με στοιχεία της ερευνητικής μελέτης πρόκειται για γυναίκες που αντιμετωπίζουν σοβαρά κοινωνικοοικονομικά προβλήματα και αποζητούν τη συζυγική στήριξη (Ρήγα, 2005:15,22-23,34,48).

Η νεοφιλελεύθερη στάση τιθάσευσης της εξάρτησης, δηλαδή η ικανότητα αυτάρκειας και αυτοσυντήρησης, δεν έχει την ίδια δυναμική στις μόνες ανύπανδρες μητέρες που έχουν χαμηλές οικονομικές απολαβές (Edin & Lein, 1997:64). Η καθημερινότητα των μόνων ανύπανδρων μητέρων είναι πιο σύνθετη και δύσκολη. Παρότι, η κοινωνία και τα Μ.Μ.Ε, ειδικότερα, εκθειάζουν τη γονεϊκότητα της μόνης μητέρας, ανάγοντας τη μόνη μητέρα σε μια ανεξάρτητη προσωπικότητα που χαίρει επιβράβευσης, είναι ιδιαίτερα επίφοβο να επικαλείται κανείς τη δύναμη της αυτάρκειας και της αυτοσυντήρησης σε μία εποχή που η κοινωνική προστασία της οικογένειας είναι σταθερά φθίνουσα (Juffer, 2006:26-27,29).

Η μητρότητα εκτός γάμου αποτελεί ένα πολυμερές ψυχικό και κοινωνικό φαινόμενο, αφού κάθε περίπτωση ανύπανδρης μητέρας είναι μοναδική και τα αποτελέσματα αυτής της απόφασης διαφοροποιούνται από άτομο σε άτομο (Κογκίδου, 2006:165). Κάθε ανύπανδρη μητέρα αντιμετωπίζει τη νέα αυτή κατάσταση ζωής βάσει των εμπειριών που φέρει, των συναισθημάτων που βιώνει για το γεγονός και του τρόπου διαχείρισης αυτών, του εκπαιδευτικού και κοινωνικοοικονομικού της επιπέδου και της ύπαρξης ή όχι κοινωνικού υποστηρικτικού δικτύου, μεταξύ αυτού και του γεννήτορα του παιδιού (Μπαμπάλης, 2011:285-288).

Η εκάστοτε αντίδραση της ανύπανδρης μητέρας απέναντι στα νέα δεδομένα ζωής αντικατοπτρίζεται στο ίδιο το παιδί της και αυτό διαφαίνεται στις παραπάνω έρευνες, σύμφωνα με τις οποίες τα εκτός γάμου παιδιά αποτελούν ομάδα υψηλού κινδύνου σε φτώχεια, σχολική αποτυχία και εκδήλωση γνωστικών, συναισθηματικών και συμπεριφοριστικών δυσκολιών (Amato, 2005:78). Ασφαλώς, μονογονεϊκή οικογένεια δε σημαίνει απαραίτητα μία οικογένεια σε κρίση. Όταν η σύνθεση και η σύσταση της μονογονεϊκής οικογένειας έχει στέρεα θεμέλια, τότε δεν υπολείπεται σε τίποτα της διγονεϊκής οικογένειας και μάλιστα μπορεί να αποδειχτεί ακόμη πιο δεμένη και λειτουργική. Η άγαμη μητέρα, ισορροπημένης ιδιοσυγκρασίας και βαθιάς ωριμότητας, μπορεί να βγει αλώβητη από αυτή τη δοκιμασία και ταυτόχρονα να διασφαλίσει την ψυχοκοινωνική προσαρμογή του παιδιού της σε αυτή τη νέα κατάσταση (Μπαμπάλης, 2011:287-288). Είναι, πάντως, γεγονός αδιαμφισβήτητο ότι από τις τρεις μορφές μονογονεϊκών οικογενειών, που παρατέθηκαν εκτενώς, η λιγότερο ευνοημένη είναι εκείνη των ανύπανδρων μητέρων (Amato, 2005:78).

2.4 Ο ρόλος της μητέρας ως μόνου γονέα

Η μονογονεϊκή οικογένεια με μόνο γονέα τη μητέρα προσδίδει σε εκείνη αναπόφευκτα και τον ρόλο του πατέρα, συνιστώντας με αυτόν τον τρόπο το στήριγμα της οικογένειας, το επίκεντρο συσσώρευσης ενέργειας, καθώς και τη βάση για σταθερότητα σε όλο το οικογενειακό σχήμα (Γαλάνης, 1995: 37). Για τις περιπτώσεις των γυναικών που από τη μια εμφανίζουν υψηλό επίπεδο μόρφωσης και από την άλλη έχουν ενεργό ρόλο στην επαγγελματική και κοινωνική ζωή, η μονογονεϊκότητα βιώνεται ως κανονική εξέλιξη στην πορεία τους ή ως απελευθέρωση (Κογκίδου, 1995: 282). Σε καταστάσεις όπου οι μόνες μητέρες βίωσαν την τραυματική εμπειρία του χωρισμού με τον σύζυγο, οι αρμοδιότητες που σημειώθηκαν παραπάνω γίνονται όλο και πιο σύνθετες. Αυτές αποφασίζουν να αναλάβουν και τον ρόλο του πατέρα για το παιδί τους, βάζοντας συχνά στην άκρη τις δικές τους ανάγκες και επιθυμίες.

Πέραν όμως της συνειδητής ή της φαινομενικά συνειδητής επιλογής της μονογονεϊκότητας, προβάλλονται και οι περιπτώσεις των γυναικών που δεν ήθελαν ή δεν επιδίωξαν αυτή τη μετάβαση και τον εναλλακτικό τρόπο οικογενειακής ζωής και βρέθηκαν απροετοίμαστες, λόγω χηρείας, ή έπειτα από το τέλος του γάμου τους, στον οποίο είχαν επενδύσει τη ζωή τους. Ίσως, έχοντας μεγαλώσει σε ένα παραδοσιακό

πρότυπο οικογένειας, δυσκολεύονται να συμβιβαστούν με το γεγονός του διαζυγίου ή τη χηρείας και να σκεφτούν τη ζωή τους ως μονογονείς. Με δεδομένο αυτό υποχρεώνονται να αναλάβουν ρόλο μητέρας- πατέρα, ενώ στην πραγματικότητα φαίνονται απροετοίμαστες γι' αυτό και βιώνουν επώδυνα συναισθήματα. Ο έγγαμος βίος για εκείνες αποτελούσε στόχο ζωής ενώ ο καινούργιος ρόλος, αυτός του μονογονέα, ακλαμβάνεται ως κάτι αρνητικό, συχνά σαν μια «αμαρτία». Η διαδικασία ανάληψης επιπλέον ρόλων καταλήγει να είναι ανεπαρκής και κατά συνέπεια οι κινήσεις της σπασμωδικές. Στη φάση της προσαρμογής (Gongla, 1982:5-27) η μητέρα μονογονέας εμφανίζει συναισθηματικές διακυμάνσεις και παλεύει με τις εσωτερικές της συγκρούσεις. Επιχειρεί να αποβάλει την εικόνα που αρχικά διατηρούσε ως σύζυγος και μητέρα σ' ένα διγονεϊκό σχήμα οικογένειας, να αποδεχτεί εν ολίγοις την αλλαγή, και παράλληλα εκφράζει άρνηση σε αυτό που 'της έχει συμβεί' και απομονώνεται από την κοινωνική ζωή. Υπό μια έννοια αποξενώνεται, εκφράζει άρνηση σε οτιδήποτε καινούργιο και δεν εμπιστεύεται εύκολα τους άλλους. Την ίδια στιγμή, ο κοινωνικός στιγματισμός της κοινωνίας που αντιμετωπίζει τη μονογονεϊκότητα ως κάτι κατώτερο, ανατροφοδοτεί την αμφιθυμία. Οι μόνες μητέρες σε αυτήν την περίπτωση δυσκολεύονται να τολμήσουν καινούργια πράγματα πάνω στις υπάρχουσες δυνατότητές τους, καθώς νιώθουν ότι βρίσκονται σε μειονεκτική τη θέση έναντι των υπολοίπων μητέρων. Οι σκέψεις τους περιστρέφονται γύρω από την 'ανικανότητά' τους να κρατήσουν το γάμο, εκφράζοντας συναισθήματα ενοχής ή θυμού, και δυσκολεύονται να αναπροσαρμόσουν το αύριο και περισσότερο το σήμερα. Κυριαρχούνται από συναισθήματα πανικού ή/και αδιαφορίας, φτάνοντας στο σημείο ακόμη να μην εκμεταλλεύονται παροχές του κράτους ή της ευρύτερης οικογένειάς τους που προσφέρονται με διάφορους τρόπους. Δεν είναι λίγες οι φορές που φτάνουν μέχρι του σημείου να αδιαφορούν μπροστά σε αυτά που τους παρέχονται ως βοήθεια και εμμένουν να έχουν την αποκλειστική ευθύνη της μονογονεϊκής οικογενειακής ζωής, εμποδίζοντας τον οποιονδήποτε να παρέμβει στη σχέση με το παιδί τους (Franz, 1983).

Συμπερασματικά σε όσα επισημάνθηκαν ανωτέρω, η Δ. Κογκίδου (1995:247) διαπιστώνει εν συντομία τα παρακάτω: *«Οι έννοιες σύμφωνα με τις οποίες οι μόνες μητέρες καθορίζουν τη στάση τους και το ρόλο τους μέσα στο μονογονεϊκό περιβάλλον, σε γενικές γραμμές είναι: α) Η έννοια της μίας και μοναδικής οικογένειας, από την οποία αποκλίνει η μονογονεϊκή οικογένεια. β) Η φαντασίωση της ιδεατής εικόνας του ζεύγους. γ) Η επιθυμία για παντοδυναμία της μητέρας, που σημαίνει άρνηση ρόλου γονέα στον άνδρα*

και δημιουργία του ζεύγους μητέρας-παιδιού. δ) Η αντίληψη της μονογονεϊκότητας ως εναλλακτικού τρόπου οικογενειακής οργάνωσης, στο πλαίσιο της αυτοπραγμάτωσης του ατόμου. ε) Η έννοια της οικογενειακής σταθερότητας στη μονογονεϊκότητα και στις όψεις της οικογενειακής συνέχειας».

2.5 Ο ρόλος του πατέρα ως μόνου γονέα

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται αύξηση των πατέρων που είναι μόνοι γονείς, χωρίς βέβαια να μπορεί να συγκριθεί με το αντίστοιχο ποσοστό των μόνων μητέρων, δεδομένου ότι έπειτα από ένα διαζύγιο την επιμέλεια των ανήλικων παιδιών αναλαμβάνει τις περισσότερες φορές η μητέρα. Ακόμη, και τα ποσοστά των μόνων πατέρων που προήλθαν από χηρεία δεν μπορούν να επηρεάσουν τους στατιστικούς δείκτες. Οι πατέρες, μεταβαίνοντας στη νέα μονογονεϊκή σύνθεση, μπορεί να απαρνηθούν το ρόλο τους, ως μονογονείς, επιλέγοντας να δημιουργήσουν καινούργια οικογένεια ή εναποθέτοντας τη μοίρα τους σε όσα τους προσφέρει το κοντινό οικογενειακό περιβάλλον, χωρίς οι λόγοι να σχετίζονται απαραίτητα με τον οικονομικό παράγοντα. Αυτό οφείλεται κυρίως στην ελλιπή διάθεση των μόνων πατέρων να ασκήσουν διπλό ρόλο, από τη μια τη διαχείριση και οργάνωση του νοικοκυριού και από την άλλη το μεγάλωμα και τη φροντίδα των τέκνων τους. Τα προβλήματα με τα οποία έρχονται συνήθως αντιμέτωποι σχετίζονται με την εξισορρόπηση του χρόνου ως προς τις αμέτρητες απαιτήσεις της καθημερινότητας, τις επιπλέον αρμοδιότητες που απορρέουν από τον νέο ρόλο και το αυξημένο αίσθημα ευθύνης, αλλά και με την έντονη επιθυμία τους να δείξουν στους γύρω ότι τα καταφέρνουν επαρκώς στον μονογονεϊκό τους ρόλο (Smith & Smith, 1981: 411-417). Μολαταύτα, οι οικογένειες με αρχηγό τους μόνους πατέρες είναι ελάχιστες και συνήθως πιο παθητικές.

Οι μονογονείς πατέρες αναλαμβάνουν συνήθως αυτόν τον ρόλο μετά από ένα διαζύγιο ή χηρεία. Ειδικότερα, όπως αναφέρει ο Gersick (1979), από τους διαζευγμένους μονογονείς πατέρες, «οι περισσότεροι είναι μεγαλύτερης ηλικίας, με υψηλότερη κοινωνική και οικονομική θέση και μεγαλύτερη επαφή με τις μητέρες τους παρά με τους πατέρες τους». Όπου κι αν κατατάξουμε όμως τους μόνους πατέρες, το βέβαιο είναι πως βρίσκονται στην ίδια κατάσταση με τις μόνες μητέρες, δηλαδή την αναγκαιότητα αποκόλλησης από τη μεριά τους στερεοτυπικών απόψεων για τους ρόλους των φύλων. Το φαινόμενο «μόνος άνδρας πατέρας», λόγω της σπανιότητάς του, αντιμετωπίζεται

διαφορετικότερα από τον κοινωνικό περίγυρο σε σχέση με τη μόνη μητέρα, με αποτέλεσμα ορισμένες φορές να διευκολύνει την καλύτερη εδραίωση της σχέσης του πατέρα με τα τέκνα του. Η ευρύτερη αποδοχή και συμπαράσταση που λαμβάνει από την κοινωνία καθώς και η στήριξη από τους στενούς συγγενείς του, ενισχύουν ξεκάθαρα τον μονογονεϊκό του ρόλο. Ωστόσο, η επικρατούσα πολιτική κοινωνικής προστασίας, φαίνεται πως δεν έχει λάβει ακόμα σοβαρά υπόψη, ή απλώς αξιολογεί την αριθμητική δύναμη των μονογονέων πατέρων μάλλον ασήμαντη που δεν χρίζει περαιτέρω ενδιαφέροντος. Με αυτόν τον τρόπο ο μόνος πατέρας συνήθως δεν απολαμβάνει τις ευνοϊκές ρυθμίσεις που δίνονται στη μητέρα μονογονέα με τη μορφή των προνοιακών επιδομάτων. Αν και η εύρωστη οικονομική επιφάνεια, που συχνά εμφανίζει, τον απαλλάσσει από την αγωνία της διεκδίκησης των προνοιακών παροχών που δικαιούται.

Αναφορικά με τα συναισθήματα που βιώνουν οι μονογονεϊκοί πατέρες, διαζευγμένοι, χήροι ή άγαμοι, διαπιστώνεται ότι δεν διαφέρουν με αυτά των αντίστοιχων μόνων μητέρων: στενοχώρια, θυμό, μοναξιά, αίσθημα αυτοαπαξίωσης, ανασφάλεια, αδυναμία ανάληψης των ευθυνών (Briggs & Walters, 1985: 23-27). Ο πρώτος χρόνος ιδίως συνιστά περίοδο επίμονης ψυχοπιεστικής κατάστασης για τους μονογονεϊκοί πατέρες. Έρχονται αντιμέτωποι με τα δικά τους συναισθήματα (κατάθλιψη, μοναξιά κ.λπ.) σε συνδυασμό με δυσκολίες στην αναδιοργάνωση του νοικοκυριού. Πολλές φορές οι υποψήφιοι μόνιοι πατέρες κυριαρχούνται από φοβίες μπροστά στην ανάληψη των νέων ρόλων και καθηκόντων τους. Καταλαμβάνονται συχνά από μια αγωνία για τα νέα τους καθήκοντα, θέλοντας εν πολλοίς να εναρμονίσουν τον επαγγελματικό και τον κοινωνικό τους ρόλο με τη γονεϊκότητα. Έτσι διανύουν μια περίοδο έντονης ψυχολογικής πίεσης μετά τον χωρισμό ή την απώλεια των συζύγων τους.

Κατά γενική ομολογία, τα παιδιά, από την πλευρά τους, συνήθως αποδέχονται τον νέο ρόλο του πατέρα τους, ως μονογονέα, κυρίως αν πρόκειται για αγόρια. Για τα κορίτσια, ωστόσο, διακρίνονται κάποια προβλήματα κατά την εφηβική ηλικία, επιζητώντας την ενήλικη γυναικεία παρουσία. Η επιστημονική πάντως κοινότητα τείνει στο συμπέρασμα ότι τα παιδιά προσαρμόζονται καλύτερα με τον γονέα του ίδιου φύλου (Santrock & Warshak, 1979: 112-125). Σε αυτή τη περίπτωση η δυσκολία συμβίωσης του μονογονέα πατέρα και της κόρης γίνεται πιο έντονη, εφόσον ο πατέρας δεν καλύπτει επαρκώς τις ανάγκες του διγονεϊκού ρόλου που αναγκαστικά έχει αναλάβει.

Αναμφίβολα είναι ελάχιστες οι περιπτώσεις των διαζευγμένων πατέρων που νιώθουν πιο αυτάρκεις στην άσκηση του μονογονεϊκού τους ρόλου απ' ότι στη ζωή τους εντός γάμου. Στις περισσότερες περιπτώσεις των μονογονέων πατέρων προκύπτει μια περίοδος αβεβαιότητας και ανασφάλειας, η οποία μεταφράζεται σε ανάγκη για παράταση χρόνου από την προηγούμενη οικογενειακή ζωή στη παρούσα μονογονεϊκή κατάσταση, ώστε να διασφαλιστεί η ασφάλεια και η σταθερότητα ολόκληρης της μονογονεϊκής οικογένειας. Εντούτοις, παρά τις ουσιαστικές δυσκολίες που ανακύπτουν στη διαμόρφωση της οικογένειας με μονογονέα τον πατέρα, σημειώνεται ανοδική πορεία αυτών των μορφών οικογένειας η οποία, κατά τους Thomson και Congla (1983: 97-124) οφείλεται επί της ουσίας στην έντονη επιθυμία κάποιων πατέρων να συνεχίσουν την άσκηση του γονεϊκού τους ρόλου. Σε αυτή τη βάση εμφανίζονται πρόθυμοι να απομακρυνθούν από τις προηγούμενες επιλογές τους και να χαράξουν νέα πορεία, ως μονογονείς. Επιπρόσθετοι παράγοντες που συμβάλουν στην άνοδο των ποσοστών των μόνων πατέρων θα μπορούσαν να αποτελέσουν η εμφανής κοινωνική αποδοχή τους και το ότι συνήθως βρίσκονται σε καλύτερη θέση από τις μόνες μητέρες (οικονομική ευμάρεια, ευκολότερη πρόσβαση στην απασχόληση).

3. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ & ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

3.1. Παράγοντες φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού της μονογονεϊκής οικογένειας

Οι μονογονεϊκές οικογένειες αποτελούν μια ιδιαίτερα ευάλωτη ομάδα που, όπως υπογραμμίστηκε σε προηγούμενη ενότητα, συγκριτικά με άλλες πληθυσμιακές ομάδες, πλήττεται δυσανάλογα από τον κοινωνικό αποκλεισμό. Οι παράγοντες που οδηγούν τη μονογονεϊκή οικογένεια σε κοινωνικό αποκλεισμό διαφοροποιούνται από περίπτωση σε περίπτωση, επηρεάζοντας, ταυτόχρονα, και τις διαστάσεις που γεννούν τον κοινωνικό αποκλεισμό σε οικονομικό, κοινωνικό, πολιτισμικό, γεωγραφικό και πολιτικό επίπεδο. Οι παράγοντες που επιδρούν σε αυτές τις διαστάσεις είναι οι εξής: *«η ανεργία, η υποαπασχόληση, ο αντίκτυπος της βιομηχανικής αλλαγής σε εργαζόμενους μη εκπαιδευμένους, η εξέλιξη των οικογενειακών δομών, η παρακμή των παραδοσιακών μορφών αλληλεγγύης, η αύξηση του ατομικισμού, η παρακμή των παραδοσιακών αντιπροσωπευτικών θεσμών, η έλλειψη στέγης, η φτώχεια τα συστήματα αξιών η υπηκοότητα, το φύλο, ο κύκλος ζωής, οι δομές των νοικοκυριών, η εθνότητα, ο τρόπος ζωής, η εκπαίδευση και κατάρτιση, η θρησκεία, η μετανάστευση, η διαμονή σε αστική ή αγροτική περιοχή κ.λπ.»* (Τσιάκαλος, 1998:47).

Σύμφωνα με τη μελέτη των Spyrou, Thoma, Antoniou, Agathokleous, Teylor, Cohen et al., (2007:90-94) ο κίνδυνος φτώχειας διατηρείται σε πολύ υψηλά επίπεδα για τις μονογονεϊκές οικογένειες. Ο βαθμός της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού των μονογονεϊκών οικογενειών, μέσα στις οποίες συμπεριλαμβάνονται και τα τέκνα, επηρεάζεται και διαμορφώνεται βάσει κάποιων παραγόντων, οι βασικότεροι εκ των οποίων συνοψίζονται παρακάτω.

- Η μορφή της μονογονεϊκής οικογένειας. Η χηρεία χαίρει μεγαλύτερου σεβασμού και εκτίμησης από ότι οι ανύπαντροι μονογονεϊκοί.
- Οι οικογένειες με μονογονέα τη μητέρα, εμφανίζουν σε υψηλότερο βαθμό τον κίνδυνο εισόδου τους σε κατάσταση φτώχειας, απ' ότι οι διγονεϊκές οικογένειες αλλά και κάθε άλλη πληθυσμιακή ομάδα.
- Η θέση και το είδος εργασίας των μονογονέων προσδιορίζει τη κοινωνική και οικονομική θέση και κατά συνέπεια το βιοτικό επίπεδο ζωής τους.

- Ο βαθμός στήριξης από την εκτεταμένη οικογένεια με τη μορφή οικονομικής βοήθειας και φροντίδας προς τα παιδιά.
- Ο τύπος των ωφελημάτων που προσφέρονται στο παιδί ως προς τη φροντίδα του.
- Το επίπεδο των διαθέσιμων κοινωνικών υπηρεσιών.
- Ο τύπος και τα επίπεδα κοινωνικής προστασίας.

Οι ως άνω παράγοντες φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού των μονογονεικών οικογενειών, σύμφωνα με την Κιρκιγιάννη (2016:), αλληλοεπηρεάζονται και αλληλοεξαρτώνται. Οι Kilkey&Bradshaw (2000), για παράδειγμα, διαπιστώνουν ότι κατά το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1990, το Λουξεμβούργο, το Βέλγιο και οι σκανδιναβικές χώρες εμφανίζουν υψηλό δείκτη απασχόλησης και χαμηλό δείκτη φτώχειας μεταξύ των μονογονέων, επειδή οι αμοιβές εργασίας και ο βαθμός κοινωνικής προστασίας στις χώρες αυτές είναι υψηλός. Αντίθετα, το Ηνωμένο Βασίλειο έχει κατά την ίδια χρονική περίοδο χαμηλά ποσοστά απασχόλησης και πολύ υψηλά ποσοστά φτώχειας μεταξύ των μονογονέων. Η φτώχεια τους δεν συγγέεται μόνο με τα ποσοστά της ανεργίας, αλλά και με το υψηλό κόστος στέγασης και το υψηλό κόστος φροντίδας των παιδιών, καθώς επίσης και με τα χαμηλά κοινωνικά επιδόματα. Η Ελλάδα μαζί με τις υπόλοιπες χώρες της νότιας Ευρώπης, εμφανίζει σε αυτή τη δεκαετία υψηλό δείκτη απασχόλησης και χαμηλό δείκτη φτώχειας μεταξύ των μονογονέων, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η θέση εργασίας και ο χαμηλός βαθμός κοινωνικής προστασίας, καθώς, όπως διαφαίνεται στις νότιες ευρωπαϊκές χώρες η μονογονεική οικογένεια βοηθιέται πρακτικά και οικονομικά από την ευρύτερη οικογένεια (Spyrou, Thoma, Antoniou, Agathokleous, Teylor, Cohenetal., 2007:72). Η περίπτωση της Ελλάδας δημιουργεί έντονο προβληματισμό όμως σήμερα, διότι, όπως ήδη έχει ειπωθεί, με βάση τα επίσημα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ (2013:44-45 & 2014:48-49), στη χώρα μας οι μονογονεικές οικογένειες με ένα τουλάχιστον εξαρτώμενο παιδί διατρέχουν, συγκριτικά με όλες τις υπόλοιπες μορφές οικογενειών, μεγαλύτερο κίνδυνο να παρασυρθούν στη φτώχεια και στον κοινωνικό αποκλεισμό.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός των μονογονεικών οικογενειών είναι απόρροια της έλλειψης των βασικών αγαθών που εξασφαλίζουν την ενεργή παρουσία του ανθρώπου στο κοινωνικό σύστημα. Η διατύπωση αυτή εμπεριέχει τρεις διακριτές αιτιακές λογικές: *«Πρώτον, ότι οι μονογονείς μπορεί να «αυτο-αποκλείονται» με δική τους πρωτοβουλία,*

επιλέγοντας την ανεργία και την εξάρτηση από τις κοινωνικές παροχές, και, ως εκ τούτου, η «θεραπεία» να επέρχεται μέσω της αύξησης της οικονομικής απόδοσης της εργασίας (make work pay). Δεύτερον, ότι ο αποκλεισμός μπορεί να συμβαίνει λόγω ελλείψεων ή φραγμών από την πλευρά της 'προσφοράς', όπως χαμηλά επίπεδα δεξιοτήτων, χρόνιες ασθένειες ή αδυναμία πρόσβασης σε υποδομές φροντίδας. Τρίτον, ότι τα άτομα παγιδεύονται σε φαύλους κύκλους με στοιχεία αποστέρησης, όπου η ανεργία, η εισοδηματική φτώχεια και η κοινωνική απομόνωση συσχετίζονται με συσσωρευτικό τρόπο και καταλήγουν σε παγίδες» (Κικίλιας, Παπαλιού & Φαγαδάκη, 2007:25-26)

Ένας επιπρόσθετος και εξίσου σημαντικός παράγοντας κοινωνικού αποκλεισμού των μονογονεϊκών οικογενειών αναφέρεται στην «ηθική της φτώχειας» ως κουλτούρα ή υποκουλτούρα του κοινωνικού υποστρώματος. Η έννοια της εκπαίδευσης και της εργασίας συχνά απαξιώνεται από ανθρώπους που, ενώ επιχείρησαν κάποτε να αξιοποιήσουν ευκαιρίες στο χώρο της εκπαίδευσης και της εργασίας, δεν κατάφεραν να ξεφύγουν από τη φτώχεια. Επομένως, δεν είναι μόνο οικονομικοί οι παράγοντες που διαιωνίζουν τη φτώχεια, αλλά και κοινωνικοί. Αν η οικονομία επηρεάζει τα εισοδήματα εξαπλώνοντας τη φτώχεια, οι κοινωνικοί παράγοντες, και ιδίως το κληρονομημένο πολιτιστικό κεφάλαιο, διαμορφώνουν το βαθμό «εμμονής» στη φτώχεια και τη διαγενεακή της εξέλιξη (Μπουγιούκος, 2008:168,171,186).

3.2 Το κράτος πρόνοιας για τη μονογονεϊκή οικογένεια

Βασική παράμετρος για την εξάλειψη του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού των μονογονεϊκών οικογενειών συνιστά η διάρθρωση του πλαισίου κοινωνικής προστασίας, δηλαδή οι κοινωνικές πολιτικές που εφαρμόζονται γι' αυτήν την συγκεκριμένη οικογενειακή σύνθεση. Μάλιστα, η ανοδική πορεία των μονογονεϊκών οικογενειών στη χώρα μας την τελευταία δεκαετία αναδεικνύει την ανάγκη υλοποίησης μιας τέτοιας πρακτικής από πλευράς πολιτείας για την προστασία των οικογενειών που βρίσκονται σε κατάσταση φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού με μεθοδικότητα και κυρίως με σεβασμό στην αξία της οικογένειας. Είναι γεγονός ότι μια μεγάλη μερίδα αυτών των νοικοκυριών, αντιμετωπίζει σοβαρά ελλείμματα σε βασικές ανάγκες, που γίνονται εμφανείς σε διάφορες πτυχές της καθημερινότητάς τους και συνδέονται με μια σειρά κοινωνικών προβλημάτων. Η ανάληψη των ευθυνών και υποχρεώσεων του νοικοκυριού

από τον ένα μόνο γονέα έχει ως συνέπεια να περιορίζονται ή να παραμερίζονται τελείως οι προσωπικές του ευκαιρίες και ανάγκες για εργασία, εκπαίδευση, υγεία κ.α., καθώς και η δημιουργία κοινωνικών επαφών, αφού δεν περισσεύει χρόνος και χρήμα. Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, μέχρι και το 1950 στη χώρα μας ο θεσμός της οικογένειας, εκτός του βασικού χρέους να διαιωνίσει το ανθρώπινο γένος, εμφάνιζε πολυεπίπεδο ρόλο στη λειτουργία της, καλύπτοντας ανάγκες οικονομικής, κοινωνικής, εκπαιδευτικής, ηθικής και ψυχολογικής φύσεως μιας παραδοσιακής και συντηρητικής κοινωνίας (Αντωνοπούλου, 2012: 425). Τα νέα δεδομένα, ωστόσο, αναδεικνύουν ότι *«οι κοινωνικές ανάγκες των μονογονεϊκών οικογενειών με εξαρτώμενα παιδιά, συσσωρεύουν στοιχεία αποστέρησης, απαγόρευσης ή επισφαλή αίσθηση ασφάλειας. Οι μηχανισμοί και οι διαδικασίες, βέβαια, που επηρεάζουν τις κοινωνικές και όχι μόνον ανάγκες των μονογονεϊκών οικογενειών στην Ελλάδα, εμφανίζονται ως σύνθετες και διαφοροποιημένες για την κάθε περίπτωση»* (Κικίλιας, Παπαλιού, & Φαγαδάκη, 2008).

Ιδιαίτερος προβληματισμός σημειώνεται στο ζήτημα της εργασίας των υπεύθυνων μόνων γονέων ως βασική προϋπόθεση για την κάλυψη των έντονων και πολλαπλών απαιτήσεων που επιβάλλει ο ρόλος του μονογονεα. Αδιαμφισβήτητα, η απασχόληση του μονογονεα καθορίζει τον τρόπο που, κατά βάση, διαμορφώνονται οι ανάγκες του νοικοκυριού, ιδίως της μονογονεϊκής οικογένειας με ανήλικα παιδιά. Η αδυναμία εξασφάλισης της απασχόλησης, οδηγεί αυτόματα στην ελλιπή ανταπόκριση των μονογονεων στις απαιτήσεις της οικογένειας, επιβαρύνοντας κι άλλο το βιοτικό επίπεδό της. Οι ανεπάρκειες και οι περιορισμοί της ‘προσφοράς’, όπως ελλειπείς δεξιότητες, μη δυνατότητα πρόσβασης σε δομές φροντίδας (π.χ. φύλαξη παιδιών), έλλειψη ευκαιριών στην απασχόληση ή χρόνιες ασθένειες κ.α., παρασύρουν την μονογονεϊκή οικογένεια σε περιθωριοποίηση. Ο τρόπος που οι αρχηγοί των μονογονεϊκών οικογενειών συνδέονται με την απασχόληση διαμορφώνεται βάσει πολλών παραγόντων, όπως *«οι ευκαιρίες απασχόλησης που τους προσφέρονται, η επάρκεια της κοινωνικής υποδομής, η διαθεσιμότητα θέσεων μερικής απασχόλησης, τα επαγγελματικά και κοινωνικά ωράρια, οι επιμέρους ρυθμίσεις πρόνοιας και επιδόματα, ο βαθμός στήριξης από τη διευρυμένη οικογένεια, το φορολογικό σύστημα κ.λ.π.»*. Ως αποτέλεσμα των παραπάνω, γίνεται αντιληπτό ότι οι μονογονεείς καλούνται να φέρουν εις πέρας δυσκολίες που έχουν να κάνουν με πολλές εκφάνσεις της καθημερινότητάς τους και γι’ αυτό το λόγο γεννιούνται και πολλοί προβληματισμοί για τον τρόπο κοινωνικής προστασίας τους (Αντωνοπούλου, 2012: 430).

Κάνοντας μια συνολική επισκόπηση των ρυθμίσεων που εφαρμόζονται στην Ελλάδα για την μονογονεϊκή οικογένεια, διαπιστώνεται ότι δεν έχει προβλεφθεί οικονομικό βοήθημα αποκλειστικά γι' αυτή τη μορφή οικογένειας και συγκεκριμένα για τη μόνη μητέρα. Θεσπίζονται κατά καιρούς κάποια προνοιακά επιδόματα-βοηθήματα που προορίζονται για την ενίσχυση συγκεκριμένων οικογενειών που έχουν αυξημένες οικονομικές ανάγκες στο μέγεθος των παιδιών τους, όμως και αυτές συχνά καταργούνται ή αντικαθίστανται από άλλα (Μαράτου 1998:), πολιτικές επηρεασμένες από τα μέτρα που έχει επιβάλει η δεκαετής πλέον κρίση της χώρας, χαρακτηριζόμενες κυρίως από περικοπές στη χρηματοδότηση, αυστηρότερες προϋποθέσεις επιλεξιμότητας και επαναξιολόγηση των επιδομάτων, καθιστώντας την ανάπτυξη του τομέα των κοινωνικών υπηρεσιών εξαρτημένη, αποσπασματική και άρα εύθραυστη (Φερώνας, 2007:21). Τα επιδόματα αυτά που χορηγούνται κυμαίνονται σε πολύ χαμηλά επίπεδα και οπωσδήποτε δεν επαρκούν για την εξασφάλιση των βασικών αναγκών των παιδιών. Ακόμη, οι διαδικασίες χορήγησης αυτών αποδεικνύονται τόσο πολύπλοκες και χρονοβόρες που το καθιστούν αναποτελεσματικό. Κάτω από αυτές τις συνθήκες ενδέχεται τα παιδιά των μονογονεϊκών οικογενειών να ανατεθούν στην ιδρυματική φροντίδα, μια μορφή προνοιακής προστασίας που έχει υψηλότερο κόστος και ταυτόχρονα αρνητικές επιπτώσεις για τα παιδιά (Μαράτου, 1998: 200). Οι δομές στη χώρα μας για την προστασία των παιδιών καταδεικνύονται ελλειπείς και ακατάλληλες και ο ρόλος των άτυπων δικτύων παρουσιάζεται σημαντικότερος στη ενίσχυση του συστήματος της οικογένειας. Η ελληνική εμπειρική πραγματικότητα δείχνει ότι *«οι λειτουργίες του θεσμού της οικογένειας, στο πλαίσιο της αποδυνάμωσης του παρεμβατικού ρόλου του κράτους, ενισχύονται ιδεολογικά και πρακτικά, ως εξόχως πρόσφορα μέσα ή και μηχανισμοί κοινωνικής άμυνας και προστασίας»* (Αντωνοπούλου, 2012: 429-430). Δυστυχώς, η διαπίστωση ότι εκτός της προτεραιότητας που έχουν οι μονογονεϊκές ως προς την ένταξη των τέκνων τους σε βρεφονηπιακούς σταθμούς, οι υπόλοιπες σχετικές παρεμβάσεις του κράτους καλύπτουν μερικώς ή ανεπαρκώς τις τεράστιες ανάγκες των μονογονεϊκών οικογενειών, με αποτέλεσμα πολλοί μονογονεϊκές να αδυνατούν να δώσουν λύσεις στις σοβαρότατες οικονομικές δυσκολίες τους (Μαράτου, 1998: 201).

Τα σύνθετα προβλήματα που αντιμετώπιζε για δεκαετίες η μονογονεϊκή οικογένεια φαίνεται να διογκώθηκαν με την ένταξη της Ελλάδας στην οικονομική κρίση. Το ελληνικό κράτος πρόνοιας αποδείχτηκε εντελώς απροετοίμαστο για την κρίση, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει επαρκής κοινωνική προστασία σε μια περίοδο που είναι

απαραίτητη περισσότερο παρά ποτέ (Ματσαγγάνης, 2011: 231). Το μοντέλο του ελληνικού κράτος πρόνοιας, σε αντίθεση με άλλα σοσιαλδημοκρατικά ή συντηρητικά πρότυπα κρατους πρόνοιας που έχουν εφαρμόσει άλλες Ευρωπαϊκές χώρες, παρουσιάζει πολλές ελλείψεις και κενά για να μπορέσει να ανταποκριθεί ουσιαστικά στην αυξανόμενη πολυπλοκότητα των αναγκών που γεννά η νέα πραγματικότητα. Οι εφαρμόσιμες πολιτικές του προνοιακού κράτους παραμερίζουν και «απαξιώνουν» τα μη τυπικά οικογενειακά σχήματα, θεωρώντας τα ως προβληματικά, και έτσι κινούνται πάνω στην αντίληψη ενός ενιαίου παραδοσιακού σχήματος (Μουσούρου & Στρατηγάκη, 2004). Όμως και στη σύγχρονη συζυγική συμβατική οικογένεια, παρατηρείται μια ρευστότητα στο περιεχόμενο των δομών και τις ανάγκες και δυνατότητες των μελών της. Η εν δυνάμει ρευστότητα της οικογένειας, δημιουργεί αισθήματα ανασφάλειας, σύγχυσης, αβεβαιότητας και ασάφειας (Αντωνοπούλου, 2012: 425). Το κοινωνικό κράτος, όπως είναι διαμορφωμένο πάνω στο νοτιο-ευρωπαϊκό μοντέλο πρόνοιας που το χαρακτηρίζει η υπολειμματική ανάπτυξη των κρατικών κοινωνικών παροχών, τα κενά στο κοινωνικό δίκτυ ασφαλείας, οι τεράστιες ανισοροπίες και ο κατακερματισμός στην παροχή της κοινωνικής προστασίας, οι πελατειακές σχέσεις και ο ισχυρός ρόλος της οικογένειας, αποδεικνύεται ακατάλληλο για κρίσεις. Σ' ένα διάτρητο σύστημα κοινωνικής πρόνοιας που για χρόνια αποτελούσε τον 'φτωχό' συγγενή ενός ευρύτερου συστήματος, η οικονομική κρίση της χώρας έθεσε την ανάγκη λήψης μέτρων που πλέον δεν αφορούν την αξιοπρεπή διαβίωση και κοινωνική ένταξη αλλά την καταπολέμηση της ακραίας φτώχειας, της εφαρμογής 'εξισωτικής προς τα κάτω' πολιτικής για την οικογένεια με χαμηλής αξίας παροχές, αυστηρά εισοδηματικά κριτήρια και προϋπόθεση 10ετούς και συνεχούς παραμονής στην Ελλάδα, καθώς και της υποβάθμισης των ασφαλιστικών επιδομάτων ανεργίας, αποκλείοντας τους ανέργους χωρίς ασφαλιστικό ιστορικό (Φερόνας, 2017: 3, 35, 38, 40, 41).

Στο σχεδιασμό και τη χάραξη κοινωνικής πολιτικής και ανάπτυξης 'αποδοτικών προσεγγίσεων' είναι σημαντικό να ληφθεί υπόψη η πρόκληση του φαινομένου των μονογονεϊκών οικογενειών και της ανάγκης συνολικού τρόπου παρέμβασης, με σεβασμό στην ανθρώπινη αξία. Ένα κράτος, για να διατηρήσει τη συνεκτικότητα και την ευημερία του, είναι απαραίτητο να εφαρμόζει αποτελεσματικά μέτρα κοινωνικής πολιτικής για αυτές τις ευάλωτες πληθυσμιακές ομάδες. Συγκεκριμένα, θα πρέπει να καταπολεμήσει και να εξαλείψει τους παράγοντες που απομονώνουν αυτού του είδους

τις οικογένειες από τον προστατευτικό δίκτυο της κοινωνίας, οι οποίοι δεν αποτελούν απόρροια μόνο της χαμηλής οικονομικής κατάστασης, αλλά ενός σύνθετου πλέγματος παραγόντων, που εμποδίζουν ή δυσχεραίνουν την απόλαυση δημόσιων και κοινωνικών αγαθών (Αντωνοπούλου, 2012: 431).

3.3 Μέτρα κοινωνικής πολιτικής στην Ελλάδα για τις μονογονεϊκές οικογένειες και τα παιδιά τους

Οι παρεμβάσεις σε επίπεδο κοινωνικής πολιτικής, που στηρίζονται στις αρχές του νεοφιλελευθερισμού και του καπιταλισμού με την προώθηση της οικονομίας της ελεύθερης αγοράς, του ατομικισμού, της ιδιοκτησίας και των ιδιωτικοποιήσεων και μεγαλώνοντας την απόσταση μεταξύ φτωχών και πλουσίων, ώστε να προαχθεί το πυρηνικό μοντέλο οικογένειας και να περιοριστούν οι περιπτώσεις παιδιών που ανήκουν σε μονογονεϊκά οικογενειακά σχήματα, δεν είναι ούτε ρεαλιστικές ούτε δραστικές. Μολονότι, οι παρεμβάσεις αυτές μπορεί να φέρουν μείωση των διαζυγίων και των εκτός γάμου γεννήσεων, δεν εγγυώνται, ωστόσο, ότι στο μέλλον θα εξαλειφτούν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν πολλά παιδιά που μεγαλώνουν σε μονογονεϊκά σχήματα οικογένειας. Αυτό σημαίνει ότι οι μετέπειτα πολιτικές κρίνεται αναγκαίο να συμπληρώνονται και από άλλες, για τη βελτίωση του οικονομικού επιπέδου όλων των οικογενειών, την ενίσχυση των δεσμών μεταξύ γονέων και παιδιών και τη μείωση της ανασφάλειας των παιδιών που ζουν σε μονογονεϊκά οικογενειακά σχήματα. Έστω και μία μικρή πτώση στα ποσοστά των παιδιών που αντιμετωπίζουν κοινωνικά ή/και συναισθηματικά προβλήματα θα αποτελούσε ένα σημαντικό κοινωνικό όφελος (Amato, 2005:75,90).

Στην Ελλάδα, παρόλο που η παρουσία των χειραφετημένων μόνων μητέρων έχει σημειώσει σημαντική αύξηση, η κοινωνική υποστήριξη της μονογονεϊκής μητέρας και του παιδιού της από το κράτος καθίσταται αναγκαία. Τα μέτρα κοινωνικής προστασίας που έχουν ληφθεί μέχρι σήμερα αποδεικνύονται ανεπαρκή με «εξισωτική προς τα κάτω» πολιτική με εισοδηματικά κριτήρια. Η μονογονεϊκή μητέρα χρειάζεται πολύπλευρη και ουσιαστική στήριξη μέσω παροχών που θα τη διευκολύνουν στο μέγαλωμα του παιδιού της. Οι ευκαιρίες επαγγελματικής επιμόρφωσης, ανάπτυξης κοινωνικών δεξιοτήτων, πρόσβασης στον επαγγελματικό στίβο, λήψης προνοιακών παροχών τέτοιων που να βοηθήσουν την ίδια και το παιδί της είναι μέτρα που θα της επιτρέψουν να διαχειριστεί καλύτερα την οικογενειακή και κοινωνική της ζωή και να

νώθει εκείνη και το παιδί της ισάξια μέλη της κοινωνίας με ίσες ευκαιρίες και δικαιώματα (Ρήγα, 2005:4041,43-45).

Η παρουσία σημαντικού αριθμού αλλοδαπών, μεταξύ των οποίων καταγράφεται και ένας σημαντικός αριθμός μονογονέων, κυρίως μητέρων, η οποία είναι περισσότερο μόνιμη από προσωρινή, προσδίδει άλλη διάσταση στα ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά των μονογονεϊκών οικογενειών και νοικοκυριών συνολικά. Είναι γενικά παραδεκτό πως και οι αλλοδαποί μονογονείς στην Ελλάδα βιώνουν ή γίνονται θύματα κοινωνικού αποκλεισμού, και ίσως και σε μεγαλύτερο βαθμό από τις ημεδαπές μονογονεϊκές οικογένειες, λόγω της διπλής 'ετικέτας' τους, αντιμετωπίζοντας συχνά έντονα προβλήματα κατά την πρόσβασή τους στην εργασία, την ασφάλιση, την υγεία και τις υπηρεσίες πρόνοιας. Τα προβλήματα αυτά σχετίζονται συχνά με νομικά θέματα όμως μπορεί να είναι και απόρροια κοινωνικών πρακτικών και αντιλήψεων. Ως προς την δυνατότητα προσέγγισης υπηρεσιών, αδιευκρίνιστα παραμένουν τα στοιχεία από τις κρατικές αρχές που αναλαμβάνουν τις ανάλογες διοικητικές πράξεις και από τους τομείς κοινωνικής προστασίας (Ψημμένος & Σκαμνάκης, 2008). Σχετικά με τα θέματα εργασίας, ασφάλισης, υγείας και προνοιακής πολιτικής θα πρέπει να τονιστεί ότι, λόγω των ποικίλων κατηγοριών που εντάσσονται οι μετανάστες, αλλά και της διαφοροποίησης του τρόπου χορήγησης της άδειας παραμονής για εξαιρετικούς λόγους (ανθρωπιστικούς λόγους, δημόσιο συμφέρον θύματα εμπορίας, κ.λπ.), δεν εφαρμόζεται μια κοινή γραμμή εξασφάλισης των ζητημάτων πρόνοιας και ασφάλισης. Η πρόσβασή τους σε οικογενειακά επιδόματα και άλλες παροχές προϋποθέτει να διαβιούν αυτοί και τα ανήλικα παιδιά τους 10 συνεχόμενα έτη στην Ελλάδα.

Θεωρητικά η πρόσβαση σε προνοιακές παροχές προβλέπεται να «είναι για όλους» και τα κοινά συστήματα ανάλυσης της κοινωνικής πολιτικής αναδεικνύουν ότι «όλοι επιθυμούν» να έχουν δικαίωμα πρόσβασης (Ψημμένος & Σκαμνάκης, 2008: 128). Ωστόσο, η πραγματική διάσταση της κατάστασης καταδεικνύει πως οι σχέσεις και οι αντιλήψεις που διαμεσολαβούνται για την άσκηση της κοινωνικής πολιτικής, επηρεάζουν την επί ίσοις όροις κοινωνική προστασία γενικά των αλλοδαπών οικογενειών και στη δική μας περίπτωση των αλλοδαπών μονογονέων. Αφενός οι αλλοδαποί, κυνηγώντας το σίγουρο και γρήγορο χρήμα, για να καταφέρουν να καλύψουν τις υποχρεώσεις της καθημερινότητάς τους και να ξεπεράσουν κάθε πιθανή διαφορετική μεταχείριση από υπηρεσίες πρόνοιας, δυσκολεύονται να ακολουθήσουν την οδό της νόμιμης και ασφαλισμένης εργασίας, εξακολουθώντας να απασχολούνται

στα άτυπα επαγγέλματα. Αφετέρου οι αρμόδιες με την κοινωνική πολιτική υπηρεσίες εμφανίζουν ένα ελλειμματικό περιεχόμενο και, μέσα από τη στάση του προσωπικού τους που πολλές φορές κατακλύζεται από στερεοτυπικές αντιλήψεις για τους μετανάστες, διαμορφώνουν, εσκεμμένα ή όχι, μια κατάσταση «ετικετοποίησης» αυτής της ομάδας, εμποδίζοντάς τους με αυτόν τον τρόπο να κάνουν χρήση των υπηρεσιών. Αυτές αποτελούν τις δυο κύριες αιτίες που σχηματίζουν την έννοια της «προνοιακής περιθωριοποίησης», καθώς «μέσα από την μικρο-προσέγγιση του φαινομένου της εργασίας γίνεται αντιληπτό πως τόσο η αγορά εργασίας όσο και η πρόνοια, οι κεντρικότεροι δηλαδή μηχανισμοί ένταξης των μεταναστών, διαμορφώνουν τις περιθωριακές τους αντιλήψεις, με τον τρόπο που πραγματικά διεξάγονται σε καθημερινό επίπεδο ανθρωπίνων σχέσεων και οδηγούν κατ' ουσία στη μη ένταξη τους» (Ψημμένος & Σκαμνάκης, 2008: 129).

Στα πλαίσια των πολιτικών κοινωνικής προστασίας των εργαζομένων και των οικογενειών στη χώρα μας, η πολιτεία έχει θεσπίσει κατά καιρούς μέτρα για τους μονογονείς και τα παιδιά τους, κάποια εκ των οποίων έχουν τροποποιηθεί εν μέρει ή συνολικά ή δεν έχουν πλέον καμία ισχύ. Για την κοινωνική και οικονομική ενίσχυση των μόνων γονέων, έχουν θεσπιστεί μέτρα, όπως τα παρακάτω (Single parent, 2018):

Με το 4ο Μνημόνιο (ν. 4472/2017), καταργούνται τέσσερα (4) κοινωνικά επιδόματα, τα οποία για χρόνια λάμβαναν κοινωνικές ομάδες, που ζούσαν σε συνθήκες ακραίας φτώχειας. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με το άρθρο 57 (παρ. 1), από την έναρξη ισχύος του νέου νόμου 4472/2017 (19-5-2017), καταργούνται:

1. Επίδομα οικονομικής ενίσχυσης οικογενειών με χαμηλά εισοδήματα με τέκνα σχολικής ηλικίας (άρθρο 27 παρ. 3 ν. 3016/2002). Βάσει της αιτιολογικής έκθεσης του νόμου για τη ρύθμιση αυτή, που ίσχυε από το 2002, σκοπός ήταν η βοήθεια αυτών των οικογενειών χαμηλού εισοδήματος και παιδιών σχολικής ηλικίας, ώστε να τους παρέχουν τα βασικά σχολικά είδη για να μην καταγράφονται περιστατικά διακοπής της υποχρεωτικής εκπαίδευσης.

2. Επίδομα νεοεισερχομένων στην αγορά εργασίας νέων κάτω των 29 ετών σε περίπτωση απόλυσης (άρθρο 2 ν. 1545/1985). Πρόκειται για καταβολή από τον ΟΑΕΔ ειδικού επιδόματος σε ανέργους νέους μέχρι και 29 ετών, οι οποίοι παρέμεναν εγγεγραμμένοι στα μητρώα ανέργων για ένα (1) χρόνο. Καταβαλλόταν

για χρονικό διάστημα 5 μηνών από την ημέρα θεμελίωσης του επιδόματος για επιδότηση.

3. Προνοιακό επίδομα απροστάτευτων τέκνων (άρθρο 2 παρ. 3 ν.4051/1960). Το πρόγραμμα επιδότησης απροστάτευτων από πατέρα παιδιών αποσκοπούσε, βάσει διάταξης που ίσχυε από το 1960, να ενισχύσει οικογένειες που αντιμετώπιζαν προβλήματα αντικειμενικής ή ουσιαστικής έλλειψης πατρικής γονικής μέριμνας για να μην διαλυθούν και τα παιδιά καταλήξουν σε ιδρύματα.

4. Οικονομική ενίσχυση φυσικών προσώπων που τελούν σε κατάσταση απόλυτης ένδειας (άρθρο 1 παρ. 1 περ. α ν.δ. 57/1973), με σκοπό τη χρηματική ενίσχυση ατόμων με τα πιο χαμηλά εισοδήματα στη χώρα

- **Επίδομα παιδιού ΟΠΕΚΑ** (πρώην Ενιαίο επίδομα στήριξης τέκνων του Ο.Γ.Α.). Σύμφωνα με το άρθρο 214 του νόμου 4512 του 2018 θεσπίζεται το «Επίδομα Παιδιού», που καταβάλλεται ήδη από 1/1/2018 και αντικαθιστά το Ενιαίο Επίδομα Στήριξης Τέκνων και το Ειδικό Επίδομα Τριτέκνων – Πολυτέκνων. Το νέο επίδομα καταβάλλεται λαμβάνοντας υπόψη τον αριθμό των εξαρτώμενων τέκνων και το λεγόμενο «ισοδύναμο οικογενειακό εισόδημα» κατά τα πρότυπα του Ενιαίου Επιδόματος Στήριξης Τέκνων.
- **Πολυτεκνικό επίδομα 500 ευρώ/έτος από τον Ο.Γ.Α.** Το επίμαχο πολυτεκνικό επίδομα χορηγείται, στη μητέρα χωρίς σύζυγο (άγαμη, χήρα, διαζευγμένη) εφόσον φέρει την επιμέλεια τριών (3) τουλάχιστον άγαμων παιδιών ηλικίας μέχρι 23 ετών και είναι η μόνη υπόχρεος για τη διατροφή τους. Το πολυτεκνικό επίδομα χορηγείται και στο χήρο πατέρα ο οποίος έχει την επιμέλεια τουλάχιστον τριών (3) άγαμων παιδιών μέχρι 23 ετών.
- **Μηνιαία Οικονομική Ενίσχυση στα Προστατευόμενα τέκνα Θανόντων από τις Πυρκαγιές.** Με τις διατάξεις της παρ. 3 του άρθρου 2 της από 26.7.2018 πράξης νομοθετικού περιεχομένου, αποφασίστηκε η χορήγηση μηνιαίας οικονομικής ενίσχυσης, με τη μορφή επιδόματος, στα προστατευόμενα τέκνα θανόντων, ενός ή και των δύο γονέων, από τις πρόσφατες πυρκαγιές της 23ης και 24ης Ιουλίου στην Περιφέρεια Αττικής. Το ύψος του μηνιαίου ποσού του επιδόματος έχει οριστεί στα 1000 ευρώ ανά προστατευόμενο τέκνο.
- **Σχολικό επίδομα 300 ευρώ** ετησίως για κάθε παιδί-μαθητή υποχρεωτικής εκπαίδευσης έως 16 ετών (**ΚΑΤΑΡΓΗΘΗΚΕ**). Το σχολικό βοήθημα προβλεπόταν

στην διάταξη 27 παρ. 3 του ν. 3016/2002. Ωστόσο η παράγραφος αυτή καταργήθηκε, και επομένως δεν παρέχεται πλέον το σχολικό βοήθημα, δυνάμει του άρθρου 57 του ν. 4472/2017 (ΦΕΚ Α 74/19.05.2017).

■ **Επίδομα μητρότητας.**

1. Το ΙΚΑ-ΕΤΑΜ επιδοτεί τις άμεσα ασφαλισμένες για 56 ημέρες πριν το τοκετό και 63 ημέρες μετά τον τοκετό με προϋπόθεση συμπλήρωσης 200 ημερών εργασίας κατά τα δύο προηγούμενα χρόνια από την πιθανή ή την πραγματική ημέρα τοκετού και να μην εργάζονται κατά τον χρόνο της επιδότησης.
2. Παροχή του ΕΟΠΥΥ: Η πλέον πρόσφατη κοινή υπουργική απόφαση του 2012 (ΦΕΚ 3054/2012) περί «Ενιαίου Κανονισμού Παροχών Υγείας (Ε.Κ.Π.Υ.)» του ΕΟΠΥΥ ορίζει στο άρθρο 13 αυτής για το βοήθημα τοκετού, το οποίο παλαιότερα χορηγούνταν από το ΙΚΑ, την πλέον παροχή σε είδος ή παροχή αποτιμώμενη σε είδος και όχι παροχή αμιγώς χρηματική.
3. Μαιευτική περίθαλψη: Ο Ε.Ο.Π.Υ.Υ. καλύπτει στις άμεσα και έμμεσα ασφαλισμένες του μαιευτική περίθαλψη μέσω των συμβεβλημένων παρόχων υγείας. Η συμμετοχή των ασφαλισμένων στα νοσήλια γίνεται με τους ίδιους όρους που αφορούν τις νοσηλείες του άρθρου 10. Σε περίπτωση τοκετού εκτός νοσηλευτικού ιδρύματος, καταβάλλεται αντί μαιευτικής περίθαλψης εφάπαξ χρηματικό βοήθημα ύψους 900 €, 1200 € για δίδυμη κύηση και 1600 € για τρίδυμη κύηση. Τοκετός θεωρείται και η γέννηση νεκρού εμβρύου άνω των 25 εβδομάδων. Το χρηματικό βοήθημα τοκετού **καταργήθηκε** στην πράξη από το Νοέμβριο του 2012, οπότε και άρχισε να ισχύει η υπουργική απόφαση. Και αυτό γιατί πλέον το δικαιούνται μόνο γυναίκες με τοκετό εκτός νοσηλευτικού ιδρύματος.
4. Ειδική Παροχή Προστασίας της Μητρότητας του ΟΑΕΔ: Ασφαλισμένες στο ΙΚΑ που κάνουν χρήση της ειδικής άδειας μητρότητας 6 μηνών, αφού πρώτα πάρουν τους 3,5 μήνες αδειας μετά τον τοκετό ή τη μετατρέψουν σε μειωμένο ωράριο εργασίας, δικαιούνται από τον ΟΑΕΔ το νομοθετημένο μισθό των 586 ευρώ μηνιαίως.
5. Άνεργες Μητέρες και Επιδόματα Μητρότητας. Οι άνεργες μητέρες (είτε είναι ή όχι επιδοτούμενες από τον ΟΑΕΔ), οι οποίες έχουν συμπληρώσει τον απαραίτητο αριθμό των 200 ενσήμων τα τελευταία 2 έτη δικαιούνται να λάβουν κανονικά τα επιδόματα μητρότητας του ΙΚΑ, εκτός από τις

συμπληρωματικές παροχές του ΟΑΕΔ, κάτι που προκύπτει και από την κοινή λογική, αφού πλέον δεν είναι εργαζόμενες αλλά άνεργες.

6. **Επίδομα Μητρότητας Ανασφαλιστών** που καταβάλλεται σύμφωνα με το άρθρο 4 παρ. 5 του Ν. 1302/1982 σε εργαζόμενες γυναίκες που δε δικαιούνται αντίστοιχη παροχή από κάποιο ασφαλιστικό φορέα ή είναι ανασφάλιστες. Το ύψος του επιδόματος ανέρχεται στα 440, 20 Ευρώ (220,10 Ευρώ πριν από τον τοκετό και 220,10 Ευρώ μετά τον τοκετό). Αρμόδια υπηρεσία για τη χορήγηση του επιδόματος είναι οι Δ/νσεις και τα Τμήματα Πρόνοιας των Νομ/κών Αυτοδιοικήσεων της Χώρας.

Η άγαμη μητέρα με αναγνωρισμένο τέκνο δυστυχώς δε μπορεί να διεκδικήσει τις παροχές μητρότητας μέσω του ασφαλισμένου στο ΙΚΑ πατέρα του τέκνου της, αφού η ίδια δεν έχει την ιδιότητα της έμμεσα ασφαλισμένης.

- **Βοήθημα του Ειδικού Λογαριασμού Ανεργίας Αυτοτελώς και Ανεξάρτητα Απασχολούμενων του Ο.Α.Ε.Δ.** Σύμφωνα με την υπ' αριθμ. Φ. 80000/8285/253 Υπουργική Απόφαση (ΦΕΚ τεύχος Β 705 έτος 2013) δικαιούχοι κατ' εφαρμογή της παρ.2 του άρθρου 44 του ν. 3986/2011 είναι οι ελεύθεροι επαγγελματίες και αυτοτελώς απασχολούμενοι ασφαλισμένοι στους φορείς Ο.Α.Ε.Ε. και Ε.Τ.Α.Π.-Μ.Μ.Ε.
- **Βοήθημα ανεργίας αυτοτελώς και ανεξάρτητα απασχολούμενων από τον ΟΑΕΔ στις άγαμες μητέρες** με εισοδηματικά κριτήρια. Ο ΟΑΕΔ, μετά από ερμηνευτική εγκύκλιο που έλαβε από το Υπουργείο Εργασίας, λογίζει το εισόδημα της ανύπαντρης μητέρας με ανήλικο τέκνο ως ατομικό και έτσι όποια άγαμη μητέρα υπερβαίνει αθροιστικά τα 20.000 ευρώ δεν της χορηγείται το επίδομα.
- **Παιδεία.**
 1. **Διορισμός σε θέσεις εκπαιδευτικών.** Οι πολύτεκνοι εκπαιδευτικοί, συμπεριλαμβανομένων των μονογονέων με τρία παιδιά που έχουν τη γονική μέριμνα, την επιμέλεια και είναι οι μόνοι υπόχρεοι σε διατροφή αυτών (Ν. 3454/06, άρθρο 6, παρ. 2), διορίζονται σε θέσεις εκπαιδευτικών των κλάδων ΠΕ πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ανεξάρτητα από τη συμμετοχή τους σε διαγωνισμό του ΑΣΕΠ (Ν. 3255/04, άρθρο 6, παρ. 3, ΦΕΚ Α' 138). Επίσης, εντάσσονται στις ειδικές κατηγορίες και μετατίθενται στην περιοχή μετάθεσης της πρώτης προτίμησής τους (Π.Δ. 50/1996 άρθρο 13, παρ. 1β, ΦΕΚ Α' 45). Όσον αφορά στις μεταθέσεις εκπαιδευτικών, οι μονογονείς (με επιμέλεια άγαμων, ανηλίκων ή σπουδαζόντων παιδιών) λαμβάνουν τα

μόρια του γάμου (Π.Δ. 39/1998 άρθρο 1, παρ. 1, ΦΕΚ Α' 43, όπως διορθώθηκε και ισχύει, ΦΕΚ Α' 262/1998).

2. *Μεταγραφές φοιτητών.* Σύμφωνα με το άρθρο 53 του νόμου 4264/2014 τα ορφανά τέκνα ή τα μη αναγνωρισμένα τέκνα άγαμης μητέρας ευνοούνται με τη δυνατότητα μεταφοράς της θέσης τους (μεταγραφής), ενώ κάτι αντίστοιχο δεν προβλέπεται για τα τέκνα διαζευγμένων γονέων ή τέκνων άγαμων μητέρων, τα οποία όμως έχουν αναγνωρισθεί από τον πατέρα τους, είτε με εκούσια αναγνώριση είτε με δικαστική απόφαση. Ο Ν. 4186/2013, στο άρθρο 34 παρ. 1 αυτού προβλέπει δυνατότητα μετεγγραφής για τέκνα μονογονεϊκών οικογενειών με ετήσιο εισόδημα του γονέα έως 9.000 ευρώ.

- **Παιδικό σταθμοί.** Με βάση τον Πρότυπο Κανονισμό Λειτουργίας Δημοτικών και Κοινοτικών Νομικών Προσώπων Δημοσίου Δικαίου Παιδικών και Βρεφονηπιακών Σταθμών (αρ. απ. 16065/22-4-02, ΦΕΚ Β' 497/22-4-2002) παιδιά μονογονεϊκών οικογενειών εγγράφονται κατά προτεραιότητα στους Παιδικούς Σταθμούς των ΟΤΑ, καθώς επίσης και στους σταθμούς του ΠΙΚΠΑ, του ΕΟΠ, του Ιδρύματος Βρεφονηπιακών Σταθμών, Αθηνών, Λάρισας και Θεσσαλονίκης, ορίζοντας εισοδηματικά κριτήρια για τη διάθεση ή όχι τροφείων στα παιδιά τους.
- **Κοινωνικός τουρισμός.** Οι άγαμες μητέρες και τα προστατευόμενα μέλη τους δικαιούνται κάθε έτος Δελτίο κοινωνικού τουρισμού, ανεξάρτητα εάν έλαβαν την παροχή αυτή κατά το προηγούμενο έτος. Προϋπόθεση αποτελεί να έχουν πραγματοποιήσει κατά το προηγούμενο έτος 50 ημέρες εργασίας ή 50 ημέρες επιδοτούμενης ανεργίας. Ασφάλιση στο ασφαλιστικό ταμείο του/της πρώην συζύγου. Με τον Νόμο 4529/2018 (ΦΕΚ Τεύχος Α 56/23.03.2018) καθορίζονται οι προϋποθέσεις για παροχές υγειονομικής περίθαλψης (βιβλιάρια υγείας) σε άμεσα ασφαλισμένους, σε συνταξιούχους και στα μέλη οικογενείας τους.
- **Δωρεάν περίθαλψη και βιβλιάριο απορίας.** Χορηγείται στους ανασφάλιστους και οικονομικά αδύναμους γονείς βιβλιάριο δωρεάν χορήγησης φαρμάκων και νοσοκομειακής περίθαλψης στα Νοσηλευτικά Ιδρύματα του ΕΣΥ τόσο για τους ίδιους όσο και για τα προστατευόμενα από αυτούς παιδιά τους.

Δικαίωμα νοσοκομειακής και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης έχει ο ανασφάλιστος διαζευγμένος ή σε διάσταση σαν άμεσα ασφαλισμένος στον ασφαλιστικό φορέα που ήταν ασφαλισμένος ο άλλος σύζυγος κατά το χρόνο λύσης του γάμου, καθώς επίσης και κάθε ανασφάλιστη ανύπαντρη επίτοκη ή ανύπαντρη

μητέρα που ούτως ή άλλως (ανεξαρτήτως εισοδήματος δηλαδή) δικαιούται βιβλιάριο απορίας, όπως και τα τέκνα της.

- **Εθνική Άμυνα.** Από το Γραφείο Στρατολογικής Πολιτικής έχουν καθιερωθεί (Ν. 3421/05) ο γιος άγαμης μητέρας ή ορφανός από τον ένα γονέα να υπηρετεί 9 μήνες θητεία (ο μόνος ή ο μεγαλύτερος γιος).

- **Φορολογία – Εισοδήματα – Δάνεια.** Δικαιούνται εισοδηματική ενίσχυση οι οικογένειες Ελλήνων υπηκόων και υπηκόων κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συμπεριλαμβανομένων και των μονογονεϊκών, των οποίων τα μέλη κατοικούν σε ορεινές ή μειονεκτικές περιοχές (Ν. 3016/2002, άρθρο 27, παρ.2).

Ισχύουν αυξημένα όρια κάλυψης στεγαστικών αναγκών για το διαζευγμένο, χήρο ή άγαμο γονέα που έχει την επιμέλεια ανηλίκων τέκνων. Κατά την απόκτηση περιουσίας μετά από γονική παροχή, στην περίπτωση που ο ένας από τους γονείς έχει αποβιώσει, τα τέκνα υπόκεινται σε μειωμένη φορολογία (Ν. 3427/05).

Μέχρι πριν το 2014, στο Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων, οι μονογονεείς αποτελούσαν ειδική κατηγορία δανειοληπτών με ευνοϊκότερο επιτόκιο δανεισμού όπως και οι εργαζόμενοι που ήταν ανάπηροι, πολύτεκνοι και προστάτες τέκνων που έπασχαν από αναπηρία σε ποσοστό 67% και άνω. **Πλέον σύμφωνα με το άρθρο του νόμου 4254 / 2014 δεν χορηγούνται δάνεια και δεν γίνονται δεκτές νέες αιτήσεις.**

- **Εργασιακά:**
 1. Επιπλέον ημέρες αδειάς με αποδοχές ανά έτος, στους μονογονεϊς-εργαζόμενους στον ιδιωτικό τομέα. Γονική άδεια και ωράριο μονογονέων υπαλλήλων δημοσίου τομέα.
 2. Επίδομα γάμου. Σύμφωνα με το άρθρο 20 του Ν. 1849/1989 (ΦΕΚ Α' 113/8-5-1989), του προβλεπόμενου από την Ε.Γ.Σ.Σ.Ε. επιδόματος γάμου δικαιούχοι είναι και οι άγαμοι γονείς, καθώς και ο ευρισκόμενοι σε κατάσταση χηρείας και οι διαζευγμένοι. Όσον αφορά το επίδομα γάμου των δημοσίων υπαλλήλων, σύμφωνα με το άρθρο 11 του Ν. 3205/200, **έχει καταργηθεί και αντικατασταθεί από το ειδικό οικογενειακό επίδομα τέκνων των δημοσίων υπαλλήλων.**
 3. Διαγωνισμοί του δημοσίου: Με το Νόμο 2190/94 αν μεταξύ των επιτυχόντων σε διαγωνισμό για την πλήρωση θέσεων στο δημόσιο είναι υποψήφιος άγαμος μητέρας προστίθεται στο συνολικό βαθμό που έλαβαν 5% για κάθε παιδί.

4. *Μοριοδότηση: Δυνατότητα μοριοδότησης στα παιδιά των μονογονεϊκών οικογενειών. Κάθε τέκνο μονογονεϊκής οικογένειας θα λαμβάνει 50 μονάδες, σύμφωνα με τις αλλαγές στο νέο νομοσχέδιο για την πρόσληψη μέσω του Α.Σ.Ε.Π (δυστυχώς και από αυτό τον νόμο, εξαιρούνται τα παιδιά των διαζευγμένων).*
5. *Προβλέπονται μεταθέσεις μονογονέων-υπαλλήλων του δημοσίου και συνταξιοδοτικό δικαίωμα πολύτεκνου μονογονέα.*

6. ΠΑΙΔΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ & ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΠΑΙΔΙΩΝ ΠΟΥ ΖΟΥΝ ΣΕ ΙΔΡΥΜΑΤΑ

4.1 Η έννοια της παιδικής προστασίας

Η έννοια της «παιδικής προστασίας» παραπέμπει στις υπηρεσίες που παρέχουν κρατικοί θεσμοί ή ιδιωτικοί οργανισμοί σε οικογένειες μαζί με τα τέκνα τους, λόγω της αντικειμενικής δυσκολίας της βιολογικής οικογένειας να καλύψει τις ανάγκες των παιδιών της. Κύριος στόχος της παιδικής προστασίας είναι η ευημερία των παιδιών που για οποιονδήποτε λόγο στερούνται της μέριμνας από την οικογένειά τους και κρίνεται αναγκαία η απομάκρυνσή τους από αυτή προσωρινά ή μόνιμα. Πρόκειται για μια πιο στενή έννοια από αυτή της «παιδικής πρόνοιας», που συχνά χρησιμοποιείται για να περιγράψει προγράμματα παρέμβασης και βοήθειας σε γονείς και κηδεμόνες για την ανατροφή των τέκνων τους. Βάσει της Διεθνής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού (ν.2101/92) όπως και των υπολοίπων σχετικών διεθνών νομικών κειμένων που έχουν κυρωθεί από την Ελλάδα: *«ως παιδική προστασία νοείται η προστασία παιδιού από τη βία, την κακοποίηση, την παραμέληση, την εγκατάλειψη και την εκμετάλλευση, σε κάθε πεδίο ζωής (εντός και εκτός οικογένειας) μέσω ενός εθνικού συστήματος, με έμφαση στην πρόληψη, την υποστήριξη και την αποκατάσταση, το οποίο πρέπει να λειτουργεί στη βάση της νομοθεσίας, πολιτικών, κανονισμών, υπηρεσιών και πρακτικών, υπό την οπτική των Δικαιωμάτων του Παιδιού».*

Σύμφωνα με τη UNICEF (2006) *«η κοινωνική προστασία για το παιδί (child-conditioned social protection) ορίζεται ως η παροχή κοινωνικής υποστήριξης και οικονομικής ενίσχυσης της οικογένειας ή εξατομικευμένα του παιδιού, με την παρέμβαση των κοινωνικών υπηρεσιών, που τους ανατίθεται η στήριξη της οικογένειας, και την ενεργοποίηση εναλλακτικών μορφών παιδικής προστασίας. Ο ορισμός της UNICEF ειδικότερα περιλαμβάνει: (1) την κοινωνική υποστήριξη και οικονομική βοήθεια (οικονομικές δαπάνες, επιδόματα παιδικής προστασίας, κοινωνικές συντάξεις, φοροαπαλλαγές, διάθεση τροφίμων και απαλλαγή διδάκτρων), και (2) κοινωνικές υπηρεσίες για τα παιδιά και τις οικογένειες τους, εστιάζοντας σε προστατευτικά (ή προληπτικά) προγράμματα παιδικής προστασίας, όπως η ανάδοχη φροντίδα, η υιοθεσία, η*

ιδρυματική προστασία, υπηρεσίες σε κοινοτικό επίπεδο για τα παιδιά με αναπηρία και προγράμματα στήριξης οικογενειών παιδιών με αναπηρίες, καθώς και υπηρεσίες στήριξης παιδιών προσχολικής ηλικίας».

Η έννοια της παιδικής προστασίας συνιστά «μια ευρεία έννοια, που αναφέρεται στην προστασία των παιδιών από την κακοποίηση και την παραμέληση σε μικρό-επίπεδο (συνεργασία επαγγελματία με οικογένεια και παιδί), μέσο-επίπεδο (συνεργασία και παρέμβαση κοινωνικών υπηρεσιών) και σε μακρο-επίπεδο (σχεδιασμός, λειτουργία και εποπτεία προγραμμάτων και δράσεων παιδικής προστασίας στην κοινότητα). Επιπρόσθετα, στην σύγχρονη κοινωνία η έννοια την παιδικής προστασίας περιλαμβάνει το σύνολο των εναλλακτικών μορφών φροντίδας (υιοθεσία, αναδοχή, ιδρυματική φροντίδα, τεχνητή οικογένεια) για την περιστοίχιση της προστασίας των παιδιών» (ISPCAN, 2004).

Στην Ελλάδα με το πέρασμα στην κρίση όλο και περισσότερες οικογένειες φαίνεται να δυσκολεύονται στην άσκηση του γονεϊκού τους ρόλου. Η αδυναμία της οικογένειας να φροντίσει και να προστατεύσει το παιδί της πηγάζει μέσα από τις χαμηλές κοινωνικοοικονομικές συνθήκες διαβίωσης της και την επιρροή των χρόνιων ψυχοπιεστικών καταστάσεων στην καθημερινότητά της. Η μονογονεϊκότητα αποτελεί ένα από τα σχήματα οικογένειας που διαπιστωμένα έρχεται αντιμέτωπη με πληθώρα δυσκολιών, οι οποίες, σε συνάρτηση με τις ανεπαρκείς υποστηρικτικές υπηρεσίες στήριξης της οικογένειας, μπορεί να την οδηγήσουν στην ανάγκη προστασίας του παιδιού της έξω από το δικό της σύστημα. Αρκετές περιπτώσεις ανύπανδρων μητέρων αποφασίζουν να δώσουν για υιοθεσία τα παιδιά τους ή να αιτηθούν την εισαγωγή τους σε οργανωμένα ιδρύματα παιδικής προστασίας. Για πολλές αλλοδαπές οικογένειες, επίσης, η νέα χώρα εγκατάστασης ενδέχεται να δημιουργήσει ιδιαίτερα αντίξοες συνθήκες και συχνά να προκαλέσει κρίση στην λειτουργία τους. Αυτό έχει ως συνέπεια, άλλοτε οι ίδιες οι οικογένειες να απευθύνονται σε υπηρεσίες για την εξασφάλιση βασικών αναγκών των τέκνων τους και άλλοτε οι κοινωνικές υπηρεσίες να παρεμβαίνουν για να προστατεύσουν τα παιδιά αυτά (Καλύβα, 2016: 12).

4.2 Ο ρόλος των ιδρυμάτων παιδικής προστασίας στην Ελλάδα

Οι εισαγωγές παιδιών σε ιδρύματα στην Ελλάδα πραγματοποιούνται βάσει συγκεκριμένων κριτηρίων, ανάλογα με το είδος της ακολουθούμενης διαδικασίας και το πλαίσιο υποδοχής. Τέτοια ιδρύματα μπορεί να φιλοξενούν παιδιά που για οποιονδήποτε λόγο στερούνται οικογενειακού περιβάλλοντος (Ορφανοτροφεία, Οικοτροφεία, Παιδουπόλεις, Εκκλησιαστικά Ιδρύματα κ.ά..) και παιδιά με προβλήματα ψυχικής υγείας (μονάδες επείγουσας παιδοψυχιατρικής νοσηλείας, δομές ψυχοκοινωνικής αποκατάστασης, κ.ά). Οι φορείς μπορεί να υπάγονται στον κρατικό τομέα, στην Εκκλησία ή να αποτελούν ιδιωτική πρωτοβουλία. Στην Ελλάδα οι εισαγωγές σε ιδρύματα συγκεντρώνουν την πλειοψηφία των παιδιών που απομακρύνονται κάθε χρόνο από τη φυσική οικογένεια.

Τα ιδρύματα παιδικής προστασίας καλούνται να αναπληρώσουν την αντικειμενική αδυναμία ορισμένων γονέων να ανταποκριθούν στις βασικές ανάγκες των τέκνων τους και να διασφαλίσουν κατάλληλες συνθήκες διαβίωσής τους και σε αρκετές περιπτώσεις φαινόμενα παραμέλησης και κακοποίησης παιδιών από τους γονείς τους με τις απαραίτητες από κρατικές υπηρεσίες πρόνοιας ενέργειες απομάκρυνσης του ανήλικου από το οικογενειακό περιβάλλον. Συνδέονται με τους θεσμούς της αναδοχής και της υιοθεσίας και αποτελούν μαζί, μέρος του γενικότερου δικτύου παιδικής προστασίας (Tritseliotis & Κουσίδου, 1989).

Η δομή λειτουργίας και οργάνωσης ενός ιδρύματος αναμένεται πρωτίστως να εξασφαλίζει τη φροντίδα και προστασία του παιδιού και να προδιαγράφει τη πορεία εξέλιξής του. Για να το επιτύχει αυτό, το ίδρυμα χρειάζεται να προσφέρει ένα προοδευτικό, δημοκρατικό και οργανωμένο πλαίσιο φροντίδας, ικανό να βοηθήσει το παιδί να ξεπεράσει δύσκολα βιώματα και να επουλώσει πληγές. Σε καμία περίπτωση βασικές παροχές τροφοκατοικίας δεν αρκούν για την ομαλή ψυχοσυναισθηματική εξέλιξη του παιδιού και τη δημιουργία υγιών διαπροσωπικών σχέσεων. Ένα θερμό και φιλικό περιβάλλον δύναται να εμπνεύσει στο παιδί εμπιστοσύνη και ηρεμία και να λειτουργήσει ενθαρρυντικά στην αφύπνιση κινήτρων. Ακόμη και στις μέρες μας, όμως, καταγράφονται περιπτώσεις δομών φιλοξενίας παιδιών, κυρίως παραδοσιακού κλειστού τύπου, που εμφανίζουν σοβαρές ελλείψεις σε κτιριακές και υλικοτεχνικές υποδομές, αλλά και σε επιστημονικό και εξειδικευμένο προσωπικό (Εκθεση Συνήγορου του Παιδιού προς την Επιτροπή Δικαιωμάτων του Παιδιού του ΟΗΕ, 2012: 11-13). Παρότι

έχει ασκηθεί έντονη κριτική σχετικά με τη μονιμότητα των επιδράσεων των πρώιμων εμπειριών προσκόλλησης για παιδιά που έχουν μεγαλώσει σε ιδρύματα, πολλές μεταγενέστερες εμπειρικές έρευνες διαπιστώνουν πως οι επιδράσεις αυτές δεν είναι αναγκαστικά μόνιμες και πως αν διαμορφωθούν οι κατάλληλες συνθήκες, οι συνέπειες είναι δυνατόν να διορθωθούν. Οι έρευνες αυτές μελετούσαν περιπτώσεις παιδιών, που ενώ δεν είχαν αναπτύξει προσκολλήσεις μέχρι δύομιση ετών, δόθηκε αυτή η ευκαιρία αργότερα. Οι βελτιώσεις στη λειτουργία των παροχών του ιδρύματος, και στη διαθεσιμότητα του προσωπικού μπορούν να συνδράμουν στην επιτάχυνση της νοητικής ανάπτυξης των οικότροφων παιδιών. Ένα ιδρυματικό περιβάλλον δεν σημαίνει αναγκαστικά και νοητική αποστέρηση. Αντίθετα τα στοιχεία εκείνα που διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στη νοητική ανάπτυξη ενός παιδιού είναι η παροχή ερεθισμάτων και η εξατομικευμένη προσοχή (Σιφονιού - Σιφονιού, 2014: 20-21).

4.3 Μοντέλα/μέθοδοι εναλλακτικής φροντίδας παιδιών

4.3.1 Ιδρυματική φροντίδα

Το ζήτημα της ιδρυματικής περίθαλψης έχει απασχολήσει εκτενώς και σε μεγάλο βαθμό πολλούς ερευνητές μέχρι σήμερα και, παρότι έχουν αναδειχθεί σε αρκετές περιπτώσεις οι δυσμενείς της επιδράσεις, δεν έχει επέλθει ο κορεσμός του θέματος προς εξάντληση της σχετικής έρευνας (Πολυχρόνης, 1993: 319). Αναμφίβολα το κοινωνικό έργο που προσφέρουν τα ιδρύματα είναι σημαντικό, όμως η κοινωνική πολιτική που εφαρμόζεται σε ορισμένα από αυτά, διαιώνίζει το φαινόμενο του ιδρυματισμού. Οι συνέπειες είναι επιζήμιες τόσο για τα παιδιά όσο και για την κοινωνία γενικότερα, αφού διαιώνίζονται και παγιώνονται αρνητικές εμπειρίες και τραύματα των παιδιών. Ο λόγος είναι προφανής και αφορά στην αντικειμενική αδυναμία (ψυχο-κοινωνικοοικονομικής και ιατρικής αιτιολογίας) κάποιων γονέων να ασκήσουν επαρκώς τον γονεϊκό τους ρόλο και να αναλάβουν επιτυχώς την προστασία των παιδιών τους, εξαιρώντας τις περιπτώσεις συνειδητής παραμέλησης και κακοποίησης των παιδιών από τους γονείς τους (Καλύβα, 2016:15).

Γι' αυτόν τον λόγο τα τελευταία χρόνια επιχειρείται μια συνολική αλλαγή προσέγγισης και ενίσχυση των γνώσεων και δεξιοτήτων των εμπλεκόμενων φορέων και

επαγγελματιών με σκοπό τη βελτίωση, την αναδιοργάνωση και τον μετασχηματισμό της ιδρυματικής περίθαλψης. Συγκεκριμένα, στις ΗΠΑ από τη δεκαετία του 1980 λειτουργεί ένα πρόγραμμα σε αρκετά ιδρύματα, το οποίο εφαρμόζει εναλλακτικούς τρόπους παραμονής του παιδιού στο ίδρυμα ή/και λειτουργικής αντιμετώπισης της όλης κατάστασης που βιώνει το παιδί στην οικογένειά του (Family Clarification) (Keith-Lucas, 1987). Πρόκειται για ένα χρονικά οριοθετημένο πρόγραμμα διάρκειας ενός χρόνου για παιδιά και γονείς, το οποίο εστιάζει στις αιτίες για τις οποίες το παιδί δεν μπορεί να ζήσει στο σπίτι τη δεδομένη χρονική στιγμή, προβάλλοντας στην οικογένεια τρεις επιλογές:

α) την εξάλειψη αυτών των αιτιών και την επανένωση της οικογένειας μέσω ενός προγράμματος βοήθειας της οικογένειας (After Care Service).

β) Όταν οι αλλαγές δεν καθίστανται εφικτές: i) μέσω ενός προγράμματος (Youth Clarification), το παιδί μαθαίνει να διαχειρίζεται το «θυμό» του για τη φυσική του οικογένεια και προετοιμάζεται για αναδοχή ή υιοθεσία, μέσω συμβουλευτικών ομαδικών συναντήσεων (αφορά σε παιδιά που βρίσκονται στην αρχή της εφηβείας τους). ii) Ενώ μέσω του προγράμματος (Preparation for Independence) προετοιμασίας για αυτονομία, δίνεται έμφαση την ολοκλήρωση της μόρφωσης, τον επαγγελματικό του προσανατολισμό και συγχρόνως την απόκτηση δεξιοτήτων ζωής (διαχείριση χρημάτων, υπευθυνότητα, λήψη αποφάσεων κτλ).

γ) Όταν διατηρείται ο δεσμός γονέων-παιδιού (ή ενός γονέα με το παιδί), αλλά αντικειμενικοί λόγοι δεν ευνοούν τη παραμονή του παιδιού στο σπίτι του, τότε οι γονείς υποστηρίζονται πολυεπίπεδα μέσα από την λειτουργία του προγράμματος της συμπληρωματικής οικογένειας (Supplementary Parenting). Το πρόγραμμα αυτό αντανακλά τη φιλοσοφία των part-time γονέων και τα παιδιά περνούν τον περισσότερο χρόνο τους με τους κοινωνικούς λειτουργούς του ιδρύματος. Παρ' όλα αυτά ανήκουν στην οικογένειά τους που δεν τα απορρίπτει και, συνεπώς, νιώθουν την ασφάλεια του «ανήκειν» στο κοινωνικώς αποδεκτό και με ισχυρούς δεσμούς οικογενειακό σύστημα. Οι γονείς αυτού του προγράμματος οφείλουν -και ενθαρρύνονται- να έχουν ενεργό ρόλο μέσα από την παρουσία τους σε συναντήσεις, σημαντικές για το παιδί κοινωνικές εκδηλώσεις και δραστηριότητες του ιδρύματος και γενικότερα να βρίσκονται σε επαγρύπνηση και ετοιμότητα.

Σύμφωνα με τα προγράμματα του Keith-Lucas, τα παιδιά εντάσσονται σε ομάδες με κοινά, κατά κάποιο τρόπο, προβλήματα. Αυτά τα παιδιά τα αναλαμβάνουν κοινωνικοί λειτουργοί που επικεντρώνονται περισσότερο στα προβλήματα που επηρεάζουν τη σχέση γονέων-παιδιών και στην ελεύθερη έκφραση του παιδιού. Το μεγάλο πλεονέκτημα της φιλοσοφίας του παραπάνω προγράμματος είναι ότι το προσωπικό, οι γονείς και -περισσότερο από όλους- το παιδί έχουν γνώση της κατάστασης, του λόγου που βρίσκονται στο ίδρυμα και του οφέλους αυτής της εμπειρίας.

Η Menzies-Lyth (1985:49-64) περιγράφει τέσσερις βασικούς τρόπους λειτουργίας ενός ιδρύματος, προκειμένου να αποτελέσει ένα υγιές μοντέλο διαμόρφωσης της ταυτότητας των οικότροφων παιδιών του, καθώς θεωρεί ότι έτσι κι αλλιώς το ίδρυμα επιτελεί αυτό το έργο:

- Κατανομή της λειτουργίας οριζοντίως και όχι καθέτως, με ανάθεση αρμοδιοτήτων στο χαμηλότερο επίπεδο κοινωνικού και διοικητικού προσωπικού, το οποίο μπορεί να τις φέρει εις πέρας με αποτελεσματικό και ρεαλιστικό τρόπο.
- Οριοθέτηση των υποσυστημάτων που συγκροτούν το ίδρυμα και του ίδιου του ιδρύματος, ώστε να αποφευχθεί η σύγχυση ρόλων και η ελεύθερη διάθεση σε οτιδήποτε και οποιονδήποτε και να διασφαλιστεί η οργανωμένη λειτουργία του ιδρύματος.
- Δημιουργία ευνοϊκών συνθηκών από την πλευρά του προσωπικού προς ενθάρρυνση ασφαλούς προσκόλλησης των παιδιών σε ένα πρόσωπο και ανάπτυξης κοινωνικών-συναισθηματικών δεξιοτήτων, κάτι που ενισχύει το αυτοσυναίσθημα των παιδιών. Σε αντίθετη περίπτωση (συχνές εναλλαγές των επιμελητριών κτλ), εκδηλώνεται το «φαινόμενο της πεταλούδας» (butterfly phenomenon). Το φαινόμενο αυτό είναι η διαρκής και άσκοπη περιφορά των παιδιών από πρόσωπο σε πρόσωπο και από δραστηριότητα σε δραστηριότητα, γεγονός που οδηγεί στη δημιουργία επιφανειακών και ασταθών σχέσεων με τον κοινωνικό περίγυρο, ελλειμματική προσοχή στο σχολείο και δυσκολία συμμετοχής σε οργανωμένο παιχνίδι.
- Εποπτεία και στήριξη του προσωπικού για ενεργοποίηση μηχανισμών άμυνας που αφορούν στη διαχείριση συναισθημάτων ανασφάλειας επιλεκτικής φροντίδας του προς τα παιδιά, λόγω φόβου δημιουργίας δεσμού μαζί τους, και

εκμηδένιση του τιμωρητικού καθεστώτος που μπορεί να ακολουθούν άτομα του προσωπικού με σκοπό να ελέγξουν γενικευμένες διαταραχές τους.

Οι σύγχρονες πρακτικές στην παιδική προστασία, εστιάζουν τόσο στη συμμετοχή της οικογένειας όσο και στην εμπλοκή του παιδιού στη λήψη αποφάσεων που το αφορούν, κατά τον σχεδιασμό της μεθόδου παρέμβασης για την φροντίδα του. Σε αρμονία με την Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, οι προαναφερόμενες πρακτικές πηγάζουν και από τις πρόσφατες κατευθυντήριες γραμμές του Ο.Η.Ε. που παρακινούν τα κράτη-μέλη να εφαρμόσουν σχέδιο δράσης για τη διαμόρφωση ευέλικτων προτύπων παιδικής προστασίας σύμφωνα με τις νέες ανάγκες (United Nations, General Assembly, 2010:33).

Σε πολλές χώρες της Ευρώπης επικρατούν δύο πρότυπα παιδικής προστασίας. Από τη μια, το πρότυπο της οικογενειακής συνεκτικότητας που εστιάζει σε πολιτικές στήριξης της οικογένειας, ώστε να διατηρηθεί σε ικανοποιητικά επίπεδα η παρουσία και προσφορά του γονέα στη φροντίδα και το μέγιστο των τέκνων, γεγονός που καθρεφτίζεται στη μορφή παρέμβασης του κοινωνικού δικτύου προστασίας, το οποίο επιδιώκει την από κοινού με τους γονείς αντιμετώπιση των δυσκολιών των παιδιών. Από την άλλη, το πρότυπο διάσωσης των παιδιών, που υποστηρίζει ότι η επικέντρωση της παρέμβασης στη βοήθεια των γονέων, μπορεί να οδηγήσει στη παραμέληση των δικαιωμάτων του παιδιού και την έκθεσή του σε κίνδυνο σε περίπτωση που το ανήλικο παιδί εξακολουθεί να μεγαλώνει σε ένα ακατάλληλο περιβάλλον, χωρίς την προστασία και την προσοχή που έχει ανάγκη (Parton, 2003:35-36). Γενικά, γίνεται αντιληπτό ότι τα συστήματα παιδικής προστασίας στα σύγχρονα κράτη περιέχουν χαρακτηριστικά και από τα δύο πρότυπα. Για παράδειγμα, οι πολιτικές παιδικής προστασίας των ΗΠΑ βασίζονται στο πρότυπο «διάσωσης των παιδιών», ενώ το μοντέλο της οικογενειακής προστασίας και στήριξης κυριαρχεί στην Ευρώπη και ιδιαίτερα στην Σκανδιναβία (Berg & Kelly, 2000:36). Στο Ηνωμένο Βασίλειο επιδιώκεται η σύνθεση και των δύο αυτών προσεγγίσεων (v. 1989).

Σήμερα στη χώρα μας, παρ' όλες τις αντικειμενικές δυσκολίες, επιχειρούνται νέα μοντέλα ιδρυματικής περίθαλψης, ως απόρροια της γνώσης που διοχετεύουν έρευνες παγκόσμιας κλίμακας και νεότερων θεωριών. Κυρίαρχο μοντέλο ιδρυματικής φροντίδας στην Ελλάδα αποτελεί αυτό της κλειστής περίθαλψης. Μέσα, όμως, σε αυτήν την επικρατούσα κατάσταση γίνονται προσπάθειες εκσυγχρονισμού με εφαρμογή

εναλλακτικών μορφών περίθαλψης, όπως τα προγράμματα ημιαυτόνομης περίθαλψης, οι δομές παιδικών σταθμών ή μερικής φιλοξενίας παιδιών, τα προγράμματα ανοιχτής/ημερήσιας φροντίδας, οι ξενώνες φιλοξενίας όλης της οικογένειας σε καταστάσεις κρίσης προσωρινής διάρκειας, τα οποία απαντούν κάθε φορά σε διαφορετικές ανάγκες με διαφορετικό τρόπο (Πολυχρόνης, 1993: 319).

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, λοιπόν, παρατηρείται προσαρμογή των δομών «εσωτερικής διαμονής παιδιών (*residential* ή *congregational care*) σε μικρές δομές μέγιστης δυναμικότητας από 6 έως 12 παιδιών σε καταφύγια (*safe homes*) ή ξενώνες (*cottages*) παιδικής φιλοξενίας». Οι δομές αυτές μπορεί να ποικίλλουν ως προς τη μορφή τους, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις οι ξενώνες μπορεί να βρίσκονται σε χωροταξική συνάφεια μεταξύ τους παίρνοντας την μορφή ενός «παιδικού χωριού». Τις τελευταίες δύο δεκαετίες βλέπουμε πιο συχνά τέτοιες μορφές παιδικής προστασίας, που συνιστούν νέες εναλλακτικές μορφές παιδικών ιδρυμάτων. Τα αποτελέσματα της αξιολόγησής τους εν συγκρίσει με την παραδοσιακής μορφής ιδρυματική φροντίδα, φαίνεται να υπερισχύουν σε ότι αφορά τη ψυχοκοινωνική προσαρμογή, την ανίχνευση ψυχοπαθολογίας, τις ψυχοκοινωνικές επιπτώσεις, αλλά και τις σχολικές επιδόσεις των παιδιών που φιλοξενούν (Barth, 2007. Στο Καλύβα, 2016:24).

Παράλληλα, τα τελευταία χρόνια όλο και περισσότερα ιδρύματα παιδικής προστασίας, κατά βάση ιδιωτικής πρωτοβουλίας μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, στα πλαίσια της ανάγκης περαιτέρω υποστήριξης των βασικών δομών της μακροχρόνιας φροντίδας σε παιδιά αλλά και της ανάγκης εξάπλωσης του κοινωνικού τους ρόλου στην ευρύτερη κοινότητα, λειτουργούν προγράμματα ανοιχτής φροντίδας σε παιδιά και τις οικογένειές τους. Σκοπός των προγραμμάτων αυτών είναι η παρέμβασή τους σε επίπεδο πρόληψης με υπηρεσίες ψυχολογικής υποστήριξης και ενδυνάμωσης της οικογένειας που βρίσκεται σε κρίση, καθώς και παροχές οικονομικής, υλικής και εκπαιδευτικής κ.α. βοήθειας, ανάλογα με τις ανάγκες της κάθε οικογένειας.

Μια εναλλακτική μέθοδος εξω-οικογενειακής φροντίδας συνιστά η παιδαγωγική προσέγγιση των Παιδικών Χωριών SOS που ακολουθεί το οικογενειακό πρότυπο (*family based care*). Πυρήνας, αυτού του μοντέλου παιδικής προστασίας, είναι η οικογένεια SOS. Πρόκειται για ένα εναλλακτικό είδος οικογένειας μονογονεϊκού τύπου (μόνο μητέρα), η οποία μαζί με παρόμοιες οικογένειες ζουν στον χώρο του Παιδικού Χωριού SOS. Το οικογενειακό πρότυπο αντανακλάται τόσο στη δομή (σπίτι, μητέρα,

αδέρφια), όσο και στη λειτουργία και παιδαγωγική προσέγγιση (ανάπτυξη σταθερών δεσμών, μητρική φροντίδα, αδερφική σχέση, διαπαιδαγώγηση κτλ). Κάθε τομέας λειτουργίας του παιδαγωγικού πλαισίου και κάθε στάδιο φροντίδας εκπορεύεται από αυτήν την ιδέα και στοχεύει στην υλοποίηση αυτής (Σιφνιού-Σιφονιού, 2014:8).

Προκειμένου να διασφαλιστεί η λειτουργία σύγχρονων μοντέλων ιδρυματικής φροντίδας και η τήρηση των προδιαγραφών ποιότητάς τους μέσα από την εφαρμογή των αρχών και δικαιωμάτων των παιδιών που φιλοξενούνται σε ιδρύματα παιδικής προστασίας, είναι σημαίνουσας αξίας η χώρα μας να ακολουθήσει τις κατευθυντήριες γραμμές και τις προδιαγραφές που ορίζει Σύσταση 5 της Επιτροπής Υπουργών στα κράτη μέλη (2005:6-7):

- *Όταν οι συνθήκες το επιτρέπουν, η τοποθέτηση πρέπει να γίνεται με κριτήριο την όσο το δυνατόν μικρότερη απόσταση από το οικογενειακό περιβάλλον του παιδιού και να διαμορφώνεται έτσι, ώστε να δίνει τη δυνατότητα στους γονείς να ασκούν τα καθήκοντά τους και να διατηρείται η επαφή γονέα-παιδιού σε τακτική βάση.*
- *Η διαμονή κατά την εισαγωγή πρέπει να προσφέρεται σε μικρές μονάδες οικογενειακού τύπου.*
- *Κύριο μέλημα πρέπει να είναι η σωματική και πνευματική υγεία του παιδιού και η πλήρης και αρμονική ανάπτυξή του, βασικές προϋποθέσεις για την επιτυχή έκβαση του σχεδίου προστασίας.*
- *Πρέπει να σχεδιάζεται ένα ατομικό πλάνο προστασίας που θα στηρίζεται τόσο στην ανάπτυξη των ικανοτήτων και δεξιοτήτων του παιδιού και στο σεβασμό της αυτονομίας του, όσο και στη διατήρηση της επαφής του παιδιού με τον έξω κόσμο και στην προετοιμασία για τη μελλοντική του ζωή έξω από το ίδρυμα.*
- *Πρέπει να δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στις συνθήκες και τις διαδικασίες που ευνοούν τη συνέχιση της παιδαγωγικής και ομαλής συναισθηματικής σχέσης ανάμεσα στο προσωπικό και τα παιδιά, κυρίως μέσω της σταθερότητας του προσωπικού (συνεχής παρουσία, αποφυγή μεταθέσεων του προσωπικού).*
- *Ο εσωτερικός κανονισμός του ιδρύματος πρέπει να στηρίζεται σε: ποιότητα και σταθερότητα των δομών φιλοξενίας, δομές φιλοξενίας όπου συμβιώνουν παιδιά διαφορετικών ηλικιών και διαφορετικού φύλου όταν αυτό αξιολογείται ως χρήσιμο για το συμφέρον τους, υψηλά επαγγελματικά προσόντα του προσωπικού και ενδοϋπηρεσιακή επιμόρφωση, ικανοποιητική μισθολογική πολιτική για το προσωπικό, σταθερότητα του προσωπικού και επαρκής στελέχωση του ιδρύματος.*

- Διαφοροποιημένο προσωπικό, ειδικά ως προς το φύλο.
- Ομαδική συνεργασία σε διάφορους τομείς και διεύρυνση μέσω υποστήριξης συμπεριλαμβανομένης της εποπτείας.
- Αποτελεσματική αξιοποίηση των διαθέσιμων οικονομικών πόρων με επίκεντρο το παιδί.
- Εξειδικευμένα μέσα και ειδική επιμόρφωση για την ανάπτυξη τεχνικών κατάλληλης συνεργασίας με τους γονείς των παιδιών.
- Κώδικας δεοντολογίας που περιγράφει τις προδιαγραφές της πρακτικής, οι οποίες πρέπει να εναρμονίζονται με τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού.
- Κάθε ίδρυμα παιδικής προστασίας πρέπει να διασφαλίζει την ποιότητά του και να έχει την έγκριση των δημόσιων αρχών, βάσει των διατάξεων και των ελάχιστων διεθνών προδιαγραφών φροντίδας.
- Στα πλαίσια αυτών των προδιαγραφών πρέπει να εξασφαλιστεί ένα αποτελεσματικό σύστημα εποπτείας και εξωτερικού ελέγχου των ιδρυμάτων παιδικής προστασίας.
- Σχετικά στατιστικά στοιχεία πρέπει να συλλέγονται και να αναλύονται και πρέπει να δοθεί περαιτέρω έμφαση στην έρευνα για την αποτελεσματική παρακολούθηση.
- Κάθε παραβίαση των δικαιωμάτων των παιδιών που διαβιούν σε ιδρύματα παιδικής προστασίας πρέπει να τιμωρείται σύμφωνα με τις κατάλληλες και αποτελεσματικές διαδικασίες.
- Πρέπει να αναγνωρίζουμε ότι, εκτός από τα κρατικά ιδρύματα, μη κυβερνητικές οργανώσεις (ΜΚΟ), θρησκευτικές οργανώσεις και άλλοι ιδιωτικοί φορείς μπορούν να έχουν ενεργό ρόλο όσον αφορά τα παιδιά που φιλοξενούνται σε ιδρύματα παιδικής προστασίας. Αυτός ο ρόλος πρέπει να καθορίζεται από τις κυβερνήσεις των κρατών μελών. Οι εμπλεκόμενοι μη κυβερνητικοί φορείς δεν πρέπει να εξαιρούν τα κράτη μέλη από τις υποχρεώσεις τους απέναντι στα παιδιά που διαβιούν σε ιδρύματα παιδικής προστασίας, όπως αυτές καταγράφονται στην Σύσταση 5, ιδίως όσον αφορά την υιοθέτηση κατάλληλων προδιαγραφών, τις μεθόδους πιστοποίησης και τον έλεγχο από αρμόδια όργανα.

Θετική συμβολή στον εκσυγχρονισμό των μοντέλων εξω-οικογενειακής φροντίδας παιδιών στην Ελλάδα έχουν και τα 18 ποιοτικά standards του Quality4Children που ρυθμίζουν θέματα σχετικά με τη λειτουργία των δομών και τα δικαιώματα των παιδιών.

Αυτά τα standards αναδείχθηκαν μέσα από την πραγματοποίηση ποιοτικής έρευνας από το 2004 έως το 2007 σε 32 ευρωπαϊκές χώρες σε πλαίσια παιδικής προστασίας και κάθε standard αντικατοπτρίζει μία ή παραπάνω αρχές της Σύμβασης των Δικαιωμάτων για το Παιδί (Q4C, 2007).

Τα standards χωρίζονται σε τρία πεδία: Το πρώτο πεδίο αναφέρεται στις διαδικασίες λήψης της απόφασης για την είσοδο στην ιδρυματική φροντίδα.

Standard 1: Το παιδί και η βιολογική του οικογένεια λαμβάνουν κάθε δυνατή υποστήριξη κατά τη διάρκεια της λήψης της απόφασης εισαγωγής.

Standard 2: Το παιδί ενθαρρύνεται στο να συμμετέχει στη λήψη της απόφασης.

Standard 3: Η καλύτερη φροντίδα για το παιδί κατοχυρώνεται, όταν κατά τη λήψη της απόφασης ακολουθείται η διαδικασία με επαγγελματισμό και επιστημονικότητα.

Standard 4: Τα αδέρφια τοποθετούνται στο ίδιο πλαίσιο φροντίδας.

Standard 5: Η μετακίνηση στο πλαίσιο φροντίδας είναι καλά προετοιμασμένη και υλοποιείται με ευαισθησία.

Standard 6: Ο αποχωρισμός από τη βιολογική οικογένεια καθοδηγείται από ένα εξατομικευμένο πλάνο για κάθε παιδί.

Το δεύτερο πεδίο εστιάζει στην περίοδο φροντίδας του παιδιού μέχρι την αποχώρηση του από τη δομή.

Standard 7: Η τοποθέτηση του παιδιού σε ένα πλαίσιο εναρμονίζεται με τις ανάγκες του την κατάσταση της ζωής του και το πρότερο κοινωνικό του περιβάλλον.

Standard 8: Το παιδί διατηρεί επικοινωνία με τη βιολογική του οικογένεια.

Standard 9: Τα πρόσωπα φροντίδας είναι ειδικευμένα και έχουν ικανοποιητικές συνθήκες εργασίας.

Standard 10: Οι σχέσεις του προσωπικού φροντίδας και του παιδιού βασίζονται στην κατανόηση και τον σεβασμό.

Standard 11: Ενισχύεται η συμμετοχή του παιδιού στη λήψη αποφάσεων που επηρεάζουν τη ζωή του.

12: Το παιδί μεγαλώνει σε κατάλληλες συνθήκες φροντίδας.

13: Παιδιά με ειδικές ανάγκες λαμβάνουν εξειδικευμένη φροντίδα.

14: Το παιδί προετοιμάζεται συνεχώς για την αυτονομία του.

Το τρίτο πεδίο, τέλος, σχετίζεται με την περίοδο από την αποχώρηση του παιδιού, μέχρι την πλήρη αυτονομία του.

Standard 15: Η διαδικασία ανεξαρτητοποίησης προετοιμάζεται και υλοποιείται επιμελώς.

Standard 16: Η επικοινωνία διεξάγεται με κατάλληλο και εποικοδομητικό τρόπο.

Standard 17: Ο νέος ενθαρρύνεται να συμμετέχει ουσιαστικά στη διαδικασία.

Standard 18: Διασφαλίζεται η δυνατότητα επικοινωνίας και η συνεχής στήριξη (Q4C, 2007).

4.3.2 Ανάδοχη φροντίδα

Τις τελευταίες, σχεδόν, δύο δεκαετίες καταγράφεται στις σύγχρονες αναπτυγμένες κοινωνίες μια μεταβολή στις επικρατούσες πολιτικές στο πεδίο της κοινωνικής προστασίας των παιδιών. Συγκεκριμένα, σημειώνεται αλλαγή πορείας και νέος προσανατολισμός από την παραδοσιακή δομή του μεγάλου και απρόσωπου ιδρύματος σε πιο μικρές και εναλλακτικές μορφές προστασίας. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο δημιουργήθηκε και ενισχύθηκε ο θεσμός της αναδοχής ως μια εναλλακτική βελτιωμένη μορφή στη ιδρυματική παιδική φροντίδα. Πέρα από την σχηματισμό υποτύπων της αναδοχής (αναδοχή σε βιολογικούς συγγενείς των παιδιών, θεραπευτική αναδοχή, απλή μορφή αναδοχής), σε πολλές άλλες περιπτώσεις έχουν διαμορφωθεί μορφές δικτύων υποστήριξης των αναδόχων οικογενειών και υπηρεσίες παροχής ψυχοκοινωνικών προγραμμάτων, όπως τα παρακάτω:

- η διαδικασία της αναδοχής με ψυχοκοινωνική παρακολούθηση και συμβουλευτική
- η παροχή 24ωρης τηλεφωνικής στήριξης σε ανάδοχες οικογένειες,
- η αναδοχή με ταυτόχρονη ένταξη των παιδιών σε προγράμματα, κέντρα ημέρας κ.α. (Καλύβα, 20016:23-24).

Στην ελληνική νομοθεσία, ο θεσμός της αναδοχής ανηλίκων κατοχυρώνεται κυρίως από τις διατάξεις των άρθρων 1655-1665 του ΑΚ, οι οποίες συμπεριλαμβάνονται στο Κεφάλαιο «Αναδοχή Ανηλίκου» του άρθρου 12 του Ν.2447/96 (ΦΕΚ 278 Α') Κύρωση ως Κώδικα του σχεδίου Νόμου «Υιοθεσία, Επιτροπεία και αναδοχή ανηλίκου, κλπ», καθώς και του Π.Δ. 86/09 (ΦΕΚ 114 Α') «Οργάνωση και λειτουργία του θεσμού της αναδοχής ανηλίκων» (Συνήγορος του Πολίτη, 2012:4).

Βάσει αυτών των διατάξεων του ΑΚ, η αναδοχή μπορεί να οριστεί ως «ανάληψη της πραγματικής φροντίδας ενός ανηλίκου από τρίτους (ανάδοχους γονείς), η οποία, εφόσον

δεν ορίζεται διαφορετικά από το νόμο, δεν συνεπάγεται μεταβολή στις έννομες σχέσεις μεταξύ του ανηλίκου και της φυσικής οικογένειας ή του επιτρόπου του. Κύρια χαρακτηριστικά της αναδοχής, επομένως, είναι η ανάληψη της πραγματικής φροντίδας και όχι της επιμέλειας, και ο προσωρινός και συμπληρωματικός χαρακτήρας της σε σχέση με τη γονική μέριμνα και την επιτροπεία - και, κατ' επέκταση, ο βοηθητικός ρόλος των αναδόχων γονέων στο πλευρό των φυσικών γονέων ή του επιτρόπου» (Συνήγορος του Πολίτη, 2012:4).

Το Π.Δ. 86/09, μεταξύ άλλων, «θέτει τις προϋποθέσεις καταλληλότητας των αναδόχων (άρθρο 1) καθώς και τις προϋποθέσεις και την διαδικασία τοποθέτησης ενός ανηλίκου σε αναδοχή (άρθρα 2, 3). Συγκεκριμένα, ορίζει ότι η τοποθέτηση ενός ανηλίκου σε ανάδοχη οικογένεια έπεται της κατάρτισης σύμβασης μεταξύ των φυσικών γονέων ή του φυσικού ή νομικού προσώπου που έχει τεθεί ως επίτροπός του, βάσει των σχετικών διατάξεων του ΑΚ, ή με δικαστική απόφαση. (άρθρο 2). Η συγγενική αναδοχή αναφέρεται ρητά ως προτιμητέα επιλογή για κάθε περίπτωση (άρθρο 1 παρ.1, αρ.2 παρ.1,2). Επίσης, οι διατάξεις αυτές επισημαίνουν την ανάληψη της πραγματικής φροντίδας και όχι της επιμέλειας του ανηλίκου, και συνεπώς τον συμπληρωματικό και εν δυνάμει προσωρινό χαρακτήρα της αναδοχής, σε αντίθεση με την ευρέως διαδεδομένη στη χώρα μας αντίληψη για την αναδοχή ως προοίμιο ή υποκατάστατο της υιοθεσίας, που ακολουθεί την αντικατάσταση της φυσικής από την ανάδοχη οικογένεια (Συνήγορος του Πολίτη, 2012:4). Τέλος, με το άρθρο 4 του ίδιου Π.Δ. ορίζεται η παροχή οικονομικής ενίσχυσης για την κάλυψη των τρεχουσών αναγκών του ανηλίκου σε αναδόχους με δικαστική απόφαση ή με σύμβαση, για όσο καιρό διαρκεί η αναδοχή» (Συνήγορος του Πολίτη, 2012:4).

Η αναδοχή επεκτείνεται σε παραπάνω από ένα είδος (Δ/νση Κοινωνικής Μέριμνας Περ. Κεντρ. Μακεδονίας, 2018:2). Ορισμένοι ανάδοχοι επιλέγουν τη πιο συνήθη μορφή ανάδοχης φροντίδας, και κάποιοι άλλοι ενδεχομένως να θελήσουν να έχουν υπό τη φροντίδα τους παιδιά με διαφοροποιημένες ανάγκες. Συγκεκριμένα, οι μορφές αναδοχής, που συναντώνται πιο συχνά, είναι τα παρακάτω:

Συγγενική αναδοχή: Πρόκειται για αναδοχή παιδιού από μέλη του ευρύτερου οικογενειακού τους περιβάλλοντος (παππούς, γιαγιά, θείοι, νονοί).

Βραχυχρόνια αναδοχή: Ενδέχεται να είναι από μία νύχτα μέχρι και μερικούς μήνες και παρέχει σταθερό οικογενειακό περιβάλλον και φροντίδα στο παιδί, του οποίου οι γονείς έχουν ανάγκη ορισμένου χρόνου για να ξεπεράσουν κάποια από τα προβλήματα τους.

Μακροχρόνια αναδοχή: Συνιστάται σε περιπτώσεις όπου το παιδί δεν προβλέπεται να επιστρέψει στην οικογένειά του. Η σχέση μεταξύ παιδιού και γονιού εξακολουθεί να θεωρείται σημαντική. Η αναδοχή αυτή δίνει τη δυνατότητα στο παιδί να ζει σε ένα ασφαλές, σταθερό και υποστηρικτικό περιβάλλον, διατηρώντας παράλληλα την επαφή με την οικογένειά του.

Αναδοχή φιλοξενίας: Πρόκειται για φιλοξενία παιδιών, που διαβιούν κυρίως σε ίδρυμα, σε ανάδοχες οικογένειες κατά τις περιόδους των γιορτών, των διακοπών καλοκαιριού ή τα Σαββατοκύριακα.

Επείγουσα ή Έκτακτη Αναδοχή: Αυτή η μορφή αναδοχής εφαρμόζεται σε περιπτώσεις που οι γονείς πρέπει να απουσιάσουν για κάποιο χρονικό διάστημα ή για περιπτώσεις που το παιδί κρίνεται αναγκαίο να απομακρυνθεί άμεσα από την οικογένειά του, λόγω μιας συγκεκριμένης κατάστασης.

Ημερήσια αναδοχή: Για ενθάρρυνση της λειτουργικότητας της οικογένειας και για να αποφευχθεί μια πιο μόνιμη μετακίνηση του παιδιού, το παιδί φροντίζεται σε ανάδοχη οικογένεια σε συγκεκριμένες ώρες ανάλογα με τις ανάγκες του, κατά τη διάρκεια της ημέρας ή της νύχτας.

Ο θεσμός της αναδοχής έχει πάρει μεγάλες διαστάσεις κυρίως στη Β. Ευρώπη. Χαρακτηριστικά, στη Μ. Βρετανία, στατιστικά στοιχεία, ήδη από το 1994, αποκαλύπτουν ότι η αναδοχή συνιστούσε την κύρια μορφή εξω-οικογενειακής φροντίδας για τα παιδιά που ζούσαν μακριά από την φυσική οικογένειά τους (64% σε αναδοχή έναντι 12% σε ιδρύματα). Σύμφωνα με ερευνητική μελέτη που διενεργήθηκε από το Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα «Δάφνη», σημαντικά βήματα για την εδραίωση του θεσμού της αναδοχής σημειώνονται επίσης τα τελευταία χρόνια στη Δανία, όπου 4 στα 5 παιδιά, που δεν ζουν με τους φυσικούς γονείς τους, έχουν τοποθετηθεί σε ανάδοχες οικογένειες, και παρόμοιες τάσεις καταγράφονται και σε Γαλλία, Πολωνία, Σλοβακία, την Ουγγαρία, τη Ρουμανία κ.α. (Συνήγορος του Πολίτη, 2012:6-7).

Αναφορικά με την εφαρμογή της αναδοχής, σύμφωνα με τις διεθνείς τάσεις και πρακτικές όπως αυτές αναφέρονται «στις κατευθυντήριες οδηγίες της Διεθνούς Οργάνωσης για την Αναδοχή (*International Foster Care Organization*)», δίνεται μεγάλη βαρύτητα στη συνεργασία όλων των εμπλεκόμενων πλευρών (αναδόχων γονέων, παιδιού, φυσικών γονέων, φορέα αναδοχής) στη διαδικασία της λήψης αποφάσεων σχετικά με την αναδοχή, ενώ ειδικότερα υπογραμμίζεται η έννοια της αναδοχής ως ενός θεσμού που δρα συμπληρωματικά και ενισχυτικά προς την βιολογική οικογένεια, με κύριο μέλημα την διατήρηση της επαφής του παιδιού με αυτήν. Παρόμοιες οδηγίες, με ιδιαίτερη προσοχή στη διαμόρφωση ενός ολοκληρωμένου πλαισίου ελέγχου της αναδοχής και στη συνέχιση της σχέσης του παιδιού με την βιολογική του οικογένεια, απο τη στιγμή που δεν είναι επιζήμιο για το παιδί, περικλείονται στη Σύσταση (87) 6 της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης προς τα κράτη - μέλη (Συνήγορος του Πολίτη, 2012:7).

Ο θεσμός της αναδοχής στην Ελλάδα δεν έχει σημειώσει ιδιαίτερη ανάπτυξη εν συγκρίσει με άλλα ευρωπαϊκά κράτη. Τα οφέλη της αναδοχής σε αντίθεση με την παραμονή παιδιών σε ιδρύματα παιδικής προστασίας - τόσο από την άποψη του οικονομικού βάρους στο κράτος, όσο και από την εξέταση του πραγματικού συμφέροντος των παιδιών - παρότι είναι ευδιάκριτα σε όλους τους επαγγελματίες του χώρου και τους εκπροσώπους των αρμοδίων αρχών της Πολιτείας, δεν βρίσκουν πρόσφορο έδαφος και δεν αξιοποιούνται σε επίπεδο διεύρυνσης των μέτρων κοινωνικής πολιτικής, κάτι που γίνεται ιδιαίτερα αισθητό, κάνοντας μια επισκόπηση στον τρόπο που οργανώνονται οι υπηρεσίες και που κατανέμονται οι διαθέσιμοι πόροι της παιδικής προστασίας (Συνήγορος του Πολίτη, 2012:8).

Τα βασικότερα προβλήματα και ελλείψεις, που σχετίζονται με την περαιτέρω πρόοδο και επέκταση του θεσμού της αναδοχής, διακρίνονται στα εξής (Συνήγορος του Πολίτη, 2012:8):

- *Απουσία επαρκούς θεσμικού πλαισίου, ενιαίας πολιτικής εθνικής απήχησης, καθώς και της απαραίτητης υλικοτεχνικής υποδομής (σε πόρους, στελέχωση, τεχνογνωσία και εξειδίκευση των αρμοδίων επαγγελματιών) για την διεύρυνση εφαρμογής του θεσμού της αναδοχής, μέσω της εφαρμογής σχετικών προγραμμάτων από τις κατά τόπους Μονάδες Κοινωνικής Φροντίδας ή τις αρμόδιες κοινωνικές υπηρεσίες της τοπικής αυτοδιοίκησης, όπως προβλέπει η ισχύουσα νομοθεσία.*

- *Απουσία επαρκούς θεσμικού πλαισίου και διαδικασιών για την έγκαιρη τοποθέτηση σε ανάδοχες οικογένειες, με εισαγγελική εντολή, παιδιών που κρίνεται αναγκαίο να απομακρυνθούν από το οικογενειακό τους περιβάλλον επειγόντως ή για βραχεία χρονική περίοδο, χωρίς χρονοτριβές στις διαδικασίες ή στην διαμεσολάβηση ιδρυμάτων παιδικής προστασίας.*
- *Απουσία πρόβλεψης διαδικασίας και διάθεσης κονδυλίων για την εξασφάλιση της απαιτούμενης οικονομικής βοήθειας σε ανάδοχες οικογένειες που αναλαμβάνουν την πραγματική φροντίδα ανηλίκων με εισαγγελική εντολή, ή με δικαστική απόφαση, ή με παρεμβάσεις των κοινωνικών υπηρεσιών της τοπικής αυτοδιοίκησης.*
- *Απουσία μέριμνας για την άμεση μετάβαση στην αναδοχή ή την υιοθεσία, με διαμεσολάβηση των κοινωνικών υπηρεσιών των ιδρυμάτων παιδικής προστασίας ή της κοινότητας, της μεγάλης πλειονότητας των παιδιών που ζουν σε ιδρύματα του δημόσιου ή ιδιωτικού τομέα και τα οποία δεν είναι δυνατό να επιστρέψουν στη φυσική τους οικογένεια, για την μείωση της διάρκειας παραμονής τους στα ιδρύματα.*
- *Απουσία ρυθμίσεων για την υλοποίηση της αναδοχής ως αναμορφωτικού ή θεραπευτικού μέτρου (ανάθεση της υπεύθυνης επιμέλειας ανηλίκου σε ανάδοχη οικογένεια, κατά το ν.3189/03, Άρθρο 1, ΠΚ 122 παρ. 1 στοιχ. γ και 123 παρ. 1 στοιχ. αντίστοιχα), την εποπτεία των αναδόχων οικογενειών και την διάθεση κονδυλίων για την εξασφάλιση σε αυτές της προβλεπόμενης οικονομικής ενίσχυσης*
- *Απουσία εθνικών προδιαγραφών και συντονισμού των διαδικασιών για την επιλογή, εκπαίδευση, πιστοποίηση και εποπτεία των αναδόχων οικογενειών από τους αρμόδιους φορείς, ώστε να διασφαλίζονται οι σωστές προϋποθέσεις για την καταλληλότητά τους και τα συμφέροντα των ενδιαφερόμενων παιδιών σε κάθε περίπτωση και καθ' όλη τη διάρκεια της αναδοχής.*
- *Απουσία ευρύτερης πληροφόρησης της κοινής γνώμης και, σε μεγάλο βαθμό, ασάφεια όσον αφορά το χαρακτήρα και τους σκοπούς της αναδοχής, τα δικαιώματα και υποχρεώσεις των αναδόχων, των φυσικών γονέων αλλά και των παιδιών σε αναδοχή, και για το πεδίο συνεργασίας των εμπλεκόμενων μερών (ανάδοχη οικογένεια, φυσική οικογένεια, παιδί, αρμόδιοι επαγγελματίες) ως προς τη λήψη σχετικών με την αναδοχή αποφάσεων.*

Συμπερασματικά, ο θεσμός της αναδοχής σε διεθνές επίπεδο είναι παραδεκτός απ' όλους ως η πιο κατάλληλη και προτιμότερη επιλογή εν συγκρίσει με την ιδρυματική περίθαλψη, για τα παιδιά που κρίνεται να βρίσκονται μακριά από τους βιολογικούς τους γονείς. Στην Ελλάδα, εν τούτοις, έχει έως τώρα υποβαθμισμένο ρόλο και υποτυπώδη εφαρμογή. Παρότι με βάση το ισχύον ΠΔ 86/09 η διαδικασία ελέγχου της αναδοχής έχει ανατεθεί σε όλα τα πλαίσια κοινωνικής φροντίδας και στις κοινωνικές υπηρεσίες των Περιφερειών της χώρας, δεν ακολουθούνται από αυτές οι διαδικασίες για την ανάθεση των παιδιών σε αναδόχους, καθώς και για την χορήγηση των σχετικών επιδομάτων που προβλέπει ο θεσμός της αναδοχής (Συνήγορος του Πολίτη, 2012:5).

4.3.3 Υιοθεσία

Η υιοθεσία αναγνωρίζεται πλέον ως μια μορφή παιδικής προστασίας που αποσκοπεί στην εξασφάλιση της ανάγκης του παιδιού, που δεν δύναται να μεγαλώσει για διάφορους λόγους με τους φυσικούς γονείς του, να ζήσει κι αυτό σε ομαλό οικογενειακό περιβάλλον. Η υιοθεσία ορίζεται ως *«η μόνιμη και νόμιμη τοποθέτηση ενός παιδιού, του οποίου οι βιολογικοί γονείς δεν μπορούν να ασκήσουν το γονεϊκό τους ρόλο, σε μια συγγενική ή μη οικογένεια»*. Η υιοθεσία ορίζεται, επίσης, *«ως καλοσύνη των ξένων»* (Boswell, 1988), *«σε αβοήθητα και παιδιά εγκαταλελειμμένα στους δρόμους ή έκθετα βρέφη που τους δίνεται μια δεύτερη ευκαιρία σε μια συναισθηματικά υγιή και προστατευτική οικογένεια»* (Tizard, 1977). Στην Ελλάδα κίνητρο για να υιοθετήσει κάποιος συνιστούν συνήθως οι περιπτώσεις υπογονιμότητας και η επιθυμία των άτεκνων ζευγαριών να έχουν στην αγκαλιά τους ένα παιδί. Σε πολλές χώρες της Ευρώπης, όπως και στις ΗΠΑ οι διάφορες τηλεοπτικές εκπομπές και ντοκιμαντέρ που προβάλλουν τις άσχημες συνθήκες διαβίωσης παιδιών από χώρες του Τρίτου Κόσμου έχουν δώσει το έναυσμα σε αρκετά ζευγάρια να σκεφτούν το ενδεχόμενο της υιοθεσίας ενός παιδιού (Borriά, 2015:2).

Κατά τη δεκαετία του '90 καταγράφεται σε διεθνή επίπεδο μια σημαντική αυξητική τάση των υιοθεσιών. Στη χώρα μας δεν τηρούνται στοιχεία μέσα από τα οποία να προσδιορίζεται το ποσοστό των υιοθεσιών, όμως τα τελευταία χρόνια σημειώνεται υψηλό ενδιαφέρον σε αιτήματα υιοθεσιών, καθώς είναι όλο και πιο σύνηθες οι περιπτώσεις υπογόνιμων ζευγαριών. Όπως και σε άλλες χώρες έτσι και στην Ελλάδα,

δίνεται το δικαίωμα σε μονογονεϊκές οικογένειες να υιοθετήσουν παιδιά (Βορριά, 2015:2).

Σύμφωνα με τους (Triseliotis & Κουσιδού, 1989:25), τα παιδιά δίνονται για υιοθεσία με δύο κυρίως τρόπους:

A) με την εκούσια συναίνεση των γονέων τους, συνήθως της μητέρας. Τα παιδιά που δίνονται από τους γονείς για υιοθεσία ανατίθενται στην προστασία ενός κοινωνικής οργάνωσης ώσπου να υιοθετηθούν. Η οργάνωση αναλαμβάνει την ευθύνη της παρακολούθησης τους στη θετή οικογένεια μέχρι τη δικαστική ολοκλήρωση της διαδικασίας της υιοθεσίας.

B) μέσω του συστήματος παιδικής προστασίας. Τα παιδιά αυτά ανατίθενται στη προστασία κρατικής ή ιδιωτικής κοινωνικής οργάνωσης, δεν διατηρούν καμία επαφή με την οικογένεια τους και δεν υπάρχει κανένα περιθώριο επιστροφής τους σε αυτή, είτε γιατί η οικογένεια δεν δύναται να αναλάβει την φροντίδα του παιδιού, είτε γιατί η οργάνωση έχει την επιμέλεια του παιδιού.

Στη χώρα μας ο νόμος για τον θεσμό της υιοθεσίας ψηφίστηκε το 1966, επιδέχοντας τροποποιήσεις το 1996. Σύμφωνα με τον Δεληγιάννη (2000), με την πάροδο των ετών η κοινωνική διάσταση του θεσμού της υιοθεσίας παρουσίασε σημαντικές μεταβολές, δίνοντας προτεραιότητα, σε αντίθεση με προηγούμενες εποχές, στις πολιτικές προστασίας των ανηλίκων και έπειτα στο άτεκνο ζευγάρι. Με την πράξη της υιοθεσίας παύει κάθε επαφή του παιδιού με τη φυσική του οικογένεια και είναι πλέον ισότιμο μέλος της νέας οικογένειας με τους θετούς γονείς. Η πράξη της υιοθεσίας κατοχυρώνεται μέσω δικαστικής απόφασης, με σχετικό αίτημα των υποψηφίων θετών γονέων. Επίσης, κατοχυρώνεται το δικαίωμα της εχεμύθειας που αφορά στη συγκεκριμένη πράξη, όπως και η διατήρηση του απορρήτου των στοιχείων των θετών γονέων έναντι των βιολογικών. Εντούτοις, το θετό παιδί αφού ενηλικιωθεί δικαιούται να διερευνήσει και να ενημερωθεί για τους φυσικούς του γονείς. Πριν την πράξη της υιοθεσίας διενεργείται έρευνα από κοινωνικό λειτουργό για την προσωπικότητα, την υγεία, το οικονομικό επίπεδο, τους λόγους αυτής της απόφασης και την διαπίστωση του βαθμού ετοιμότητας και σιγουριάς των θετών γονέων σε μια τέτοια απόφαση. Οι αρμόδιοι φορείς για την πραγματοποίηση της κοινωνικής έρευνας είναι οι Διευθύνσεις Κοινωνικής Πρόνοιας των Νομαρχιακών Αυτοδιοικήσεων, το Κέντρο Βρεφών «Η

Μητέρα», οι φορείς ΕΟΠ, ΠΙΚΠΑ και το Δημοτικό Βρεφοκομείο Θεσσαλονίκης «Άγιος Στυλιανός», όπως ορίζει η διαδικασία της υιοθεσίας για τα παιδιά που έχουν αναλάβει υπό την ευθύνη τους (Βορριά, 2015:4).

Αναφορικά με πόσα ακριβώς παιδιά υιοθετούνται κάθε χρόνο στην Ελλάδα δεν δύναται να εξακριβωθεί, αφού ο μεγαλύτερος αριθμός των πράξεων υιοθεσίας πραγματοποιείται μέσω ιδιωτικών συμφωνιών ή σε άλλες χώρες απ' όπου κατάγονται τα παιδιά. Κατά τη διμερή συμφωνία της χώρας μας με την Ρουμανία σημειώθηκαν αρκετές υιοθεσίες (Ευθυμίου, 2000), όμως πλέον αυτή η συμφωνία δεν ισχύει και έτσι έπαψαν να πραγματοποιούνται τέτοιες. Οι υποψήφιοι θετοί γονείς που προέρχονται από την Ελλάδα συχνά καταφεύγουν σε χώρες της ανατολικής Ευρώπης, τα οποία έχουν υπογράψει τη συνθήκη της Χάγης (Βορριά, 2015:5).

Η περίπτωση της υιοθεσίας συνιστά την καλύτερη δυνατή λύση για τα παιδιά, που κρίνεται απαραίτητο να βρίσκονται έξω από τη φυσική τους οικογένεια, όμως, το ότι αποκόπτονται από τους βιολογικούς γονείς τους, είναι από μόνο του παράγοντας επικινδυνότητας. Αν και έχει αποδειχθεί ότι είναι μια χρονοβόρα νομικά διαδικασία με πιέσεις σε ψυχολογικό και κοινωνικό επίπεδο, προσφέρει στα παιδιά, που απομακρύνθηκαν από τη φυσική τους οικογένεια, τη δυνατότητα να ανήκουν και πάλι σε μια οικογένεια με καλύτερες συνθήκες και προοπτικές διαβίωσης. Οι συνέπειες της υιοθεσίας στην εξέλιξη του παιδιού επηρεάζονται κατά πολύ από τα βιώματα του παιδιού στην φυσική του οικογένεια αλλά και στο ίδρυμα που μπορεί να παρέμεινε για κάποιο διάστημα, από την ηλικία που υιοθετήθηκε, τις συνθήκες κάτω από τις οποίες τελέστηκε η πράξη υιοθεσίας, ο βαθμός ανταπόκρισης των θετών γονέων αλλά και από το πως το ίδιο το παιδί εισπράττει την νέα πραγματικότητα (Βορριά, 2015:5, 20).

4.4 Ενδεικτικά πλαίσια παιδικής προστασίας στον Νομό Αττικής

Παρακάτω επιχειρείται μια συνοπτική παρουσίαση δημόσιων και ιδιωτικής πρωτοβουλίας ιδρυμάτων παιδικής προστασίας, τα οποία προσφέρουν δωρεάν περίθαλψη και εκπαίδευση σε παιδιά διαφόρων ηλικιακών ομάδων που έχουν ανάγκη προστασίας. Εμφανίζουν κοινά χαρακτηριστικά στην λειτουργία και τη δομή τους, ακολουθούν εναλλακτικούς τρόπους ιδρυματικής περίθαλψης και είναι στελεχωμένα από οργανωμένη ψυχολογική και κοινωνική υπηρεσία.

α. Πρότυπο Εθνικό Νηπιοτροφείο Καλλιθέας

Το Πρότυπο Εθνικό Νηπιοτροφείο, το οποίο αποτελεί φιλανθρωπικό ίδρυμα μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, λειτουργεί εδώ και 100 χρόνια έχοντας ως κύριο σκοπό τη φιλοξενία και τη φροντίδα του απροστάτευτου παιδιού. Το Τμήμα Κλειστής Προστασίας φιλοξενεί παιδιά που προέρχονται από οικογένειες οι οποίες αντιμετωπίζουν οξύτατα ψυχοκοινωνικά προβλήματα. Σήμερα, φιλοξενεί 24 αγόρια και κορίτσια προσχολικής ηλικίας 2,5 έως 5,5 ετών από όλη την Ελλάδα. Στόχος του είναι η προστασία και η κάλυψη των βιοτικών αναγκών των παιδιών, αλλά και η διαπαιδαγώγησή τους και η στήριξη των ίδιων, ακόμη και των οικογενειών τους, έτσι ώστε φεύγοντας τα παιδιά να μπορούν να επιστρέψουν στις φυσικές τους οικογένειες, εφόσον αυτό είναι δυνατό.

Στο χώρο του Π.Ε.Ν λειτουργεί παιδικός σταθμός με στόχο την κοινωνικοποίηση των παιδιών που φιλοξενούνται σε καθημερινή βάση σε αυτόν και την παρακολούθηση του εκπαιδευτικού προγράμματος. Αρκετά από τα παιδιά του κλειστού τμήματος του Π.Ε.Ν για τα οποία δεν είναι δυνατή η επανένταξή τους στο φυσικό οικογενειακό περιβάλλον ή οι φυσικοί γονείς τους για ένα χρονικό διάστημα αδυνατούν να τα φιλοξενήσουν τα Σαββατοκύριακα, καθώς και τις περιόδους των εορτών και διακοπών, προωθούνται σε Εθελόντριες Οικογένειες. Με αυτόν τον τρόπο το Π.Ε.Ν, πέραν ενός κλειστού ιδρύματος που λειτουργεί προς μία κατεύθυνση, επιλέγει ποικίλες εναλλακτικές λύσεις ανάλογα με την περίπτωση. (<http://www.pen-kallithea.gr>)

β. Το Κέντρο Βρεφών «Η Μητέρα»

Το Κέντρο Προστασίας του Παιδιού Αττικής «Η ΜΗΤΕΡΑ» ιδρύθηκε το 1953 και αποτελεί ένα από τους κύριους φορείς παιδικής προστασίας στη χώρα. Είναι Ν.Π.Δ.Δ., εποπτεύεται και επιχορηγείται από το Υπουργείο Εργασίας Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας.

Το ΚΒΜ προστατεύει βρέφη και νήπια 0 – 6 ετών που για διάφορους λόγους στερούνται το περιβάλλον της βιολογικής τους οικογένειας. Δίνει έμφαση στην όσο το δυνατόν καλύτερη διαβίωση των παιδιών που φιλοξενούνται, καθώς και στην άμεση τοποθέτηση

τους σε ανάδοχες ή θετές οικογένειες, ή ακόμη και την επιστροφή τους στη βιολογική τους οικογένεια, εφόσον αυτό είναι εφικτό.

Κύριο έργο του ΜΗΤΕΡΑ είναι η προστασία της μονογονεϊκής οικογένειας, η προστασία των παιδιών που η οικογένεια τους περνά κρίση και βρίσκονται σε κίνδυνο καθώς και η προστασία παιδιών που δεν έχουν οικογένεια ή η οικογένεια τους αδυνατεί να τα φροντίσει. Πρωταρχικός στόχος και επιδίωξη του ΜΗΤΕΡΑ είναι να βοηθήσει την φυσική οικογένεια του παιδιού, να το κρατήσει κοντά της και να το φροντίσει. Εάν αυτό δεν είναι δυνατό το ΜΗΤΕΡΑ μεριμνά σε συνεργασία με τους γονείς του παιδιού ή όποτε χρειαστεί με τον Εισαγγελέα Ανηλίκων, για την τοποθέτηση του παιδιού σε επιλεγμένο οικογενειακό περιβάλλον μέσω προγραμμάτων υιοθεσίας και αναδοχής. Οι υπηρεσίες που προσφέρονται στις οικογένειες αρχίζουν από την περίοδο της εγκυμοσύνης και συνεχίζονται μετά την ανάληψη της φροντίδας του παιδιού από την οικογένεια του, ανάλογα με τις ανάγκες.

Το «ΜΗΤΕΡΑ» καταβάλλει προσπάθειες, ώστε η παραμονή των παιδιών μέσα στο Ίδρυμα να είναι όσο το δυνατόν πιο σύντομη και να εξασφαλίζεται έγκαιρα γι' αυτά ικανοποιητικό περιβάλλον. Παράλληλα κατά την παραμονή των παιδιών στο Κέντρο, στόχος του είναι εκτός από τις καλές συνθήκες διατροφής υγείας και περιβάλλοντος, να βοηθούνται τα παιδιά στην ομαλή ψυχοκινητική, συναισθηματική και κοινωνική τους εξέλιξη. (<https://kvmhtera.gr>)

γ. Ίδρυμα Χατζηκώνστα

Το ίδρυμα Χατζηκώνστα είναι ένα από τα παλαιότερα ιδρύματα που ιδρύθηκε το 1853. Είναι Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου (Ν.Π.Ι.Δ.) και βασίζει το έργο του, στην έως τώρα οικονομική του αυτονομία, καθώς δεν λαμβάνει κανενός είδους οικονομική επιχορήγηση από το Κράτος. Τα έσοδα του προέρχονται από την επωφελή εκμετάλλευση της κινητής και της ακίνητης περιουσίας του, καθώς και από τις δωρεές.

Προσφέρει φιλοξενία, περίθαλψη, ανατροφή και εκπαίδευση σε αγόρια και κορίτσια, ηλικίας 6 έως 18 ετών, των οποίων οι οικογένειες αδυνατούν να υποστηρίξουν, λόγω κοινωνικών ή και οικονομικών προβλημάτων, μέσα από προγράμματα κλειστής και

ανοιχτής περίθαλψης. Την τρέχουσα περίοδο στα προγράμματα υποστήριξης του ιδρύματος συμμετέχουν συνολικά 270 παιδιά. Σε όλα τα προγράμματα πρόνοιας που προσφέρονται, εγγράφονται όχι μόνο παιδιά που γεννήθηκαν στην ημεδαπή, αλλά και παιδιά ελληνικής καταγωγής που γεννήθηκαν στο εξωτερικό. Επίσης γίνονται δεκτά παιδιά μεταναστών σε ποσοστό 5% επί του συνολικού αριθμού περιθαλπόμενων παιδιών ανά κατηγορία προγράμματος. (<http://xatzikonsta.gr/>)

δ. Παιδικό ΧωριόSOS Βάρης

Το πρώτο Παιδικό Χωριό SOS ιδρύθηκε από τον HERMANN GMEINER το 1949 στην Αυστρία και στη συνέχεια ιδρύονται τα πρώτα Παιδικά Χωριά SOS στη Γαλλία, τη Γερμανία και την Ιταλία. Το 1960 ιδρύεται η Διεθνής Οργάνωση SOS-KINDERDORF INTERNATIONAL, η οποία είναι η οργάνωση-ομπρέλα για όλες τις Οργανώσεις των Παιδικών Χωριών SOS στον κόσμο. Η πρωτοβουλία για την ίδρυση του Σωματείου στην Ελλάδα ανήκει στην Κλώντια Κατσαρά, μέλος των Παιδικών Χωριών SOS στη Γαλλία με την έγκριση του Dr. HERMANN GMEINER, ιδρυτή των Παιδικών Χωριών SOS. Το Σωματείο Παιδικά Χωριά SOS Ελλάδος συστήνεται στα τέλη του 1975 ως Σωματείο μη Κερδοσκοπικού χαρακτήρα βάσει του Ν. Δ. 1111/72, και αναγνωρίζεται ως Ειδικά Φιλανθρωπικό με την 2501/75 απόφαση του Πρωτοδικείου Αθηνών και με την 1276 απόφαση της Επιθεώρησης Κοιν. Υπηρεσιών Αττικής και Νήσων που δημοσιεύεται στο ΦΕΚ 512/77.

Η ιδέα των Παιδικών Χωριών SOS, στηρίζεται σε μια προσέγγιση οικογενειακού τύπου που σχετίζεται με τη μακροχρόνια φροντίδα ορφανών και εγκαταλειμμένων παιδιών: Μητέρα, Αδέλφια, Σπίτι, Χωριό. Σήμερα, το Παιδικό Χωριό SOS Βάρης, αποτελείται από 12 σπίτια οικογενειών SOS, για 72 παιδιά, το σπίτι του Διευθυντή, το σπίτι των Θείων, το σπίτι για τα εργαστήρια και το Κοινοτικό, όπου στεγάζονται γραφεία, βιβλιοθήκη, μελετητήριο κλπ. Στον περιβάλλοντα χώρο υπάρχει το εκκλησάκι της Ζωοδόχου Πηγής, μια αίθουσα πολλαπλών εκδηλώσεων, ένα γήπεδο, μία παιδική χαρά και το ανοικτό θέατρο ΕΛΛΗ ΛΑΜΠΙΕΤΗ.

Στόχος του είναι η δημιουργία οικογενειών για παιδιά που βρίσκονται σε ανάγκη, βοηθώντας τα να διαμορφώσουν το δικό τους μέλλον, η συμμετοχή στην κοινοτική ζωή

και η ανταπόκριση στις ανάγκες κοινωνικής ανάπτυξης των πιο ευάλωτων παιδιών και νέων ανθρώπων, η δημιουργία εγκαταστάσεων και προγραμμάτων που έχουν στόχο την ενίσχυση οικογενειών για την αποφυγή της εγκατάλειψης των παιδιών, καθώς και η ενίσχυση των προσπαθειών με μέλη της κοινότητας για την παροχή εκπαίδευσης και υγειονομικής περίθαλψης, καθώς και για ανταπόκριση σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης.

Αντικαθιστώντας τις παραδοσιακές μεθόδους φροντίδας των ευάλωτων ομάδων της κοινωνίας, τα Παιδικά Χωριά SOS στρέφονται σε καινοτόμες προσεγγίσεις παιδικής μέριμνας. (<http://www.sos-villages.gr>)

ε. Η Παιδόπολη «Άγιος Ανδρέας»

Η Μονάδα λειτούργησε αρχικά από το 1947 με την επωνυμία Αναρρωτήριο Παίδων, κατόπιν δωρεάς στο Ελληνικό Δημόσιο του Ολλανδού Φαν Βάικ. Σήμερα η Παιδόπολη «Άγιος Ανδρέας» σύμφωνα με το Ν. 4109/2013, ΦΕΚ 16 Α ανήκει στο Παράρτημα Προστασίας Παιδιού Αττικής «Η Μητέρα» του Κέντρου Κοινωνικής Πρόνοιας Περιφέρειας Αττικής κι εποπτεύεται από το Υπουργείο Εργασίας Κοινωνικής Ασφάλισης & Πρόνοιας.

Η Παιδόπολη λειτουργεί ως Μονάδα Κοινωνικής Φροντίδας για παιδιά από 4-12 ετών και φιλοξενεί 32 παιδιά. Δραστηριοποιείται στο τομέα της Παιδικής Προστασίας, το έργο της περιλαμβάνει τη φιλοξενία, την εκπαίδευση, την διασκέδαση κ.ά. των ανηλίκων, που αποδεδειγμένα είναι απροστάτευτα και στερούνται οικογενειακής φροντίδας. Στους σκοπούς της Παιδόπολης περιλαμβάνεται και η προετοιμασία των ανήλικων φιλοξενούμενων για την ομαλή ένταξή τους στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο, είτε με την επιστροφή τους στο φυσικό τους περιβάλλον ή με την τοποθέτησή τους σε ανάδοχη οικογένεια και στην συνέχεια, αν οι συνθήκες το επιτρέπουν, στην υιοθεσία τους.

Στο πλαίσιο της φιλοξενίας των μικρών της προστατευόμενων, η μονάδα φροντίζει όχι μόνο για την κάλυψη των βιολογικών τους αναγκών, αλλά και για την μόρφωση, την ψυχαγωγία και την διασκέδασή τους. Τα παιδιά φοιτούν σε σχολεία της κοινότητας. Ανάλογα με τις εκπαιδευτικές τους ανάγκες, όπου κρίνεται απαραίτητο, τους παρέχεται η δυνατότητα ενισχυτικής μελέτης, ειδικής αγωγής ή κάθε άλλου είδους ειδικής

υποστήριξης μέσα από την εφαρμογή εξατομικευμένων προγραμμάτων.
(<http://www.kkppa.gr>)

στ. Αναρρωτήριο Πεντέλης

Το Αναρρωτήριο Πεντέλης αποτελεί Υπηρεσία του Κέντρου Προστασίας Παιδιού «Η Μητέρα», παράρτημα του Ν.Π.Δ.Δ. Κέντρου Κοινωνικής Περιφέρειας Αττικής και είναι Μονάδα Κοινωνικής Φροντίδας του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας. Είναι δημόσια υπηρεσία που παρέχει υπηρεσίες κοινωνικής προστασίας σε παιδιά και τις οικογένειες τους. Ιδρύθηκε το 1937 και αποτελούσε περιφερειακή υπηρεσία του ΠΙΚΠΑ. Από 01-07-2003 λειτούργησε ως αυτόνομη Μονάδα Κοινωνικής Φροντίδας. Από 02.11.2011 αποτέλεσε παράρτημα του Ν.Π.Δ.Δ. Κέντρου Προστασίας του Παιδιού Αττικής «Η Μητέρα», το οποίο από 1.11.2013 αποτελεί Παράρτημα του Κέντρου Κοινωνικής Πρόνοιας Περιφέρειας Αττικής.

Τα πρώτα χρόνια της λειτουργίας του φιλοξένησε παιδιά με φυματίωση και αδενοπάθεια και στη συνέχεια παιδιά με αναπηρίες. Σήμερα φιλοξενεί βρέφη και νήπια μέχρι 6 χρόνων που έχουν ανάγκη ασφαλούς περιβάλλοντος, κοινωνικής φροντίδας, προστασίας και αποκατάστασης. Προσφέρει, επίσης, υπηρεσίες αναπτυξιακής αποκατάστασης, πρόγραμμα αναδόχων οικογενειών, κοινωνική αποκατάσταση μέσω του θεσμού της υιοθεσίας, συμβουλευτική, κοινωνική στήριξη παιδιών σε οικογένειες με χαμηλό εισόδημα, με δυσλειτουργίες ή σε κρίση και στήριξη παιδιών σε οικογένειες με ένα γονέα.
(<http://www.kkppa.gr>)

ζ. Εκκλησιαστικό ορφανοτροφείο Βουλιαγμένης

Το εκκλησιαστικό ορφανοτροφείο Βουλιαγμένης ιδρύθηκε το 1920. Πρόκειται για έναν χώρο φιλοξενίας παιδιών, τα οποία έχουν οικογενειακό περιβάλλον, αλλά για κοινωνικούς και οικονομικούς λόγους οι γονείς αδυνατούν να τα φροντίσουν. Παρέχει διαμονή και κοινωνική προστασία στα παιδιά που φιλοξενεί με ταυτόχρονη στήριξη της οικογένειας, προκειμένου να μπορέσουν να επανέλθουν στο φυσικό τους περιβάλλον.

Φιλοξενεί μόνο αγόρια, ηλικίας 5 - 11 ετών, με την προϋπόθεση ότι υπάρχει τουλάχιστον ο ένας γονέας.

Τα παιδιά κατά την διάρκεια της φιλοξενίας τους φοιτούν στα δημόσια σχολεία της περιοχής της Βουλιαγμένης. (Δημοτικό, Γυμνάσιο & Λύκειο.) Όσα φοιτούν στο Δημοτικό, η προετοιμασία των μαθημάτων γίνεται κάθε απόγευμα στο χώρο του ξενώνα, ενώ τα μεγαλύτερα παιδιά παρακολουθούν μαθήματα σε φροντιστήρια Μέσης Εκπαίδευσης και Ξένων Γλωσσών της περιοχής με οικονομική κάλυψη εξ ολοκλήρου από το Ίδρυμα. Επίσης στο χώρο φιλοξενίας τα παιδιά παρακολουθούν μαθήματα μουσικής και εκπαιδεύονται στην χρήση των Η/Υ. Επίσης, παρέχονται εξωσχολικές αθλητικές δραστηριότητες, όπως ποδόσφαιρο, μπάσκετ, κ.α. (<http://idrimavouliagmenis.blogspot.gr>)

4.3. Δικαιώματα παιδιών που ζουν σε ιδρύματα παιδικής προστασίας

Το σπουδαιότερο κείμενο για τα Δικαιώματα του Παιδιού συνιστά η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού του ΟΗΕ. Η Σύμβαση αυτή, που υπογράφηκε το 1989 από τα κράτη-μέλη του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, ορίζει τις υποχρεώσεις των κρατών για την προστασία και προαγωγή των δικαιωμάτων του παιδιού. Το 1992 θεσπίστηκε νόμος και στη Ελλάδα (νόμος 2101/92).

Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού απαρτίζεται από τρεις βασικές κατηγορίες δικαιωμάτων:

- Προστασία (από κάθε μορφής κακοποίηση, εκμετάλλευση, διάκριση, ρατσισμό, κ.λπ.)
- Παροχές (δικαίωμα στην εκπαίδευση, την υγεία, την πρόνοια, την ψυχαγωγία, κ.λπ.)
- Συμμετοχή (δικαίωμα στην έκφραση γνώμης, την πληροφόρηση, τον ελεύθερο χρόνο, κ.λπ.)

Σε συνέχεια της Σύμβασης, υπογράφεται στις 16 Μαρτίου 2005 η Σύσταση 5 της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης προς τα κράτη μέλη, για τα δικαιώματα των παιδιών που διαβιούν σε ιδρύματα παιδικής προστασίας. Αφού παρουσιάζει διεξοδικά τα δικαιώματα αυτών των παιδιών, στη συνέχεια παρακινούν τα

κράτη μέλη να εφαρμόσουν νομικά μέτρα για την υλοποίησή τους και να αναλάβουν δράσεις για να γνωστοποιήσουν τα δικαιώματα αυτά στα ίδια τα παιδιά, και σε άλλα αρμόδια πρόσωπα και φορείς. Η Σύσταση στηρίζεται επίσης στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού των Ηνωμένων Εθνών και σε άλλες διεθνείς κι ευρωπαϊκές συμβάσεις και νόμους που αφορούν τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (Council of Europe Recommendation, 2005).

Η Σύσταση 5 αναφέρεται στο δικαίωμα της τοποθέτησης του παιδιού σε ίδρυμα παιδικής προστασίας με στόχο την κάλυψη όλων των βασικών αναγκών του που θεωρούνται ως επιτακτικές και της ανάγκης αναδιαμόρφωσης σε σύντομο διάστημα της τοποθέτησης του σε άλλες πιο εναλλακτικές μορφές προστασίας. Αναφέρεται ακόμη στο δικαίωμα του παιδιού να κρατά επαφές με την βιολογική οικογένεια, στο δικαίωμα των αδελφών να μην χωρίζονται, στο δικαίωμα της ταυτότητας των παιδιών, στο δικαίωμα ποιοτικής φροντίδας προσαρμοσμένης στις ανάγκες ευημερίας του κάθε παιδιού ξεχωριστά. Επίσης, αναφέρεται στο δικαίωμα των παιδιών για σεβασμό της αξιοπρέπειάς τους και της σωματικής τους ακεραιότητας, για συνθήκες αξιοπρεπής διαβίωσης χωρίς οποιαδήποτε μορφή βίας, στο δικαίωμα για ίσες ευκαιρίες, στο δικαίωμα της συμμετοχής του παιδιού στη πορεία ως ενεργού κι υπεύθυνου πολίτη, στο δικαίωμα συμμετοχής του στη λήψη αποφάσεων που το αφορούν, στο δικαίωμα να γνωρίζει τα δικαιώματά του και στο δικαίωμά του να διατυπώνει παράπονα στοχεύοντας στη κατοχύρωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων του.

Μια από τις βασικές αρχές που διέπουν τη Σύσταση 5 (2005) της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, αφορά στην οργάνωση και βασική αντίληψη της τοποθέτησης με τέτοιο τρόπο ώστε να προσδίδει σεβασμό στην έννοια του παιδιού ως νομικού υποκειμένου. Στο πλαίσιο αυτής της βασικής αρχής τονίζεται ότι παράλληλα με τη γενική ψυχοκοινωνική και παιδαγωγική παρέμβαση για το ίδρυμα συνολικά, είναι αναγκαίος ο σχεδιασμός μιας ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης εξατομικευμένα για το κάθε παιδί, η οποία θα εξασφαλίζει την ατομική παρακολούθησή του για όσο καιρό παραμένει στο ίδρυμα και την εξατομικευμένη καθοδήγηση του μετά την έξοδό του από αυτό. Ένα βασικό μεθοδολογικό εργαλείο για την εφαρμογή αυτής της παρέμβασης είναι το παιδί να ενθαρρύνεται να βελτιώσει την αυτογνωσία του και να είναι ενήμερο για το περιβάλλον στο οποίο ζει, χωρίς να πιέζεται ο ρυθμός του και η ανάγκη του για συμμετοχή σε δραστηριότητες και αυτονομία. Σημαντικό επίσης θεωρείται το δικαίωμα

του παιδιού να εκφράζει τη γνώμη του και θέση του να εισακούγεται πάντοτε βάσει της ηλικίας του και του επιπέδου της ωριμότητάς του.

Άλλες βασικές αρχές που διέπουν τη Σύσταση 5 (2005) υπογραμμίζουν ότι: «α) η φυσική οικογένεια συνιστά το καλύτερο περιβάλλον για την ανάπτυξη κι ευημερία του παιδιού, β) η τοποθέτηση στο ίδρυμα αποτελεί έσχατο μέτρο γ) πρωταρχικός στόχος πρέπει να αποτελεί το ύψιστο συμφέρον του παιδιού και η επιτυχής και άμεση κοινωνική ένταξη ή επανένταξή του και δ) δε μπορεί να επιτραπεί καμία διάκριση σε βάρος του παιδιού».

Μεγάλη μερίδα παιδιών που βρίσκονται σε ιδρύματα κλειστής περίθαλψης είναι παιδιά που έχουν γεννηθεί εκτός γάμου. Η σύμβαση για τα δικαιώματα των παιδιών εντάσσεται στη μεγάλη ιδεολογική προσπάθεια που γίνεται για την προστασία των ανθρώπινων δικαιωμάτων, τα οποία αφορούν στην παιδική ηλικία. Ιδιαίτερη σημασία δίνεται στην προστασία των εν λόγω δικαιωμάτων των παιδιών που είναι εκτός γάμου. Ειδικότερα, γίνεται λόγος για την προστασία του δικαιώματός τους να ζουν στα πλαίσια ενός οικογενειακού περιβάλλοντος, που αναγνωρίζει και σέβεται τις ανάγκες τους.

Εντούτοις, παρά τη παιδοκεντρική προσέγγιση του νομικού καθεστώτος της χώρας μας, όσο και των άλλων δυτικών χωρών, τα παιδιά προσχωρούν σε «καθεστώς ανηλίκων» και προσδίδει σε αυτά τους όρους της βιολογικής και ψυχολογικής «ιδιαιτερότητας». Εντάσσει με αυτόν τον τρόπο τα παιδιά σε εξαρτημένη θέση και θέτει στην πράξη υπό αμφισβήτηση τα δικαιώματά τους, τα οποία στη θεωρία προασπίζει. Μεταξύ αυτών των δικαιωμάτων, είναι κι εκείνο της διαβίωσης στο κατάλληλο οικογενειακό περιβάλλον.

Αδιαμφισβήτητα, είναι πολλά τα βήματα που πρέπει ακόμα να γίνουν, για την διασφάλιση όλων εκείνων των παραμέτρων που θα συνδράμουν με τις ευνοϊκότερες προϋποθέσεις στην προάσπιση των δικαιωμάτων των παιδιών γενικά, κι ακόμα περισσότερο των εκτός γάμου παιδιών. Η εξάλειψη κάθε μορφής αποκλεισμού και διάκρισης εξαιτίας της εκτός γάμου γέννησής τους, για την οποία τα ίδια δεν φέρουν καμία ευθύνη, αποτελεί ατομική και συλλογική ευθύνη και αφορά άμεσα όλους τους επαγγελματίες που παρεμβαίνουν στις διαδικασίες παροχής προστασίας, φροντίδας και αγωγής των παιδιών αυτών (Πιλόγκου, 2006: 147-159).

5. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ - ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

5.1. Η προσέγγιση της έρευνας

Στην παρούσα εργασία, επιχειρείται η αποτύπωση των παραγόντων που οδηγούν έναν μονογονέα στη τοποθέτηση του/των παιδιού/ών του σε εξω-οικογενειακή φροντίδα, μέσα από συνεντεύξεις δύο ομάδων γονέων, ημεδαπών και αλλοδαπών, σε θέματα που άπτονται κυρίως των αντικειμενικών δυσκολιών της οικογενειακής, προσωπικής, επαγγελματικής και κοινωνικής τους ζωής, καθώς και η διερεύνηση των παραγόντων αυτών σε σχέση και με το σύστημα κοινωνικής πολιτικής της χώρας μας τόσο για τις ημεδαπές μονογονεϊκές οικογένειες όσο και για τις αλλοδαπές.

Γι' αυτό το λόγο, για το ερευνητικό μέρος αυτής της εργασίας επιλέχτηκε η ποιοτική προσέγγιση και ανάλυση των αποτελεσμάτων, προκειμένου να διαμορφώσουμε μια πιο σύνθετη και ακριβή εικόνα του υπό διερεύνηση ζητήματος μέσα από την ουσιαστική επαφή με τα υποκείμενα της έρευνας, καταγράφοντας τις απόψεις τους, παρατηρώντας τη συμπεριφορά τους, και ανακαλύπτοντας πτυχές του τρόπου ζωής τους (Ιωσηφίδης, 2008). Η ποιοτική έρευνα θεωρήθηκε ως η πιο κατάλληλη, αφενός λόγω της ανάγκης για εις βάθος διερεύνηση του ζητήματος που μας απασχολεί, και αφετέρου εξαιτίας της αντικειμενικής δυσκολίας να συμμετάσχει στην έρευνα μεγάλος αριθμός μονογονέων. Μέσω αυτής της ερευνητικής προσέγγισης θα αντλήσουμε δεδομένα, που σχετίζονται με έννοιες από τη ζωή και τη διαφορετική κουλτούρα των ατόμων. Η ποιοτική προσέγγιση απαντά κυρίως στα ερωτήματα «πώς» και «γιατί», ενώ η ποσοτική εστιάζει περισσότερο στα ερωτήματα «πόσο» και «ποιος» (Ιωσηφίδης, 2008). Μέσω της ποιοτικής έρευνας θα μπορέσουμε να διερευνήσουμε σε βάθος την εμπειρία μονογονέων που τα παιδιά τους ζουν σε ίδρυμα παιδικής προστασίας, δηλαδή να καταγράψουμε τις απόψεις τους, δίνοντας προσοχή στις οπτικές γωνίες από τις οποίες βιώνουν και αντιλαμβάνονται οι ομιλητές τα γεγονότα (Ιωσηφίδης, 2008). Σε ότι αφορά τον ρόλο του ερευνητή στα πλαίσια μιας ποιοτικής έρευνας, ο Ιωσηφίδης σημειώνει ότι *«εμβυθίζεται στον κοινωνικό χώρο που μελετάει και προσπαθεί να δει τα πράγματα από τη σκοπιά των ερευνώμενων, ούτως ώστε να έχει τη δυνατότητα να κατασκευάσει την πραγματικότητα, όπως οι ίδιοι την κατασκευάζουν»* (2008: 25).

5.2. Το δείγμα της έρευνας

Η μέθοδος της δειγματοληψίας που επιλέχθηκε κατατάσσεται στο είδος της μη πιθανοτικής δειγματοληψίας και είναι η δειγματοληψία κρίσεως ή σκόπιμη δειγματοληψία. Ο ερευνητής που ακολουθεί τη στρατηγική της σκόπιμης δειγματοληψίας επιλέγει ενεργητικά και συνειδητά το δείγμα εκείνο που θα εξυπηρετήσει με τον καλύτερο τρόπο τους σκοπούς και τα ερωτήματα της έρευνάς του. Για να καταστεί δυνατό κάτι τέτοιο, ο ερευνητής μπορεί να στηριχτεί στη γνώση που κατέχει για το υπό μελέτη φαινόμενο, στην υπάρχουσα βιβλιογραφία ή ακόμη και σε κάποια πρώτα δεδομένα της ίδιας της έρευνας (Ιωσηφίδης, 2008).

Το δείγμα που επιλέχθηκε για τη παρούσα έρευνα είναι γονείς-αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών με ένα ή περισσότερα παιδιά, που φοιτούν στη πρωτοβάθμια και την δευτεροβάθμια εκπαίδευση και ανήκουν στη δύναμη των παιδιών της κλειστής ή ανοιχτής περίθαλψης του Χατζηκυριάκειου ιδρύματος παιδικής προστασίας. Το δείγμα εκτείνεται σε όλες της μορφές μονογονεϊκότητας, δεν περιορίζεται ως προς το φύλο και την ηλικία, αλλά κρίνεται αναγκαίο οι μονογονείς που θα λάβουν μέρος στις συνεντεύξεις να έχουν την επιμέλεια των παιδιών, να διατηρούν επικοινωνία με τα παιδιά τους και να τα φιλοξενούν στην οικία τους Σαββατοκύριακα, αργίες ή διακοπές, καθώς και να συνεργάζονται τακτικά και σταθερά με την κοινωνική υπηρεσία του ιδρύματος. Συγκεκριμένα, τα υποκείμενα της έρευνας, που φέρουν τα παραπάνω χαρακτηριστικά, απαριθμούνται σε 8 και διαχωρίζονται ισάριθμα σε ημεδαπούς και αλλοδαπούς, προκειμένου να αναδειχθούν οι τυχόν διαφορετικοί λόγοι που οδηγούν την περιγραφική ομάδα από την συγκριτική σε αυτήν την απόφαση και, κατά συνέπεια, οι διαφορετικές πολιτικές προστασίας που εφαρμόζονται για την κάθε περίπτωση.

Οι Smith και Osborn (2003 στο Ιωσηφίδης, 2008) υποστηρίζουν ότι δεν υπάρχει σωστή απάντηση στο ερώτημα σχετικά με το μέγεθος του δείγματος. Για έναν νέο ερευνητή, χωρίς ιδιαίτερη εμπειρία στην εκπόνηση ποιοτικών ερευνών, ένα δείγμα 6 με 7 υποκειμένων κρίνεται αποδεκτό και ικανοποιητικό (Ιωσηφίδης, 2008). Όσον αφορά στη σύνθεση του δείγματος, θεωρήθηκε σκόπιμο να συμμετέχουν μονογονείς που θα θέλουν να μιλήσουν ανοιχτά για το θέμα που πραγματεύεται η δική μας έρευνα και να αναφερθούν σε πτυχές της ζωής τους χωρίς να διστάζουν ή να υποκρύπτουν πληροφορίες. Όλοι οι συμμετέχοντες στην έρευνα είναι αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών που πήραν την πρωτοβουλία, μέσα στα τελευταία 10 χρόνια της

οικονομικής κρίσης, να αιτηθούν την εισαγωγή των παιδιών τους στο συγκεκριμένο ίδρυμα. Πέραν των 4 ελλήνων μονογονέων (γυναίκες), στην έρευνα λαμβάνουν μέρος και 4 αλλοδαποί (2 γυναίκες και 2 άντρες), τρεις από χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και ένας από χώρα της Αφρικής. Η ηλικιακή βαθμίδα των ατόμων αυτών κυμαίνεται μεταξύ 35-55 χρονών και όλοι, στο βαθμό που είναι εφικτό, έχουν ενεργό ρόλο στη ζωή των παιδιών τους και δείχνουν έμπρακτο ενδιαφέρον για το μέγαλμά τους.

5.3. Το εργαλείο συλλογής δεδομένων

Ως βασικό μεθοδολογικό εργαλείο της ποιοτικής έρευνάς μας επιλέχτηκε η συνέντευξη, η οποία συνιστά τη πιο διαδεδομένη μέθοδος συλλογής δεδομένων στις ποιοτικές έρευνες και πιο συγκεκριμένα η ημι-δομημένη συνέντευξη. Ακολουθήθηκε αυτό το είδος συνέντευξης σε σχέση με τη δομημένη και την αδόμητη, καθώς στην ημι-δομημένη συνέντευξη ο ερευνητής έχει διαμορφώσει από την αρχή ένα πλάνο ερωτήσεων, το οποίο λειτουργεί σαν μπουσουλας, εξασφαλίζοντας μια βασική δομή, ωστόσο, δίνεται η δυνατότητα στον ερευνητή να διερευνήσει ελεύθερα πεδία ενδιαφέροντος που τυχόν θα προκύψουν από τον κάθε συμμετέχοντα (Cohen, Manion & Morrison, 2007 στο Ιωσηφίδης, 2008). Αποτελεί την πιο ευέλικτη μορφή συνέντευξης και επιτρέπει να εμφυσήσει κανείς περισσότερο. Στην ημι-δομημένη συνέντευξη, η αλληλεπίδραση του συνεντευξιαζόμενου με τον ερευνητή είναι πιο ελαστική. Αν και περικλείονται δομημένες ερωτήσεις, κάποιες από αυτές μπορεί να μην χρησιμοποιηθούν ή να χρειαστεί να προστεθούν νέες ανάλογα από την εξέλιξη της συνέντευξης. Στόχος αυτού του εργαλείου είναι να παροτρύνει τους συμμετέχοντες στην έρευνα να εκφράσουν και να περιγράψουν τη δική τους άποψη σχετικά με το αντικείμενο της έρευνας. Ο Parker (1995) αναφέρει ότι *«οι ποσοτικές προσεγγίσεις είναι σκόπιμες για την διεξαγωγή ερευνών σε ελεγχόμενες, πειραματικές εργαστηριακές συνθήκες, ενώ οι ποιοτικές προσεγγίσεις επιλέγονται για τη μελέτη των ανθρώπων στον πραγματικό κόσμο»*. Στην παρούσα ερευνητική μελέτη εφαρμόστηκε, λοιπόν, η μέθοδος της ημι-δομημένης συνέντευξης, για την οποία δημιουργήθηκε ένα πρωτόκολλο ερωτήσεων, ώστε να χρησιμοποιηθούν για να καθοδηγήσουν και όχι για να επιβάλλουν την εξέλιξη των συνεντεύξεων (Mason, 2003). Προκειμένου να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα

και να μην ξεφύγει ο συνεντευξιαζόμενος από το σκοπό της έρευνας, σχεδιάστηκε το πρωτόκολλο συνέντευξης με βάση τους παρακάτω θεματικούς άξονες:

1ος Άξονας: Η απαρχή του ρόλου του μονογονέα με βάση τα δεδομένα οικογενειακής και κοινωνικής ζωής.

2^{ος} Άξονας: Καθοριστικές συνθήκες ζωής, συναρτώμενες με οικογενειακή, κοινωνική, οικονομική κατάσταση, για την εισαγωγή του παιδιού της μονογονεϊκής οικογένειας στο ίδρυμα.

3^{ος} Άξονας: Προετοιμασία του παιδιού για την εισαγωγή του στο ίδρυμα.

4^{ος} Άξονας: Η ανταπόκριση του ιδρύματος στις ανάγκες της μονογονεϊκής οικογένειας.

Τα πρωτόκολλα συνέντευξης για τις δύο ομάδες μονογονέων παρατίθενται αυτούσια στα παραρτήματα της παρούσας εργασίας. Οι ερωτήσεις τίθενται κυρίως ως πυροδότες που θα διευκολύνουν τους συνεντευξιαζόμενους να εκφράσουν τις απόψεις τους (Ιωσηφίδης, 2008) πάνω στο υπό μελέτη ζήτημα της μονογονεϊκής οικογένειας σε σχέση με την απόφαση τοποθέτησης του/των παιδιού/παιδιών στο ίδρυμα. Κρίθηκε αναγκαίο να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή τόσο στα λεγόμενα των συμμετεχόντων όσο και στα νοήματα που κρύβονταν στις λέξεις τους. Για το λόγο αυτό, εκτός από τα λεκτικά στοιχεία λήφθηκαν υπόψη και παράμετροι, όπως η παύση, οι κινήσεις των χεριών, η στάση του σώματος, οι εκφράσεις του προσώπου ή ο τόνος της φωνής τους. Το πρωτόκολλο συνέντευξης στηρίχτηκε στο σκοπό της έρευνας και τα ερευνητικά ερωτήματα που παρουσιάστηκαν προηγουμένως. Κατά το σχεδιασμό του πρωτόκολλου, λοιπόν, επιχειρήθηκε «η εφαρμογή των κατευθύνσεων που προτείνονται από τα διάφορα εγχειρίδια μεθοδολογίας σχετικά με τη διατύπωση και το περιεχόμενο των ερωτημάτων. Συγκεκριμένα, οι ερωτήσεις διατυπώθηκαν με τέτοιο τρόπο που να είναι όσο το δυνατόν λιγότερο κατευθυντικές, ανοιχτές και κοντά στο πλαίσιο των συμμετεχόντων, ώστε να αισθανθούν οικεία και να μην υπάρχει δυσνόητη ορολογία» (Smith, Harr & Langenhove, 1995 στο Ιωσηφίδης, 2008). Δεδομένης της σημασίας που έχει στην ημι-δομημένη συνέντευξη η δημιουργία καλής σχέσης ανάμεσα στον ερευνητή και το υποκείμενο της έρευνας (Ιωσηφίδης, 2008), οι πρώτες εισαγωγικές ερωτήσεις σχετίζονταν με δημογραφικά στοιχεία, ώστε η συζήτηση να αρχίσει ομαλά. Οι κύριες ερωτήσεις του πρωτόκολλου συνέντευξης σχεδιάστηκαν υπό το πρίσμα των πέντε θεματικών αξόνων, ώστε να απαντηθεί το κύριο ερευνητικό μας ερώτημα, καθώς και τα επιμέρους

ερωτήματα που αναδύονται. Τα δύο πρωτόκολλα συνέντευξης διαφοροποιούνται σε κάποια σημεία, ακριβώς για να προσαρμοστούν στις διαφορετικές πτυχές ζωής των δύο ομάδων μονογονέων, λόγω της διαφορετικής εθνικότητάς τους, και με αυτόν τον τρόπο να καταγραφούν ενδεχόμενοι διαφορετικοί λόγοι που οδηγούν ημεδαπούς μονογονείς από αλλοδαπούς στην έσχατη λύση της εισαγωγής του/των παιδιού/παιδιών τους σε ίδρυμα και, κατά συνέπεια, να αναδειχθούν οι διαφορετικές πολιτικές προστασίας που εφαρμόζονται για την κάθε περίπτωση.

Όλες οι ερωτήσεις αποσκοπούν στη εκ βάθέων διερεύνηση των απόψεων των μονογονέων μέσα από τη δική τους βιωματική εμπειρία, αποσκοπώντας στην εξαγωγή των δικών μας συμπερασμάτων σχετικά με το πώς η οικονομική και, κατά συνέπεια, κοινωνική κρίση της Ελλάδας κατά την τελευταία δεκαετία έχει επηρεάσει και σε τι βαθμό τη λειτουργία της μονογονεϊκής οικογένειας, αλλά και ποιος ο ρόλος του κράτους πρόνοιας στην προστασία της. Η διαδικασία των συνεντεύξεων πραγματοποιήθηκε δια ζώσης κατά τον μήνα Οκτώβριο του 2018, η διάρκεια τους κυμάνθηκε μεταξύ 50 έως 60 λεπτών και ως χώρος διεξαγωγής των συνεντεύξεων παραχωρήθηκε το γραφείο της κοινωνικής υπηρεσίας του Χατζηκυριάκειου ιδρύματος.

5.4. Διαδικασία καταγραφής και ανάλυσης των δεδομένων

Η διαδικασία της καταγραφής, ανάλυσης και ερμηνείας των δεδομένων των συνεντεύξεων, για την οποία επιχειρείται μια εκτενής αναφορά στο επόμενο κεφάλαιο αυτής της εργασίας, αναδείχθηκε σε μια ιδιαίτερα χρονοβόρα διαδικασία, καθώς η κωδικοποίηση των ερευνητικών στοιχείων ήταν αποτέλεσμα τη αποτίμησης μιας συνολικής εικόνας των συνεντευξιαζόμενων για τον κάθε θεματικό άξονα καθώς και την παράθεση αυτούσιων αποκομμάτων των συνεντεύξεων. Προτιμήθηκε η τεχνική της θεματικής ανάλυσης των δεδομένων (thematic analysis), βάσει των θεματικών αξόνων στους οποίους στηρίχθηκαν και τα πρωτόκολλα συνέντευξης. Τέλος, στο κεφάλαιο που ακολουθεί παρατίθενται τα αποτελέσματα της έρευνας, η ερμηνεία των δεδομένων καθώς και τα συμπεράσματα - προβληματισμοί της ερευνητικής μελέτης.

5.5. Τήρηση δεοντολογίας στην ποιοτική έρευνα

Λαμβάνοντας υπόψη τις διαστάσεις του κοινωνικού φαινομένου που μελετάται στη παρούσα έρευνα, καθώς και την επιρροή αυτών στις ζωές των μονογονέων αλλά και την ενδεχόμενη αμηχανία που προκαλεί η ανάσυρση βιωμάτων και γεγονότων που, εν τέλει, τους οδήγησαν στην απόφαση της τοποθέτησης των παιδιών τους σε ίδρυμα, όλα τα στάδια της έρευνας ακολουθήθηκαν με ιδιαίτερη προσοχή και τηρώντας τη δεοντολογία που διέπει τη συγκεκριμένη διαδικασία. Τα ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας απασχολούν σχεδόν όλα τα είδη μιας κοινωνικής έρευνας (είτε ποιοτικής είτε ποσοτικής). Στην ποιοτική κοινωνική έρευνα όμως τα ζητήματα αυτά είναι ιδιαίτερης βαρύτητας λόγω της άμεσης επαφής του ερευνητή με τα κοινωνικά υποκείμενα που συμμετέχουν στην έρευνα. Γενικά, τα ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας στην ποιοτική κοινωνική έρευνα συνδέονται με τα μέσα που εφαρμόζει ο ερευνητής για την επίτευξη του σκοπού και των στόχων, μέσα που ακολουθούν τις επιστημονικές μεθόδους, είναι κοινωνικά παραδεκτά, βρίσκονται σε συμφωνία με τους συμμετέχοντες της έρευνας και προστατεύουν τα προσωπικά τους δεδομένα (Ιωσηφίδης, 2008).

Συγκεκριμένα, καθόλη τη διεξαγωγή της έρευνας τηρήθηκε το ζήτημα της εμπιστευτικότητας και της ανωνυμίας, καθώς τα προσωπικά πληροφορίες και βιώματα που μοιράστηκαν οι συμμετέχοντες με την ερευνήτρια δεν δημοσιεύονται επώνυμα, με αποτέλεσμα όλα τα υποκείμενα της έρευνας να νιώσουν ασφάλεια και εμπιστοσύνη. Η εξασφάλιση, οπότε, της ανωνυμίας και της εμπιστοσύνης δεν έχει μόνο ηθική διάσταση, αλλά επιδρά και στην ποιότητα της ερευνητικής διαδικασίας (Ιωσηφίδης, 2008). Στα πλαίσια, λοιπόν, της διαφύλαξης των προσωπικών δεδομένων όλων των συνεντευξιζόμενων τηρείται η πλήρης ανωνυμία στην παράθεση των αποτελεσμάτων της έρευνας, αφού κατά την αυτούσια ενσωμάτωση αποσπασμάτων δηλώνονται ψεύτικα ονόματα. Ταυτόχρονα, κατά τη διεξαγωγή της συνέντευξης δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στον τρόπο διατύπωσης των ερωτήσεων, ώστε να μην φέρουν σε δύσκολη ή αμήχανη θέση τους μονογονείς. Τέλος, ιδιαίτερη προσοχή δόθηκε στην επεξεργασία των δεδομένων από τις συνεντεύξεις, προκειμένου να θιγεί ή διαστρεβλωθεί η εικόνα των υποκειμένων.

6. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ & ΑΝΑΛΥΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΕΡΕΥΝΑΣ

6.1 Εισαγωγή

Στη παρόν κεφάλαιο παρουσιάζεται η καταγραφή και ανάλυση των δεδομένων που συγκεντρώθηκαν από τις ημι-δομημένες συνεντεύξεις με τους αρχηγούς μονογονεϊκών οικογενειών, ημεδαπών και αλλοδαπών, των οποίων τα παιδιά τους φιλοξενούνται στο Χατζηκυριάκειο ίδρυμα παιδικής προστασίας. Η ανάλυση των δεδομένων στηρίχτηκε στους θεματικούς άξονες που διαμορφώθηκαν από τον ερευνητικό σκοπό και το ερευνητικό ερώτημα για μια πιο στοχευμένη και δομημένη παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνας. Επιχειρείται, δηλαδή, να καταγραφούν οι απόψεις μονογονέων, ημεδαπών και αλλοδαπών, για τους λόγους που τους ώθησαν να τοποθετήσουν τα παιδιά τους σε ίδρυμα παιδικής προστασίας, θέτοντας και το κεντρικό ερευνητικό ερώτημα. Παράλληλα, εξετάζονται επιμέρους πλευρές για το πώς και σε ποιο βαθμό διαφοροποιούνται οι λόγοι εισαγωγής των ελλήνων μονογονέων από εκείνους που προέρχονται από άλλες χώρες, ποιά είναι τα μέτρα κοινωνικής προστασίας που λαμβάνουν από την πολιτεία, αλλά και πώς το ίδρυμα παιδικής προστασίας, ως φορέας παιδικής μέριμνας και πρόνοιας, καταφέρνει να σταθεί στα προβλήματα της μονογονεϊκής οικογένειας και να καλύψει ανάγκες της.

Μέσω, λοιπόν, της ποιοτικής προσέγγισης με χρήση ημι-δομημένης συνέντευξης σε μονογονείς (έλληνες και μη) ως ερευνητικής μεθόδου, αναμένεται να αντληθούν τα απαραίτητα στοιχεία, εισχωρώντας στον εσωτερικό κόσμο των γονέων αυτών, με σκοπό να εξάγουμε τα δικά μας συμπεράσματα. Ταυτόχρονα, επιδιώκεται η σύνδεση των αποτελεσμάτων της έρευνας με την υπάρχουσα διεθνή βιβλιογραφία, όπως σημειώθηκε στα προηγούμενα κεφάλαια, αλλά και με τις εμπειρικές μελέτες που εστιάζουν στα ζητήματα που διερευνώνται. Για την πιο γλαφυρή περιγραφή των απόψεων των μονογονέων χρησιμοποιούνται αυτούσια αποσπάσματα της συνέντευξης, δίνοντας τυχαία ονόματα στους συνεντευξιαζόμενους για την διαφύλαξη και προστασία της ανωνυμίας τους. Τέλος, επιδιώκεται να αναδειχθούν τα κύρια ζητήματα που αναδύονται από την ερευνητική επεξεργασία, γεννώντας προβληματισμούς γύρω από το υπό μελέτη ζήτημα στην επιστημονική κοινότητα.

6.2. Το Χατζηκυριάκειο ίδρυμα παιδικής προστασίας ως πεδίο δράσης της παρούσης έρευνας

Το Χατζηκυριάκειο Ίδρυμα Παιδικής Προστασίας είναι «ένα ιστορικό ίδρυμα παροχής παιδικής προστασίας στην Ελλάδα που ιδρύθηκε από τον Ιωάννη Χατζηκυριακό και την σύζυγό του Μαριγώ το 1889. Έκτοτε, το Ίδρυμα μετρά υπερεκατονταετή αδιάλειπτη λειτουργία και προσφορά πανελλήνιας εμβέλειας στον τομέα της παιδικής μέριμνας και προστασίας. Το Ίδρυμα είναι Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου (Ν.Π.Ι.Δ.). Οι πόροι του Ιδρύματος, το οποίο δεν λαμβάνει καμία κρατική επιχορήγηση, προέρχονται από την εκμετάλλευση της ακίνητης περιουσίας, που κατέλιπαν σε αυτό ο Ιδρυτής του και άλλοι φιλόανθρωποι, καθώς και από χρηματικές δωρεές και έσοδα από εκδηλώσεις που οργανώνονται για την ενίσχυση των σκοπών του».

Με το πέρασμα των χρόνων και καθώς οι ανάγκες μεταβάλλονταν σε κάθε περίοδο σύμφωνα με τις απαιτήσεις της εποχής, το Χατζηκυριάκειο ίδρυμα προέβαλε ένα σύγχρονο πνεύμα, έδειχνε ευελιξία ως προς τα κριτήρια εισαγωγής και ανταποκρινόταν θετικά σε κάθε αλλαγή και μετεξέλιξη. Έτσι η ορφάνια έπαψε στη πορεία να αποτελεί το αποκλειστικό το κριτήριο εισαγωγής και το Ίδρυμα δέχεται πια στους κόλπους του κορίτσια ηλικίας από 6 ετών, σωματικά και ψυχικά υγιή, που οι οικογένειές τους αντιμετωπίζουν σοβαρά κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα και προέρχονται από οικογένειες με διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο.

Ανταποκρινόμενο, λοιπόν, στις κοινωνικές προκλήσεις και κρίσεις των καιρών, το Χατζηκυριάκειο γίνεται αποδέκτης ανάλογων προνοιακών αιτημάτων, προκειμένου να υποστηρίξει πρακτικά με την ανάληψη ευθυνών φροντίδας ευπαθείς και αποκλεισμένες κοινωνικά ομάδες. Στοιχεία επισημονικής μελέτης, που διενεργείται τις τελευταίες δεκαετίες στο συγκεκριμένο ίδρυμα, αποτυπώνουν το προφίλ των εισαγωγών και πώς αυτό επηρεάζεται από τις ανάγκες και τις κοινωνικοοικονομικές αλλαγές της κάθε εποχής. Όμως, για τις ανάγκες της παρούσης μελέτης θα περιοριστούμε μόνο στα ποσοτικά στοιχεία που αφορούν το μονογονεϊκό οικογενειακό σχήμα.

Συγκεκριμένα, τη δεκαετία του '00 η εισαγωγή παιδιών από μονογονεϊκές οικογένειες στο συγκεκριμένο ίδρυμα παιδικής προστασίας αφορούσε το 65,4% έναντι του 43,6% των διγονεϊκών οικογενειών, χωρίς να ληφθούν υπόψη οι εισαγωγές παιδιών με εισαγγελική εντολή που έφταναν τις 4 σε μια συνολική δύναμη 108 παιδιών. Αξιοσημείωτης αναφοράς αποτελεί το γεγονός ότι στο ποσοστό των παιδιών

προερχόμενα από μονογονεϊκή οικογένεια, συμπεριλαμβάνεται και ένα διόλου αδιάφορο ποσοστό της τάξης του 19% που πρόκειται για παιδιά ορφανά από τον έναν γονέα, στοιχείο που συνδέεται άμεσα και με τους εμφυλίους πολέμους σε Αφρικανικές Χώρες και τις θρησκευτικές διώξεις χριστιανικών μειονοτήτων που επιζήτησαν τη διαφυγή και κατέφυγαν στη χώρα μας για προστασία, με αποτέλεσμα το Χατζηκυριάκειο να βρεθεί στο προσκήνιο, φιλοξενώντας παιδιά ορφανά ή ασυνόδευτα αυτής της κατηγορίας.

Ερχόμενοι στη τρέχουσα δεκαετία που διανύουμε (2010 έως σήμερα), χρόνια στα οποία κυριαρχεί η μνημονιακή εποχή συνυφασμένη με την έντονη οικονομική και κοινωνική κρίση της χώρας, διαπιστώνεται αύξηση των παιδιών από μονογονεϊκή οικογένεια που τοποθετήθηκαν στο Χατζηκυριάκειο ίδρυμα, ποσοστό που αγγίζει το 72,2% σε σύγκριση με τα παιδιά διγονεϊκής οικογένειας που καλύπτουν το 27,8%. Χαρακτηριστικό αυτής της περιόδου αποτελεί και η αύξηση των εισαγωγών για παιδιά με εισαγγελική απόφαση απομάκρυνσης από το οικογενειακό τους περιβάλλον, στοιχείο που συνηγορεί με την εμφάνιση της ακραίας φτώχειας στα νοικοκυριά και με τη βαθμιαία πτώση του βιοτικού επιπέδου των οικογενειών. Σημαντικό, τέλος, εύρημα για το θέμα μας αποτελεί το πολύ μικρό ποσοστό της τάξης 3,8% παιδιών ορφανών από τον έναν γονέα, ενώ η πλειοψηφία των παιδιών αυτής της οικογενειακής μορφής αποτελείται από ανύπανδρες μητέρες. Είναι αυταπόδεικτο γεγονός ότι η έλλειψη επιδοματικής πολιτικής των μονογονεϊκών οικογενειών, η έλλειψη πλαισίου προστασίας των μεταναστών, η αύξηση κοινωνικών και ψυχολογικών προβλημάτων που πλήττουν τις οικογένειες, η αύξηση της ανεργίας και της ανασφάλιστης εργασίας είναι μερικοί από τους παράγοντες που ωθούν τους μόνους γονείς προς αναζήτηση προστασίας και φροντίδας των παιδιών τους σε ιδρύματα παιδικής προστασίας.

Σήμερα, το Χατζηκυριάκειο ίδρυμα *«παρέχει ολοκληρωμένη φροντίδα και υποστήριξη, προσφέροντας στέγη, ενδιαίτηση, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, εκπαίδευση, ηθική διαπαιδαγώγηση, συμβουλευτική και συναισθηματική υποστήριξη με την βοήθεια κοινωνικών λειτουργών και ψυχολόγων, επιμορφωτικές και εξωσχολικές δράσεις, οικονομική στήριξη στις μαθήτριές του που σπουδάζουν σε Α.Ε.Ι. και Τ.Ε.Ι. ενώ ταυτόχρονα συντρέχει οικονομικά σε περιπτώσεις αποφοίτων μαθητριών, που αντιμετωπίζουν χρόνια προβλήματα υγείας και δεν μπορούν να εργαστούν»*.

Η πλειοψηφία των παιδιών ανήκει στο πρόγραμμα της Κλειστής Περίθαλψης. σύμφωνα με το οποίο τα κορίτσια διαμένουν στους χώρους του Ιδρύματος και επισκέπτονται το οικογενειακό περιβάλλον τα Σαββατοκύριακα, τις σχολικές γιορτές και τις θερινές διακοπές. Επίσης, λειτουργεί το πρόγραμμα ανοιχτής περίθαλψης «Κέντρο Οικογένειας και Παιδιού (ΚΟΠ)», που εξυπηρετεί ανήλικα κορίτσια από την ευρύτερη περιοχή του Πειραιά, τα οποία μετά την λήξη του σχολικού ωραρίου, προσέρχονται στο ίδρυμα, όπου ακολουθούν δραστηριότητες των παιδιών του κλειστού προγράμματος και το βράδυ επιστρέφουν στο οικογενειακό περιβάλλον. Ένα ακόμη πρόγραμμα είναι αυτό της ημιαυτόνομης διαβίωσης που αφορά στην μετάβαση των παιδιών από το πρόγραμμα της κλειστής περίθαλψης σε ανοιχτού τύπου προστασία, με επιστροφή στο οικογενειακό περιβάλλον αφού έχουν ενισχυθεί οι οικογενειακοί δεσμοί. Σ' αυτό εντάσσονται κορίτσια, τα οποία προέρχονται από την «κλειστή περίθαλψη», έχουν όμως επιστρέψει στην οικογένειά τους, διότι έχουν ξεπεραστεί πολλά από τα προβλήματα που τα ανάγκασαν να ενταχθούν στο ίδρυμα. Τα παιδιά αυτά, μέχρι την οριστική επανένταξη στην οικογένειά τους, υποστηρίζονται και παρακολουθούνται από την κοινωνική υπηρεσία του Χατζηκυριακείου. Τέλος, το πρόγραμμα της αυτόνομης διαβίωσης περιλαμβάνει απόφοιτα κορίτσια (άνω των 18 ετών) που υποστηρίζονται από το Ίδρυμα και τα οποία, λόγω σπουδών ή κοινωνικών προβλημάτων, διαμένουν εκτός Οικοτροφείου.

Βασική επιδίωξη του ιδρύματος είναι η ανταπόκριση στις απαιτήσεις των καιρών, η λειτουργία σύμφωνα με όσα επιβάλλουν οι αντιλήψεις της σύγχρονης παιδαγωγικής, η ανάπτυξη ενός ολοκληρωμένου συστήματος για εξατομικευμένη αξιολόγηση και παρέμβαση στα προβλήματα των παιδιών και των οικογενειών τους αλλά και σε περιπτώσεις παιδιών που βρίσκονται σε κίνδυνο, η ανάπτυξη και εξέλιξη εναλλακτικών μορφών φροντίδας με βάση την οικογένεια, καθώς και η δημιουργία προϋποθέσεων, μέσω μηχανισμών επιστημονικής παρέμβασης, για υπερκέρση των δυσκολιών της οικογένειας και επιστροφής του παιδιού σε αυτή.

Γέγυρα του παιδιού με το προσωπικό του ιδρύματος, την οικογένεια και την κοινότητα αποτελεί η άρτια στελεχωμένη επιστημονικά κοινωνική υπηρεσία του ιδρύματος. Το Χατζηκυριακείο ίδρυμα είναι από τα πρώτα ιδρύματα που έδωσε έμφαση στην ύπαρξη κοινωνικής υπηρεσίας στελεχώνοντάς την με πτυχιούχους κοινωνικούς λειτουργούς από τη δεκαετία του 1970, καθώς τον ρόλο αυτό στα προηγούμενα χρόνια είχε αναλάβει η Πρόνοια Πειραιά. Οι κοινωνικοί λειτουργοί του ιδρύματος, σεβόμενοι τη Σύμβαση

Δικαιωμάτων του Παιδιού των Ηνωμένων Εθνών και λαμβάνοντας υπόψη τις κατευθυντήριες οδηγίες των Ηνωμένων Εθνών για την προστασία των παιδιών χωρίς γονική φροντίδα, καθώς και τις συστάσεις του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου για τα δικαιώματα των παιδιών που ζουν σε ιδρύματα, αλλά αξιοποιώντας και τις γνώσεις, την εξειδίκευση και την επαγγελματική εμπειρία τους, αναγνωρίζουν την αναγκαιότητα διαμόρφωσης προδιαγραφών στο σύστημα της ιδρυματικής παιδικής προστασίας για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και της διεύρυνσης των ευκαιριών των παιδιών στην ιδρυματική φροντίδα και την εξασφάλιση ίσων δικαιωμάτων για όλα τα παιδιά, καθώς και την υποστήριξη των εμπλεκόμενων στην ιδρυματική φροντίδα των παιδιών και εφήβων (παιδιά και νέοι ανήλικοι, βιολογικές οικογένειες, προσωπικό ιδρύματος, φορείς, υπηρεσίες παιδικής προστασίας).

6.3. Παρουσίαση και ανάλυση των δεδομένων και αποτελεσμάτων της περιγραφικής ομάδας των ημεδαπών αρχηγών μονογονεϊκής οικογένειας

Για τη δημιουργία ενός περιβάλλοντος που εμπνέει εμπιστοσύνη στους συνεντευξιζόμενους αρχικά παρατέθηκαν κάποιες εισαγωγικές, γενικές ερωτήσεις που αφορούν σε δημογραφικά και οικογενειακά στοιχεία, όπως φύλο, ηλικία, τόπος καταγωγής, εργασιακή κατάσταση, αριθμός τέκνων, ηλικίες αυτών, έτος εισαγωγής στο ίδρυμα κ.λπ. Από το δείγμα της έρευνάς μας, οι τέσσερις έλληνες μονογονείς που συμμετείχαν σε αυτή αποτελούνται από τέσσερις μητέρες ηλικίας μεταξύ 40-55, από τις οποίες οι δύο είναι διαζευγμένες μητέρες και οι άλλες δύο άγαμες. Μελέτες αναφέρουν πως απ' όλες τις κατηγορίες των μόνων γονέων, η λιγότερο ευνοημένη είναι εκείνη των άγαμων μητέρων (Amato, 2005:78). Στην Ελλάδα, η ανύπαντρη μητέρα βρίσκεται στη δυσμενέστερη οικονομικά και κοινωνικά θέση (Αρχοντόγλου, 2005:62)

Η διαρκής ώθηση σε τάσεις εξατομίκευσης του σύγχρονου ανθρώπου, ως αποτέλεσμα της κρίσης των θεσμών και των αξιών, αλλά και του κατακερματισμού «κάθε κοινωνικού δεσμού και κάθε μορφής κοινωνικής προστασίας, σύμφωνα με τις επιταγές του νεοφιλελευθερισμού, καθιστά εξαιρετικά προβληματική και παθητική τη διαδικασία αποδοχής του «Άλλου» μέσα από τη συγκρότηση της ετερότητας και οδηγεί στην έκπτωση της σημασίας του γάμου και της οικογένειας». Σαν συνέπεια αυτής της κατάστασης εμφανίζεται η διαρκώς αυξανόμενος αριθμός των ζευγαριών που συμβιώνουν και των εκτός γάμου γεννήσεων (Μάτσα, 2009:173-175).

Οι τρεις εκ των μονογονέων διαμένουν κοντά στην περιοχή που εδρεύει το ίδρυμα, ενώ η τέταρτη ζει στην επαρχία, όπου είναι και ο τόπος καταγωγής της. Μία μονογονεάς είναι απόφοιτη Δημοτικού και οι υπόλοιπες αναλφάβητες. Και οι τέσσερις μονογονεείς είναι μακροχρόνια άνεργοι χωρίς κάρτα ανεργίας.

Επίσης, οι τρεις μόνες μητέρες είναι πολύτεκνες (5, 7 και 8 τέκνα), ενώ η τέταρτη είναι τρίτεκνη. Πέραν των ανήλικων παιδιών τους που διαβιούν στο συγκεκριμένο ίδρυμα παιδικής προστασίας και για τα οποία ασκούν τη γονική μέριμνα, τα υπόλοιπα τέκνα τους είτε είναι ενήλικα και ζουν μόνα τους, είτε βρίσκονται σε άλλα ιδρύματα ή έχουν υιοθετηθεί από άλλες οικογένειες και για τα οποία τους έχει αφαιρεθεί η επιμέλεια. Η παραμονή των παιδιών τους στο κλειστό πρόγραμμα του ιδρύματος, που λαμβάνει χώρα η έρευνα, κυμαίνεται από 5 έως 10 χρόνια, επιστρέφοντας στο σπίτι τους τα Σαββατοκύριακα, τις σχολικές αργίες και τις εορτές. Τα παιδιά των δύο μονογονέων είναι μαθήτριες Δημοτικού, ενώ των υπόλοιπων δύο είναι μαθήτριες Γυμνασίου.

1ος Άξονας: Η απαρχή του ρόλου του μονογονέα με βάση τα δεδομένα οικογενειακής και κοινωνικής ζωής.

Κύριος στόχος του άξονα αυτού είναι η διερεύνηση των συνθηκών κάτω από τις οποίες οι τέσσερις έλληνες μονογονεείς βρέθηκαν να αναλαμβάνουν ρόλο αρχηγού στη νέα μονογονεϊκή οικογενειακή σύνθεση. Διαμέσου λοιπόν αυτού του άξονα της συνέντευξης παρουσιάζονται οι περιγραφές των ημεδαπών μονογονέων αναφορικά με τις συνθήκες οικογενειακής ζωής, τη σύνθεση της οικογένειας, τις σχέσεις των μελών, την κοινωνικοοικονομική κατάσταση της οικογένειας και γενικότερα τους παράγοντες που επενέργησαν καθοριστικά στη διαμόρφωση της νέας μορφής οικογένειας. Επίσης, γίνονται αναφορές σε γεγονότα που διαδραματίστηκαν μεταξύ του ζευγαριού που αποτέλεσαν την τελευταία πράξη του δράματος και συνάμα σηματοδότησαν τον τρόπο με τον οποίο οι γυναίκες αυτές βίωσαν αυτή τη μετάβαση.

Η οικογενειακή ζωή που καταγράφεται, πριν τη μετάβαση στο μονογονεϊκό οικογενειακό σχήμα, για τις δύο παντρεμένες μητέρες χαρακτηρίζεται από διαρκή σωματική και λεκτική βία στις ίδιες από τους συζύγους τους από την αρχή κιόλας του έγγαμου βίου. «*Η ενδοοικογενειακή βία έχει τις ρίζες της στις διαρθρωτικές ανισότητες μεταξύ των δύο φύλων που παρουσιάζονται σε κάθε κοινωνία*» (Stark, 2007). «*Ο έλεγχος*

των γυναικών συνιστά την κύρια επιδίωξη των ανδρών που αποσκοπούν στο να τις υποτάξουν και να τις περιορίσουν στην ιδιωτική σφαίρα, ώστε να μην διακυβευτούν τα πατριαρχικά κεκτημένα τους» (Dasgupta, 1999).

Η μια από τις δύο, μάλιστα, παρότι παρουσιάζεται ως έγγαμη, φέρει την ιδιότητα της άγαμης μητέρας, καθώς κατέστη από μια εξωσυζυγική σχέση έγκυος στα δύο (δίδυμα) από τα τρία τέκνα της, χωρίς όμως να αναγνωριστούν από τον νόμιμο σύζυγο της και, σαν συνέπεια αυτού, να βιώσει πρωτόγνωρες σκηνές κακοποίησης και να επέλθει και το τέλος του γάμου τους. Σχετικές μελέτες στις Η.Π.Α. καταδεικνύουν δύο βασικές κατηγορίες της μητρότητας εκτός γάμου, την ακούσια και την εκούσια. Η πρώτη κατηγορία της εκτός γάμου μητρότητας, που εντάσσεται και η περίπτωση της παραπάνω μητέρας, αναφέρεται στις γυναίκες εκείνες που δεν επιλέγουν τη γονεϊκότητα της μόνης μητέρας ηθελημένα, αλλά ως επακόλουθο μίας τυχαίας, απρογραμματίστης εγκυμοσύνης. Ενώ αρχικά δεν επιθυμούν ούτε την εγκυμοσύνη ούτε το παιδί, στη πορεία αναγκάζονται να το κρατήσουν για διάφορους λόγους (Hertz 2006: 198).

Για τις άλλες δύο περιπτώσεις περιγράφεται μια σχετικά ήρεμη ζωή συμβίωσης με τον σύζυγο για τη μια μονογονέα και με τον σύντροφο για την άλλη, ώσπου οι σύντροφοί τους σύναψαν σχέση με άλλο πρόσωπο και εγκατέλειψαν την σύζυγο ή σύντροφό τους, κάτι που σήμανε και την οριστική διακοπή της κοινής συμβίωσής τους. Η σχέση των παιδιών με τον πατέρα τους περιγράφεται από τους τρεις μονογονείς ως καλή τα πρώτα χρόνια της ζωής τους και ανύπαρκτη για την τέταρτη μονογονέα. Παράλληλα, στις δύο από τις τέσσερις οικογενειακές εστίες ζούσαν και τέκνα από προηγούμενο γάμο.

Και οι τέσσερις μονογονείς δηλώνουν ότι δεν εργάστηκαν καθ' όλη τη διάρκεια της κοινής πορείας με τον σύζυγο/σύντροφο, ενώ το εισόδημα της οικογένειας προερχόταν από την απασχόληση του πατέρα των παιδιών τους στις τρεις περιπτώσεις, ενώ στην τέταρτη περίπτωση δεν εργαζόταν ούτε αυτός και η οικογένεια εξαρτιόταν από ότι πρόσφερε ο κοινωνικός περίγυρος. Όσον αφορά τις σχέσεις με συγγενείς και φίλους, οι δύο μονογονείς αναφέρουν πως αυτές ήταν περιορισμένες ή ανύπαρκτες, περνώντας το μεγαλύτερο χρόνο της ημέρας μέσα στο σπίτι, σε αντίθεση με τις άλλες δύο μόνες μητέρες που παρουσιάζουν μια εξωστρεφή όψη οικογενειακής ζωής με κοινωνικές επαφές και εξόδους.

‘‘Από την αρχή του γάμου είχαμε προβλήματα, φασαρίες με τη πεθερά μου και ξύλο, πολύ ξύλο, ήμουν έγκυος και μου έδινε κλωτσιές στη κοιλιά [...] Μέναμε σ’

ένα μπουντρούμι στη Νίκαια, με είχε πάει εκεί για να είμαι μακριά απ' όλους και εκείνος τριγύρναγε με τη μια και την άλλη [...] Δεν με άφηνε να δουλέψω, ούτε εκείνος δούλευε, η γειτονιά μου έδινε φαγητό. Η μάνα μου ήταν άρρωστη και ο πατέρας μου είχε φύγει από το σπίτι, δεν είχα κανέναν. Στο τέλος με έδιωξε με τρία μικρά παιδιά [...].'' Μαρία 48

''Δεν είχα καλή ζωή μαζί του, ήταν αλκοολικός και με χτυπούσε συχνά [...] Εγώ ήθελα να φύγω από το πρώτο παιδί αλλά δεν μπορούσα. Ήμουν έγκυος και δεν μου έδινε τίποτα, εγώ δεν δούλευα. Κανένας δεν με βοηθούσε και η μητέρα μου που θα μπορούσε ήταν άρρωστη, είχε καρκίνο [...].'' Σοφία, 41

''Τα πρώτα χρόνια ήταν καλά, μέναμε μαζί αλλά δεν παντρευτήκαμε ποτέ, γιατί δεν είχε το διαζύγιο από την προηγούμενη. Είχα και δύο από τα παιδιά μου μαζί, ξέρεις... από τον πρώτο άντρα μου, και μετά ήρθε και η Ε. [...] Εκείνος δούλευε σαν σεκιουριτάς, εγώ όχι. Το σπίτι ήταν δικό μου, μου το έχει δώσει το κράτος, αλλά εκείνος πλήρωνε τα πάντα [...]. Δεν είχα παράπονο, παρέες δεν είχαμε αλλά κάναμε παρέα με τους δικούς του και με τους δικούς μου και πηγαίναμε για έναν καφέ [...].'' Ελένη, 54

Από την επεξεργασία των δεδομένων είναι φανερό ότι για όλες τις συμμετέχουσες ο χωρισμός με τον σύζυγο ή σύντροφο αποτέλεσε το σημείο επανεκκίνησης της ζωής τους ως μονογονείς πλέον, μιας περιόδου που την χαρακτηρίζουν έντονες ενδοοικογενειακές συγκρούσεις και εντάσεις. Το γεγονός ότι η απόφαση χωρισμού δεν ήταν δική τους αλλά του πατέρα των παιδιών τους, δείχνει να τις βρίσκει απροετοίμαστες και ανίκανες να δεχτούν τα νέα δεδομένα και πιο συγκεκριμένα δύο μητέρες (μια διαζευγμένη και μια ανύπαντρη) ισχυρίζονται πως δεν αντιλήφθηκαν να υπάρχουν ιδιαίτερα προβλήματα στο σπίτι. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να προσπαθήσουν να μεταπείσουν τον σύζυγο/σύντροφό τους για την απόφαση αυτή, θέλοντας με αυτόν τον τρόπο να δώσουν χρόνο για οργάνωση και προετοιμασία των παιδιών τους, παρότι για τις δύο άλλες μόνες μητέρες ο χωρισμός ήταν μια σκέψη που τους απασχολούσε για χρόνια. Για τις δύο αυτές μητέρες, μάλιστα, η κατάσταση αυτή είχε κακή έκβαση, καθώς διώχθηκαν από το σπίτι με τα παιδιά τους εν μία νυκτί κάτω από πολύ βίαιες συνθήκες. Έτσι, βρέθηκαν με τα ανήλικα τέκνα τους άστεγοι, διανυκτερεύοντας σε εγκαταλελειμμένα αυτοκίνητα ή οικήματα. Το κύριο μέλημα όλων τους σε αυτή τη φάση φαίνεται να είναι η εξασφάλιση οικονομικών πόρων για τις ίδιες και τα παιδιά τους, αφού καμία τους δεν εργαζόταν. Η κάλυψη των αναγκαίων πρώτων ειδών σε τροφή, ένδυση, στέγη, ασφάλεια παύει πια να

είναι δεδομένη και οι μόνες μητέρες καλούνται να δράσουν άμεσα προς εξεύρεση λύσης. Κάθε μητέρα διαμορφώνει τη στάση της απέναντι στη ζωή της μονογονεϊκότητας και στο παιδί της ανάλογα με τις συνθήκες που την οδήγησαν στην κατάσταση αυτή, το επίπεδο ανασφάλειάς της, το μορφωτικό και κοινωνικοοικονομικό της επίπεδο και την ύπαρξη ή όχι κοινωνικού υποστηρικτικού δικτύου, στο οποίο είναι δυνατόν να συγκαταλέγεται και ο βιολογικός πατέρας του παιδιού (Μπαμπάλης, 2011:285-288).

“Είχα την ατυχία να μείνω έγκυος σε δίδυμα, δεν ήταν δικά του, το έμαθε και με πλάκωσε άσχημα στο ζύλο με αποτέλεσμα να γεννηθούν 6,5 μηνών τα παιδάκια μου [...]. Με έδωξε με τρία παιδιά και μου έκανε ασφαλιστικά μέτρα να μείνω μακριά. Το έμαθε όλο το χωριό [...].” Σοφία, 41

“Έτσι από το πουθενά ήρθε και μάζεψε τα πράγματά του, λέγοντάς μου ότι γνώρισε μια άλλη και θα ζήσει μαζί της. Δεν ξέρω πόσο καιρό ήταν μαζί της, δεν είχα καταλάβει τίποτα. Προσπάθησα να του αλλάξω γνώμη για τα παιδιά μας αλλά τίποτα αυτός, δεν τον ένοιαζε τίποτα. [...] Με τέσσερα παιδιά στο σπίτι έμεινα, χωρίς δουλειά χωρίς τίποτα.” Δήμητρα, 49

Στην ερώτηση να περιγράψουν τις δυσκολίες που συνάντησαν, αναλαμβάνοντας μόνες τους τη φροντίδα και ασφάλεια των παιδιών τους, αλλά και τα συναισθήματα με τα οποία ήρθαν αντιμέτωπες, όλες εστίασαν στην παντελή έλλειψη οικονομικών πόρων και αγαθών από τη μία και στη συναισθηματική αναταραχή που ένιωσαν. Και τα τέσσερα άτομα του δείγματος δεν εργάζονταν και μόνο μια διαζευγμένη μητέρα και τα δύο παιδιά της ήταν ασφαλισμένοι ιατρικά μέσω του συζύγου. Όμως και σε αυτή την περίπτωση υπήρχαν και άλλα ανήλικα παιδιά από άλλον πατέρα που δεν είχαν καμία ιατρική κάλυψη. Η μια μητέρα που εγκαταλείφθηκε από τον σύζυγό της και έμεινε με τα δύο παιδιά τους και ακόμη δύο από προηγούμενο γάμο, καθώς και η μητέρα με εκτός γάμου τέκνο, που επίσης ο σύντροφος της τους παράτησε και έφυγε από την κοινή στέγη τους, κάνουν αναφορά σε μια σειρά πρακτικών προβλημάτων που έπρεπε άμεσα να φέρουν εις πέρας και αφορούν στην εξασφάλιση της καθημερινής τροφής στα μέλη της οικογένειας, στην κάλυψη τρέχοντων λογαριασμών του νοικοκυριού, στη παροχή ένδυσης-υπόδησης στα παιδιά τους και στην αδυναμία προσφοράς κάθε είδους ψυχαγωγίας. Συν τοις άλλοις, είχαν να διαχειριστούν συναισθήματα θυμού, άρνησης και στενοχώριας για το αναπάντεχο, προκειμένου να μην επηρεάσουν την ήδη ευαίσθητη και ευάλωτη κατάσταση των παιδιών τους για τον αποχωρισμό από τον πατέρα τους.

“Έφυγε χωρίς πολλά σκηνικά, απλώς έφυγε, δεν το πίστευα, πόνεσα, έσφιξα τα δόντια να μην καταλάβει τίποτα η Ε. μου, ένα κενό στη καρδιά μου. Δεν μου άφησε μια δραχμή να πάρω κάτι στην Ε., όχι στα άλλα μου παιδιά, δεν είχε υποχρέωση, αλλά στην Ε. είχε, πατέρας της ήταν [...] Η Ε. ήταν μωρό, 3 ετών, έπινε ακόμα γάλα και δεν είχα να της αγοράσω. Ζήταγα από δω και από κει να μου δώσουν το γάλα του παιδιού μου [...] Πήγα στη δουλειά του μαζί με το παιδί και του ζήτησα λεφτά να αγοράσω το φαγητό... μου είπε ότι δεν έχει και με έδιωξε [...] Έρχονταν οι λογαριασμοί αλλά εγώ δεν μπορούσα να τους πληρώνω, μέχρι που μου έκοψαν το ρεύμα, στα σκοτάδια ζούσαμε χωρίς θέρμανση, χωρίς ζεστό νερό [...] Όμως δεν λύγισα στιγμή, έλεγα ότι κάποιος χριστιανός θα βρεθεί να μας βοηθήσει [...].” Ελένη, 54

“Μου κακοφάνηκε πολύ, έλεγα πάλι χωρίς πατέρα τα παιδιά μου, έκλαιγα, με τρέλαινε η ιδέα ότι έτσι ξαφνικά τα διέλυσε όλα [...] Δεν μου έδινε λεφτά και, όταν το απαιτούσα, έκανε φασαρίες. Δεν είχα να δώσω το ενοίκιο, τα παιδιά είχαν ανάγκες [...], πολύ δύσκολη η κατάσταση τότε. Έψαχνα να βρω καμία δουλειά, να καθαρίσω σπίτια, ότι να’ ναι, αλλά που να τα αφήσω τα μικρά.” Δήμητρα 49

Για τα δύο υπόλοιπα άτομα του δείγματος της έρευνας που βρέθηκαν σε υποδεέστερη θέση, αναγκαζόμενα να φύγουν από το σπίτι που συντηρούσαν οι σύζυγοί τους, τα πράγματα πήραν πρωτόγνωρη διάσταση, αναζητώντας πρόχειρα και εγκαταλελειμμένα καταλύματα να προφυλαχτούν από κινδύνους και παρακαλώντας για τροφή από κατοίκους της περιοχής. Η ζωή τους έφτασε στα όρια της εξαθλίωσης με αποτέλεσμα η καθεμιά να χάσει την επιμέλεια ενός παιδιού της. Η αρχική επιθυμία τους να απαλλαγούν κάποια στιγμή από τους βίαιους άντρες τους και την επίπονη συζυγική ζωή εξελίχθηκε σε χειρότερο εφιάλτη. Χαρακτηριστικές είναι οι παρακάτω αφηγήσεις των δύο μητέρων μέσα σε κλίμα οδυρμού:

“Βρίσκομαι στο δρόμο μόνη με τρία παιδιά, ένα ράκος διαλυμένο, μόλις είχα γεννήσει τα δίδυμα. Μέσω μια τηλεοπτικής εκπομπής, μου βρίσκουν προσωρινή φιλοξενία σε μια στέγη κακοποιημένων γυναικών, εν τω μεταξύ αυτός μου έκανε ασφαλιστικά μέτρα να μείνω μακριά [...] Δεν έκατσα πολύ στον ξενώνα, ξεκίνησαν οι απειλές από τα πεθερικά μου ότι θα μου πάρουν το μεγάλο μου παιδί, φοβήθηκα και έφυγα κρυφά. Κοιμόμασταν στα παγκάκια ή παρατημένα αυτοκίνητα, πάλι φοβήθηκα ότι κάποιος θα καλέσει την αστυνομία και θα μου τα πάρουν. Κανείς δεν μας ήθελε στο χωριό, αλλά δεν ξέρω... πάντα έβρισκα τη δύναμη να συνεχίσω, να μην πέσω, ήταν μεγάλη η ευθύνη [...] Άλλαξα περιοχή,

έπαιρνα τα παιδιά μαζί μου και έψαχνα για δουλειά. Οι ξένοι με βοηθούσαν με φαγητό, με στέγη και λίγο λίγο και κάνα μεροκάματο σε καφετέριες, μου κρατούσαν κάτι γειτόνισσες τα παιδιά και όταν δεν μπορούσαν τα έπαιρνα μαζί μου [...]. Και όταν είπα θα τα καταφέρω, ήρθαν και μου πήραν τη μεγάλη κόρη, γύρισε στον πατέρα της και από τότε δεν την ξαναείδα [...].’’ Σοφία, 41

‘‘Με έδιωξε από το σπίτι με τα 3 παιδιά, ούτε ρούχα δεν είχα μαζί μου, μου έδινε η γειτονιά φαγητό. Μπήκαμε σε ένα ακατοίκητο σπίτι χωρίς φως, έκανε κρύο, ήμασταν βρώμικοι [...]. Μετά η κουμπάρα μου μού είπε να μου κρατήσει στο σπίτι της το ένα μου παιδί, συμφώνησα για να γλιτώσει τουλάχιστον το ένα, που να ήξερα ότι θα μου έκανε καταγγελία ότι το παράτησα, έτσι μου το πήραν το παιδί και το έδωσαν μετά για υιοθεσία [...] Έμεινα με τα άλλα δύο και το μεγαλύτερο, που ήταν κάπου 15 τότε, πήγαινε και έκανε καμιά δουλειά και έπαιρνε χαρτζιλίκι. Με αυτά τρώγαμε [...] Ένα δράμα.’’ Μαρία, 48

Σε αυτή τη δύσκολη περίοδο της ζωής τους οι μόνες μητέρες βρέθηκαν απομονωμένες από το υπόλοιπο συγγενικό περιβάλλον. Σε όλες τις περιπτώσεις οι γονείς των μόνων μητέρων αντιμετώπιζαν σοβαρά προβλήματα υγείας και σε μικρό χρονικό διάστημα οι τρεις μητέρες έχασαν τον έναν ή και τους δύο γονείς τους. Από την πλευρά των αδελφών των μητέρων δεν υπήρχε κανένα ενδιαφέρον και βοήθεια και, μάλιστα, στη περίπτωση της μιας άστεγης μονογονεϊκής οικογένειας η παρέμβαση του αδελφού, ώστε να μην καρποφορήσει η φιλοξενία της στην πατρική εστία, ήταν καθοριστική. Αντίστοιχο παράδειγμα αποτελεί και η δεύτερη άστεγη μονογονεϊκή οικογένεια, όπου ο μητρικός παππούς ήταν αυτός που δεν δέχτηκε να προστατέψει στην οικία του τα εγγόνια και τη κόρη του, διατηρώντας το στερεότυπο μια κλειστής κοινωνίας που βάζει αρνητικό πρόσημο στη χωρισμένη γυναίκα με εκτός γάμου παιδιά. Μόνο σε μια περίπτωση σημειώνεται η συναισθηματική στήριξη της μόνης μητέρας από τα δύο ενήλικα παιδιά της από άλλον πατέρα, μη μπορώντας όμως και αυτά να συμβάλουν οικονομικά στις ανάγκες της μητέρας και των μικρών αδελφών τους.

‘‘Τα μεγάλα μου παιδιά τρελάθηκαν όταν το έμαθαν, έγινε τόσο απότομα που και εκείνα δεν κατάλαβαν τι έπαθε [...] Μου στάθηκαν πολύ, όμως οικονομική βοήθεια δεν μπορούσαν να μου δώσουν, ζούσαν και αυτά αλλού και προσπαθούσαν να τα βγάλουν με δυσκολία πέρα [...] Εκείνη τη χρονιά πέθαναν και οι δύο γονείς μου [...] Τα αδέρφια μου είχαν τις δικές τους ζωές [...]’’
Δήμητρα, 49

‘‘Κανένας δεν με βοήθησε, κανένας, μόνη μου με τρία παιδιά. Κανένας δεν ασχολήθηκε μαζί μου. Οι γονείς μου πέθαναν εκείνη τη περίοδο. Και τα υπόλοιπα 4 παιδιά μου που ήταν πιο μεγάλα από τα άλλα, πάλι μικρά ήταν, προσπαθούσαν να βρουν μια δουλειά, να επιβιώσουν [...]’’ Ελένη, 54

Ως προς το δίκτυο υποστήριξης της κοινότητας και τις προνοιακές παροχές σε επιδόματα ή άλλες μορφές κοινωνικής προστασίας, τα άτομα του δείγματος της έρευνας υποστηρίζουν ότι λάμβαναν την ελάχιστη μέριμνα από το κράτος. Μια μονογονεάς μητέρα αναφέρει ότι έπαιρνε το επίδομα πολυτεκνίας του ΟΓΑ ύψους 200€ και τρόφιμα από τις υπηρεσίες πρόνοιας του δήμου και μια άλλη ότι συντηρούνταν με το επίδομα απορίας της πρόνοιας ύψους 80€ το μήνα και τρόφιμα από την ενορία της περιοχής της, παροχές που θεωρούν ανεπαρκείς σε σύγκριση με το μέγεθος των υποχρεώσεων και αναγκών της οικογένειας. Πρόκειται για τις δύο μονογονεΐς μητέρες που παρέμειναν στις οικίες τους μετά την εγκατάλειψη από τον σύντροφο ή σύζυγό τους.

Υπάρχει μια γενική συμφωνία ότι οι μονογονεϊκές δομές «υψηλού κινδύνου» που οδηγούνται σε κοινωνικό αποκλεισμό, είναι εκείνες στις οποίες η γυναίκα είναι πολύ νέα - εφηβική εγκυμοσύνη-, έχει χαμηλό μορφωτικό επίπεδο και καμία επαγγελματική εκπαίδευση ή εξειδίκευση, δεν έχει σταθερή εργασία, έχει πολύ χαμηλό εισόδημα, φέρει αρνητικά οικογενειακά βιώματα και δεν διατηρεί σχεδόν καμία επαφή με τον πατέρα του παιδιού. Οι οικογένειες των γυναικών αυτών καταλήγουν να είναι οι «πελάτες των κοινωνικών υπηρεσιών», οι περισσότερες μάλιστα ισόβια, σύμφωνα με τον Βέλγο κοινωνιολόγο Marquet (2005).

‘‘Μόνο η ενορία μου, ο Αγ. Νείλος, με βοήθησε, μου έδινε τρόφιμα [...] Έπαιρνα και ένα επίδομα από την πρόνοια κάπου 80 ευρώ, τι να πρωτοκάνω με αυτά. Πήγα στον Δήμαρχο [...] αλλά ποιος νοιάζεται.’’ Ελένη, 54

Σχετικές ενέργειες λήψης προνοιακών παροχών δεν φαίνεται να σημειώθηκαν από τις δύο υπόλοιπες μόνες μητέρες ούτε κατά τη διάρκεια του έγγαμου βίου τους, ούτε όμως και στο διάστημα που απέμειναν μόνες να φροντίζουν τα παιδιά τους και να ψάχνουν τρόπους ορθοπόδησης. Η αδυναμία πρόσβασής τους σε υπηρεσίες πρόνοιας προσέκρουε σε δύο τομείς: πρώτον, στην ελλιπή γνώση οποιασδήποτε μορφής κρατικής κοινωνικής προσφοράς ή ιδιωτικής πρωτοβουλίας, καθώς και οι δύο μητέρες ζούσαν σε ένα αυταρχικό και κλειστό οικογενειακό σχήμα, όπου οι αποφάσεις και οι πρωτοβουλίες λαμβάνονταν αποκλειστικά από τον αρχηγό της οικογένειας, τον σύζυγο και, δεύτερον,

στην απομονωμένη και κρυφή ζωή που επέλεξαν να ακολουθήσουν στη συνέχεια, φοβούμενες τις αρνητικές συνέπειες του τρόπου άσκησης του γονεϊκού τους ρόλου και την επικείμενη απομάκρυνση των παιδιών από κοντά τους. Επιπρόσθετα, η προσέγγιση μιας υπηρεσίας προϋποθέτει την προσκόμιση εγγράφων και σχετικών δικαιολογητικών, τα οποία υπολείπονταν, καθώς και έκθεση του παρόντος προβλήματος, που αμφέβαλαν αν θα ήταν προς όφελός τους.

“Δεν ξέρω, μπορεί ο πρώην να έπαιρνε κάποιο επίδομα, αλλά εμένα δεν μου έλεγε ποτέ τίποτα. Εγώ πάντως δεν έπαιρνα τίποτα και εκείνη την εποχή ούτε ήθελα να πάω πουθενά, ξέρεις... με τις απειλές για τη μεγάλη μου κόρη, γιατί τα άλλα δύο δεν τους ένοιαζαν ‘ήταν μπάσταρδα’, κρυβόμουν [...]” Σοφία, 41

“Τίποτα, τίποτα, τίποτα, μόνο μια ταυτότητα είχα πάνω μου [...] Κανείς δεν μου είπε κάτι, κανείς δεν με βοήθησε [...] Ήθελα να μην φαίνομαι πουθενά, δεν εμπιστευόμουν κανέναν.” Μαρία 48

2ος Άξονας: Καθοριστικές συνθήκες ζωής, συναρτώμενες με οικογενειακή, κοινωνική, οικονομική κατάσταση, για την εισαγωγή του παιδιού στο ίδρυμα.

Μέσα από τις ερωτήσεις αυτού του άξονα γίνεται μία προσπάθεια παράθεσης του βιοτικού επιπέδου της μονογονεϊκής οικογένειας σε μια περίοδο που αποδεικνύεται κρίσιμη, καθώς αποτελεί ορόσημο για την απόφαση της μόνης μητέρας να αναθέσει το μέγαλωμα και τη φροντίδα του παιδιού της σε ίδρυμα παιδικής προστασίας. Το βασικό ερώτημα αυτής της θεματικής εστιάζει στην αποτύπωση της οικονομικής και εργασιακής κατάστασης του μονογονεα, αλλά και των βιοτικών αναγκών της οικογένειας στη δεδομένη χρονική στιγμή. Και για τις τέσσερις συμμετέχουσες καταγράφονται ιδιαίτερα χαμηλές οικονομικές απολαβές και τεράστιες οικονομικές δυσκολίες ως προς τη συντήρηση του νοικοκυριού, την αποπληρωμή λογαριασμών και χρεών, την κάλυψη ειδών πρώτης ανάγκης για τα παιδιά τους και τη διασφάλιση των απαραίτητων μέσων για εκπαίδευση και ψυχαγωγία των παιδιών τους. Στο διάστημα που μεσολάβησε, από τον χωρισμό και την ανάληψη του ρόλου του μονογονεα μέχρι και τη φάση αυτή που περιγράφεται, δεν έλαβαν ποτέ διατροφή από τον πατέρα των παιδιών τους ή άλλη μορφή οικονομικής ενίσχυσης, οι οικονομικές εκκρεμότητές τους αυξήθηκαν κατά πολύ και οι μόνες μητέρες ήρθαν αντιμέτωπες με χρέη υπέρογκων ποσών. Απ’ όλες γίνεται αναφορά μιας προσπάθειας να εργαστούν ευκαιριακά και να

αποκτήσουν ένα δικό τους εισόδημα, όμως μόνο δύο κατάφεραν να κάνουν κάποια περιστασιακά μεροκάματα ως καθαρίστρια ή σερβιτόρα, τα οποία ήταν μικρής διάρκειας, καθώς η σταθερή παρουσία τους στα μικρότερης ηλικίας παιδιά ήταν επιβεβλημένη. Μέσα από τις απαντήσεις τους διαφαίνεται πώς η συγκεκριμένη οικονομική κατάσταση συσσωρεύει δυσκολίες και εμπόδια προηγούμενων ετών.

“Αυτά τα 4 χρόνια ήταν τα χειρότερα, δεν είχα οικονομική βοήθεια από πουθενά, με το επίδομα πολυτέκνων κοίταζα να τα βγάλω πέρα, μαζεύτηκαν λογαριασμοί, υποχρεώσεις, ήθελα να πάρω κάτι στα παιδιά όμως δεν μπορούσα [...] Ήθελα να δουλέψω, αλλά δεν είχα να αφήσω κάπου τα παιδιά” Δήμητρα, 49

Οι δύο από τις τέσσερις μονογονεϊκές οικογένειες στεγάζονταν κατά τη περίοδο αυτή στα ίδια οικήματα που ζούσαν και παλαιότερα με τον σύζυγο ή σύντροφο τους, όπου το ένα αποτελούσε ενοικιαζόμενη κατοικία και το άλλο δωρεά παροχή του κράτους. Σε αυτά υπήρχαν δωμάτια περιορισμένης χωρητικότητας με μερικό οικιακό εξοπλισμό. Βέβαια, οι συνθήκες διαβίωσης περιγράφονται ως αντίξοες, καθώς στο ένα νοικοκυριό είχε γίνει διακοπή ρεύματος από τη ΔΕΗ και στο άλλο δεν υπήρχε θέρμανση.

Ωστόσο, για τις δύο μόνες μητέρες που έπειτα από τον χωρισμό τους βρέθηκαν άστεγες στο δρόμο με τα παιδιά τους, πέραν της οικονομικής δυσχαιρείας, που αναφέρθηκε παραπάνω, με ότι αυτή συνεπάγεται για την επιβίωση της οικογένειας, αλλά και της απώλειας του ενός παιδιού τους η καθεμιά με την άρση της επιμέλειας από τις εισαγγελικές αρχές, διακρίνεται πρόοδος στο θέμα εξασφάλισης στέγης στα υπόλοιπα παιδιά τους. Η μια αρχηγός μονογονεϊκής οικογένειας, που από τη στιγμή που ανέλαβε ρόλο μονογονέα προχώρησε σε δύο ακόμη γέννες εκτός γάμου, φιλοξενήθηκε στην πατρική κατοικία ύστερα από επίμονες προσπάθειες και εκτενείς διαπραγματεύσεις και η άλλη κατάφερε να νοικιάσει μια γκαρσονιέρα σε άλλον νομό από αυτόν της καταγωγής και πρότερης ζωής της, σημειώνοντας ένα μικρό αλλά καίριο άλμα στην ατραπό της μονογονεϊκότητας.

“Βρέθηκα τότε, το 2009, στην Ελευσίνα με τα δίδυμα [...] και νοίκιασα μια γκαρσονιέρα με κάτι χρήματα που είχα μαζέψει από μεροκάματα σε καφετέρια [...]. Μου φάνηκε πως είχα κάνει κάτι πολύ σπουδαίο. Μετά από τόσο καιρό που ήμουν από δω και από κει... να έχουμε το δικό μας σπίτι [...]” Σοφία, 41

“Μετά από πολλά παρακάλια με άφησαν οι δικοί μου να μείνω στο σπίτι τους. Είχα κάνει, ωστόσο ακόμη δύο παιδιά, που μου τα πήραν και αυτά, δεν θέλω

όμως να συζητήσω αυτό το κομμάτι [...]. Μου έμεινε μόνο η Γ. [...] Τόσο καιρό να με βλέπουν με τα παιδιά σε αυτή τη κατάσταση και χωρίς χρήματα και να μη με λυπούνται; [...] Είχαμε πια ένα κεραμίδι πάνω από το κεφάλι μας [...]. Μαρία, 48

Από την απαρχή του μονογονεϊκού οικογενειακού σχήματος η παρουσία του πατέρα στη ζωή των παιδιών για τις τρεις περιπτώσεις ήταν ανύπαρκτη και μάλιστα ένας εξ αυτών δεν τα έχει αναγνωρίσει επίσημα ως δικά του. Όσον αφορά σε οποιαδήποτε μορφή βοήθειας (οικονομική, υλική, διάθεση χρόνου), δεν υπήρχε καμία ανταπόκριση από τους πατέρες. Συγκεκριμένα, η μια μητέρα αναφέρει πως, από τη μία πλευρά ο νόμιμος σύζυγος την ανάγκασε σε φυγή μετά την αποκάλυψη της απιστίας και της εξωσυζυγικής σύλληψης με αποτέλεσμα τον γενικό «αφορισμό» από τους κατοίκους της επαρχιακής πόλης που ζούσε, και από την άλλη ο βιολογικός πατέρας των παιδιών (διδύμων) εξαφανίστηκε αμέσως μετά την πληροφόρηση της εγκυμοσύνης και έχασε κάθε ίχνος του. Όσον αφορά το μεγαλύτερο παιδί της, αυτό απομακρύνθηκε από κοντά της τον πρώτο κιόλας καιρό έκδοσης του διαζυγίου και έκτοτε ζει με τον πατέρα της και δεν διατηρεί καμία επικοινωνία με τη μητέρα. Η πατρική φιγούρα για τα παιδιά των άλλων δύο μονογονεϊκών οικογενειών έχει ξεθωριάσει μέσα στο χρόνο, αφού ήταν μικρά σε ηλικία όταν εγκαταλείφθηκαν και δεν φέρουν μνήμες από εκείνον και στη συνέχεια και οι δύο πατέρες φυλακίστηκαν και εκτίνουν την ποινή τους μέχρι σήμερα, μη έχοντας καμία επικοινωνία με τα ανήλικα τέκνα τους. Βάσει της έρευνας της Hertz (2006: 204), οι «συμπτωματικοί» ή «τυχαίοι» πατέρες είναι εκείνοι που εξαφανίζονται συχνότερα από η ζωή της οικογένειας.

“Το παιδί μου έχει να τον δει απ’ όταν ήταν μικρή, δεν τον θυμάται καθόλου. Μου είχε ζητήσει κάνα δυο φορές να τον δει, αλλά αυτός δεν ενδιαφέρθηκε ποτέ, μετά μπήκε φυλακή και ούτε εγώ ήθελα πάρε δώσε μαζί του, μας έχει κάνει πάρα πολλά, μακριά.” Μαρία, 48

Ωστόσο, η τέταρτη συμμετέχουσα σημειώνει για τον πατέρα πως, ενώ τους πρώτους μήνες εξαφάνισής του δεν έδειξε κανένα δείγμα ενδιαφέροντος για αυτά, με δική της προσπάθεια και επιμονή κατάφερε να βάλει τις βάσεις για επικοινωνία μεταξύ εκείνου και των παιδιών. Μια επικοινωνία, όμως, που περιγράφεται μέσα σε κλίμα έντονων διενέξεων μεταξύ των γονέων και που μπερδεύουν και προκαλούν σύγχυση στα παιδιά.

“[...] Πέρασε πολύς καιρός μέχρι να τα δει, παλιά, όταν έφυγε δηλαδή, δεν τον ένοιαζε τίποτα, έριξε μαύρη πέτρα πίσω του και πήγε να ζησει τον έρωτά του [...]. Όμως εγώ ήθελα τα παιδιά μου να έχουν πατέρα και γι’ αυτό το προσπάθησα πολύ και λίγο λίγο άρχισε να τα βλέπει, βέβαια, είχε χωρίσει και από την άλλη... έπαιξε και αυτό το ρόλο του [...]. Τι να το κάνεις όμως, πήγαινε και έβαζε λόγια στα παιδιά, με κατηγορούσε και αυτά στενοχωριόντουσαν και είχαμε συνέχεια καβγάδες [....]” Δήμητρα, 49

Κοινωνικοί επιστήμονες στις Η.Π.Α. και τη Βρετανία υποστηρίζουν ότι η αυξανόμενη τάση οικογενειών χωρίς πατέρα στις ημέρες μας, συνιστά την κύρια αιτία μιας μεγάλης σειράς κοινωνικών προβλημάτων, από τα υψηλά ποσοστά εγκληματικότητας μέχρι την ταχύτερη αύξηση των προνοιακών δαπανών για την παιδική προστασία. Σύμφωνα με τον Αμερικανό μελετητή Blankenhorn (1995), οι κοινωνίες με πολύ υψηλά ποσοστά διαζυγίων δεν έρχονται αντιμέτωπες απλά με την απώλεια των γονέων, αλλά με την ίδια τη διάβρωση της ιδέας της πατρότητας, με ολέθριες κοινωνικές συνέπειες, αφού πολλά παιδιά μεγαλώνουν χωρίς να έχουν πλάι τους ένα φορέα εξουσίας στον οποίο να μπορούν να ακουμπήσουν σε ώρα ανάγκης. Ο γάμος και η πατρική εξουσία λειτουργούσαν σε όλες τις μέχρι σήμερα κοινωνίες σαν ένα μέσο τιθάσευσης των σεξουαλικών και επιθετικών ενστίκτων των ανθρώπων. Χωρίς τους συγκεκριμένους θεσμούς, τα ένστικτα αυτά μπορεί να λάβουν τη μορφή της εγκληματικότητας και της βίας (Κιρκιγιάννη, 2016). Εντούτοις, σχετικές έρευνες στη Σουηδία, σε μια χώρα με τα υψηλότερα ποσοστά διαζυγίων και άγαμων μητέρων, δίνουν ελάχιστα δείγματα των κοινωνικών προβλημάτων που υποστηρίζεται ότι προκαλούν οι οικογένειες χωρίς πατέρα. Αυτό ίσως να δικαιολογείται από το γεγονός ότι σε κοινωνίες, όπως το Ηνωμένο Βασίλειο και οι Η.Π.Α., αυτό που ευθύνεται για τη βία και την εγκληματικότητα δεν είναι η μορφή της οικογένειας αλλά η φτώχεια. Στη Σουηδία, τα γενναιόδωρα επιδόματα πρόνοιας συμβάλουν στο να μην οδηγηθούν οι μόνοι γονείς στη φτώχεια (Giddens, 2009:227-228).

Το θέμα της απουσίας ή της παρουσίας του πατέρα δεν είναι απλό. Το βέβαιο είναι ότι η παρουσία του πατέρα επεκτείνεται πέρα από τα όρια της οικονομικής ενίσχυσης. Από σχετικές έρευνες διαπιστώνεται πως η παρουσία του πατέρα καθορίζεται στο μεγαλύτερο βαθμό από τη φυσική του παρουσία και από τα σχήματα επικοινωνίας που διαμορφώνει μέσα στην οικογένεια και επηρεάζει τη λειτουργικότητα της οικογένειας και τις συναισθηματικές σχέσεις με τα παιδιά. Η βιβλιογραφική επισκόπηση τέτοιων

ερευνών αναδεικνύει επίσης ότι η παρουσία του πατέρα συνιστά ένα πολυδιάστατο ζήτημα, που εν τέλει αποτυπώνει τις σύνθετες αλληλεπιδράσεις «μεταξύ του πατρικού ρόλου και της σχέσης με τα παιδιά και δεν αποτελεί απλή αντίθεση στην απουσία του» (Johnson, 1996: 14).

Λίγο πριν την οριστική απόφαση για ένταξη των παιδιών τους στη κλειστή ιδρυματική περίθαλψη του Χατζηκυριάκειου ιδρύματος παιδικής προστασίας, και οι τέσσερις μόνες μητέρες βρέθηκαν παραμερισμένες από το ευρύτερο οικογενειακό περιβάλλον. Οι όποιοι δεσμοί με συγγενείς και φίλους, που από την αρχή της αποκλειστικής άρσης των οικογενειακών βαρών διαφάνηκαν περιορισμένοι και προβληματικοί, αποβήκαν εντελώς αδύναμοι και ασθενικοί. Αφενός μεν, οι καταπονημένες μητέρες εισέπραξαν την αδιαφορία και σε μερικές περιπτώσεις τη σκληρή αντιμετώπιση του οικείου περίγυρου, αφετέρου δε, συνειδητοποίησαν την τοξικότητα των σχέσεων αυτών και επέλεξαν συνειδητά να διατηρήσουν απόσταση από αυτά τα πρόσωπα και σαν επακόλουθο να αποσυρθούν από την κοινωνική ζωή και να διάγουν μοναχικό βίο.

“Ποτέ δεν είχα κάποιον δίπλα μου, να με πιάσει στον ώμο και να μου πει έναν καλό λόγο, μόνη μου από την αρχή ως το τέλος [...] Και έλεγα στον εαυτό μου πως έτσι είναι καλύτερα, κλείστηκα στο σπίτι και στα παιδιά μου, τι να τους κάνεις δίπλα σου, μόνο δηλητήριο ξέρουν να πετούν [...]” Ελένη, 54

Ειδικότερα, για την περίπτωση της μονογονεϊκής οικογένειας που φιλοξενήθηκε μετά κόπων και βασάνων στο πατρικό σπίτι, αφού είχε βιώσει πρώτα την εμπειρία της αστεγίας, καθώς και την απομάκρυνση των δύο μεγαλύτερων παιδιών στην αρχή και άλλων δύο στη συνέχεια, η συμβίωση στο ίδιο σπίτι με τον μητρικό παππού και θείο αποδείχτηκε εξαιρετικά δύσκολη, λόγω της αναπόφευκτης καθημερινής τριβής μέσα σε κλίμα αποδοκιμασίας και προκλήσεων.

“Και που δέχτηκαν στο τέλος να μείνουμε στο σπίτι του πατέρα μου, πάλι καλά, γιατί ο αδελφός μου έκανε κουμάντο εκεί και δεν μας ήθελε καθόλου [...]. Δεν περάσαμε καλά, τσακωνόμασταν και με κάθε ευκαιρία μου τα ‘χόνανε’, αλλά τι να έκανα, που να πήγαινα, ήδη μου είχαν πάρει και τα τέσσερα παιδιά και μου είχε απομείνει μόνο η Γ. [...]” Μαρία, 48

Όσον αφορά την κινητοποίησή τους σε θέματα προσέγγισης προνοιακών υπηρεσιών για ενημέρωση και λήψη βοήθειας, οι μονογονεείς υποστηρίζουν πως έπραξαν τα δέοντα επί τούτω, απευθυνόμενοι σε τοπικούς φορείς, όμως χαρακτηρίζουν ως ανεπαρκείς τις

παροχές που έλαβαν τότε οι δύο εκ των τεσσάρων μόνων μητέρων και μιλούν για συναισθήματα εγκατάλειψης και αποκλεισμού τους. Το επίδομα πολυτέκνου του ΟΓΑ που χορηγούνταν για χρόνια στη μια μητέρα μειώθηκε κατακόρυφα κατά 60% περίπου και το προνοιακό επίδομα απορίας της δεύτερης μητέρας διεκόπη. Οι δύο εναπομείνουσες μόνες μητέρες του δείγματός μας εξακολουθούν, όπως και κατά την απαρχή της μονογονεϊκότητας έτσι και στη δεδομένη χρονική στιγμή, να μην έχουν πρόσβαση σε κοινωνικοπρονοιακές παροχές εξαιτίας απουσίας βασικών εγγράφων αλλά και του δισταγμού τους να προσεγγίσουν τις υπηρεσίες λόγω του ενδεχόμενου κινδύνου αφαίρεσης γονικής επιμέλειας, εμπειρία την οποία υπέστησαν στο παρελθόν με άλλα τέκνα τους.

Η παρέμβαση της κρατικής πολιτικής στη ενίσχυση των μονογονέων είναι καθοριστικής σημασίας στις χώρες του ευρωπαϊκού νότου, όπως η Ελλάδα, καθώς οι παροχές του κράτους πρόνοιας στις οικογένειες των χωρών αυτών αξιολογείται ως ελλειμματική, αμφιλεγόμενη και αντιφατική, επειδή συσχετίζεται κυρίως με το θέμα των ισχυρών οικογενειακών δεσμών που προστατεύουν συχνά τα μέλη των οικογενειών από τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό (Muncie, Wetherell, Langan, Dallos&Cochrane, 2008:163).

“Το κράτος με άφησε αβοήθητη, το μοναδικό επίδομα που έπαιρνα από τον ΟΓΑ μειώθηκε από τα 200 ευρώ στα 60 και κάτι τρόφιμα από το παντοπωλείο του Δήμου που έπαιρνα ήταν για λίγο, τώρα δεν παίρνω άλλο [...] Όπου και αν πήγα, δεν βρήκα άκρη.” Δήμητρα, 49

“Παντού πήγα, και στον Δήμο και στον ΟΑΕΔ και σε κάτι άλλους οργανισμούς που μου είχαν πει, αλλά τίποτα. Δεν είχα κάνει ούτε φορολογική δήλωση, δεν είχα κάρτα ανεργίας, γράμματα δεν ξέρω για να διαβάσω... τα παράτησα... μη βρω και κάνα άλλο μπελά [...]. Μαρία, 48

Λαμβάνοντας υπόψη όλα τα παραπάνω που αφορούν στους κοινωνικούς και οικονομικούς παράγοντες που ώθησαν τις μονογονεϊκές οικογένειες προς τον κοινωνικό αποκλεισμό τους, οδηγούμαστε στο μείζων ερώτημα για τον κυριότερο απ’ όλους λόγο που τους υπέδειξε ως λύση στα προβλήματά τους την εισαγωγή των παιδιών τους σε ίδρυμα παιδικής προστασίας. Οι τρεις συνεντευξιαζόμενες από το δείγμα της έρευνάς μας θέτουν ως κύρια αιτία αυτής της απόφασης το αίσθημα φόβου που τους κυρίευε καθημερινά σε μια πιθανή καταγγελία στις υπηρεσίες προστασίας ανηλίκων για τις

άσχημες συνθήκες διαβίωσης των παιδιών τους. Οι δύο μόνες μητέρες, όπως έχει επισημανθεί και σε άλλα σημεία της ανάλυσης, είχαν ήδη χάσει παιδιά τους με αυτήν την διαδικασία, ενώ στην περίπτωση της τρίτης μητέρας, αυτό που την ήγαγε σε αυτήν την απόφαση ήταν η πληροφόρηση που δέχτηκε για την απομάκρυνση από την οικογενειακή εστία των ανήλικων τέκνων που είχε ο σύντροφός της με άλλη γυναίκα, η οποία ήταν και η νόμιμη σύζυγός του. Το γεγονός αυτό στάθηκε αρκετό ώστε να λάβει μέτρα προστασίας για το μικρότερο παιδί, καθώς τα υπόλοιπα δύο, που ζούσαν μαζί της, διάβαιναν σε περίοδο προενηλικίωσης και ενηλικίωσης. Από την άλλη πλευρά, η τέταρτη συμμετέχουσα αρκείται στο να επισημάνει τις σοβαρές στερήσεις των παιδιών της σε βασικές πρώτες ανάγκες και ευκαιρίες και την παντελή έλλειψη βοήθειας από τον πατέρα των παιδιών και το ευρύτερο οικογενειακό περιβάλλον. Οι οικογένειες που αντιμετωπίζουν οξεία ή χρόνια κρίση, οι οποίες μάλιστα σημειώνονται ως «πολύ προβληματικές» και «διαλυμένες» (broken families), και που τα παιδιά τους ζουν κάτω από άθλιες συνθήκες και δεν έχουν την επαρκή φροντίδα από τους ίδιους τους γονείς τους, είναι εκείνες που κατεξοχήν τροφοδοτούν τα ιδρύματα (Φιλίππου, 1993: 327).

Επιπρόσθετα, δύο από τις μητέρες του δείγματος θέτουν ένα ακόμη σοβαρό ζήτημα που σχετίζεται με την αναπτυξιακή πορεία των παιδιών τους, και σε συνδυασμό με την αρχική τους ανησυχία για τη διασφάλιση της επιμέλειας των παιδιών τους, συνέβαλε στην οριστική λήψη της απόφασης. Συγκεκριμένα, περιγράφουν δυσκολίες στην ομιλία και την κοινωνικοποίησή τους, καθώς και αρκετές προειδοποιήσεις από τους δασκάλους του σχολείου των παιδιών τους για περαιτέρω διερεύνηση των δυσκολιών, κάτι που, ωστόσο, δεν κατέστη εφικτό από τις μητέρες. Τα παιδιά από μονογονεϊκές οικογένειες αποτελούν ομάδα υψηλού κινδύνου όσον αφορά τη φτώχεια, τη σχολική αποτυχία και την εμφάνιση γνωστικών, συναισθηματικών και συμπεριφοριστικών προβλημάτων (Amato, 2005: 78).

‘‘Είχαν γίνει διάφορα [...], ο Δ/ντής του σχολείου μου είχε πει «αποφάσισε τι θα γίνει ή θα περάσουν τα παιδιά από εισαγγελέα ή από επιτροπή γιατί δεν συμβαδίζουν με τα άλλα παιδιά [...]. Δεν ήθελα να πάρουν αυτή τη τροπή τα πράγματα και μέσω του Δημάρχου Ελευσίνας που είχε δει τα παιδιά να κοιμούνται στην καφετέρια που δούλευα, [...] μου μίλησε για το ίδρυμα αυτό [...] και ότι δεν θα μου έπαιρναν την επιμέλεια, και αφού μου είπε όλα αυτά επικοινωνήσα μαζί τους [...].’’ Σοφία, 41

‘‘Έμαθα τότε ότι πήρε η εισαγγελία τα παιδιά του άλλου (πρώην συντρόφου) που είχε με τη γυναίκα του [...] και τρόμαξα. Μου είχαν κόψει και το ρεύμα και

φοβόμουν μην μου έρθει κανένας κοινωνικός λειτουργός στο σπίτι [...]. Ο κόσμος είναι κακός. Τότε είχα καταλάβει κιόλας ότι κάτι δεν πήγαινε καλά με τη μικρή και χρειαζόταν λογοθεραπεία [...], δεν μπορούσα να την πάω κάπου, δεν είχα να πληρώσω, δεν δούλευα, μόνη μου ήμουν [...], τότε είπα θα πάω να ζητήσω βοήθεια από το ίδρυμα.” Ελένη, 54

3ος Άξονας: Προετοιμασία του παιδιού για την εισαγωγή του στο ίδρυμα.

Το φάσμα μεταξύ απόφασης γονέα για ιδρυματική φροντίδα του παιδιού του μέχρι την εισαγωγή αυτού στο ίδρυμα περικλείει μια περίοδο εσωτερικών συγκρούσεων των μόνων μητέρων και σταδιακής διαπραγμάτευσης και αποδοχής της νέας κατάστασης που θα ακολουθήσει. Οι ίδιες χρειάστηκαν πολύ χρόνο ώσπου να συνειδητοποιήσουν τις αντίξοες και δυσχερείς συνθήκες στις οποίες διαβιούσαν τα ανήλικα τέκνα τους και ίσως πράγματι να βρέθηκαν, όπως αναφέρουν, στο μεταίχμιο του να ‘χάσουν’ τα παιδιά τους και κάθε δικαίωμα πάνω σε αυτά. Με αυτό ως δεδομένο η διαδικασία της προετοιμασίας των παιδιών τους για τη νέα αλλαγή στη ζωή τους εκτυλίχθηκε μέσα σε πίεση χρόνου και συναισθήματα ανασφάλειας για την επόμενη μέρα. Η μια περίπτωση μονογονεϊκής οικογένειας αφορούσε στην εισαγωγή 2 εξάχρονων κοριτσιών, η δεύτερη ενός ακόμη εξάχρονου κοριτσιού, η τρίτη δύο επτάχρονων κοριτσιών και η τέταρτη ενός δεκάχρονου κοριτσιού.

Και οι τέσσερις μόνες μητέρες δοκίμασαν να εξηγήσουν στα παιδιά τους, όσο πιο απλά γίνεται, τις δυσκολίες και τις ελλείψεις που σημειώνονται στο σπίτι τους και πώς αυτές επιβαρύνουν τα ίδια. Ακόμη, τα καθησύχασαν για κάθε ενδεχόμενη σιωπηλή ή φανερή έκφραση αρνητικών συναισθημάτων τους πώς θα είναι δίπλα τους και θα περνούν χρόνο μαζί. Τέλος, προσπάθησαν να τα δελεάσουν με το πλήθος παροχών και δραστηριοτήτων που θα συναντούσαν στο νέο περιβάλλον του ιδρύματος. Η Καλλινικάκη (2006) αναφερόμενη στο δικαίωμα του παιδιού να αποκτήσει τη δική του προσωπική και κοινωνική ταυτότητα, σημειώνει ότι η οικογένεια που βρίσκεται σε μόνιμη ή πρόσκαιρη αδυναμία να προσφέρει φυσική και συναισθηματική φροντίδα και σταθερότητα στο παιδί, συνιστά εμπόδιο στην ανάπτυξη της ταυτότητάς του.

“Αυτό ήταν το πιο δύσκολο πράγμα που έπρεπε να κάνω, πώς να της εξηγήσω ότι δεν θα βλέπουμε κάθε μέρα; [...], όμως δε γινόταν να το καθυστερήσω [...]. Της είπα ότι θα μένει σ’ ένα όμορφο μέρος σαν κατασκήνωση, θα έχει φίλες, θα

κάνει πράγματα, θα μάθει γράμματα, θα πηγαίνει εκδρομές... Ήθελα να καταλάβει ότι ήταν για το καλό της, ότι δεν την παρατάω.'' Ελένη, 54

Για τα παιδιά των τριών μονογονεϊκών οικογενειών το νέο της φιλοξενίας τους σ' ένα, μέχρι εκείνη τη στιγμή, άγνωστο μέρος προκάλεσε αναστάτωση και αντίδραση, όμως η απόφαση των μητέρων τους ήταν ισχυρότερη για να τα πείσει και να τα προετοιμάσει για το νέο γεγονός, κάτι που πιθανόν ευνοούσε και το μικρό της ηλικίας των παιδιών. Από τις αφηγήσεις τους φαίνεται πως τα παιδιά δεν ήταν σε θέση να καταλάβουν ή να ασχοληθούν με το μέγεθος των προβλημάτων που αντιμετώπιζαν ως οικογένεια και έδειχναν ξεκάθαρα την προτίμηση να παραμείνουν με τις μητέρες τους κάτω από αυτές τις συνθήκες. Εν αντιθέσει, στην τέταρτη μονογονεϊκή οικογένεια η μητέρα εισέπραξε την παθητική συγκατάθεση των δύο κορών της, στάση την οποία ερμηνεύει ως κατανόηση από τη μεριά τους, θα μπορούσε όμως να σημαίνει και την παραίτησή τους σε μια οριστική και αμετάκλητη απόφαση του γονέα.

''[...] Δεν μπορούσαν να καταλάβουν γιατί γίνεται αυτό, εγώ τους έλεγα ότι θα είναι για λίγο και θα έρχομαι να τις παίρνω κάποιες μέρες, όμως δεν ήθελαν να με αποχωριστούν, ήταν κολλημένες πάνω μου [...]'' Σοφία, 41

''Τους μίλησα, τους είπα ότι θέλω βοήθεια και εκείνες δεν είπαν τίποτα, κατάλαβαν'' Δήμητρα, 49

Ο πρώτος καιρός των παιδιών στο συγκεκριμένο ίδρυμα περιγράφεται ως μια τεράστια αλλαγή στη καθημερινότητά και τις συνήθειές τους. Όλες οι συνεντευξιαζόμενες αναγνωρίζουν τη σταδιακή και μεθοδική προετοιμασία των παιδιών από τους ειδικούς του χώρου, περιγράφοντας τις προγραμματισμένες συναντήσεις που προηγήθηκαν με τους κοινωνικούς λειτουργούς και τον χρόνο που δόθηκε στα παιδιά για γνωριμία και εξοικείωση με τον χώρο και τα πρόσωπα, προκειμένου να υπάρξει μια ομαλή μετάβαση και ένταξη στο νέο κοινοβιακό περιβάλλον. Εν τούτοις, θυμούνται πως στην αρχή τα παιδιά τους δυσκολεύτηκαν στην εγκόλπωση του νέου τρόπου ζωής και των ρυθμών λειτουργίας του ιδρύματος, εκδηλώνοντας αργούς ρυθμούς ενσωμάτωσης και συναισθηματικές διακυμάνσεις, εκφράζοντας συχνά τις πρώτες μέρες την ανάγκη τους να συναντήσουν τη μητέρα τους. Ιδίως τα παιδιά της μιας περίπτωσης μονογονέα εμφάνιζαν συχνές εκρήξεις θυμού και προκαλούσαν καβγάδες με άλλα συνομήλικα παιδιά.

“[...] Στην αρχή τσακωνόντουσαν με όλα τα παιδιά, ιδιαίτερα η Κ. [...] Δεν μπορούσαν να καταλάβουν γιατί έπρεπε να μένουν σε ίδρυμα, δεν ήθελαν να κάνουν τίποτα, είχαν θυμό και σε μένα και στις κυρίες (προσωπικό) και στα παιδιά, όμως με έπαιρναν τηλέφωνο να πάω να τις δω και πήγαινα [...]. Σοφία, 41

Παράλληλα, κατά την εκπαιδευτική διαδικασία και σχολική τους επίδοση διακρίνονταν εμφανώς γενικές αλλά και ειδικές μαθησιακές δυσκολίες που τα κρατούσαν πίσω από τον υπόλοιπο μαθητικό πληθυσμό του σχολείου τους, μαθησιακές δυσκολίες που δεν συμβάδιζαν με την τάξη και την ηλικία τους, τα οποία συνυπήρχαν με προβλήματα διαχείρισης της συμπεριφοράς, κοινωνικής αντίληψης και κοινωνικής αλληλεπίδρασης.

“Στο σχολείο είχε πολλές δυσκολίες, δεν μπορούσε να διαβάσει, ήταν πολύ πίσω [...], το μυαλό ήταν πιο ανώριμο για την ηλικία της [...] και ντρεπόταν, ένιωθε άσχημα, διάλεγε να κάθεται μόνη [...].” Ελένη, 54

“Δύσκολα τον πρώτο καιρό, της φαινόταν πολλά αυτά που έπρεπε να διαβάσει και τα ξεχνούσε γρήγορα. Εγώ δεν ξέρω γράμματα και δεν μπορούσα να τη βοηθάω, μόνη της ότι έκανε [...].” Μαρία, 48

Το επίπεδο εγκλιματισμού των παιδιών στο ίδρυμα, η σταδιακή φυσική αντίδρασή τους στα νέα ερεθίσματα και προκλήσεις και η αντιστοίχιση στις διαφορετικές συνθήκες του περιβάλλοντος εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την κοινή και συστηματική προσπάθεια δύο τομέων, αυτού του επιστημονικού, καταρτισμένου, έμπειρου και ευαισθητοποιημένου δυναμικού του ιδρύματος πάνω σε μεθόδους κοινωνικής, ψυχολογικής και παιδαγωγικής παρέμβασης, και του αισθήματος σιγουριάς και ασφάλειας που εκπέμπει ο ίδιος ο γονέας μέσα από τη φυσική παρουσία δίπλα στο παιδί και την υπέρβαση των δυνατοτήτων του, βελτιώνοντας λανθασμένες στάσεις και χειρισμούς κατά την άσκηση του γονεϊκού του ρόλου.

Φαίνεται πώς στην περίπτωση και των τεσσάρων μονογονεϊκών οικογενειών αυτή η διφυής εμπλοκή βοήθησε στη βαθμιαία αποδοχή και εν συνεχεία ανταπόκριση των παιδιών τους στους νέους ρυθμούς ζωής. Οι μητέρες περιγράφουν μια φυσιολογική μετάβαση σε σύντομο, κατά τη δική τους εκτίμηση, χρόνο από την πρωτοτερινή καθημερινότητά τους στην καινούργια, αποδίδοντας το θετικό της εξέλιξης αυτής, αφενός μεν, στη ζεστή υποδοχή των επαγγελματιών που απαρτίζουν το ίδρυμα και, αφετέρου δε, στις συχνές επισκέψεις τους στον χώρο των παιδιών αλλά και στην

επιστροφή τους στο σπίτι τα Σαββατοκύριακα και τις σχολικές αργίες. Ως προς αυτό, οι επιστήμονες, σύμφωνα με τη Σαραφίδου (2000), που έχουν ασχοληθεί με παιδιά που ανταποκρίνονται με επιτυχία σε συνθήκες ιδρυματικής περίθαλψης, τονίζουν ότι είναι σημαντικό να αναδεικνύεται η υποομάδα με θετική ανάπτυξη και να διερευνώνται οι συνιστώσες της προσαρμογής της, ώστε να προκύψουν οι προστατευτικοί παράγοντες. Αυτή η προσέγγιση ανίχνευσης των προστατευτικών παραγόντων διέρχεται από τρία στάδια. Στο πρώτο στάδιο, εντοπίζονται τα παιδιά που βρίσκονται σε κίνδυνο, αλλά παρουσιάζουν θετική ανάπτυξη. Στο δεύτερο στάδιο, εξετάζονται εκείνες οι δεξιότητες που συμβάλουν ώστε αυτά τα παιδιά να εμφανίζουν προσαρμοστική συμπεριφορά στα διάφορα πλαίσια και το τρίτο στάδιο σχετίζεται με τη συστηματική μελέτη των διαδικασιών και των μηχανισμών που εκλύουν εκδηλώσεις ανθεκτικότητας στις πιέσεις. Έτσι, αναδεικνύεται η αξιοπιστία της θεωρίας περί ανθεκτικότητας και ύπαρξης προστατευτικών/επιβαρυντικών παραγόντων, για την ομαλή ψυχοκοινωνική ανάπτυξη (Rutter, 1998: 48).

Οι αρχικοί αδέξιοι και ανεπιτήδευτοι χειρισμοί στη δημιουργία διαπροσωπικών σχέσεων ξεπεράστηκαν και σύντομα έκαναν φίλιες και άνηκαν πια σε μια ομάδα συνομηλίκων, συμμετέχοντας σε συλλογικά παιχνίδια και άλλες δραστηριότητες. Τέλος, πρόοδο σημειώνουν οι τέσσερις συμμετέχουσες και στο επίμαχο ζήτημα της σχολικής επίδοσης των παιδιών τους σε χρονική έκταση, όμως, μεγαλύτερης των προηγούμενων τομέων, επισημαίνοντας τις ειδικές εκπαιδευτικές μεθόδους που ακολουθούσαν, καθώς και στις τέσσερις περιπτώσεις κρίθηκε αναγκαία η διαγνωστική αξιολόγηση των μαθησιακών τους δυσκολιών και διαπιστώθηκαν από αρμόδιες κρατικές υπηρεσίες οι ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες τους.

“[...] όμως σχετικά γρήγορα βρήκαν τα πατήματά τους, και εγώ δεν τις άφησα, με τη τσάντα στο χέρι ήμουν... Λίγο, λίγο το συνήθισαν, με βοήθησαν πολύ και οι κυρίες εδώ και ιδιαίτερα η κα Α. (κοινωνική λειτουργός), φέρθηκαν όλοι τους πολύ καλά στα παιδιά μου, λες και ήταν δικά τους, αλλά και μένα με δυνάμωναν τα λόγια τους [...]. Ε και άρχισαν να κάνουν φίλες τους, παίζαν όλες μαζί, περνούσαν καλά [...], είπα ‘εντάξει τώρα είναι πολύ καλά εκεί’. Ακόμη και στο σχολείο που είχαν πολλά προβλήματα, γιατί πήραν χαρτί δυσλεξίας..., είδα μεγάλη διαφορά [...].” Σοφία, 41

‘Δεν ένιωσαν ότι τις άφησα, εκεί ήμουν όλη την ώρα και την Παρασκευή τις έπαιρνα στο σπίτι [...]. Είχαν η μια την άλλη, κάναν φίλες, ήταν χαρούμενες, πήραν φόρα και στο σχολείο [...], εγώ πάντα δίπλα τους.’ Δήμητρα, 49

4ος Άξονας: Η ανταπόκριση του ιδρύματος στις ανάγκες της μονογονεϊκής οικογένειας.

Σε αυτόν τον άξονα επιδιώκεται να διερευνηθούν αλλαγές που έχουν σημειωθεί στο μονογονεϊκό οικογενειακό μοτίβο αναφορικά με την προσωπική, οικογενειακή, κοινωνική, οικονομική και εργασιακή κατάσταση των μονογονέων σε μία περίοδο που τα παιδιά τους έχουν διανύσει μια μακροχρόνια πορεία ζωής στο Χατζηκυριάκειο ίδρυμα, αφήνοντας το περιθώριο στις μητέρες τους να προσπαθήσουν να ξεπεράσουν τα σύνθετα και ακανθώδη ζητήματα που απορρέουν από τον μονογονεϊκό τους ρόλο. Με αφορμή την παραπάνω διατύπωση, κύριος σκοπός αυτού του πεδίου συνιστά η αναζήτηση του βαθμού ανταπόκρισης του ιδρύματος παιδικής προστασίας στους παράγοντες/δυσκολίες που ‘έσπρωξαν’ του μονογονείς σε αυτήν την απόφαση, καθώς και την ανάδειξη των μέτρων κοινωνικής προστασίας που το «ενεργό κράτος πρόνοιας» ως βάση ενός πυλώνα κοινωνικής πολιτικής παρέχει στην μονογονεϊκή οικογένεια 10 χρόνια μετά την εμφάνιση της κρίσης στη χώρα.

Για τους έλληνες μονογονείς του δείγματος της έρευνας τα χρόνια που ακολούθησαν από την εισαγωγή των παιδιών τους στο ίδρυμα μέχρι σήμερα κατάφεραν να δημιουργήσουν ένα δίκτυο προστασίας στα παιδιά τους με πολλαπλές ευκαιρίες, και ως επακόλουθο αυτού να επωφεληθούν και οι μητέρες τους, όμως δεν κατέστησαν ικανά εξωιδρυματικά να επιφέρουν ιδιαίτερα στοιχεία βελτίωσης στις γενικότερες συνθήκες ζωής των μονογονέων. Σε οικονομικό επίπεδο οι μονογονεϊκές οικογένειες βρίσκονται σε ακραία και απόλυτη φτώχεια, με δύο απ’ αυτές να έχουν μηδενικό εισόδημα και να μην έχουν πρόσβαση σε προγράμματα επιδοματικής πολιτικής και οι υπόλοιπες δύο να συντηρούνται με επίδομα ύψους 180 ευρώ από το προνοιακό πρόγραμμα του Κοινωνικού Εισοδήματος Αλληλεγγύης (ΚΕΑ). *«Το Κοινωνικό Εισόδημα Αλληλεγγύης είναι ένα προνοιακό πρόγραμμα για την αντιμετώπιση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού που βασίζεται σε τρεις πυλώνες: α) εισοδηματική ενίσχυση, β) διασύνδεση με υπηρεσίες κοινωνικής ένταξης, γ) διασύνδεση με υπηρεσίες επανένταξης στην αγορά εργασίας»* (ΟΠΕΚΑ, 2019). Καμία τους δεν έχει καταφέρει να βρει εργασία ή να έχει

στην κατοχή της κάρτα ανεργίας και καμία από τις δύο διαζευγμένες δεν λαμβάνουν διατροφή από τον πατέρα των παιδιών τους.

“Τα πράγματα έχουν γίνει πιο δύσκολα με την κρίση, παλιά έβρισκα και κανένα μεροκάματο να κάνω... τώρα τίποτα [...], ούτε κάρτα ανεργίας ούτε τίποτα, δεν έχω κάνει φορολογική δήλωση [...]. Σοφία, 41

Στην προσπάθειά τους να βρουν διεξόδους διαφυγής από την οικονομική δυσχέρεια και ένα μέσο προστασίας τους οι τρεις μόνες μητέρες επεδίωξαν σε βάθος χρόνου να συνάψουν νέες σχέσεις με το άλλο φύλο, οι οποίες δεν ήταν κάτι παραπάνω από παροδικές σχέσεις που έληξαν άδοξα. Συγκεκριμένα, η μια εξ αυτών διατηρεί και στη παρούσα φάση δεσμό και φιλοξενείται στην οικία του συντρόφου, παραδεχόμενη πως παραμένει στη σχέση αυτή συγκαταβατικά και ενδοτικά, αδυνατώντας να αναλάβει το δικό της νοικοκυριό, η δεύτερη ξαναεπέστρεψε στην φιλοξενία της πατρικής εστίας μετά από μια κακοποιητική σχέση και η τρίτη τα τελευταία χρόνια έχει επιστρέψει στον τόπο καταγωγής της, όπου διαμένει σε καταυλισμό σεισμοπλήκτων, χωρίς να έχει προχωρήσει σε κοινή συμβίωση με προηγούμενες σχέσεις. Μόνο μια ελληνίδα μητέρα διατηρεί μακροχρόνια σχέση με την οποία μοιράζεται την ίδια στέγη και βοηθάει στα έξοδα του νοικοκυριού.

“Γύρισα πίσω στο σπίτι του πατέρα μου, πάλι καλά που με δέχτηκε, δεν πέρναγα καλά με αυτόν που ήμουν, ήταν άγριος και έφυγα από το σπίτι του [...].” Μαρία, 48

“ [...] Είμαι πολύ καιρό μαζί του, μένουμε μαζί και βοηθάει και αυτός με ότι βγάζει [...], μοιράζει φυλλάδια, βγάζει κάπου 15 ευρώ τη μέρα [...].” Ελένη, 54

Η σχέση της μονογονεϊκής οικογένειας με τον πατέρα των παιδιών εξακολουθεί και σε αυτή τη χρονική φάση να είναι ανύπαρκτη για τις 3 περιπτώσεις, ενώ για την τέταρτη οικογένεια διατηρείται μια αραιή επαφή με τα παιδιά, όμως παρουσιάζει δυσλειτουργία και προκαλεί αναστάτωση στα υπόλοιπα μέλη. Ακόμη, αναφορικά με το ευρύτερο οικογενειακό δίκτυο υποστήριξης περιγράφονται, παρομοίως με προηγούμενες χρονικές περιόδους, ελλειπείς δεσμοί και σχέσεις με κοντινούς συγγενείς και φίλους, και σε ορισμένες περιπτώσεις καταγράφονται εντάσεις μεταξύ τους. Οι μόνες μητέρες συνεχίζουν να ακολουθούν μια ζωή απομονωμένη από το υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο, ως κατάλοιπο των αρνητικών εμπειριών που βίωσαν παρελθοντικά.

“Τα πράγματα δεν μου έχουν πάει πολύ καλά [...], ο πατέρας τους συνεχίζει να μας δημιουργεί πολλά προβλήματα και με βρίζει στα παιδιά επειδή έχω σχέση [...]. Δεν κρατώ επαφές με κανέναν, μόνο με τα παιδιά μου.” Δήμητρα, 49

Προσεγγίζοντας τη στάση και την άποψη των ελληνίδων μονογονέων ως προς τη βαθμίδα των παρεχόμενων υπηρεσιών του ιδρύματος στο παιδί αλλά και συνολικά στη μονογονεϊκή οικογένεια, και οι τέσσερις συνεντευξιαζόμενες τις κατατάσσουν στην υψηλότερη κλίμακα ιεράρχησης. Θεωρούν ότι ευκαιρίες και οι δυνατότητες που δίνονται στα παιδιά τους δεν θα μπορούσαν να παρασχεθούν από τις ίδιες και, επιπρόσθετα, μια μητέρα παραδέχεται πως ταλαιπωρήθηκαν αρκετά και άδικα πριν την εισαγωγή τους στο ίδρυμα. Ταυτόχρονα, αναγνωρίζουν τη στήριξη και τη βοήθεια που έχουν λάβει και οι ίδιες ως μονογονείς, προκειμένου να διευκολυνθούν σε έκτακτες περιπτώσεις και να καλύπτουν ανάγκες των παιδιών τους τις φορές που τα φιλοξενούν στο σπίτι τους.

Η καλή συναισθηματική και κοινωνική ανάπτυξη που διακρίνουν στα παιδιά τους, καθώς και οι ελεγχόμενες πια μαθησιακές δυσκολίες τους, αποτελούν για τις ίδιες αδιάσειστα τεκμήρια γι’ αυτή την τοποθέτησή τους. Όλες νιώθουν ότι τα παιδιά τους αισθάνονται άνετα να τους μιλήσουν για την καθημερινότητά τους και για γεγονότα που λαμβάνουν χώρα στο σχολικό και ιδρυματικό περιβάλλον και στις τρεις από τις τέσσερις περιπτώσεις τα παιδιά δεν αναμοχλεύουν και δεν συζητούν το θέμα επιστροφής στο σπίτι. Δεδομένων αυτών, μια μητέρα αναρωτιέται πως θα είχαν κυλήσει τα πράγματα για τα παιδιά της αν δεν είχε στραφεί στο εν λόγω ίδρυμα, φοβούμενη πως θα ερχόταν αντιμέτωπη με το αναπάντεχο μιας ‘βίαιης’ απομάκρυνσης από κοντά της και θα έχανε κάθε επαφή μαζί τους, μη ξέροντας σε τι χώρο θα βρίσκονταν και υπό ποιες προϋποθέσεις. Ωστόσο, μια συνεντευξιαζόμενη αναφέρει πως τα παιδιά της, τα οποία φοιτούν στην τελευταία τάξη του Γυμνασίου και μετρούν 10 συνεχή χρόνια παραμονής στο ίδρυμα αυτό, της κάνουν συζητήσεις για μια ενδεχόμενη επανένωση και την κινητοποιούν να μετακομίσει στην Αθήνα και να νοικιάσει σπίτι, εκφράζοντας με αυτόν τον τρόπο την ανάγκη τους να περνούν περισσότερο χρόνο μαζί και να έχουν τον προσωπικό τους χώρο.

“Είμαι ικανοποιημένη στα πάντα, του χρόνου θα πάνε λύκειο, με καλή συμπεριφορά, πέρασαν καλά εδώ, τι να καθίσουν μαζί μου να τριγυρνάμε εδώ και κει για ένα πιάτο φαΐ; [...] Αρκετά πέρασαν! Δεν ήταν εύκολο και για μένα, ήταν μικρά τότε και δεν ήθελα να με μισήσουν, αλλά μου φέρθηκαν καλά εδώ και όποτε

τις έπαιρνα, μου δίναν τρόφιμα, χίλια πράγματα για να περάσουν καλά [...]. Μεγάλωσαν όμως και τώρα, είναι ολόκληρες κοπέλες, αρχίζουν να με ρωτάνε πότε θα κατέβω για να μείνουμε μαζί [...], έχουν δίκιο, κοιτάω να δω τι θα κάνω μήπως βρω κάνα μεροκάματο εδώ και νοικιάσω καμιά γκαρσονιέρα [...]” Σοφία, 41

“Όλα τα έχει η Ε. μου εδώ, γι’ αυτό και είναι ένα χαρούμενο παιδί και εμένα με λατρεύει, μου λέει με λεπτομέρειες πώς πέρασε τη μέρα της, πόσο καλά τα πάει στο σχολείο [...]. Τι θα γινόταν αν δεν την έφερνα εδώ, θα μου την έπαιρναν, και πού θα βρισκόταν; Ποιός θα ασχολιόταν με τις δυσκολίες της; [...]” Ελένη, 54

Οι απαντήσεις των συνεντευξιαζόμενων στην ερώτηση για το είδος βοήθειας που λαμβάνουν από το ίδρυμα εκτείνονται σε μια ευρεία γκάμα υπηρεσιών και προγραμμάτων που αφορούν τα παιδιά τους και συνεπώς και τις ίδιες. Κύρια έμφαση δίνεται από τις τρεις ελληνίδες μόνες μητέρες στην ασφάλεια και τις συνθήκες διαβίωσης των παιδιών τους, παραλληλίζοντάς τες με ένα μεγάλο σπίτι που προσφέρει ζεστασιά, καλές σχέσεις, ωραία ατμόσφαιρα στα δωμάτιά τους και καλή διατροφή. Η τέταρτη μητέρα επικεντρώνεται κυρίως στην ανταπόκριση του ιδρύματος στο πρόβλημα υγείας της μιας από τις δύο κόρες της. Σχολιάζει πως η άμεση παρέμβαση των επαγγελματιών του χώρου και η συνεχής και ενεργή παρουσία τους στο παιδί με την υψηλών προδιαγραφών ιατρική δικτύωση που ανέπτυξαν και τη αμέριστη φροντίδα στις απαιτήσεις που επιβάλλει η νόσος του παιδιού της, αποτελεί τη σημαντικότερη βοήθεια απ’ όλες όσες έχει λάβει μέχρι σήμερα.

“[...] Εδώ δεν κινδυνεύει που είναι το κυριότερο απ’ όλα, μένει σ’ ένα ωραίο σπίτι με τα όλα του, με φίλες, όλων των ειδών τα φαγητά [...]”. Μαρία, 48

“Είναι πολλά αυτά που έχει κάνει για μας το ίδρυμα, η μεγαλύτερη όμως βοήθεια απ’ όλες είναι που έτρεξαν στο πρόβλημα υγείας του παιδιού μου, τους καλύτερους γιατρούς βρήκαν και ήταν δίπλα της να τη προσέχουν [...]”. Δήμητρα, 49

Συνεχίζοντας την απαρίθμηση των παρεχόμενων υπηρεσιών οι συμμετέχουσες ξεχωρίζουν τη γενναιόδωρη οικονομική κάλυψη κοινωνικών, αθλητικών, εκπαιδευτικών, ψυχαγωγικών, πολιτιστικών δραστηριοτήτων, εκδρομών, διακοπών σε ιδιωτικές κατασκηνώσεις, όπως και ιατρικών εξετάσεων και ιατρικής παρακολούθησης σε ιδιωτικούς τομείς. Ικανοποιούνται βλέποντας τα παιδιά τους καλοντυμένα με

αγορασμένα γι' αυτά ρούχα, παπούτσια, σχολικά είδη και το δικό τους χαρτζιλίκι. Δεν παραλείπουν να επισημάνουν τη δραστική βοήθεια που αποκόμισαν τα παιδιά τους στον εκπαιδευτικό τομέα, αναγνωρίζοντας τις σημαντικές μαθησιακές δυσκολίες που παρουσίαζαν. Όντας οι τρεις εξ αυτών αναλφάβητες και η μια μερικώς αναλφάβητη, νιώθουν περηφάνια που τα παιδιά τους πηγαίνουν σχολείο και ιδίως για τις δύο μητέρες που τα τέκνα τους φοιτούν στο Γυμνάσιο.

“[...]εκτός αυτού βλέπω την Ε. μου με ωραία αγορασμένα ρούχα, παπούτσια, της πληρώνουν τα πάντα βόλτες, θέατρα, κατασκήνωση, εκδρομές, ότι γιατρό χρειαστεί την πάνε αμέσως [...], τη βοηθάνε πολύ και στο διάβασμα [...].” Ελένη,

54

Αναφορικά με τη μορφή στήριξης που έχουν λάβει οι ίδιες ως μονογονείς, όλες νιώθουν χρέος τους να σημειώσουν ότι όλα τα παραπάνω συνιστούν βοήθεια και στις ίδιες, εκράζοντας την αμφιβολία για το αν θα είχαν τα παιδιά τους παρόμοιες εμπειρίες και βιώματα σε περίπτωση που είχαν παραμείνει στη μητρική φροντίδα. Και οι τέσσερις ελληνίδες μόνες μητέρες εκδηλώνουν το αίσθημα προστασίας που δέχτηκαν από τον συγκεκριμένο χώρο, μια προστασία στα πλαίσια σταθερής συνεργασίας με την κοινωνική υπηρεσία και τη διεπιστημονική ομάδα της, που επέδρασε θετικά στην απόκτηση εμπιστοσύνης και εν τέλει στη διατήρηση της επιμέλειας των παιδιών τους. Παράλληλα, μέσα από τις απαντήσεις τους αποτυπώνονται και άλλες ληφθείσες παροχές για τις ίδιες που αφορούν σε φιλοξενία τους στον χώρο του ιδρύματος σε περιόδους κρίσης, σε κάλυψη έκτακτων οικονομικών εκκρεμοτήτων, στη διασύνδεση με νοσοκομεία και ιατρικά κέντρα και τη διεκπεραίωση θεμάτων νοσηλείας τους, καθώς και στη τακτική διάθεση τροφίμων, ένδυσης, υπόδησης, οικιακού εξοπλισμού αλλά και εισιτηρίων-προσκλητηρίων για οικογενειακή παρακολούθηση πολιτιστικών, καλλιτεχνικών και ψυχαγωγικών δρώμενων.

“Όλα αυτά που δίνουν στα παιδιά μου είναι σαν να τα παίρνω εγώ, θα μπορούσαν να τα έχουν αν ήταν μαζί μου; Όχι! [...] Όλοι οι κοινωνικοί λειτουργοί εδώ με βοήθησαν, με προσάταψαν, συζητούσαμε τα πάντα μαζί [...], έχω μείνει εδώ κοντά ένα μήνα, δεν είχα που να πάω [...], μου πλήρωσαν δικηγόρο που είχα πρόβλημα [...], το ίδρυμα κανόνισε να μου βρει γιατρό να χειρουργηθώ [...], όποτε έπαιρνα τα παιδιά σπíti με γέμιζαν πράγματα [...].”

Σοφία, 41

Υπαισέρχοντας στο εξέχων θέμα της επάρκειας της πολυεπίπεδης παρέμβασης που προσφέρει το εν λόγω ίδρυμα, στις συνολικές δυσκολίες που καλείται να ξεπεράσει η αρχηγός της μονογονεϊκής οικογένειας, διαπιστώνεται ότι αυτές έχουν να κάνουν με τον περιορισμό πρόσβασής τους στην απασχόληση, τη στέγαση και τη κοινωνική ασφάλιση και προστασία, ζητήματα που έγκεινται στη μέριμνα του κράτους, με την παροχή εξατομικευμένων προσεγγίσεων για την προώθηση στην εργασία και για όσους αδυνατούν να προσφέρουν τις εργασιακές τους υπηρεσίες, την ευκαιρία να ζουν με αξιοπρέπεια και να έχουν ενεργή συμμετοχή στην κοινωνία. Επί τούτου, απ' όλες υπάρχει ένα αίσθημα απαισιοδοξίας υποστηρίζοντας ότι η πολιτεία τους 'πετάει ψίχουλα' και τις έχει αποκλείσει από το κοινωνικό σύνολο, τονίζοντας ότι η βασική μέριμνα θα έπρεπε να προέρχεται από το κράτος. Οι διαδικασίες συμμετοχής σε επιδοματικά προγράμματα ή προγράμματα ελάφρυνσής τους μέσω των κοινωνικών τιμολογίων αποδεικνύονται δύσκολες και πολύπλοκες, λόγω οργανικού ή λειτουργικού αναλφαβητισμού των ημεδαπών μητέρων, και απαιτούν μια σειρά προσκόμισης δικαιολογητικών με πολλά από αυτά να υπολείπονται, και σε ορισμένες περιπτώσεις είναι αναπόφευκτη η καταφυγή σε επί πληρωμή λογιστές. Οι ακολουθούμενες πολιτικές ενίσχυσης του πυρηνικού μοντέλου οικογένειας θα πρέπει να συμπεριλάβουν και άλλες, που να βελτιώνουν το οικονομικό επίπεδο όλων των οικογενειών, να δυναμώνουν τους δεσμούς μεταξύ γονέων και παιδιών και να μειώνουν τα επίπεδα άγχους των παιδιών που μεγαλώνουν μέσα σε μονογονεϊκά οικογενειακά σχήματα (Κιρκιγιάννη, 2016). Κατά τη δική τους εκτίμηση, το ίδρυμα δεν παρεμβαίνει μόνο παιδοκεντρικά αλλά συμπληρώνει πολλά κενά και ελλείψεις της κρατικής μέριμνας με παροχές τόσο στα παιδιά όσο και στις ίδιες, παρότι, θεωρούν ότι δεν είναι καθήκον του να δεσμεύεται προς τη μόνη μητέρα αλλά και στα υπόλοιπα μέλη της μονογονεϊκής οικογένειας.

“[...] Δεν είναι δουλειά του ιδρύματος να μου βρει δουλειά, να μου πληρώσει τη ΔΕΗ ή δεν ξέρω και εγώ τι άλλο, αυτά είναι δουλειά του κράτους, με ένα επίδομα τι να πρωτοκάνω, πάλι μου κόψαν το ρεύμα και επειδή αργούσα να πληρώνω τις προηγούμενες δόσεις, τώρα μου λένε ότι πρέπει να πληρώσω όλο το ποσό για να το συνδέσουν, που να τα βρω, είναι 1500 [...]. Αυτά που δίνει το ίδρυμα είναι πάρα πολλά και ευτυχώς που υπάρχει, χωρίς αυτό και εγώ δεν ξέρω τι θα έκανα [...].” Ελένη, 54

“Αυτά που μου δίνουν εδώ έπρεπε να μου τα δίνει η πρόνοια [...]. Τίποτα δεν παίρνω από επιδόματα, και ένα επίδομα που είχα πάρει, ξέρεις αυτό το ΚΕΑ, μου

το κόψανε γιατί λέει έκλεισα 12 μήνες. Δεν ξέρω αν μπορέσω τώρα να το πάρω, ούτε του ΟΓΑ παίρνω, δεν έχω κάνει φορολογική δήλωση, είχα κάτι προβλήματα, να δούμε τι θα γίνει [...].'' Σοφία, 41

Λαμβάνοντας μέρος στην τελευταία ερώτηση της έρευνάς μας οι συνεντευξιαζόμενες κλήθηκαν να απαντήσουν στο κατά πόσο θεωρούν ότι η απόφασή τους προ ετών να επιλέξουν την ιδρυματική φροντίδα για τα παιδιά τους ήταν σωστή ή αν έχουν μετανιώσει και σε αυτή τη περίπτωση αν θα δρούσαν αλλότροπα. Και στις τέσσερις περιπτώσεις των ημεδαπών μόνων μητέρων, η απόφαση της εισαγωγής των παιδιών τους σε ίδρυμα ήταν η καλύτερη και ασφαλέστερη δυνατή λύση, και δη στο συγκεκριμένο ίδρυμα, που τους δίνεται το δικαίωμα να διατηρούν το δεσμό μητέρας-παιδιού και να λαμβάνουν αμέριστη βοήθεια. Καμία δεν έχει μετανιώσει γι' αυτή την επιλογή και τα παιδιά τους συχνά τους μεταφέρουν θετικές εμπειρίες μέσα στον χώρο του ιδρύματος. Τέλος, όλες θεωρούν ότι οποιοδήποτε άλλο δρόμο είχαν πάρει θα ήταν εις βάρος τους και θα είχαν να μετρούν επιπρόσθετες απώλειες.

''Πάλι καλά που μου μίλησαν γι' αυτό το ίδρυμα και έτσι δεν έχασα και αυτό το παιδί μου και μπορούσα και εγώ να είμαι δίπλα της σαν μαμά και ευχαριστώ και τις κυρίες εδώ που δεν με άφησαν απ' έξω [...].'' Μαρία, 48

''Ξέρω ότι έκανα το σωστό [...], γιατί να το μετανιώσω, τα παιδιά μου λένε τα καλύτερα [...], έχω πάρει πολύ μεγάλη βοήθεια και ακόμη παίρνω.'' Δήμητρα, 49

6.4 Παρουσίαση και ανάλυση των δεδομένων και αποτελεσμάτων της συγκριτικής ομάδας των αλλοδαπών αρχηγών μονογονεϊκής οικογένειας

Τα παιδιά των μονογονεϊκών οικογενειών που φιλοξενούνται στο εν λόγω ίδρυμα παιδικής προστασίας, που λαμβάνει χώρα και η έρευνα μας, προέρχονται σε ένα υψηλό ποσοστό της τάξης του 40% από αλλοδαπές οικογένειες. Στην ενότητα αυτή θα διερευνήσουμε τους παράγοντες που οδήγησαν τους 4 συμμετέχοντες στην έρευνά μας αλλοδαπούς μονογονείς να επιλέξουν την ιδρυματική φροντίδα για τα παιδιά τους, τον βαθμό διαφοροποίησης της απόφασης από τους έλληνες μονογονείς, επιχειρώντας ταυτόχρονα μια επισκόπηση των μέτρων κοινωνικής προστασίας που λαμβάνουν από την πολιτεία αλλά και των κοινωνικών παροχών που το ίδρυμα εξασφαλίζει σε εκείνους και τα παιδιά τους. Για μια πιο εμπειριστατωμένη και σφαιρική έρευνα, η ομάδα ελέγχου

μας απαρτίζεται από δύο μονογονείς μητέρες και δύο μονογονείς πατέρες, 30-50ετών, εκ των οποίων η μια μητέρα είναι χήρα και η άλλη διαζευγμένη και οι δύο πατέρες είναι μονογονείς τέκνων εκτός γάμου, από τους οποίους ο ένας σύναψε γάμο με ελληνίδα πολίτη στη συνέχεια. Τόσο τα δημογραφικά όσο και τα οικογενειακά στοιχεία των συμμετεχόντων στην έρευνα παρουσιάζουν αρκετές ομοιότητες με το σύνολο των μονογονέων του συγκεκριμένου ιδρύματος, αποφεύγοντας έτσι τυχόν ‘φωτογράφησή’ τους. Είναι αυταπόδεικτη η διασφάλιση της ανωνυμίας όλων των συνεντευξιαζόμενων μονογονέων σε όλη τη διάρκεια διεξαγωγής των συνεντεύξεων, της επεξεργασίας όσο και της δημοσιοποίησης και παρουσίασης των αποτελεσμάτων. Επιπρόσθετα, για την ομάδα των μονογονέων από διαφορετική χώρα προέλευσης θεωρήθηκε σημαντικό να συμπεριληφθεί στο πρωτόκολλο συνέντευξης και μια κατηγορία ερωτήσεων γύρω από τις συνθήκες εγκατάστασης στην Ελλάδα και το νομικό καθεστώς παραμονής τους στη χώρα.

Όλοι οι συμμετέχοντες είναι κάτοχοι άδειας παραμονής με διαφορετικό όμως νομικό καθεστώς παραμονής στη χώρα. Ο ένας συμμετέχων στην έρευνά μας είναι κάτοχος 5ετούς άδειας παραμονής ως μέλους οικογένειας έλληνα, ο δεύτερος κατέχει 2ετή άδεια παραμονής, ο τρίτος 10ετή άδεια παραμονής και ο τέταρτος άδεια παραμονής – ταυτότητα πολίτη της Ε.Ε. Οι τρεις εξ αυτών κατάγονται από χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και ο τέταρτος από χώρα της Αφρικής. Οι τρεις ήρθαν στην Ελλάδα πριν η χώρα ακόμη εισέλθει στην οικονομική κρίση (1993, 1995, 2000), ενώ η μια μητέρα εγκαταστάθηκε στη χώρα μας το 2009, όπου το φαινόμενο της κρίσης είχε αρχίσει να κάνει αισθητή την παρουσία του.

Ως προς το μορφωτικό τους επίπεδο και την εργασιακή τους κατάσταση, και οι τέσσερις δηλώνουν απόφοιτοι μέσης εκπαίδευσης και όλοι τους απασχολούμενοι ως ανειδίκευτοι εργάτες. Το γεγονός ότι οι τρεις εκ των τεσσάρων μονογονέων της συγκριτικής ομάδας προέρχονται από χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης μπορεί να δικαιολογεί κατά κάποιο τρόπο το επίπεδο εκπαίδευσής τους, στα πλαίσια του πολυτεχνισμού που προσπάθησε να εφαρμόσει η Σοβιετική Ένωση, θέτοντας ως βασικό χαρακτηριστικό του συστήματος το χαρακτήρα και τη λογική της μέσης εκπαίδευσης (Παπαστεφανάκη, 2018). Η άποψη της σοβιετικής ηγεσίας βασιζόταν στο ότι τα σχολεία είναι ο φορέας της γνώσης και της παιδείας, αφού ενεργούσε ως καταλύτης στη σοβιετική ταυτότητα του πολίτη, δημιουργώντας «νέου τύπου πολίτες» (Βακαλιός, 1989).

Από τους τέσσερις μη έλληνες μονογονείς, ο αριθμός τέκνων των οποίων κυμαίνεται από 1 έως 3, οι τρεις έχουν και τέκνα που δεν διαβιούν στο ίδρυμα με τα οικότροφα αδέρφια τους, είτε λόγω φύλου, είτε λόγω ηλικίας, είτε λόγω επιλογής του νέου συντρόφου-συζύγου. Τα παιδιά των δύο μονογονέων φιλοξενούνται στο ίδρυμα από τα πρώτα κιόλας χρόνια εμφάνισης της οικονομικής και κατά συνέπεια κοινωνικής κρίσης, ενώ τα παιδιά των άλλων δύο μονογονέων εντάχθηκαν στη δύναμη των παιδιών του ιδρύματος κατά την τελευταία πενταετία με ένα εξ αυτών να ανήκει στην ανοιχτή περιθαλψη του ιδρύματος με επιστροφή του στο σπίτι για διανυκτέρευση.

1ος Άξονας: Η εγκατάσταση στη νέα χώρα και η απαρχή του ρόλου του μονογονέα με βάση τα δεδομένα οικογενειακής και κοινωνικής ζωής.

Ο πρώτος άξονας των ερωτήσεων της συνέντευξης εστιάζει στις συνθήκες εγκατάστασης των αλλοδαπών μονογονέων στην Ελλάδα, στις εμπειρίες που βίωσαν τον πρώτο καιρό στην Ελλάδα και πώς αυτές συνδέονται με τη νέα διαμορφωθείσα οικογενειακή κατάσταση του μόνου γονέα. Επιπλέον, επιδιώκει να καταγράψει και να αναδείξει καταστάσεις και συναισθήματα που συνοδεύουν αυτή τη μεταβατική περίοδο του νέου οικογενειακού σχήματος μονογονέα-παιδιού.

Θέλοντας οι μονογονείς να δώσουν απάντηση στην ερώτηση που αφορούσε στις συνθήκες και τους λόγους εγκατάλειψης της πατρίδας τους, αλλά και της περιγραφής αυτής της διαδικασίας ως βίωμα, γίνεται ξεκάθαρο ότι όλοι τους επέλεξαν να αφήσουν τη χώρα καταγωγής τους, λόγω τεράστιων οικονομικών δυσκολιών και καταστάσεων απόλυτης φτώχειας, και να αναζητήσουν ένα καλύτερο μέλλον στην Ελλάδα, από τους οποίους οι τρεις δεν είχαν αποκτήσει ακόμη παιδιά. Οι τρεις από τους τέσσερις συνεντευξιζόμενους, που ήταν ενήλικες και τότε, θυμούνται αυτήν την εμπειρία με πικρία και στέκονται στο συναίσθημα αγωνίας που βίωσαν τότε γι' αυτά που θα συναντούσαν στη νέα χώρα εγκατάστασης, με εξαίρεση τη μια μητέρα που τότε ήταν έφηβη και εισέπραξε αυτή την εμπειρία με πιο αισιόδοξο τρόπο. Αγωνία που δικαιολογείται αν ληφθεί υπόψη ότι οι δύο εισήλθαν στη χώρα παράνομα και οι άλλοι δύο με άδεια παραμονής μικρής διάρκειας.

“Ζούσα σε μεγάλη φτώχεια, τότε δεν είχα ακόμη γυναίκα και παιδιά και ήθελα να βρω κάτι καλύτερο [...]. Έφτασα μόνος μου εδώ παράνομα το '95 μετά από ένα δύσκολο ταξίδι, αφού είχα περάσει πολλά χιλιόμετρα με τα πόδια [...]. Στενοχωριέμαι που τα σκέφτομαι.” Peter, 46

“Ήρθα με τους γονείς μου και την αδελφή μου το '93, ήμουν μικρή ακόμη δεν είχα παντρευτεί, είχε πέσει το καθεστώς της χώρας και οι γονείς μου βρέθηκαν χωρίς δουλειά να μην μπορούν να μας δώσουν ούτε τα απαραίτητα. Εδώ ζούσε μια θεία μου τότε και είχαμε ακούσει ότι έχει δουλειές [...] και έτσι πήραμε μια 3μηνη βίζα και ήρθαμε. Σαν παιδί που ήμουν το βίωσα με ενθουσιασμό και δεν μπορώ να ξεχάσω όλα αυτά τα φώτα που είδα εκείνο το βράδυ του ταξιδιού από το λεωφορείο[...].” Λένα, 40

Για όλους τους αλλοδαπούς μονογονείς ο πρώτος καιρός στην Ελλάδα χαρακτηρίζεται από αβεβαιότητα με κοινό παρανομαστή την ανεργία και την οικονομική δυσχέρεια. Και οι τέσσερις κατά τους πρώτους μήνες παραμονής τους στη χώρα φιλοξενήθηκαν και βοηθήθηκαν οικονομικά από συγγενικά ή φιλικά πρόσωπα έως ότου κατάφεραν να τακτοποιήσουν τα νομιμοποιητικά έγγραφα παραμονής στη χώρα και να βρουν εργασία, τότε περιστασιακή και πότε σταθερή.

“Στην αρχή έμεινα στους γονείς μου, που είχαν κάποια χρόνια στην Ελλάδα, μόνο η μητέρα μου δούλευε εσωτερική σε σπίτι και μας βοηθούσε όλους. Ούτε ο πατέρας μου, ούτε ο αδελφός μου, που έμενε και αυτός μαζί τους, δούλευε και βέβαια ούτε κι εγώ, αφού μόλις είχα έρθει με ένα μικρό παιδί [...] Μέναμε τόσα άτομα σ’ ένα σπίτι με ενοίκιο και δούλευε μόνο ένας. Πολύ δύσκολα ήταν τα πράγματα... Ευτυχώς μπόρεσα και εγώ μετά και βρήκα δουλειά ως καθαρίστρια σε ένα σπίτι 2 φορές τη βδομάδα και πρόσφερα κάτι στην οικογένεια [...].” Κάτια, 35

“Πολύ δύσκολα, δεν είχα δουλειά, λεφτά, δεν ήξερα τη γλώσσα, δεν είχα κανέναν να με βοηθήσει. Πήγαινα από δω και από κει να βρω κανέναν γνωστό να με φιλοξενήσει, να βρω κανένα μεροκάματο, χαρτιά δεν είχα [...] φοβόμουν μη με πιάσουν και με γυρίσουν πίσω.” Peter, 46

Η απόφαση της μετακίνησης και τελικής εγκατάστασής τους στην Ελλάδα δεν φαίνεται να συνδέεται ή να συμπίπτει με την απαρχή του ρόλου του μονογονέα, με εξαίρεση τη μια μητέρα που άφησε τη πατρίδα της αμέσως μετά τον χωρισμό με το σύζυγο και πατέρα του παιδιού της κάτω από ιδιαίτερα δύσκολες και σκληρές καταστάσεις που βίωσε στον γάμο της και αναζήτησε μαζί με το παιδί της στήριξη από την οικογένειά της που διαβιούσε στην Ελλάδα. Το διαζύγιο, ως αίτιο της μονογονεϊκότητας, είναι ίσως η εντονότερη «κρίση στην οικογένεια» και συνήθως απορρέει από την αδυναμία των γονέων να διαχειριστούν τις εκάστοτε κοινωνικές και οικογενειακές μεταβολές που

επιφέρουν τόσο οι ρόλοι τους όσο και τα καθήκοντά τους. Είναι πολλάκις ένα προτσές, το οποίο όχι μόνο δεν μετριάζει αυτή την αποδιοργάνωση, αλλά διευρύνει τις ήδη υπάρχουσες δυσκολίες και τις εδραιώνει στις τυχόν επιπρόσθετες καταστάσεις κρίσης προς διαχείριση (Μουσούρου, 2008).

Οι υπόλοιποι μονογονείς απέκτησαν τα τέκνα τους στη διάρκεια παραμονής τους στη χώρα μας. Οι δύο μάλιστα εξ αυτών, και συγκεκριμένα οι πατέρες, δεν είχαν προχωρήσει σε γάμο με τις μητέρες των παιδιών τους, γεγονός που αντιμετωπίζουν με φυσικότητα και πλήρη συνείδηση απόφασης. Όμως έχουν καταφέρει να διεκπεραιώσουν τις διαδικασίες αναγνώρισης των τέκνων τους και να ασκούν σήμερα τη γονική μέριμνα αυτών. Είναι γεγονός πλέον ότι η ρευστότητα των μορφών οικογενειακής οργάνωσης ευνοήθηκε και από τη γεωγραφική κινητικότητα των τελευταίων δεκαετιών, που αναπροσάρμοσε την κοινωνικοδημογραφική εικόνα της Ευρώπης και συντέλεσε στην αύξηση του αριθμού των μεταναστών και των διαπολιτισμικών οικογενειών και στη χώρα μας (Κογκίδου, 2004:3). Αν και οι ρυθμοί της μεταβολής ποικίλουν από κουλτούρα σε κουλτούρα, ωστόσο, οι αλλαγές στον τρόπο με τον οποίο σήμερα αντιλαμβανόμαστε τον εαυτό μας και δημιουργούμε δεσμούς και σχέσεις με τους άλλους αποτελούν μια «παγκόσμια επανάσταση» (Giddens, 2002:95).

“Το πρώτο μου παιδί το έκανα με άλλη σύντροφο ομοεθνή μου αλλά δεν κράτησε πολύ αυτή η σχέση και σύντομα χωρίσαμε. Το παιδί το είχε η μάνα του και μετά πήγε στο ίδρυμα, δεν το αναγνώρισα αυτό. Το δεύτερο μου παιδί, το οποίο και έχω αναγνωρίσει, είναι από επόμενη σχέση και πάλι ομοεθνή μου με την οποία επίσης δεν παντρευτήκαμε. Εκείνη μετά έφυγε για το εξωτερικό (άλλη ευρωπαϊκή χώρα) και έμεινα μόνος με το παιδί.” Peter, 46

Με την απόφαση της συμβίωσης του κάθε ζευγαριού ακολούθησε σε σύντομο χρονικό διάστημα και η απόκτηση παιδιού και όλοι τους μετρούσαν 7 με 12 χρόνια κοινής πορείας με τον σύζυγο για τις μητέρες και με την σύντροφο για τους πατέρες. Όλοι οι μονογονείς σύναψαν σχέση ή γάμο με ομοεθνή τους. Οι συνθήκες κάτω από τις οποίες όλοι οι συνεντευξιαζόμενοι βρέθηκαν να αναλαμβάνουν τον αποκλειστικό ρόλο του μονογονέα ήταν ιδιαίτερα σκληρές και ακραίες. Παρ' όλα αυτά, όλοι περιγράφουν τον πρώτο καιρό της συμβίωσής τους ως καλή αλλά, ταυτόχρονα, επικαλυμμένη με τον ενθουσιασμό του νεαρού της ηλικίας τους. Για τους τρεις αρχηγούς των μονογονεϊκών οικογενειών η σχέση με τον/την σύντροφό τους χαρακτηριζόταν μετά τα πρώτα χρόνια

από καθημερινές εντάσεις μέχρι και βίαιες σκηνές κακοποίησης με αυτόπτες μάρτυρες τα ίδια τα παιδιά και χρήση αλκοόλ μέσα στην οικογένεια. Μελετητές διαπιστώνουν ότι «η συχνότητα εμφάνισης της ενδοοικογενειακής βίας ανάμεσα στους μετανάστες οφείλεται σε συγκεκριμένες περιστάσεις που εντάσσονται στους παράγοντες άγχους που σχετίζονται με δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι μετανάστες σχετικά με τη γλώσσα και την επικοινωνία, εμπόδια ως προς την εύρεση εργασίας, την προκατάληψη την οποία εισπράττουν από τους ντόπιους, αλλά και την προκατάληψη με την οποία οι ίδιοι βλέπουν τους ντόπιους» (Perilla, Bakeman & Norris, 1994).

Όσον αφορά τους οικονομικούς πόρους του κάθε νοικοκυριού αυτοί προέρχονταν από την αποκλειστική απασχόληση των μονογονέων, αφού τόσο οι σύντροφοι των πατέρων όσο και ο σύζυγος της μιας μητέρας το μεγαλύτερο διάστημα της συμβίωσής τους δεν εργάζονταν. Η καθημερινή τους ζωή περιοριζόταν στα απολύτως απαραίτητα, δηλαδή γεύμα όλοι μαζί το βράδυ, λόγω της πολύωρης απουσίας τους ενός από το σπίτι. Ο προγραμματισμός εξόδων της οικογένειας και η επαφή τους με φίλους ή συγγενείς ήταν ιδιαίτερα περιορισμένα και τα παιδιά τους δεν συμμετείχαν σε καμία δραστηριότητα (ψυχαγωγική, αθλητική, εκπαιδευτική). Όλοι οι συνεντευξιαζόμενοι υπογραμμίζουν ως κύρια προτεραιότητα εκείνης της περιόδου τη διατήρηση της εργασίας τους και για τους τρεις από τους τέσσερις ως το εφελτήριο για την κατοχή άδειας παραμονής στη χώρα, καθώς η μια μητέρα βίωσε αυτά τα γεγονότα στον τόπο καταγωγής της, αναγνωρίζοντας όλοι την ελλιπή παρουσία τους στο μέγαλωμα των παιδιών τους.

‘[...]δούλενα οικοδομή, μόνο εγώ δούλενα και τα χρήματα πολύ λίγα. Εκείνη δεν δούλεψε ποτέ, μόνος μου ότι έκανα, δεν είχα από πουθενά βοήθεια [...]. Στην αρχή δεν έπινε πολύ, αλλά μετά... ουφ!!! Πολλά τα προβλήματα, αρνιόταν να βάλει τα παιδιά στο όνομά μου, [...]δεν τα πήγαινε πολλές φορές στο σχολείο και στο τέλος είχε να τα πάει 2 μήνες[...]Ερχόμουνα από τη δουλειά και την έβρισκα μεθυσμένη, μεθυσμένη... έκανε συνέχεια φασαρίες μπροστά στα παιδιά και στο τέλος έλεγε από δω κι από κει ότι τη δέρνω, όμως αυτή σήκωνε χέρι πάνω μου, τα παιδιά τα έχουν ζήσει όλα αυτά, γι’ αυτό ο Δ. δεν θέλει να τη βλέπει [...].’ Μάικ,

47

Για την τέταρτη περίπτωση η ασθένεια του συζύγου ήταν ο καθοριστικός παράγοντας για τη διατάραξη της οικογενειακής ζωής. Η περίπτωση αυτή διαφοροποιείται επαρκώς από τις τρεις προηγούμενες, καθώς οι σχέσεις τόσο του ζευγαριού όσο και με τα τέκνα παρουσιάζονται ως συναισθηματικά δεμένες και αρμονικές και η συμβίωση όλων των

μελών ομαλή και οργανωμένη μέχρι που εμφανίζεται η ασθένεια του συζύγου και πατέρα των δύο ανήλικων παιδιών, λειτουργώντας έτσι καταλυτικά στην οικογενειακή κρίση που βίωσαν στη συνέχεια τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας. Ωστόσο, η διαδικασία του πένθους και η είσοδος στην κατάσταση της μονογονεϊκότητας ενδέχεται να έχει πιο ομαλή εξέλιξη στον χήρο μονογονέα παρά σε άλλες περιπτώσεις μονογονεϊκών οικογενειών. Αυτό αποδίδεται στο γεγονός ότι η μονογονεϊκή οικογένεια από χηρεία έχει πολλές φορές ομοιογένεια, η οποία συμβάλει ώστε τα μέλη της να διαχειριστούν καλύτερα τα προβλήματα που αναδύονται. (Μπαμπάλης, 2011: 244).

Και στην περίπτωση της χήρας μητέρας παρατηρείται το κύριο μέλημα της εργασίας, με τη διαφορά από τα προηγούμενα ότι αφορά από κοινού το ζευγάρι, πριν ακόμη νοσήσει ο σύζυγος, το οποίο πέφτει με όλες του τις δυνάμεις στη καθημερινή βιοπάλη, εξασφαλίζοντας με τα ένησημα του συζύγου αρχικά την 5ετή άδεια παραμονής και εν συνεχεία τη 10ετή άδεια παραμονής, στερώντας την ίδια στιγμή χρόνο από τα παιδιά τους.

Παντρεύτηκα στα 16 μου, εδώ γνώρισα τον άντρα μου [...] Έζησα πολύ καλά μαζί του, πολύ καλός μπαμπάς και πολύ καλός σύζυγος. Ο γιος μου που ήταν ο μεγαλύτερος ήταν πολύ δεμένος μαζί του, εκείνου του στοίχησε πιο πολύ απ' όλους ο θάνατός του, πήγαινε για πολύ καιρό σε ψυχολόγο [...]. Μια ωραία οικογένεια και ξαφνικά ήρθαν τα πάνω κάτω. Αλλά δεν είχαμε και εύκολη ζωή... δουλεύαμε και οι δύο από το πρωί ως το βράδυ, εγώ καθαρίστρια κι εκείνος στη ναυπηγοεπισκευαστική ζώνη του Περάματος, τα παιδιά μας μικρά και δεν τα βλέπαμε πολύ, οι γονείς έκαναν κι εκείνοι μεροκάματα από δω και από κει [...] Ξενύχτια, κούραση, άγχος που θα αφήσουμε τα παιδιά για να πάμε στη δουλειά... Πώς να μην αρρωστήσει!!!' Λένα, 40

Η απρόσμενη ασθένεια του συζύγου και η διάρκειά της μέσα στο χρόνο κατάφερε να αποδιοργανώσει την οικογένεια και να ταράξει την ισορροπία των μελών της. Η μητέρα ανέλαβε να σηκώσει όλα τα βάρη της οικογένειας και, όπως τονίζει, δεν είχε την πολυτέλεια να επιτρέψει στον εαυτό της κλάματα και θρήνους. Έπρεπε να συντονίσει μια σειρά ενεργειών με ιατρικές εξετάσεις και χειρουργεία, να συνεχίσει να εργάζεται ακάθεκτη προκειμένου να καλυφθούν τα υπέρογκα ποσά που απαιτούσαν οι χειρουργικές επεμβάσεις, να βρίσκεται όσο γίνεται περισσότερο δίπλα στα παιδιά της, προετοιμάζοντάς τα ταυτόχρονα για τον επικείμενο χαμό του πατέρα τους, και να στηρίξει πολύπλευρά το σύζυγό της στη μάχη που έδινε για τη ζωή του. Η αφήγηση

αυτών των στιγμών λυγίζει τη μητέρα, η οποία στη διάρκεια της συνέντευξης ξεσπά σε κλάματα.

“[...] 2 χρόνια κράτησε η αρρώστια του, μεταστατικός καρκίνος που ξεκίνησε από το παχύ έντερο και απλώθηκε παντού, οι γιατροί μας είπαν ότι ήταν καιρός άρρωστος αλλά δεν το είχαμε καταλάβει, δεν είχε συμπτώματα. Μετά όλα έγιναν πολύ γρήγορά, πονούσε όλη τη μέρα, πονούσαμε κι εμείς μαζί του, έκανε 7 χειρουργεία [...] Τα παιδιά καταλάβαιναν τα πάντα, έμεναν μαζί του γιατί εγώ έπρεπε να συνεχίζω να δουλεύω, ήταν πολλά τα έξοδα του νοσοκομείου [...].”

Λένα, 40

Το προπαρασκευαστικό πένθος σχετίζεται με τις ψυχολογικές και συναισθηματικές αντιδράσεις των ατόμων, που εκδηλώνονται με τον αναμενόμενο θάνατο ενός δικού τους προσώπου (Herbert, 2004:28), που νοσεί από μία θανατηφόρα ασθένεια. Στο τελευταίο στάδιο της ζωής του, τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειάς του βρίσκονται σε κατάσταση κρίσης. Εμφανίζουν πόνο, θλίψη, μελαγχολία, άγχος, σκέψεις γύρω από το θάνατο και αγωνία σχετικά με τη μελλοντική εξέλιξη της οικογένειας. Παρότι σε ορισμένες περιπτώσεις η διεργασία του προπαρασκευαστικού πένθους επιφέρει αρνητικές επιπτώσεις στα μέλη της οικογένειας, έχει παρατηρηθεί ότι τις περισσότερες φορές τους επιτρέπει να εμπεδώνουν και να αποδέχονται τη νέα κατάσταση, να προσαρμόζονται καλύτερα στην απώλεια και να βιώνουν εν συνεχεία τη διεργασία του πένθους με φυσιολογικό τρόπο (Γσιάντης, 2010:173).

Η μετάβαση στο νέο οικογενειακό σχήμα της μονογονεϊκότητας φέρνει τους μόνους γονείς αντιμέτωπους με μια σειρά από ευθύνες και πρωτόγνωρα συναισθήματα. Η μια αλλοδαπή μητέρα για μεγάλο διάστημα ζούσε σε καθεστώς τρόμου από τις απειλές που δεχόταν από τον πρώην σύζυγό της, επιφορτιζόμενη ήδη από τον συναισθηματικό κλονισμό που βίωνε το ίδιο το παιδί της, τη μετανάστευση, την έλλειψη νομιμοποιητικών εγγράφων, την αναζήτηση εργασίας.

Η χήρα μητέρα είχε να αντιμετωπίσει τις έντονες συναισθηματικές εκρήξεις και προκλητικές συμπεριφορές του ένα της παιδιού, που τότε έμπαινε στην εφηβεία, καθώς και τη θλίψη και εσωστρέφεια του δεύτερου της παιδιού. Ο θάνατος ενός εκ των γονέων αποτελεί τη συγκλονιστικότερη εμπειρία για ένα παιδί, δεδομένου ότι η μειωμένη κατανόησή του για τον κόσμο και η ανωριμότητά του, του στερούν τις στρατηγικές εκείνες που θα διευκόλυναν την αντιμετώπιση δύσκολων καταστάσεων (Herbert, 2004:

27). Βάσει σχετικών ερευνών, τα αγόρια μικρότερα των έξι ετών παρουσιάζονται περισσότερο επιθετικά και φοβισμένα, ενώ τα κορίτσια δείχνουν περισσότερο θλιμμένα. Στην εφηβεία, τα αγόρια εμφανίζουν αντικοινωνική συμπεριφορά με έντονα στοιχεία επιθετικότητας όχι μόνο προς τους άλλους, αλλά και προς τον ίδιο τους το εαυτό (Bacque, 2004: 130). Ταυτόχρονα, η χήρα μητέρα βίωσε τον δικό της προσωπικό πόνο για την απώλεια του αγαπημένου της και όλα αυτά σε συνδυασμό με την κάλυψη όλων των χρεών που είχε επωμιστεί. Ο θάνατος του συντρόφου υποδηλώνει τις περισσότερες φορές στην κατάλυση μιας ολότητας, μιας σχέσης αλληλοσυμπλήρωσης, γόνιμης σε σχέδια για το μέλλον. Συνεπάγεται την κατάρρευση ενός ερωτικού, συναισθηματικού, οικονομικού και κοινωνικού δεσμού (Bacque, 2004:36). Οι πενθούντες χαμηλότερης δη οικονομικής επιφάνειας, σύμφωνα με ορισμένους μελετητές, μπορεί να υποφέρουν περισσότερο από μοναξιά και από έκπτωση των συναισθημάτων τους σε σύγκριση με πενθούντες που εμφανίζουν μεγαλύτερη οικονομική άνεση (Κιρκιγιάννη, 2016).

Στην αντίπερα όχθη οι δύο αλλοδαποί πατέρες με εκτός γάμου τέκνα βρέθηκαν ξαφνικά να αναλαμβάνουν την αποκλειστική φροντίδα των παιδιών τους. Η βιβλιογραφία παρουσιάζεται περιορισμένη ως προς τη μελέτη άγαμων πατέρων. Επίσης, η μελέτη των Γαβαλά & Ρόντου (2011:16) αναδεικνύει ότι το 2007 στη χώρα μας το 40% των ανύπαντρων μητέρων είναι αλλοδαπές. Το στοιχείο αυτό καταδεικνύει ότι η αύξηση στα ποσοστά των εκτός γάμου γεννήσεων στην Ελλάδα μετά το 1990 επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από την εισροή μεταναστών, κυρίως από χώρες του πρώην ανατολικού μπλοκ. Διαπιστώνεται, έτσι, ότι ο νομικά επικυρωμένος γάμος δεν αποτελεί για τους αλλοδαπούς απαραίτητη προϋπόθεση για τη δημιουργία οικογένειας και την αναπαραγωγή, σε αντίθεση με την ελληνική κοινωνία που φέρει πιο παραδοσιακές αντιλήψεις στα ζητήματα αυτά.

Βασική προτεραιότητά τους ήταν η διαχείριση του αισθήματος εγκατάλειψης που ένιωσαν τα παιδιά τους με τη φυγή των μητέρων τους, μιας σχέσης στην οποία τα παιδιά είχαν προσδεθεί και είχαν απόλυτη ανάγκη και παράλληλα να αναλάβουν και ρόλο μητέρας σε θέματα που δεν είχαν προηγούμενη εμπειρία. Ο πατέρας μονογονέας, εν αντιθέσει με τον πατέρα στα πλαίσια της πυρηνικής οικογένειας, αναλαμβάνει αναγκαστικά, όπως και η μόνη μητέρα, δύο ρόλους, εκείνου του εκτελεστικού - οικονομική και κοινωνική στήριξη- και εκείνου της συναισθηματικής στήριξης των παιδιών. Οι σπάνιες ερευνητικές μελέτες σε άνδρες, που τους ανατίθεται η ευθύνη της φροντίδας των παιδιών τους ως μόνοι γονείς, αποκαλύπτουν ότι οι πατέρες μονογονείς,

σε σύγκριση με τους πατέρες των πυρηνικών οικογενειών, βιώνουν σε μεγαλύτερο βαθμό τις ψυχολογικές συνέπειες της εργασιακής ζωής (Κιρκιγιάννη, 2016).

“Ένιωσα φόβο, ο άντρας μου έστελνε απειλητικά μηνύματα, έλεγε ότι το παιδί μας δεν είναι δικό του, ζήταγε να μιλήσει στη Μ. για να της λείει τέτοια... Δεν μπορούσα να της βγάλω διαβατήριο να έρθουμε στην Ελλάδα. Πολλά προβλήματα μου δημιουργούσε [...]”. Κάτια, 35

“Βρέθηκα μόνος μου με ένα παιδί, ένα κορίτσι. Η μάνα του μου είπε ότι θα φύγει έξω, έτσι απλά... Εγώ δούλευα όλη μέρα, δεν ήξερα πού να την αφήσω, η άλλη μου κόρη ζούσε με τη μητέρα της,τη πρώτη μου σύντροφο.[...] Αρρώστησε και την έτρεχα στο νοσοκομείο, την πήγαινα στη πλατεία να φάει ένα σουβλάκι [...] Ήθελε τη μάνα της και στην αρχή δεν είχε καθόλου επικοινωνία μαζί της”. Peter, 46

“Όταν έφυγε ο άντρας μου τα ‘είδα όλα’, έπεσα στη θάλασσα και δεν ήξερα μπάνιο, έλεγα... θα πνιγώ. Έχασα τον άντρα μου, τον άνθρωπό μου, ήμουν 28 και ήταν 37. Το μεγάλο μου παιδί έπαθε κατάθλιψη, κλείστηκε στο δωμάτιό του, αργότερα παράτησε το σχολείο και έμπλεξε με παρέες, έτρεχα και δεν έφτανα. Έριχνε το φταίξιμο σε μένα επειδή έλειπα πολλές ώρες στη δουλειά όταν ο άντρας μου ήταν άρρωστος. [...] Δεν ήθελα να λείπω από κοντά τους αλλά τι να έκανα, είχαμε μόλις πάρει το σπίτι με δάνειο, θα μας έπαιρναν το σπίτι. Όλα τα χειρουργεία και τα ιατρικά μηχανήματα πήγαν 7000 ευρώ. Με έπαιρναν στο τηλέφωνο για τα χρέη και για ένα χρόνο δεν είχα πληρώσει το δάνειο του σπιτιού, οι συγγενείς του άντρα μου με βοήθησαν και μου έδωσαν χρήματα για το δάνειο. Τα πρώτα 3χρόνια δεν έβλεπα μπροστά μου από τα χρέη. Έτρεχα και καθάριζα σπίτια, σκάλες... τρομερό αυτό που έζησα, παράτησα τα παιδιά μου [...]” Λένα, 40

Κάθε μονογονεϊκή οικογένεια, ανυπερθέτως, παρουσιάζει τις ιδιαιτερότητές της. Τα παιδιά που ανήκουν σε μια μονογονεϊκή οικογένεια που ο ένας εκ των δύο γονιών έχει αποβιώσει, φερειπειν, διαφοροποιούνται στα δεδομένα της καθημερινής οικογενειακής ζωής τους από τα παιδιά των οποίων ο γονέας δεν έχει παντρευτεί ή από τα παιδιά των διαζευγμένων γονέων (Single Parents, 2014). Ωστόσο, η οργάνωση, η δομή και οι λειτουργίες της μονογονεϊκής οικογένειας που διαμορφώνονται από χρεία αντικατοπτρίζουν, όπως και στις άλλες μορφές μονογονεϊκής οικογένειας, τις ανάγκες όλων των μελών της. Βασική προτεραιότητα του μόνου γονέα προς την κατεύθυνση αυτή είναι η διατήρηση και η ενδυνάμωση της σχέσης του με τα παιδιά του και η

κάλυψη των αναγκών τους. Για την εκπλήρωση αυτών, όμως, είναι απαραίτητης σημασίας η υποστήριξη και συμπαράσταση του άμεσου αλλά και ευρύτερου συγγενικού και φιλικού περιβάλλοντος.

Για τους τρεις από τέσσερις μονογονείς αυτής της ομάδας η γονεϊκή συναισθηματική στήριξη ήταν καθοριστική για τη διαχείριση και επαναπροσαρμογή της νέας κατάστασης, ενώ για τον τέταρτο συμμετέχοντα τα πράγματα αποδείχτηκαν πιο δύσκολα, καθώς δηλώνει πως δεν είχε κανένα στήριγμα δίπλα του και πως ήταν ολομόναχος στην Ελλάδα. Κανένας τους, ωστόσο, δεν έλαβε κάποιο άλλο είδος στήριξης ή βοήθειας (οικονομική, υλική, φροντίδα παιδιών), λόγω της οικονομικής αδυναμίας και του περιορισμένου ελεύθερου χρόνου και των ίδιων των γονιών ή άλλων μελών της οικογένειας, και αυτό επενέργησε επιβαρυντικά στην ήδη ακανθώδη και δαιδαλώδη διαδρομή τους.

“Είχα τους γονείς μου, οικονομικά δε μπορούσαν να με βοηθήσουν, αλλά ψυχολογικά ήταν δίπλα μου. [...] Φίλους είχα αλλά δεν είχα χρόνο να τους δω, δούλευα όλη μέρα [...].” Λένα, 40

“Όταν το έμαθαν (οι γονείς) θέλησαν να με βάλουν «τιμωρία» γιατί δεν ήταν καλό στη πατρίδα μου να χωρίζεις, αλλά όταν άκουσαν τι πέρασα με αγκάλιασαν [...]. Μας φιλοξένησαν (μητέρα και παιδί) στο σπίτι άλλο τίποτα δεν μπορούσαν να προσφέρουν, έπρεπε να βρω γρήγορα μια δουλειά [...].” Κάτια, 35

Σε ότι αφορά στο κοινοτικό δίκτυο υποστήριξης και τις προνοιακές παροχές αυτοί φαίνεται να είναι ανεπαρκείς για τους συγκεκριμένους μονογονείς και κανένας δεν έλαβε κάποιο επίδομα. Οι δύο μονογονείς λάμβαναν για τους πρώτους 6 μήνες κάποια συσκευασμένα τρόφιμα από ΜΚΟ, ενώ οι άλλοι δύο δεν δικαιούνταν καμία παροχή, λόγω στέρησης νομιμοποιητικών εγγράφων της μιας μητέρας και μη ολοκλήρωσης της διαδικασίας αναγνώρισης τέκνων για τον έναν πατέρα. Όλα τα μέλη της ομάδας ελέγχου αναφέρουν άγνοια ως προς τα τότε δικαιώματά τους ως αρχηγοί μονογονεϊκής οικογένειας.

2ος Άξονας: Καθοριστικές συνθήκες ζωής, συναρτώμενες με οικογενειακή, κοινωνική, οικονομική κατάσταση, για την εισαγωγή του παιδιού στο ίδρυμα

Διαμέσου αυτού του άξονα επιδιώκεται η αναζήτηση των παραγόντων που συνεπάγεται την απόφαση των μονογονέων για τοποθέτηση των παιδιών τους σε ίδρυμα παιδικής

προστασίας, παραγόντων άρρηκτα συνδεδεμένων με την οικογενειακή, κοινωνική και οικονομική κατάσταση της οικογένειας. Σκοπός είναι η καταγραφή των απόψεών τους, κάτω από το πρίσμα της δικής τους εμπειρίας αλλά και των προσωπικών τους αντιλήψεων, για τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν οι ίδιοι και τα παιδιά τους και την ερμηνεία που δίνουν σε αυτές τις δυσκολίες, προκειμένου να στηρίξουν το ορθό της απόφασής τους για ιδρυματική φροντίδα των παιδιών τους.

Οι αρχικές δυσκολίες που συνάντησαν ως αρχηγοί μονογονεϊκής οικογένειας δείχνουν να επιδεινώθηκαν στη πορεία με την οικονομική κρίση της χώρας. Και οι τέσσερις μονογονεείς που εργάζονταν, οι δύο εξ αυτών ανασφάλιστοι, υπέστησαν περικοπές στους μισθούς ή τα μεροκάματά τους και είδαν σε σύντομο χρονικό διάστημα τα εισοδήματά τους να μειώνονται δραματικά με αποτέλεσμα να δυσφορούν ως προς την εξόφληση του ενοικίου, λογαριασμών ΔΕΚΟ αλλά και χρεών προς τράπεζες και τρίτους. Οι νέες οικονομικές συνθήκες επηρέασαν εμφανώς και τις παροχές προς τα παιδιά τους. Οι ψυχαγωγικές και κοινωνικές δραστηριότητές των παιδιών περιορίζονταν πια σε μια βόλτα στη πλατεία της γειτονιάς, ενώ κανένα τους δεν συμμετείχε σε κάποιο αθλητικό, ψυχαγωγικό, πολιτιστικό πρόγραμμα. Τη μόνη καθημερινή αλληλεπίδραση με συνομηλίκους την είχαν στον χώρο του σχολείου τους.

‘‘Χάλια τότε τα οικονομικά μας, δεν πλήρωνα ούτε τη τράπεζα [...] δεν δικαιούμουν ούτε το επίδομα ΚΕΑ, σταμάτησαν να μου δίνουν και τα τρόφιμα [...]. Δεν μπορούσα να δίνω στα παιδιά μου χαρτζιλίκι και ούτε να τα πάω κάπου, δεν μου έμεναν χρήματα για τέτοια [...].’’ Λένα, 40

‘‘Αυτά που έπαιρνα δεν έφταναν για πολλά, βοηθούσαν οι γονείς μου όσο μπορούσαν αλλά τι να πρωτοκάνουν και αυτοί, [...] είχα και ένα χρέος σε τράπεζα της πατρίδας μου και έπρεπε να στέλνω και εκεί χρήματα και με όλα αυτά δεν μπορούσε να έχει το παιδί όλα αυτά που πρέπει να έχει ένα παιδί, κοίταζα τουλάχιστον να βγάλω το φαί του και αυτό ήταν συνέχεια κλεισμένο σ’ ένα σπίτι [...].’’ Κάτια, 35

Αναφορικά με το θέμα «κοινωνικές δραστηριότητες», η επισκόπηση των παιδοκεντρικών μελετών που διενεργήθηκε από τους Spyrou, Thoma, Antoniou, Agathokleous, Teylor, Cohen et al. (2007) αναδεικνύει ότι η φτώχεια μπορεί να περιορίσει το είδος και το φάσμα των κοινωνικών δραστηριοτήτων των παιδιών. Κατά τον ίδιο τρόπο, η έρευνα της Ridge (2002), αναδεικνύει ότι το κόστος μεταφοράς και

συμμετοχής σε κοινωνικές δραστηριότητες αποτελούν ιδιαίτερα περιοριστικούς παράγοντες για τα παιδιά. Σχετικά με το ζήτημα της εκπαίδευσης και της εκπαιδευτικής εμπειρίας, σύμφωνα με τους Horner & Krawczyk (2006:49), ενώ υπάρχει η πεποίθηση ότι το σχολείο προσφέρει στα παιδιά αρκετές θετικές προκλήσεις και ευκαιρίες, για ορισμένα από αυτά, ιδιαίτερα για εκείνα που προέρχονται από ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, το σχολείο μπορεί να μετατραπεί σ'ένα χώρο αποκλεισμού, φόβου, κατοχής και απόρριψης.

Ως προς τις συνθήκες διαβίωσης των μονογονεϊκών οικογενειών διαπιστώνεται έλλειψη επαρκών χώρων και μη ικανοποιητική θέρμανση, όμως δηλώνεται από τους συνεντευξιζόμενους η επάρκεια του κατάλληλου οικιακού εξοπλισμού. Οι τρεις από τους μονογονείς ζούσαν τότε σε καθεστώς μίσθωσης ακινήτου και ο τέταρτος σε ιδιόκτητη οικία με τραπεζικό δάνειο πρώτης κατοικίας. Όλοι τους αναφέρουν οφειλές ενοικίου ή στεγαστικού δανείου.

Το νομικό καθεστώς παραμονής στην Ελλάδα είναι για τους αλλοδαπούς μονογονείς αυτό που καθορίζει το πεδίο των κινήσεων τους και θέτει τα όρια της διεκδίκησης των δικαιωμάτων τους. Από την ομάδα ελέγχου των αλλοδαπών μονογονέων μόνο ο ένας είχε ξεπεράσει το ζήτημα της προσωρινής άδειας παραμονής, καθώς η χώρα καταγωγής του κατατάσσεται πλέον στην Ε.Ε. και ο ίδιος ήταν κάτοχος ταυτότητας ευρωπαϊού πολίτη με πλήρη δικαιώματα, τα οποία όμως προσέκρουαν στη βραδυκινήσια του κρατικού μηχανισμού που καθυστερούσε τη διεκπεραίωση της διαδικασίας αναγνώρισης των τέκνων από τον πατέρα, με αποτέλεσμα ο ίδιος να κατείχε μόνο ένα προσωρινό εισαγγελικό έγγραφο επιμέλειας των παιδιών του και να μην δικαιούταν πρόσβαση σε παροχές που ενισχύουν τις μονογονεϊκές οικογένειες. Οι υπόλοιποι μονογονείς είχαν να αντιμετωπίσουν, πλην των οικονομικών δυσκολιών, την αβεβαιότητα της επόμενης μέρας και το «κυνήγι» του ενσήμου που εξασφάλιζε την ανανέωση της άδειας παραμονής, ενώ η μια μονογονέας εκείνη τη περίοδο ζούσε παράνομα στη χώρα χωρίς καθόλου νομιμοποιητικά έγγραφα παραμονής και, κατά συνέπεια, χωρίς κανένα δικαίωμα παροχών σε τομείς υγείας, εργασίας, ασφάλισης και κοινωνικής πρόνοιας για εκείνη και το παιδί της.

“Άδεια παραμονής τότε δεν μπορούσα να πάρω γιατί είχα ένα πρόβλημα και φαινόταν στο σύστημα [...], μου έδιναν μια δμηνη βεβαίωση που την ανανέωνα και αυτό επειδή δούλευα αλλιώς δεν θα χα τίποτα [...].” Peter, 46

“Όταν έφερα τη Μ. εδώ (ίδρυμα) δεν είχα χαρτιά και κανένα επίδομα, καμία βοήθεια και κανένα δικαίωμα πουθενά. Είχα δώσει πολλά χρήματα σε δικηγόρο και με είχε κοροϊδέψει [...].” Κάτια, 35

“Ευτυχώς είχα τα ίδια δικαιώματα με τους έλληνες γιατί είχα άδεια διαμονής και εργασίας ευρωπαϊού πολίτη και σε αυτό το θέμα δεν είχα πρόβλημα. Όμως τι να το κάνεις αφού τα παιδιά δεν ήταν στο όνομα μου και δεν μπορούσαν να έχουν τίποτα από μένα [...].” Μάικ, 47

Και στις τρεις περιπτώσεις μονογονέων τα παιδιά τους δε διατηρούσαν καμία επαφή με τον άλλο γονέα, ενώ η τέταρτη περίπτωση αποτελεί μονογονεϊκή οικογένεια από χηρεία. Όλοι οι μονογονείς με παιδιά εκτός γάμου ή από διαζύγιο δήλωσαν ότι, παρότι τον πρώτο καιρό υπήρχε ένα ήπιο ενδιαφέρον από τον άλλο γονιό για τηλεφωνική επικοινωνία με τα παιδιά του ή επίσκεψη στο χώρο τους, σύντομα αυτό αραίωσε ώσπου διεκόπη οριστικά. Τα παιδιά των δύο από τις τρεις μονογονεϊκές οικογένειες αποζητούσαν την επαφή με τον άλλο γονέα και αυτός ήταν και ο λόγος που οι κηδεμόνες γονείς τους προσπαθούσαν να διατηρήσουν αυτήν την επικοινωνία. Σύμφωνα με τους ίδιους, όμως, δεν υπήρχε το ανάλογο νοιάξιμο από την πλευρά των γονιών που ζούσαν μακριά τους, οι οποίοι είναι και οι κύριοι υπεύθυνοι της απόφασης αυτής. Για την τρίτη περίπτωση αναφέρεται πλήρη άρνηση του παιδιού για οποιαδήποτε επαφή με τον πατέρα του, το οποίο έχει μνήμες ενδοοικογενειακής σύγκρουσης και βίας. Γενικά, υποστηρίζεται πως τα παιδιά των διαζευγμένων ή εν διαστάσει γονέων εμφανίζουν παραλλαγή στις σχέσεις με τους γονείς τους, κάτι που αποδίδεται στους όρους διευθέτησης της επιμέλειας και ανάλογα με τη στάση του γονέα, που δεν φέρει την επιμέλεια του παιδιού του, ως προς επαφή με το παιδί του (Single Parents, 2014). Πέραν της ελλιπούς συναισθηματικής σύνδεσης απουσιάζοντα γονιού-παιδιού, οι μονογονείς τονίζουν την ανύπαρκτη βοήθειά τους σε διατροφή, υλικά αγαθά ή άλλες ανάγκες των παιδιών τους σχετιζόμενες με ψυχαγωγία και εκπαίδευση.

“Κάπου στην αρχή ήθελε να τα βλέπει, μετά σταμάτησε. Η Π. δεν μπορώ να πω την ήθελε πολύ, ενώ ο Δ. την τελευταία φορά την τράβηξε προς τη πόρτα για να φύγει [...]. Βοήθεια;;; Χαχαχα (ειρωνικό σχόλιο), όχι μόνο δεν βοήθησε αλλά στην αρχή που έπαιρνε εκείνη το επίδομα αναπηρίας του Δ. το αγόραζε ούισκι και εγώ δεν μπορούσα να τον βάλω σ’ ένα πρόγραμμα (θεραπευτικό). Αλλά αυτή πίνει... δεν τη νοιάζει τίποτα άλλο [...].” Μάικ, 47

‘Στην αρχή μιλούσε με την Α. αλλά και με μένα στο τηλέφωνο, μετά έκοψε. Βοήθεια δεν έχει στείλει τίποτα. Η Α. κάνει όμως σαν τρελή για εκείνη, είναι η ΜΑΜΑ της! [...]’ Peter, 46

Σε κάθε περίπτωση ο τρόπος που τα ίδια τα παιδιά βίωσαν τον αποχωρισμό ή την εγκατάλειψη περιγράφεται ως μια οδυνηρή εμπειρία, η οποία παραμερίζει και αποδίδει μικρότερη αξία σε οποιαδήποτε άλλη δυσκολία αντιμετώπισε η μονογονεϊκή οικογένεια. Ο χωρισμός των γονέων θεωρείται ένα από τα πιο συχνά και αρνητικά γεγονότα ζωής που βιώνουν τα παιδιά, αφού καταλαμβάνει τη δεύτερη υψηλότερη θέση πρόκλησης άγχους σε αυτά, μεταξύ 43 τραυματικών εμπειριών (Herbert, 2009:16). Στη χώρα μας, το μέγλωμα των παιδιών εξακολουθεί να συνιστά κατ’ εξοχήν ευθύνη των γυναικών και ιδίως σε αυτές ανατίθεται η επιμέλεια μετά το διαζύγιο, διατηρώντας με αυτόν τον τρόπο τις στερεότυπες αντιλήψεις για το ρόλο των γυναικών (Κογκίδου, 2006:16). Εντούτοις, δεδομένου ότι σήμερα παρατηρείται σταδιακή αύξηση του αριθμού των πατέρων που φέρουν την αποκλειστική ή την κύρια ευθύνη σε συνδυασμό με το ότι συνιστά το πρόσωπο που συμβάλλει σημαντικά από τη πλευρά του στη φροντίδα, τη διαπαιδαγώγηση και την κοινωνικοποίηση των παιδιών (Μπαμπάλης, 2011:278-279), υπογραμμίζεται η σημασία και των δύο γονέων στην ανάπτυξη του παιδιού.

Η υποστήριξη, ηθική και συναισθηματική, που έλαβαν οι τρεις από τους τέσσερις μόνους γονείς κατά τη περίοδο της αποκλειστικής φροντίδας των παιδιών τους από το ευρύτερο οικογενειακό περιβάλλον υπογραμμίζεται ως εξαιρετικής σημασίας για τους ίδιους και τα παιδιά τους, υπερτονίζοντας τη διάθεση και τον χρόνο που αφιέρωσαν στα παιδιά τους, προκειμένου οι ίδιοι να μην χάσουν μεροκάματο, παρότι και τα πρόσωπα που βοήθησαν εργάζονταν και αυτά με τη σειρά τους. Σύμφωνα με τη Μαράτου-Αλιπράντη (2005), οι μονογονεϊκές αναπτύσσουν σχέσεις κυρίως με συγγενείς και λιγότερο με φίλους και με γείτονες (Κιρκιγιάννη, 2016). Όλοι τους αναγνωρίζουν ότι η συμπαράσταση που είχαν συνιστά το μέγιστο των δυνατοτήτων τους και ότι η όποια οικονομική ή υλική βοήθεια από πλευράς τους ήταν πρακτικά αδύνατη δεδομένων των δικών τους οικονομικών δυσκολιών και της περιστασιακής απασχόλησης. Για τον τέταρτο μονογονέα δεν υπήρχε κανένα συγγενικό ή φιλικό πρόσωπο κοντά του και, κατά συνέπεια, καμία βοήθεια ηθική ή υλική.

‘Μόνος μου ήμουν, δεν είχα κανέναν να με βοηθήσει, να μου δώσει μια συμβουλή, ποιος να το διαβάσει [...] Γι’ αυτό έφερα το παιδί μου εδώ (ίδρυμα), μου το είπε η μαμά του άλλου μου παιδιού που είναι επίσης εδώ [...]’ Peter, 46

“Εγώ στην αρχή όλο έκλαιγα, αν δεν είχα τους γονείς δίπλα δεν ξέρω τι θα έκανα. Μου κρατούσε ο πατέρας μου πολλές ώρες τη Μ., γιατί η μητέρα μου δούλευε σαν εσωτερική σε σπίτι, αλλά μετά δούλευε και εκείνος όπου βρει και είχα πρόβλημα με το ποιος θα μου κρατήσει το παιδί.” Κάτια, 35

“Πάντα είχα βοήθεια από τους δικούς μου, όχι όμως οικονομική. Οι γονείς μου ζουν με 400 ευρώ το μήνα, ποτέ δεν είχα οικονομική βοήθεια [...] Όμως στο θάνατο του άντρα μου δεν έφυγαν στιγμή από δίπλα μου και τα παιδιά μου [...].”
Λένα, 40

Στην ερώτηση αν απευθύνθηκαν τότε σε κάποια υπηρεσία για να λάβουν ψυχολογική ή οικονομική βοήθεια και οι τέσσερις απάντησαν αρνητικά για διαφορετικούς λόγους ο καθένας, μερικοί εκ των οποίων έχουν αναφερθεί παραπάνω. Η μια μονογονέας δεν είχε άδεια παραμονής και ως εκ τούτου δεν δικαιούταν καμία παροχή. Ο ένας μόνος πατέρας δεν είχε εξασφαλίσει ακόμη τη κηδεμονία των παιδιών του, παρότι ζούσαν αποκλειστικά μαζί του, και έτσι δεν μπορούσε να διεκδικήσει οποιαδήποτε μορφή βοήθειας. Ο δεύτερος μόνος πατέρας, έχοντας βμηνες βεβαιώσεις διαμονής για πολύ καιρό, δεν δικαιούταν πρόσβασης σε δομές κοινωνικής πρόνοιας μέχρι τη λήψη της επίσημης άδειας διαμονής και εργασίας, εκτός αυτού, όμως, δεν είχε καμία πληροφόρηση ή καθοδήγηση για αναζήτηση βοήθειας. Η τέταρτη μονογονέας αναγνωρίζει τη πρόσκαιρη βοήθεια σε τρόφιμα που λάμβανε από ΜΚΟ καθώς και τη ψυχολογική στήριξη που δέχτηκε ο γιος της για τη διαχείριση του πένθους, όμως στη δεδομένη χρονική στιγμή αυτές οι παροχές είχαν ολοκληρωθεί και δεν είχε το δικαίωμα επιδόματος από τις υπηρεσίες πρόνοιας του τόπου διαμονής της, λόγω της κατοχής ιδιόκτητης κατοικίας με τραπεζικό δάνειο, αγορά η οποία πραγματοποιήθηκε πριν την ασθένεια και τον θάνατο του συζύγου της, αλλά και ούτε ένταξής της σε κάποιο πρόγραμμα απασχόλησης, καθώς τα χρόνια εργασίας της ως οικιακής βοηθού δεν είχαν δηλωθεί νόμιμα με αποτέλεσμα να μην αποδεικνύεται η εργασιακή της προσφορά και να μην μπορεί να είναι κάτοχος κάρτας ανεργίας.

Όσον αφορά την άτυπη απασχόληση των αλλοδαπών, διαπιστώνεται ότι η «αυξανόμενη εισροή των γυναικών στην επίσημη αγορά εργασίας κατά τις τελευταίες δεκαετίες θεωρητικά θα περίμενε κανείς να κάνει την άλλοτε δεδομένη οικιακή εργασία και παροχή υπηρεσιών φροντίδας όλο και πιο δυσεύρετη, εξεζητημένη και, τελικά, ακριβή. Ο ερχομός των μεταναστριών διέκοψε όμως μία τέτοια προοπτική και ώθησε τις σχετικές εργασιακές διαπραγματεύσεις σε “υπόγειες” τροχιές (*underground economy*). Οι μετανάστριες

ταυτίστηκαν με την συγκεκριμένη εργασία και κατά αυτό τον τρόπο έθεσαν εκ νέου τις προδιαγραφές της και αναπαρήγαγαν την θέση της στον πυθμένα της ευρύτερης αγοράς εργασίας. Η ελληνική αγορά εργασίας επεδίωξε κάτι πρόχειρο, γρήγορο και φθηνό για να καλύψει τις ανάγκες αναπαραγωγής της και το βρήκε στο πρόσωπο των μεταναστριών κυρίως από πρώην σοσιαλιστικές χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και των Βαλκανίων» (Μαρούκης, 2009: 97-98).

Αυτό το είδος εργασίας στην άτυπη μορφή του δεν εξασφαλίζει στον εργαζόμενο ασφάλεια στη περίπτωση που αποσυρθεί μελλοντικά από την δουλειά ή απλά νοσήσει και δεν μπορεί να εργαστεί. «Το αντεπιχείρημα ότι πολλές μετανάστριες επιλέγουν τα περισσότερα “μαύρα λεφτά” παρά την ασφάλιση μπορεί να ισχύει μερικώς για κάποιες ομάδες σε ορισμένες περιόδους. Μια τέτοια περίπτωση είναι και αυτή των παντρεμένων Αλβανίδων που ασφαλίζονται μέσω της εργασίας των ανδρών τους σε περιόδους ευρύτερης οικονομικής ευημερίας. Ενδέχεται όμως αυτό να μην ισχύει σε συνθήκες οικονομικής κρίσης, όπου λιγοστεύουν οι δουλειές για το ζευγάρι και τα χρήματα που αποκομίζονται από την μειωμένη “μαύρη εργασία” δεν αρκούν για την χρηματοδότηση μιας ικανοποιητικής αυτασφάλισης. Όμως, ακόμα και όταν οι οικιακές εργάτριες καταβάλλουν ασφαλιστικές εισφορές και έχουν εξασφαλίσει άδεια διαμονής με σκοπό την συγκεκριμένη εργασία, η αβεβαιότητα συχνά παραμένει». Χαρακτηριστικά, η μελέτη των Ψημμένου και Σκαμνάκη (2008) στις οικιακές εργάτριες από την Αλβανία και την Ουκρανία προβάλλει το «πώς τα “ευέλκτα”, αντικειμενικά και υποκειμενικά χαρακτηριστικά της εργασίας τους καταλήγουν να τις περιθωριοποιούν από την πρόσβαση σε παροχές κοινωνικής προστασίας» (Μαρούκης, 2009: 99-100).

Όσον αφορά στη ψυχολογική στήριξη που χρειάστηκε η χήρα μητέρα, έπειτα από το βαρύ και μακροπρόθεσμο πένθος που βίωσε με την απώλεια του συζύγου της, σημειώνει πως είχε πλήρη άγνοια των φορέων που προσφέρουν τέτοιου τύπου υπηρεσίες. Στην Ελλάδα δεν είναι ευρέως γνωστά πλαίσια ή δίκτυα που να μπορούν να βρίσκουν καταφύγιο οι χήρες και οι χήροι και γενικότερα πρόσωπα που έχουν χάσει κάποιο μέλος της οικογένειάς τους (Κογκίδου, 1995:182). Ενώ στη Γαλλία, επί παραδείγματι -που ξεχωρίζει στον τομέα αυτό από το 1946-, έχει δημιουργηθεί σήμερα σε κάθε νομό ένας χώρος συνάντησης και παροχής συμβουλευτικής υποστήριξης για τις χήρες μητέρες (Bacque, 2004:112), στη χώρα μας εντοπίζονται μόνο σύλλογοι μόνων γονέων, που καλύπτουν μερικώς τις ανάγκες των ανθρώπων αυτών. Βάσει ερευνών, η αποτελεσματικότητα αυτών των κοινωνικών δικτύων είναι ιδιαίτερα σημαντική, γιατί

προσφέρουν στους πενθούντες ψυχολογική στήριξη και την ευκαιρία σύναψης κοινωνικών επαφών σε μακρόχρονη βάση, αλλά και γιατί τους βοηθούν να διαχειριστούν και να εκφράσουν το πένθος τους και όχι να το καταπνίγουν μέσα τους ή να το αποφεύγουν (Κογκίδου, 1995:182).

Στο μείζον ερώτημα για τον σημαντικότερο απ' όλους λόγο που αποφάσισαν την εισαγωγή των παιδιών τους σε ίδρυμα παιδικής προστασίας και οι τέσσερις μονογονείς τείνουν στον ίδιο λόγο, τον εκπαιδευτικό. Μολονότι δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στον οικονομικό παράγοντα και τις υλικές στερήσεις που είχαν τα παιδιά τους, αυτό δεν θα αποτελούσε, όμως, από μόνο του αιτία αυτής της επιλογής. Όλοι τους αναγνωρίζουν τις περιορισμένες εκπαιδευτικές ευκαιρίες που είχαν τα παιδιά τους ζώντας μαζί τους, τον ανεπαρκή προσωπικό χρόνο που οι ίδιοι αφιέρωναν σε αυτά, λόγω της πολύωρης απουσίας από το σπίτι, αλλά και την αδυναμία τους να τα βοηθήσουν στα μαθήματά τους, μη γνωρίζοντας τη γλώσσα της χώρας υποδοχής.

“[...]για να πάει σχολείο και να τη βοηθήσουν με τα μαθήματα, γιατί εγώ δεν την ξέρω τη γλώσσα [...].” Κάτια, 35

“Εγώ δεν ήμουν σπίτι να τη βοηθήσω με το διάβασμά της και άσε που δεν ξέρω να γράφω καλά και το είχα μεγάλο πρόβλημα πώς θα τα καταφέρει. Είχε πάει τότε γυμνάσιο και φοβόμουν ότι θα μείνει στην ίδια τάξη, δεν μπορούσα να πληρώσω φροντιστήριο ή κάποιον να έρχεται στο σπίτι, τα οικονομικά μου σας τα είπα πως ήταν [...]. Ο γιος μου είχε ήδη παρατήσει το σχολείο, δεν ήθελα να γίνει το ίδιο και με τη μικρή [...].” Λένα, 40

“Πρώτα απ' όλα δεν ήξερα τα ελληνικά για τη βοηθήσω με το σχολείο και έπειτα από το να είναι μόνη της στο σπίτι όλη τη μέρα και να μην ξέρω τι κάνει, καλύτερα εδώ που είναι και η αδελφή της (ετεροθαλής) και τη βοηθούν και οι κυρίες στο διάβασμα [...].” Peter, 46

«Για τη συμμετοχή της πλειοψηφίας των αλλοδαπών γονιών στην εκπαίδευση των παιδιών τους, η κυρίαρχη άποψη τόσο στη διεθνή όσο και στην ελληνική βιβλιογραφία είναι η υπό-εκπροσώπησή τους» (Walther-Thomas et al., 2000). «Ένας από τους βασικούς παράγοντες στους οποίους αποδίδεται αυτή η ελλιπής σχέση των αλλοδαπών γονιών με την εκπαίδευση των παιδιών τους είναι πρωτίστως οι δύσκολες και απαιτητικές συνθήκες εργασίας τους (όπως εξαντλητικά ωράρια και κοπιαστική εργασία) που καθιστούν πρακτικά αδύνατη τη φυσική τους παρουσία στις δραστηριότητες του σχολείου

(Στογιαννίδου, 2006: 52-94). «Η μη γνώση της κυρίαρχης γλώσσας της χώρας υποδοχής από τους γονείς είναι ένας ακόμη σημαντικός παράγοντας που δυσκολεύει την επικοινωνία των αλλοδαπών γονιών με τους εκπαιδευτικούς και δημιουργεί σε αυτούς μια λανθασμένη εικόνα για τους γονείς, με αποτέλεσμα οι γονείς να αποστασιοποιούνται από τη σχολική ζωή των παιδιών τους» (Χατζηδάκη 2006). «Συν τοις άλλοις, οι γονείς αισθάνονται ανεπαρκείς και ανίκανοι να βοηθήσουν τα παιδιά τους στη μελέτη τους στο σπίτι εξαιτίας των γλωσσικών τους ελλείψεων στην κυρίαρχη γλώσσα ή/και λόγω των γνωστικών τους κενών σχετικά με το αναλυτικό πρόγραμμα της κυρίαρχης εκπαίδευσης της χώρας υποδοχής» (Sosa, 1997: 103-111).

3ος Άξονας: Προετοιμασία του παιδιού για την εισαγωγή του στο ίδρυμα.

Η διαδικασία προετοιμασίας του παιδιού για την καινούργια κατάσταση ζωής που πρόκειται να διαβεί, φαίνεται να αποτελεί ένα κομβικό σημείο στη σχέση μονογονέα-παιδιού με έντονη συναισθηματική φόρτιση και τύψεις για τους ίδιους τους γονείς. Αδιαμφισβήτητη η πολυπολιτισμικότητα της κοινωνίας μας θυματοποιεί τους αλλοδαπούς γονείς, υποχρεώνοντάς τους να αντεπεξέλθουν σε ιδιαίτερα αντίξοες συνθήκες και συχνά τους καθιστά ανεπαρκείς στο γονικό τους ρόλο. Πολλές φορές, αποζητούν τη συνδρομή των υπηρεσιών για να διασφαλίσουν βασικές ανάγκες των παιδιών τους ή, σε άλλες περιπτώσεις, οι κοινωνικές υπηρεσίες παρεμβαίνουν για να προστατεύσουν τα παιδιά αυτά (Καλύβα, 2016).

Συνολικά ο χειρισμός του επίπνου αυτού ζητήματος από τους γονείς αποκαλύπτει τον ισχυρό δεσμό που υπάρχει μεταξύ τους και επιτελείται πάνω στην ίδια βάση, τη συζήτηση του θέματος με τα παιδιά τους, διευκρινίζοντας τους ότι αυτή η αλλαγή δεν θα θίξει τη μεταξύ τους σχέση και επαφή. Στις τρεις από τις τέσσερις περιπτώσεις τα παιδιά εξέφρασαν τη θλίψη και τη δυσφορία αυτής της απόφασης και δυσκολεύτηκαν να αποδεχτούν τον επικείμενο αποχωρισμό από τον γονέα τους. Για την τέταρτη οικογένεια τα πράγματα αποδείχτηκαν πιο εύκολα, καθώς η εισαγωγή του παιδιού αφορούσε στο ανοιχτό πρόγραμμα του ιδρύματος με διανυκτέρευση στο σπίτι του. Όμως και στις τέσσερις περιπτώσεις τα παιδιά έδειξαν να κατανοούν τις αντικειμενικές δυσκολίες της οικογένειας και τους περιορισμούς στους οποίους υπόκυπταν τα ίδια. Με γνώμονα το τελευταίο οι μονογονείς εξήγησαν στα παιδιά τι σημαίνει πρακτικά στη καθημερινότητά τους αυτή η αλλαγή και τους έδωσαν πληροφορίες για δυνατότητες και

ευκαιρίες που θα είχαν στο εξής σε θέματα εκπαίδευσης, ψυχαγωγίας και αθλητισμού, παρουσιάζοντας τον χώρο του ιδρύματος ως ένα σχολείο.

“Όταν το πρωτοσυζήτησα μαζί της έπαθε σοκ, στενοχωρήθηκε, δεν μπορούσε να δεχτεί ότι θα ζούμε χώρια, δεν είχαμε ξαναχωριστεί [...] Τι να σου πω για μένα, η πιο δύσκολη απόφαση που πήρα ποτέ μου, έλεγα ότι δεν είμαι καλή μαμά [...]. Της είπα ότι θα πάρουμε μια απόφαση μαζί, της είπα πώς θα είναι εκεί και πόσα πράγματα θα μπορεί να κάνει που δεν μπορούσα εγώ να της τα δώσω [...]. Ήξερε η Μ. πόσο δύσκολα τα βγάζαμε και καταλάβαινε πως ότι κάνω το κάνω για εκείνη [...]. Με τις μέρες άρχισε να κάνει ερωτήσεις και να δείχνει περιέργεια για το νέο σχολείο της, γιατί σχολείο της είχα πει ότι είναι και όχι ίδρυμα, ένα μεγάλο σχολείο που κοιμούνται εκεί τα παιδιά. Της είπα ότι αν δεν της αρέσει θα την πάρω αμέσως στο σπίτι. Πάντα με καταλάβαινε η Μ. από μικρή, αλλά και εγώ πάντα της έλεγα την αλήθεια [...].” Κάτια, 35

Σχετικά με το κατά πόσο τα παιδιά κατανοούν τα οικονομικά θέματα, τη διαχείριση των χρημάτων, τις οικονομικές ανησυχίες και τις στρατηγικές επίλυσης αυτών, η επισκόπηση των παιδοκεντρικών μελετών από τους Spyrou, Thoma, Antoniou, Agathokleous, Teylor, Cohen et al. (2007) καταδεικνύει ότι τα παιδιά από μονογονεϊκές οικογένειες συνειδητοποιούν και κατανοούν σε υψηλό βαθμό την οικονομική κατάσταση της οικογένειάς τους. Η έρευνα της Ridge (2006), επίσης, φανερώνει αυτόν τον υψηλό βαθμό συνειδητοποίησης από τη μεριά των ερευνώμενων παιδιών σε ότι αφορά τις οικιακές δαπάνες.

Η εισαγωγή του παιδιού στο ίδρυμα έπεται μιας σειράς επισκέψεων και συναντήσεων με επαγγελματίες και παιδιά του χώρου προκειμένου να ακολουθήσει η ομαλή και σταδιακή ένταξη του στο νέο περιβάλλον. Αν και κατά την πρώτη επίσκεψή των μονογονέων στο ίδρυμα ήταν έντονο το αίσθημα ανησυχίας για ενδεχόμενη αφαίρεση επιμέλειας τέκνων, όλοι οι μονογονείς ένιωσαν από την πρώτη κιόλας επίσκεψη ασφάλεια και εμπιστοσύνη μιλώντας με τον κοινωνικό λειτουργό και τον ψυχολόγο του ιδρύματος. Ίδια ανακούφιση ακολούθησε όταν αντιλήφθηκαν ότι και για τα παιδιά τους ο χώρος μοιάζει φιλικός και ευχάριστος.

Οι πρώτες βδομάδες διαβίωσης των παιδιών τους στο ίδρυμα χαρακτηρίζονταν από ανάμεικτα συναισθήματα τόσο για τα παιδιά όσο και για τους γονείς τους. Ο αποχωρισμός ήταν το κύριο ζήτημα που τους απασχόλησε, θυμίζοντας στους εαυτούς τους τον ήδη προηγούμενο αποχωρισμό που έχουν υποστεί τα παιδιά τους με βαριές

συνέπειες στη ψυχοσύνθεση τους, γι' αυτό και στο διάστημα αυτό επισκέπτονταν τακτικά τα παιδιά τους μεσοβδόμαδα και τα παραλάμβαναν κάθε Παρασκευή για να περάσουν μαζί το Σαββατοκύριακο. Βέβαια, την περίοδο αυτή είχαν να διαχειριστούν τις συναισθηματικές εκρήξεις των παιδιών τους που εκφράζονταν κυρίως με το κλάμα, αλλά και τα δικά τους συναισθήματα ενοχής, θυμού, μοναξιάς. Η διαρκής παρουσία τους δίπλα στα παιδιά ήταν τελικά το αντίδοτο αυτής της δύσκολης περιόδου και αυτό που σταδιακά επιβεβαίωσε όσα αρχικά οι γονείς είχαν συζητήσει μαζί τους και κυρίως ότι δεν εγκαταλείφθηκαν από τον μοναδικό γονέα που έχουν.

Παρ' όλη τη δυσκολία αποχωρισμού, όλοι οι συνεντευξιζόμενοι αναγνωρίζουν την καλή προσαρμογή των παιδιών τους στην καθημερινότητα του ιδρύματος και την ανάπτυξη διαπροσωπικών σχέσεων, καθώς και την προθυμία τους να ενταχθούν σε προγράμματα εκπαιδευτικού, αθλητικού και ψυχαγωγικού χαρακτήρα, εμπλουτίζοντας δημιουργικά την κάθε μέρα τους. Επιπρόσθετα, επισημαίνουν τις αρχικές μαθησιακές δυσκολίες που αντιμετώπισαν στο σχολείο και τις αποδίδουν στην ελλιπή γνώση της ελληνικής γλώσσας και στα μαθησιακά κενά των προηγούμενων σχολικών ετών. Ωστόσο, όλοι τους διακρίνουν τη βελτίωση της σχολικής επίδοσης που σημείωσαν σε σύντομο χρονικό διάστημα.

“Θυμάμαι στην αρχή που ένιωθα τόσο άσχημα και σκεφτόμουν να την πάρω [...] Με ρωτούσε ‘για πόσο μπαμπά θα είμαστε χωριστά’ και τότε λύγιζα. Η κοινωνική λειτουργός εδώ μου είπε να περιμένω λίγο να δούμε πως θα πάει και την είχε από κοντά [...]. Αυτό ήταν... μετά από λίγο έκανε φίλες, της άρεσε το μέρος... δεν με ξαναρώτησε και όταν είναι να την επιστρέψω στο ίδρυμα τις Κυριακές, έρχεται με χαρά [...].” Μάικ, 47

“Καλά πήγε από την αρχή, της άρεσε εδώ [...], μόνο που της έλειπα και δεν είχε όρεξη να φάει. Μου έλειπε και μένα, άδαιο το σπίτι χωρίς εκείνη, ήμουν μες στα νεύρα [...]. Στο σχολείο δυσκολεύτηκε πολύ για να μάθει τη γλώσσα, αλλά γρήγορα την έμαθε και τα πήγε πολύ καλά [...].” Κάτια, 35

4ος Άξονας: Η ανταπόκριση του ιδρύματος στις ανάγκες της μονογονεϊκής οικογένειας.

Φτάνοντας στο σήμερα, οι αλλοδαποί μονογονείς καλούνται να απαντήσουν σε μια σειρά ερωτήσεων που σχετίζονται τόσο με αλλαγές που έχουν σημειωθεί στη

προσωπική τους ζωή, την εργασιακή τους κατάσταση, τις συνθήκες διαβίωσης και τις κοινωνικές και οικογενειακές σχέσεις τους κατά το διάστημα των ετών που τα παιδιά τους φιλοξενούνται στο συγκεκριμένο ίδρυμα παιδικής προστασίας, όσο και με το εκτιμώμενο επίπεδο παροχών του ιδρύματος στις ανάγκες των παιδιών τους και συνολικά στην οικογένεια από τη δική τους πάντα οπτική ματιά, καταλήγοντας στο τελικά ερώτημα για το αν αξιολογούν ως ορθή ή όχι την απόφασή τους να τοποθετήσουν σε ιδρυματική φροντίδα τα παιδιά τους.

Κατά την επεξεργασία των δεδομένων αυτού του άξονα διαπιστώνεται ότι σε όλη την ομάδα των αλλοδαπών μονογονέων έχουν σημειωθεί βελτιώσεις κυρίως στα οικονομικά και εργασιακά ζητήματα. Και οι τέσσερις μονογονείς έχουν πλέον πλήρη απασχόληση, σε αντίθεση με προηγούμενα χρόνια που εργάζονταν περιστασιακά, στο ίδιο όμως αντικείμενο εργασίας (οικοδόμος, εργάτης γενικών καθηκόντων και οδηγός, αποκλειστική νοσοκόμα, καθαρίστρια). Κατά συνέπεια, οι απολαβές τους είναι υψηλότερες απ' ό,τι τα προηγούμενα έτη, που με την εκτίναξη της οικονομικής κρίσης και σε συνδυασμό με την τότε ευκαιριακή εργασιακή τους κατάσταση είχαν φτάσει σε σημείο να λαμβάνουν μισθούς πενίας. Οι τρεις στους τέσσερις είναι ασφαλισμένοι, δεν λαμβάνουν όμως επιδόματα Χριστουγέννων, Πάσχα, καλοκαιριού, ενώ η τέταρτη μονογονέας μητέρα εξακολουθεί να εργάζεται παράτυπα ως καθαρίστρια. Με τα χρήματα της εργασίας τους καταφέρνουν να αποπληρώνουν λογαριασμούς και γενικότερες υποχρεώσεις του νοικοκυριού, έχοντας, όμως, περιορίσει σε σημαντικό βαθμό τα έξοδά τους. Με αυτόν τον τρόπο έχουν καταφέρει να ρυθμίσουν χρέη παλαιότερων ετών ή να απαλλαγούν εντελώς απ' αυτά, με αποτέλεσμα να νιώθουν ότι έχουν αρχίσει να στήνουν τα θεμέλια για μια πιο σταθερή και ευοίωνη ζωή και ότι μπορούν να είναι πιο αισιόδοξοι για το μέλλον.

“Τώρα δουλεύω κάθε μέρα και ξέρω τι θα πάρω κάθε μήνα και με αυτά κοιτάω να πληρώσω τους λογαριαμούς. Στην προηγούμενη δουλειά έπαιρνα 476 €, ενώ τώρα 650 €, είναι λίγο καλύτερα [...].” Peter, 46

“Έχω κάθε μέρα δουλειά, έχουν αυξηθεί τα σπίτια που καθαρίζω και έτσι τα βγάζω πέρα, πληρώνω πια μόνη μου το δάνειο του σπιτιού [...] δεν έχω ένσημα, δεν βρίσκω δουλειά με ένσημα [...].” Λένα, 40

Οι δύο μονογονείς εξακολουθούν να διαμένουν στις ίδιες οικίες που έμεναν και παλαιότερα και να έχουν την αποκλειστική φροντίδα του νοικοκυριού (ένας ως

μισθωτής ακινήτου και μια ως ιδιοκτήτρια με 30ετές τραπεζικό δάνειο), ενώ ο τρίτος διαμένει πια στη ιδιόκτητη κατοικία της ελληνίδας συζύγου του και η τέταρτη μονογονέας πρόσφατα κατάφερε να νοικιάσει διαμέρισμα και να αποχωρήσει από την φιλοξενία που της παρείχαν για χρόνια οι γονείς της. Όλα διαθέτουν παιδικό δωμάτιο για τα τέκνα τους και όλο τον απαραίτητο οικιακό εξοπλισμό, ενώ βρίσκονται σε κοντινή απόσταση από τις οικίες της ευρύτερης οικογένειας και φίλων.

“Νοίκιασα το δικό μου σπίτι και έφυγα από τους γονείς μου, αφού τώρα δουλεύω κάθε μέρα, έχει και η Μ. το δικό της δωμάτιο. Είμαστε όμως κοντά στους δικούς μου και τους βλέπει η μικρή κάθε Σαββατοκύριακο [...].” Κάτια, 35

Ως προς το νομικό καθεστώς παραμονής στη χώρα υποδοχής, όλη η ομάδα ελέγχου της έρευνας έχει καταφέρει να έχει στην κατοχή της μακροχρόνια άδεια παραμονής με βασική προϋπόθεση την εν ενεργεία εργασιακή τους ικανότητα, κάτι που εξακολουθεί να τους δημιουργεί άγχος και ανασφάλεια για το αύριο. Όμως, στην περίπτωση της μητέρας –μονογονέα από χηρεία η κατοχή της 10ετούς άδειας παραμονής στη χώρα αφορά σε προστατευόμενο μέλος οικογένειας και προέρχεται από τα χρόνια εργασίας του αποθανόντα συζύγου της, καθώς είχε εκδοθεί λίγο πριν την εκδήλωση της ασθένειάς του. Με τη λήξη της προθεσμίας που ορίζεται στο συγκεκριμένο νομιμοποιητικό έγγραφο (2022), η μητέρα δεν θα μπορέσει να ανανεώσει την άδεια παραμονής, λόγω της ανασφάλιστης εργασίας της, και καλείται να αναζητήσει άλλους νομικούς τρόπους που θα της διασφαλίσουν την νόμιμη και μόνιμη παραμονή της ίδιας και των παιδιών της στην Ελλάδα.

Αλλαγές στη σύνθεση της οικογένειας σημειώνονται σε δύο από τις τέσσερις μονογονεϊκές οικογένειες. Η μια μητέρα –μονογονέας από διαζύγιο έχει συνάψει σχέση με ομοεθνή της και συμβιώνουν στο ίδιο σπίτι και ο ένας μονογονέας πατέρας έχει προχωρήσει σε πρώτο γάμο με ελληνίδα υπήκοο, από τον οποίο έχει αποκτήσει το τρίτο του παιδί (πρώτο για τη σύζυγο). Οι δύο υπόλοιποι μονογονεϊκές έχουν επιλέξει έως τώρα να πορευτούν χωρίς δεσμεύσεις και σχέσεις με το άλλο φύλο. Οι τρεις από τους μονογονεϊκές εξακολουθούν να φιλοξενούν κατά τα Σαββατοκύριακα και τις διακοπές Χριστουγέννων, Πάσχα και καλοκαιριού τα παιδιά τους στο σπίτι και να περνούν χρόνο μαζί, ενώ η τέταρτη μονογονέας έχει καθημερινή επαφή με το παιδί του, αφού ανήκει στο ανοιχτό πρόγραμμα και επιστρέφει το βράδυ στην οικογένεια.

‘Μετά από πολλά χρόνια έχω σχέση με συμπατριώτη μου και είμαστε πολύ καλά, μένουμε μαζί και η Μ. τον συμπαθεί [...].’ Κάτια, 35

‘Δεν με νοιάζει να κάνω σχέση, μόνο τα παιδιά με νοιάζουν, να είναι καλά [...].’
Μάικ, 47

‘Δεν θα μπορούσα να ξαναφτιάξω τη ζωή μου με άλλον άντρα, τί θα πουν τα παιδιά μου; Έχω μεγάλα παιδιά και πέρασαν πολύ δύσκολα το θάνατο του πατέρα τους, τώρα θέλω μόνο να είναι ήρεμα [...].’ Λένα, 40

Για τους τρεις από τους τέσσερις μονογονείς η συναισθηματική στήριξη από τους στενούς συγγενείς (γονείς, αδέρφια) κατά τις περιόδους κρίσης της μονογονεϊκής οικογένειας υπήρξε καθοριστική και σημαίνουσας αξίας και έχει διατηρηθεί στον ίδιο βαθμό μέχρι και σήμερα. Για τον τέταρτο μονογονέα, που δεν είχε κανένα συγγενικό πρόσωπο στην Ελλάδα από την αρχή της άφιξής του μέχρι και την εισαγωγή των παιδιών του στο ίδρυμα παιδικής προστασίας, έχει σημειωθεί εξέλιξη, καθώς με το νέο οικογενειακό σχήμα που διαμορφώθηκε από τον γάμο του με ελληνίδα σύζυγο έχουν αναπτυχθεί σχέσεις με την ευρύτερη οικογένεια της συζύγου του σε πλαίσια κοινωνικής επαφής.

‘Έχω την αδελφή μου κοντά και τη μητέρα μου που έρχεται συχνά από τη Πολωνία για να μας βοηθήσει [...].’ Μάικ, 47

‘Οι γονείς μου, όπως πάντα, είναι δίπλα μου, όμως και οι συγγενείς του συζύγου μου με βοηθούν ψυχολογικά [...].’ Λένα, 40

Το ζήτημα του ρόλου του ιδρύματος παιδικής προστασίας και της συνεισφοράς του στο παιδί και την οικογένειά του, έτσι όπως το αντιλαμβάνονται οι συμμετέχοντες μονογονείς στην έρευνα, εξετάστηκε πολυσχιδώς και διεξοδικά, επιδιώκοντας να αναζητήσουμε τον βαθμό ικανοποίησης των μονογονέων από τις παρεχόμενες υπηρεσίες του ιδρύματος και την παρέμβαση του στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη του παιδιού. Σε αυτό το ερευνητικό πεδίο είναι άξιο αναφοράς η ομοθυμία που εκδηλώνεται από τους μονογονείς αυτής της ομάδας και αφορά στη θετική αξιολόγηση των παροχών και προγραμμάτων του ιδρύματος. Όλοι οι συνεντευξιζόμενοι δηλώνουν ευχαριστημένοι με τον τρόπο λειτουργίας του ιδρύματος, νιώθουν εμπιστοσύνη στον χώρο που φιλοξενεί τα παιδιά τους, θεωρούν ότι το διεπιστημονικό προσωπικό (κοινωνικοί λειτουργοί, ψυχολόγος) τους βοηθά συμβουλευτικά στη βελτίωση της άσκησης του γονεϊκού τους ρόλου αλλά και στην αποδοχή από τα άλλα παιδιά της

πολιτισμικής ταυτότητας των δικών τους παιδιών. «Οι γονείς στην περίπτωση αυτή είναι φορείς ενός πολιτισμικού κεφαλαίου και συνιστούν τους βασικούς συντελεστές της διαμόρφωσης της πολιτισμικής ταυτότητας των παιδιών τους» (Γκόβαρης, 2001) και μπορούν σε συνεργασία με τους ειδικούς να εισάγουν μέσα στον κοινοβιακό χώρο που ζουν τα παιδιά τους όλα εκείνα τα στοιχεία (γλώσσα, οικογενειακή κουλτούρα, θρησκεία κ.λπ.) που συνθέτουν την πολιτισμική τους ταυτότητα.

Βασικό κριτήριο της θέσης τους συνιστά η ομαλή προσαρμογή, η καλή συναισθηματική κατάσταση και η ανοδική μαθησιακή πορεία που διακρίνουν στα παιδιά τους. Και οι τέσσερις ερευνώμενοι περιγράφουν την δομή και οργάνωση του ιδρύματος ως ένα εσώκλειστο σχολείο και μάλιστα δύο εξ αυτών το ονομάζουν σχολείο.

“Είμαι πολύ ευχαριστημένος με το σχολείο, η Αν. είναι άριστη μαθήτρια, ήρεμη και χαρούμενη με τις φίλες της, οι κυρίες την αγαπούν και τη προσέχουν. Τα έχει όλα [...].” Peter, 46

“Μόνο καλά έχω να πω, ευχαριστώ όλους για όσα κάνουν για το παιδί μου. Εγώ δεν το βλέπω σαν ίδρυμα αλλά σαν κλειστό σχολείο. Όλους εδώ τους εμπιστεύομαι γιατί νοιάζονται τη Μ. και με έχουν βοηθήσει πολύ να γίνω καλύτερη μάνα [...].” Κάτια, 35

Όταν τους ζητείται να μιλήσουν για το είδος βοήθειας και τις παροχές που λαμβάνουν από το ίδρυμα προκειμένου να καλύψουν ανάγκες και να αντιμετωπίσουν δυσκολίες ως μονογονείς, επικεντρώνονται κυρίως στις εκπαιδευτικές ευκαιρίες που προσφέρονται στα παιδιά τους, και στις οποίες αναγνωρίζουν ότι δεν θα μπορούσαν να ανταποκριθούν οι ίδιοι, επικυρώνοντας την αρχική και βασικότερη προσδοκία που είχαν κατά την εισαγωγή των παιδιών τους στο ίδρυμα να βοηθηθούν εκπαιδευτικά. Συγκεκριμένα, θεωρούν σημαντικό το γεγονός ότι υπάρχει σταθερό εκπαιδευτικό προσωπικό που βοηθά τα παιδιά τους στη μελέτη των μαθημάτων του σχολείου, την εκμάθηση ξένης γλώσσας αλλά και της μητρικής τους, την ανάπτυξη των δεξιοτήτων και κλίσεών τους. Επίσης, αναφέρουν ότι τα παιδιά τους ακολουθούν ένα γεμάτο πρόγραμμα με συμμετοχή τους σε αθλητικές και ψυχαγωγικές δραστηριότητες.

Κατά δεύτερο λόγο, χωρίς καμία όμως πρόθεση υποβιβασμού, παρουσιάζονται οι παροχές σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, κάλυψη ειδών και κοινωνικοπρονοιακές παροχές τόσο στα παιδιά όσο και στους ίδιους. Ειδικότερα, τρεις εκ των τεσσάρων μονογονέων επισημαίνουν την ιδιαίτερη σημασία της ιατρικής βοήθειας είτε δημόσιας

είτε ιδιωτικής προς τα παιδιά τους και της άμεσης ανταπόκρισης σε έκτακτα ιατρικά θέματα που προκύπτουν. Απ' όλους σχολιάζεται η επάρκεια σε ένδυση, υπόδηση και άλλα είδη πρώτης ανάγκης για τα παιδιά τους, καθώς και κατά περίπτωση πρωτοβουλίες οικονομικής ενίσχυσής τους. Επιπρόσθετα, στέκονται σε μορφές βοήθειας που σχετίζονται με διάθεση τροφίμων, ρουχισμού και επίπλων στήριξης του νοικοκυριού τους αλλά και με διαμεσολάβηση επαγγελματιών του χώρου σε άλλες υπηρεσίες για διευκόλυνση και διεκπεραίωση διαφόρων διαδικαστικών θεμάτων που απασχολεί τη μονογονεϊκή οικογένεια (νομικών, προνοιακών, ιατρικών, εκπαιδευτικών).

‘Κατ’ αρχάς εδώ το παιδί μου βοηθιέται πολύ στα μαθήματά του. Παλιά δεν διάβαζε, τώρα τη βλέπω και δεν το πιστεύω, έβγαλε 16, εκεί που με το ζόρι έβγαζε 12 [...] Τρώει τα καλύτερα, [...], αφού μου κάνει κριτική για τη μαγειρική μου [...]. Ντύνεται με τα καλύτερα, πάει αγγλικά, κάνει στίβο... όλα αυτά δεν θα μπορούσα να της τα δώσω. Συχνά το ίδρυμα μου δίνει τρόφιμα [...], είναι πολλά αυτά που δίνουν στο παιδί μου και στην οικογένειά μου.’ Λένα, 40

Στο σημείο διερεύνησης του βαθμού που οι συνολικές παροχές του ιδρύματος αρκούν να καλύψουν τις αντικειμενικές δυσκολίες της μονογονεϊκής οικογένειας και να αναπληρώσουν τυχόν ελλείψεις της πολιτείας σε μέτρα επιδοματικής πολιτικής και κοινωνικής προστασίας, οι αλλοδαποί μονογονεείς χαρακτηρίζουν προνομιακές τις υπηρεσίες που λαμβάνουν τα παιδιά τους και κατά συνέπεια οι ίδιοι, αφού έχουν απαλλαγεί από ένα σύνολο οικονομικών επιβαρύνσεων, ευθυνών και βαρών, υπηρεσίες τις οποίες ούτε έχουν λάβει ούτε γνωρίζουν αν τις δικαιούνται από το κράτος. Δεδομένου ότι οι κύριες δυσκολίες τους κατά την εισαγωγή των παιδιών τους στο ίδρυμα εντοπιζόνταν ιδίως σε εκπαιδευτικά θέματα των παιδιών τους και στην πολύωρη απουσία τους από το σπίτι, νιώθουν καλυμμένοι με όσα τους διασφαλίζει ο φορέας και εκφράζουν την ικανοποίησή τους γι’ αυτά.

Πρωταρχικά και για τους τέσσερις συνεντευξιζόμενους της ομάδας ελέγχου είναι δυσνόητος ο διαχωρισμός μεταξύ παροχών ενός ιδρύματος ιδιωτικού χαρακτήρα και παροχών του κράτους πρόνοιας. Θεωρούν ότι οι πρώτες συνιστούν μέρος του δεύτερου και με αυτόν τον τρόπο αισθάνονται επαρκείς. Όταν τους γίνονται οι απαραίτητες διευκρινίσεις υπό της έννοιας ‘κοινωνική προστασία μονογονεϊκής οικογένειας από την πολιτεία’, παίρνουν διαφορετική θέση και δηλώνουν πως δεν είχαν και δεν έχουν καμία στήριξη από την πολιτεία. Παρότι οι δύο από τους τέσσερις λαμβάνουν πλέον το επίδομα παιδιού του ΟΓΑ, (ύψους 42€ μηνιαίως), αυτό δεν φαίνεται να είναι για τους

ίδιους αρκετό για την κάλυψη των πραγματικών αναγκών που αφορούν στο μέγεθος του παιδιού. Υπό αυτό το πρίσμα, δηλώνουν ότι το κράτος τους έχει αφήσει εκτεθειμένους και ακάλυπτους σε καίρια ζητήματα του μονογονεϊκού τους ρόλου και ένας μονογονεϊκός καταλογίζει ευθύνες, για την απόφαση εισαγωγής του παιδιού του στο ίδρυμα, στην πολιτεία. Οι μονογονεϊκοί έχουν ανάγκη από τα εφόδια εκείνα που θα τους καταστήσουν ικανούς να μεγαλώνουν μόνοι τους το παιδί τους. Η επαγγελματική και κοινωνική τους επιμόρφωση, η ένταξή τους στον εργασιακό χώρο, η παροχή καλύτερης προνοιακής βοήθειας στους ίδιους και τα παιδιά τους είναι μέτρα που θα τους ενθαρρύνουν να διαμορφώσουν καλύτερα την οικογενειακή και κοινωνική τους ζωή και να μη βλέπουν τον εαυτό τους περιθωριοποιημένο και κοινωνικά αποκλεισμένο (Ρήγα, 2005: 43-45).

“[...] Νόμιζα ότι το κράτος βάζει το ίδρυμα να μας βοηθήσει [...]. Ααα τώρα κατάλαβα! Α όχι δεν παίρνω κάτι από κει, καμιά βοήθεια που είμαι μόνος. Τώρα που πήρα ένα χαρτί από την εισαγγελέα για την επιμέλεια των παιδιών, μου είπε η κοινωνική λειτουργός εδώ να δω για ένα επίδομα που λέγεται ΚΕΑ [...].” Μάικ, 47

“Ότι βοήθεια έχω, είναι από εσάς, άλλος δεν μου δίνει, τί εννοείται; Εγώ μόνο το Α21 πήρα φέτος που είναι 42€ το μήνα για το ένα παιδί γιατί το άλλο δεν το έχω αναγνωρίσει [...] Τί να κάνω με αυτά; Το κράτος ποτέ δεν μου έδωσε τίποτα, γι’ αυτό την έφερα εδώ, τότε ήταν ακόμη μικρή και κλειστό παιδί.” Peter, 46

Από φέτος και στο εξής το επίδομα παιδιού αναλαμβάνει να χορηγεί ο «νεοσύστατος οργανισμός ΟΠΕΚΑ (Οργανισμός Προνοιακών Επιδομάτων και Κοινωνικής Αλληλεγγύης), με βάση τα στοιχεία της τελευταίας εκκαθαρισμένης φορολογικής δήλωσης (αίτηση Α21). Το επίδομα παιδιού χορηγείται και στην κατηγορία αλλοδαπών προσώπων, εφόσον διαμένουν νόμιμα και μόνιμα στην ελληνική επικράτεια τα τελευταία πέντε έτη πριν από το έτος υποβολής της αίτησης, όπως αυτό προκύπτει από την υποβολή δηλώσεων φορολογίας εισοδήματος των ιδίων ή των συζύγων τους/ή των γονέων τους και τα εξαρτώμενα τέκνα τους βρίσκονται στην Ελλάδα αλλά και σε ειδικές περιπτώσεις εξαρτώμενων τέκνων, όπως τα τέκνα άγαμου πατέρα, εφόσον ο αιτών/υπόχρεος άγαμος πατέρας τα έχει αναγνωρίσει με συμβολαιογραφική πράξη ή με δικαστική απόφαση και έχει την επιμέλεια με δικαστική απόφαση» (ΟΠΕΚΑ, 2019).

Κλείνοντας τη συνέντευξη οι αλλοδαποί μονογονεείς ερωτώνται για το αν εξακολουθούν να θεωρούν ως σωστή την αρχική τους απόφαση για την τοποθέτηση των παιδιών τους στο ίδρυμα. Και οι τέσσερις εκτιμούν πως έπραξαν το καλύτερο και δεν μετανιώνουν, βλέποντας την ομαλή εξελικτική πορεία των παιδιών τους. Ακόμη και όταν καλούνται να σκεφτούν το ενδεχόμενο αποχώρησης των παιδιών τους από το ίδρυμα και επιστροφής τους στο σπίτι με την υπόλοιπη οικογένεια, με γνώμονα τη μερικώς βελτιωμένη οικονομική τους κατάσταση, εμφανίζονται σταθεροί στην απόφασή τους, στηρίζοντας την άποψή τους αφενός στη θετική στάση των παιδιών τους σε αυτόν τον τρόπο ζωής και αφετέρου στην αβεβαιότητα που διαγράφει το μέλλον ως προς τις οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες ζωής τους.

“Ναιιιι, η πιο σωστή απόφαση, χαίρομαι που βρέθηκε το σχολείο αυτό στο δρόμο μου! [...] Αν ρωτήσετε τη Μ. δεν θέλει να φύγει από δω και εγώ, αν τη πάρω, θα κάνω μεγάλο λάθος, πού ξέρω εγώ αν αύριο θα έχω δουλειά [...] Να χάσει όλα αυτά; Όχι, όχι [...].” Κάτια, 35

“Σωστή, πολύ σωστή, γιατί τότε δεν μπορούσα να κάνω αλλιώς [...], ένας πατέρας μόνος με το παιδί του που είναι και κορίτσι δεν είναι εύκολο, καταλαβαίνεις... Ευτυχώς που η μητέρα της Α. (του άλλου του παιδιού) μου είπε για εδώ και ήρθα [...]. Εγώ της είχα πει της Αν. κάποια στιγμή ότι όταν πάει Λύκειο και είμαστε καλά, αν θέλει να έρθει στο σπίτι, αλλά αυτή έβαλε τα κλάματα. Δεν θέλει, εδώ περνάει καλά, έχει τις φίλες της από μικρή [...], οπότε δεν το σκέφτομαι.” Peter, 46

“Ευχαριστώ τον Θεό που μου έδειξε τον δρόμο, δεν θέλω να σκέφτομαι πως θα ήταν τα πράγματα αν δεν είχε έρθει εδώ [...] Να φύγει από δω να πάει πού; Στο σπίτι, που λείπω όλη μέρα στη δουλειά για ένα κομμάτι ψωμί; Και πώς θα της πληρώσω εγώ όλα αυτά που της δίνει εδώ το ίδρυμα; [...].” Λένα, 40

6.5. Συμπεράσματα – Προβληματισμοί έρευνας

Μέσα από την παρουσίαση και ανάλυση των αποτελεσμάτων επιχειρείται η ανάδειξη των παραγόντων που οδηγούν έναν μονογονέα στη τοποθέτηση του/των παιδιού/ών του σε εξω-οικογενειακή φροντίδα την περίοδο της κρίσης, μέσα από συνεντεύξεις της περιγραφικής ομάδας των ημεδαπών μονογονέων και της συγκριτικής των αλλοδαπών μονογονέων σε θέματα που άπτονται κυρίως των αντικειμενικών δυσκολιών της

προσωπικής, οικογενειακής, επαγγελματικής και κοινωνικής τους ζωής. Παράλληλα, αποπειράται η παράθεση των παραγόντων αυτών σε σχέση με το σύστημα κοινωνικής πολιτικής της χώρας μας τόσο για τις ελληνικές μονογονεϊκές οικογένειες όσο και για τις αλλοδαπές, καθώς και η αποτύπωση του επιπέδου παρέμβασης του ιδρύματος παιδικής προστασίας στο παιδί και την οικογένειά του, ως ένας κύριος φορέας παροχής φροντίδας στα πλαίσια ενός ευρύτερου προνοιακού συστήματος, ανταποκρινόμενο στις ανάγκες και τις δυσκολίες της μονογονεϊκής οικογένειας. Δεδομένου ότι σήμερα κάθε νέα έκθεση των συνεπειών της κρίσης και των δεικτών φτώχειας χαρακτηρίζεται ως μέγιστη και σύντομα παραμερίζεται ως ξεπερασμένη, αλλά και η διαπίστωση ότι οι μονογονεϊκές οικογένειες πλήττονται σε μεγαλύτερο βαθμό από τον κοινωνικό αποκλεισμό (Μπαλούρδος, 2012: 23, 32), θέτουν το θέμα της ουσιαστικής διερεύνησης των φαινομένων αυτών από την άποψη των ίδιων των μονογονέων αλλά και της συμπερίληψης των φωνών τους στη χάραξη κοινωνικής πολιτικής, ως μείζονος σημασίας.

Μελετώντας τα δημογραφικά δεδομένα του δείγματος, αναδείχθηκε ότι *«οι γυναίκες υπεύθυνοι μονογονεϊκών οικογενειών, συνιστούν την συντριπτική πλειοψηφία των μόνων γονέων στην Ελλάδα έναντι των ανδρών. Το εύρημα της παρούσας μελέτης, ως προς την πλειονότητα της γυναικείας μονογονεϊκότητας με εξαρτώμενα παιδιά στην Ελλάδα, συμφωνεί με την μελέτη των Κικίλια και συν. (2008) που διερευνούσε τις διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού των μονογονεϊκών οικογενειών στην Ελλάδα και έδειξε ότι η μονογονεϊκότητα είναι γένους θηλυκού»*. Κατά τη διερεύνηση των δημογραφικών και οικογενειακών χαρακτηριστικών και των δύο ομάδων μονογονέων, διαπιστώθηκε ότι η πλειοψηφία των μονογονέων ανήκει στην κατηγορία των πολύτεκνων και τρίτεκνων, υπερισχύοντας η μορφή μονογονεϊκής οικογένειας με εκτός γάμου τέκνα, σκιαγραφώντας σε αδρές γραμμές το προφίλ των οικογενειών που εξυπηρετεί ένα ίδρυμα παιδικής προστασίας. Η πιο αξιοσημείωτη διαφορά που καταγράφηκε κατά την διερεύνηση των πρώτων στοιχείων μεταξύ των δύο ομάδων αφορά στο μορφωτικό επίπεδο. Οι ημεδαποί μονογονείς δήλωσαν πλήρη ή μερικό αναλφαβητισμό, υπενθυμίζοντας τη χαμηλή πολιτισμική ανάπτυξη των πιο οικονομικά εξαθλιωμένων στρωμάτων και κατώτερων κοινωνικών τάξεων των αναπτυγμένων χωρών. Όσον αφορά τους αλλοδαπούς μονογονείς, που στην πλειονότητα προέρχονται από χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, καταγράφεται υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο με ολοκλήρωση της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, βασικό χαρακτηριστικό του εκπαιδευτικού συστήματος

(πολυτεχνική εκπαίδευση) των χωρών αυτών με έμφαση στο χαρακτήρα και τη λογική της μέσης εκπαίδευσης (Παπαστεφανάκη, 2018).

Εξετάζοντας τους τρόπους εισόδου των δύο ομάδων στη μονογονεϊκότητα και την προηγούμενη οικογενειακή τους κατάσταση, γίνεται αντιληπτό ότι η μονογονεϊκότητα δεν αποτέλεσε μια συνειδητή επιλογή αλλά μια αναγκαστική λύση. Η οικογενειακή ζωή πριν την μετάβαση στο μονογονεϊκό σχήμα για τους περισσότερους άγαμους και διαζευγμένους μονογονείς χαρακτηριζόταν από έντονες συγκρούσεις, κακοποίηση, χρήση αλκοόλ και ελλιπή έως ανύπαρκτη παρουσία του άλλου γονέα στο σπίτι. Ο ρόλος και η θέση των περισσότερων άγαμων και διαζευγμένων μητέρων και των δύο ομάδων του δείγματός μας φαίνεται ξεκάθαρα ότι υπήρξε υποδεέστερος στην οικογενειακή εστία. Οι άντρες (σύζυγοι/σύντροφοι) τους, επιδιώκοντας τον απόλυτο έλεγχο τους, ασκούσαν συχνά βία υποτάσσοντάς τες και περιορίζοντάς τες στην ιδιωτική σφαίρα, διασφαλίζοντας με αυτόν τον τρόπο τα πατριαρχικά τους κεκτημένα. *«Η ενδοοικογενειακή βία έχει τις ρίζες της στις διαρθρωτικές ανισότητες μεταξύ των δύο φύλων που εμφανίζονται σε κάθε κοινωνία»* (Stark, 2007). Για τις συγκρουσιακές σχέσεις που περιγράφηκαν από τους αλλοδαπούς μονογονείς πρέπει να επισημανθεί ότι αυτές μπορεί να επιβαρύνονται και από ψυχοπιεστικές καταστάσεις και εμπειρίες κατά τη μετακίνηση και εγκατάσταση στη χώρα υποδοχής, καθώς και από παράγοντες άγχους που σχετίζονται με *«δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι μετανάστες σχετικά με τη γλώσσα και την επικοινωνία, εμπόδια ως προς την εύρεση εργασίας, την προκατάληψη την οποία εισπράττουν από τους ντόπιους, αλλά και την προκατάληψη με την οποία οι ίδιοι βλέπουν τους ντόπιους»* (Perilla, Bakeman & Norris, 1994). Για την χήρα μητέρα, ωστόσο, παρουσιάζεται μια άλλη όψη της οικογενειακής ζωής πριν βρεθεί αναπόφευκτα στη θέση του μονογονέα, που χαρακτηριζόταν από ομαλή και οργανωμένη συμβίωση όλων των μελών της οικογένειας μέχρι την εμφάνιση της ασθένειας του συζύγου, ορόσημο για τη μετέπειτα πορεία ζωής της μονογονεϊκής οικογένειας. Αυτό αποδίδεται στο γεγονός ότι η μονογονεϊκή οικογένεια από χηρεία έχει πολλές φορές ομοιογένεια, η οποία συμβάλει ώστε τα μέλη της να διαχειριστούν καλύτερα τα προβλήματα που αναδύονται. (Μπαμπάλης, 2011: 244).

Τα αποτελέσματα και των δύο ομάδων της μελέτης, που αφορούν στην οικονομική κατάσταση και τα μέσα και συνθήκες διαβίωσης των μονογονεϊκών οικογενειών, παρουσιάζουν τεράστια ελλείμματα και στερήσεις. Σχετική μελέτη στην Ελλάδα (Kogidou & Pliogou, 2006) συμπεραίνει ότι αρκετές μονογονεϊκές οικογένειες

καλούνται να αντιμετωπίσουν σοβαρά προβλήματα επιβίωσης, είναι ιδιαίτερα ευάλωτες στη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό και χρήζουν άμεσης ανάγκης σε οικονομική και πρακτική βοήθεια από τοπικούς και άλλους φορείς. Ιδίως στην περίπτωση των ελλήνων μονογονέων τα κοινωνικοοικονομικά προβλήματα και οι συνθήκες διαβίωσης άγγιζαν τα όρια της εξαθλίωσης και της ακραίας φτώχειας με το ζήτημα της κάλυψης τροφής, της στέγης και της ασφάλειας να συνιστά τη πρώτιστο μέλημα για τα παιδιά τους. Οι ελληνικές μονογονεϊκές οικογένειες εμφανίζονται στην ακρότητά τους περιπλανώμενες, χωρίς σταθερό τόπο διαμονής και αναζητώντας καταφύγιο σε πρόχειρα καταλύματα, ενώ στις υπόλοιπες μισές περιπτώσεις τα νοικοκυριά δεν διέθεταν τα απαραίτητα μέσα και τα παιδιά δεν είχαν δικό τους δωμάτιο. Γι' αυτούς τους λόγους είχαν χάσει με εισαγγελική απόφαση την επιμέλεια άλλων παιδιών από αυτά που εισήχθησαν στο ίδρυμα με πρωτοβουλία τους.

Επ' αυτού η μελέτη των Spyrou, Thoma, Antoniou et al. (2007) καταδεικνύει πως η έλλειψη χώρου και το φτωχό περιβάλλον του σπιτιού επιδρούν αρνητικά στη ζωή των παιδιών, καλλιεργώντας συναισθήματα ανασφάλειας και διστακτικότητας στα παιδιά, αποτρέποντας τα από το να καλέσουν άλλα παιδιά στο σπίτι και να αναπτύξουν φιλίες. Λιγότερο οι παραπάνω δυσκολίες απασχολούσαν τη συγκριτική ομάδα των αλλοδαπών μονογονέων, οι οποίοι μετά κόποις και βασάνους είχαν καταφέρει τουλάχιστον να εξασφαλίσουν τις βασικές ανάγκες των παιδιών τους. Οι μεγαλύτερες δυσκολίες τους εντοπιζόνταν κυρίως στο θέμα της κάλυψης εκπαιδευτικών απαιτήσεων και ευκαιριών, καθώς και στη περιορισμένη έως καθόλου πρόσβαση των παιδιών τους σε διάφορων ειδών δραστηριότητες (αθλητικές, καλλιτεχνικές, ψυχαγωγικές, πολιτιστικές). Αναφορικά με το θέμα της συμμετοχής των παιδιών σε κοινωνικές δραστηριότητες, η επισκόπηση των παιδοκεντρικών μελετών που διενεργήθηκε από τους Spyrou, Thoma, Antoniou, Agathokleous, Teylor, Cohen et al. (2007) αναδεικνύει ότι η φτώχεια μπορεί να περιορίσει το είδος και το φάσμα των κοινωνικών δραστηριοτήτων των παιδιών. Κατά τον ίδιο τρόπο, η έρευνα της Ridge (2002), αναδεικνύει ότι το κόστος μεταφοράς και συμμετοχής σε κοινωνικές δραστηριότητες αποτελούν ιδιαίτερα περιοριστικούς παράγοντες για τα παιδιά.

Όλες οι ημεδαπές μητέρες και πριν και μετά τη μετάβασή τους στη μονογονεϊκότητα δεν είχαν σχεδόν καμία ενεργητική δράση στον επαγγελματικό στίβο, ενώ όλοι οι αλλοδαποί μονογονείς, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, είχαν ενεργή επαγγελματική δραστηριότητα και στις περισσότερες περιπτώσεις εξετίθεντο σε υπερ-εργασία.

Σύμφωνα με έρευνα του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών (2016) από τις δεκαετίες του '80 και του '90, οι νεότεροι σε ηλικία Έλληνες άρχισαν να απορρίπτουν τις θέσεις χαμηλής ειδίκευσης, χαμηλού κύρους και χαμηλής αμοιβής, με λογικό επακόλουθο να δημιουργηθεί έλλειψη στις συγκεκριμένες θέσεις, τις οποίες κάλυψαν σε μεγάλο βαθμό οι μετανάστες. Ανάμεσα στις δύο ομάδες μονογονέων διαπιστώνεται πλήρη διάσταση απόψεων επί του θέματος και διακρίνεται διαφορετική στάση, κουλτούρα και νοοτροπία ως προς τον τρόπο διεκδίκησης της εργασίας. Οι ημεδαποί μονογονείς αρκούνται στο ότι δεν τους δίνει κανένας δουλειά, ότι δεν υπάρχουν δουλειές ή ότι δεν έχουν βοήθεια από το οικογενειακό περίγυρο στην επίβλεψη και φροντίδα των παιδιών τους, οι αλλοδαποί μονογονείς, ωστόσο, παρουσιάζονται ως πολύ εργατικοί και θεωρούν κύρια προσωπική ευθύνη τους να βρουν εργασία και έτσι να εξασφαλίσουν τη νόμιμη παραμονή τους στη χώρα. Έτσι, δικαιολογείται το έντονο άγχος που εκδηλώνουν στο θέμα της εργασίας και οι ώρες εργασίας που προσφέρουν, καλύπτοντας σχεδόν όλη τη μέρα. Οι μετανάστες βοηθούν την ελληνική αγορά εργασίας, επειδή αναλαμβάνουν εργασίες που δεν επιθυμούν οι Έλληνες (Fakiolas, 1999).

Για τους αλλοδαπούς μονογονείς της συγκριτικής ομάδας ο χρόνος που αφιέρωναν καθημερινά στα παιδιά τους ήταν ελάχιστος για την ικανοποίηση των αναγκών και τη φροντίδα τους. Οι λόγοι που απέδωσαν στην έλλειψη χρόνου για τα παιδιά τους ήταν η πολύωρη εργασία τους. Η καθημερινή και άνευ όρων βιοπάλη ήταν ενδεικτική της αδυναμίας διάθεσης από την πλευρά τους επαρκούς ποιοτικού χρόνου προς τα παιδιά, διαπίστωση που προκύπτει και από την έρευνα των Spyrou, Thoma, Antoniou et al., (2007), σύμφωνα με την οποία τα παιδιά έμεναν συχνότερα μέσα στο σπίτι μόνα τους, με τα αδέρφια τους ή με συγγενικά πρόσωπα, όπως ο παππούς ή η γιαγιά. Οι αναφορές των αλλοδαπών μονογονέων ότι η δέσμευσή τους στις απαιτήσεις της εργασίας 'κλέβει' τον χρόνο από τα παιδιά τους, είναι χαρακτηριστικές των δυσκολιών που αντιμετωπίζει σήμερα η μονογονεϊκή οικογένεια σε πρακτικό και οικονομικό επίπεδο. Σχετική μελέτη στη χώρα μας αναδεικνύει επίσης ότι τις δυσκολίες αυτές τις αντιμετώπιζαν πάντοτε οι μονογονεϊκές οικογένειες (Tsiakalos, Kogidou et al., 1994), πόσο μάλλον στις ημέρες μας, που η οικονομική κρίση πλήττει ολοένα και περισσότερο ακόμη και τις πιο εύρωστες κοινωνικές ομάδες.

Ως προς τις δραστηριότητες/ασχολίες και στις δύο ομάδες μονογονεϊκών οικογενειών, σημειώνεται ανεπαρκής ως μηδαμινή συμμετοχή των παιδιών σε εξωσχολικές

δραστηριότητες κοινωνικού, εκπαιδευτικού, αθλητικού, ψυχαγωγικού ή πολιτιστικού περιεχομένου. Η ψυχαγωγία τους αφορά διάφορες ασχολίες ελεύθερου χρόνου στο σπίτι (βλέποντας τηλεόραση και παίζοντας ηλεκτρονικά παιχνίδια) και βόλτα στη παιδική χαρά της γειτονιάς. Τα ευρήματα αυτά αναδεικνύονται και από σχετικές έρευνες (Tsiakalos, Kogidou et al., 1994), σύμφωνα με τις οποίες τα παιδιά μένουν συχνότερα μέσα στο σπίτι τους μόνα τους, με τα αδέρφια τους ή άλλο κοντινό συγγενή όταν δεν είναι με τον μονογονέα τους, βοηθούν στις δουλειές του σπιτιού και προσέχουν το μικρότερο ή τα μικρότερα αδέρφια τους, επιβεβαιώνοντας ότι τα παιδιά των μονογονέων περνούν πολύ χρόνο εντός του σπιτιού τους. Η κατάσταση αυτή αδιαμφισβήτητα περιορίζει τις κοινωνικές τους επαφές και τον κοινωνικό τους περίγυρο και προβάλλει και πάλι τις πρακτικές και οικονομικές δυσκολίες του μονογονέα, που στερούν από τα παιδιά του μία ανοικτή κοινωνική ζωή.

Τόσο στις ημεδαπές όσο και στις αλλοδαπές μονογονεϊκές οικογένειες από διάσταση, διαζύγιο ή εκτός γάμου τέκνα, ο άλλος γονέας –πατέρας ή μητέρα- απουσιάζει παντελώς από τη ζωή των παιδιών τους, προκαλώντας διάρρηξη στην όποια συναισθηματική σύνδεση, έχοντας ανύπαρκτο ρόλο στην καθημερινή ζωή των παιδιών και απροθυμία βοήθειάς τους σε διατροφή, υλικά αγαθά ή άλλες ανάγκες των παιδιών τους. *«Η ‘αποδέσμευση’ του πατέρα από την ανατροφή του παιδιού αποτελεί βασική αιτία για την οικονομική εξάρτηση των μόνων μητέρων από τις συλλογικές υπηρεσίες»* (Μαράτου-Αλιπράντη, 1998: 204). Είναι γεγονός ότι η παρουσία του πατέρα συνιστά ένα πολυδιάστατο ζήτημα, που εν τέλει αποτυπώνει τις σύνθετες αλληλεπιδράσεις μεταξύ του *«πατρικού ρόλου και της σχέσης με τα παιδιά και δεν αποτελεί απλή αντίθεση στην απουσία του»* (Johnson, 1996: 14). Όπως υποστηρίζεται (Μπαμπάλης, 2011), ο πατέρας αποτελεί το πρόσωπο εκείνο που συνδέει την οικογένεια με τον έξω κόσμο. Από την άλλη, ιδίως στις δύο περιπτώσεις των αλλοδαπών μονογονεϊκών οικογενειών που η απουσία αφορούσε τη μητέρα, τα παιδιά βρέθηκαν κάτω από ιδιαίτερα ψυχοπιεστικές συνθήκες και βίωσαν μια οδυνηρή εμπειρία, μια πραγματικά δύσκολη κατάσταση που κλήθηκε να διαχειριστεί ο πατέρας μονογονέας. Για τα κορίτσια, ιδίως, που ζουν με τον πατέρα διακρίνονται κάποια προβλήματα κατά την εφηβική ηλικία, επιζητώντας την ενήλικη γυναικεία παρουσία. Η επιστημονική κοινότητα τείνει στο συμπέρασμα ότι τα παιδιά προσαρμόζονται καλύτερα με τον γονέα του ίδιου φύλου (Santrock & Warshak, 1979: 112-125). Σε αυτή τη περίπτωση το πρόβλημα συνύπαρξης μόνου γονέα και παιδιού διαφορετικού φύλου γίνεται πιο έντονο όταν ο

μόνος πατέρας δεν καλύπτει επαρκώς τις απαιτήσεις των δύο ρόλων που καλείται να αναλάβει.

Για όλους τους αλλοδαπούς μονογονείς η υποστήριξη, ηθική και συναισθηματική, που έλαβαν από το ευρύτερο οικογενειακό περιβάλλον, υπογραμμίζεται ως εξαιρετικής σημασίας για τους ίδιους και τα παιδιά τους, εκτιμώντας τη διάθεση και τον χρόνο που αφιέρωσαν στα παιδιά τους, προκειμένου οι ίδιοι να μην χάσουν μεροκάματο. Σύμφωνα με τη Μαράτου-Αλιπράντη (2005), οι μονογονείς αναπτύσσουν σχέσεις κυρίως με συγγενείς και λιγότερο με φίλους και με γείτονες (Κιρκιγιάννη, 2016). Τελειώς διαφορετική παρουσιάζεται η κατάσταση στο δείγμα των ημεδαπών μονογονέων, οι οποίοι έχουν βιώσει μια μακρόχρονη συγκρουσιακή σχέση με τους κοντινούς συγγενείς και έχουν επιλέξει να ζουν απομονωμένα. Οι όποιοι δεσμοί με συγγενείς και φίλους, που από την αρχή της αποκλειστικής άρσης των οικογενειακών βαρών διαφάνηκαν περιορισμένοι και προβληματικοί, αποβήκαν εντελώς αδύναμοι και ασθενικοί.

Το μαθησιακό και γνωστικό επίπεδο των παιδιών από τις ημεδαπές μονογονεϊκές οικογένειες παρουσιάζεται εμφανώς πιο χαμηλό συγκριτικά με τα παιδιά της ομάδας ελέγχου, εκδηλώνοντας σύνθετες γνωστικές, συναισθηματικές και κοινωνικές δυσκολίες και ακολουθώντας ειδικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα ενίσχυσης, προφορικής εξέτασης και συμμετοχής σε τμήμα ένταξης. Οι όποιες μαθησιακές δυσκολίες των παιδιών από αλλοδαπές μονογονεϊκές οικογένειες σχετιζόνταν με την ελλιπή γνώση της ελληνικής γλώσσας, τα μαθησιακά κενά προηγούμενων σχολικών ετών αλλά και την αδυναμία των γονέων τους να τα βοηθήσουν στα μαθήματά τους, μη γνωρίζοντας τη γλώσσα και λείποντας διαρκώς από κοντά τους, δυσκολίες οι οποίες ξεπεράστηκαν με την εισαγωγή τους στο ίδρυμα και τη συστηματική εκπαιδευτική βοήθεια που έλαβαν και, ταυτόχρονα, εμφάνισαν θετική στάση προς το σχολείο και γρήγορη ανάκαμψη στις σχολικές τους επιδόσεις. *«Για τη συμμετοχή της πλειοψηφίας των αλλοδαπών γονιών στην εκπαίδευση των παιδιών τους, η κυρίαρχη άποψη τόσο στη διεθνή όσο και στην ελληνική βιβλιογραφία είναι η υπό-εκπροσώπησή τους»* (Walther-Thomas et al., 2000).

Σε επίπεδο κοινωνικής προστασίας της μονογονεϊκής οικογένειας διαπιστώνονται ιδιαίτερα ελλειμματικές προνοιακές παροχές και στις δύο ομάδες μονογονέων. Όλοι τους εκφράζουν τη δυσαρέσκεια προς το κράτος, νιώθοντας αποκλεισμένοι από βασικές παροχές και δικαιώματα. Οι ακολουθούμενες πολιτικές ενίσχυσης του πυρηνικού μοντέλου οικογένειας θα πρέπει να συμπεριλάβουν και άλλες, που να βελτιώνουν το

οικονομικό επίπεδο όλων των οικογενειών, να δυναμώνουν τους δεσμούς μεταξύ γονέων και παιδιών και να μειώνουν τα επίπεδα άγχους των παιδιών που μεγαλώνουν μέσα σε μονογονεϊκά οικογενειακά σχήματα (Κιρκιγιάννη, 2016). Οι ημεδαποί μονογονείς της περιγραφικής ομάδας φαίνεται να γνωρίζουν κάποια από τα βασικά οικογενειακά επιδόματα, όμως χάνουν πολλά από αυτά λόγω χαμηλής γνωστικής ικανότητας, οργανικού ή λειτουργικού αναλφαβητισμού και ακατάστατου τρόπου ζωής με επακόλουθο την αδυναμία κατανόησης γραπτών κειμένων, τη συγκέντρωση δικαιολογητικών κ.α. Από την άλλη πλευρά οι αλλοδαποί μονογονείς της συγκριτικής ομάδας λαμβάνουν περιορισμένες έως καθόλου παροχές κυρίως λόγω άγνοιας, η οποία αποδίδεται στο μειωμένο ενδιαφέρον τους γύρω από το θέμα αυτό, καθώς επικεντρώνονται αποκλειστικά στις απολαβές που έχουν από την εργασία τους. Επιπλέον, η συχνότητα που απευθύνονται και οι δύο ομάδες μονογονέων σε εθελοντικές υπηρεσίες και κοινωνικά δίκτυα (π.χ. μη κερδοσκοπικές οργανώσεις, τοπικοί σύλλογοι ή υπηρεσίες, σύλλογοι μονογονέων, εκκλησία) είναι εξίσου χαμηλή με τους έλληνες μονογονείς να αποκομίζουν μια μικρή βοήθεια σε τρόφιμα, παρότι τα προβλήματά τους σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο είναι εμφανή και σε κάποιες περιπτώσεις, που δηλώνεται η έλλειψη σε βασικές ανάγκες και είδη διατροφής από το σπίτι τους, τεράστια. Βάσει έρευνας στη χώρα μας, ορισμένοι μονογονείς που βιώνουν καταστάσεις απόλυτης φτώχειας προσπαθούν να εξασφαλίσουν φαγητό για τους ίδιους και τα παιδιά τους από κέντρα φιλανθρωπίας και μη κερδοσκοπικές οργανώσεις (Spyrou, Thoma, Antoniou et al., 2007).

Σχοινοβατώντας πάνω στις αντιξοότητες, τους περιορισμούς και τις απαιτήσεις της μονογονεϊκότητας που διαφάνηκαν παραπάνω, για την περιγραφική ομάδα των ημεδαπών μονογονέων κυριότερος λόγος τοποθέτησης των παιδιών τους σε ίδρυμα παιδικής προστασίας αποτέλεσε η διαφύλαξη της ασφάλειάς τους από κινδύνους που διέτρεχαν, η εξασφάλιση κατάλληλων συνθηκών διαβίωσης και ανέσεων, καθώς και το αίσθημα φόβου που βίωναν οι ίδιοι οι μονογονείς για μια πιθανή καταγγελία στις υπηρεσίες προστασίας ανηλίκων για τις τεράστιες στερήσεις που σημειώνονταν στη ζωή των παιδιών τους. Στον αντίποδα, οι αλλοδαποί μονογονείς έθεσαν ως βασικό παράγοντα της απόφασής τους την εκπαίδευση των παιδιών και την παροχή ευκαιριών για καλλιέργεια και ανάπτυξη των δεξιοτήτων τους, αποδίδοντας στο ίδρυμα την έννοια του σχολείου.

Μέσα στο αντίξοο βάρος της μονογονεϊκότητας και αθωράκιστοι από το κράτος πρόνοιας, η εξω-οικογενειακή φροντίδα των παιδιών τους φάνταζε και για τις δύο ομάδες μονογονέων ως σανίδα σωτηρίας, τυγχάνοντας του προνομίου της διάτηρησης της επιμέλειας των παιδιών τους, της άσκησης του γονεϊκού τους ρόλου και της εμπλοκής τους στη λήψη αποφάσεων και τη διαδικασία εισόδου, αλλά και γενικότερα στην ανάπτυξη των παιδιών τους. Πάντα μέσα από τις δηλώσεις των συμμετεχόντων, οι πρώτες δυσκολίες αποχωρισμού των παιδιών από τους γονείς τους και εξοικείωσης με το νέο περιβάλλον του ιδρύματος κατάφεραν να ξεπεραστούν με τη σωστή διαχείριση, από τους ειδικούς, των συναισθημάτων και των αντιδράσεων σε αυτή την αλλαγή και την εξασφάλιση υποστηρικτικού, προστατευτικού και φροντιστικού περιβάλλοντος, προωθώντας όλη τους τη δυναμική και εμπνέοντας εμπιστοσύνη και φιλικό κλίμα, αλλά και με την αδιάκοπη παρουσία -πρακτική και συναισθηματική- των μονογονέων στα παιδιά τους.

Όλοι τους αξιολογούν το επίπεδο των κοινωνικοπρονοιακών παροχών του ιδρύματος υψηλό, λαμβάνοντας υπόψη τις εξατομικευμένες ανάγκες των παιδιών και τις εξελικτικές τους ικανότητες. Ειδικότερα, οι ημεδαποί μονογονείς, μεταξύ των μορφών βοήθειας που παράθεσαν, έδωσαν ιδιαίτερη έμφαση στις ανέσεις, τις συνθήκες διαβίωσης, τον προσωπικό χώρο και τις ιατροφαρμακευτικές παροχές προς τα παιδιά τους, από την άλλη οι αλλοδαποί μονογονείς, μέσα σ' ένα πλαίσιο ευρέος φάσματος παροχών, ξεχώρισαν πρώτιστα τις εκπαιδευτικές ευκαιρίες που προσφέρονται στα παιδιά τους, επικυρώνοντας την αρχική και βασικότερη προσδοκία που είχαν κατά την εισαγωγή των παιδιών τους στο ίδρυμα να βοηθηθούν εκπαιδευτικά. Στη βάση πραγματικών ιστοριών προβάλλονται τα standards ενός εναρμονισμένου, *«στις βασικές αρχές και τα θεμελιώδη δικαιώματα του παιδιού, ιδρύματος, με σκοπό την εξασφάλιση και βελτίωση των αναπτυξιακών ευκαιριών των παιδιών και νέων ενηλίκων στην έξω-οικογενειακή παιδική φροντίδα»* (Quality4Children, 2007). Ο τρόπος λειτουργίας και παρέμβασης του ιδρύματος *«οφείλει να θέτει ως μοναδικό στόχο τη διασφάλιση της ευημερίας και της αρμονικής ανάπτυξης του παιδιού»* (Council of Europe Recommendation, 2005). Για την επίτευξη αυτού του στόχου είναι σημαντικό οι συνθήκες διαβίωσης και η υποδομή του φορέα να ικανοποιεί τις ανάγκες του παιδιού με σεβασμό στην άνεση, ασφάλεια, υγιεινές συνθήκες διαβίωσης, καθώς και στην απεριόριστη πρόσβαση στη μόρφωση και στη κοινότητα, να δίνονται εξατομικευμένες λύσεις για το παιδί συμπεριλαμβανομένου την από κοινού τοποθέτηση των αδελφών,

την εμπλοκή της βιολογικής οικογένειας και την παρακολούθηση της μεταβατικής περιόδου και της διαδικασίας προσαρμογής, να δημιουργούνται σταθερές σχέσεις, αισθήματα στοργής και συναισθηματικοί δεσμοί μεταξύ των παιδιών και του προσωπικού, υποστηρίζοντας τις δυνατότητές του, αναπτύσσοντας εμπιστοσύνη και κατανοώντας το παιδί, καθώς και να παρέχεται η ευκαιρία της διαμόρφωσης του μέλλοντός τους, ώστε να εξελιχθούν σε αυτοδύναμα, αυτόνομα και συμμετοχικά μέλη της κοινωνίας (Quality4Children, 2007).

Μέσα από την επεξεργασία των δεδομένων της έρευνας γίνεται αντιληπτή η διττή παρέμβαση του ιδρύματος παιδικής προστασίας στο παιδί και την οικογένειά του, συμπληρώνοντας κενά και ελλείψεις της κρατικής μέριμνας με παροχές στην μονογονεϊκή οικογένεια και συνιστώντας ένα κύριο φορέα παροχής φροντίδας στα πλαίσια ενός ευρύτερου προνοιακού συστήματος υπολειμματικού τύπου. Το είδος βοήθειας που έχουν λάβει και οι δύο ομάδες μονογονέων αφορούν σε συμβουλευτικές-υποστηρικτικές υπηρεσίες, τακτική διάθεση τροφίμων και άλλων ειδών, διάθεση έκτακτης οικονομικής ενίσχυσης, διαμεσολάβηση για διευκόλυνση και διεκπεραίωση διαφόρων διαδικαστικών θεμάτων που απασχολεί τη μονογονεϊκή οικογένεια (νομικών, προνοιακών, ιατρικών, εκπαιδευτικών), και σε ορισμένες περιπτώσεις φιλοξενία τους στον χώρο του ιδρύματος σε περιόδους κρίσης.

Όμως οι μονογονείς έχουν ανάγκη από τα εφόδια εκείνα που θα τους καταστήσουν ικανούς να μεγαλώνουν μόνοι τους το παιδί τους. Η επαγγελματική και κοινωνική τους επιμόρφωση, η ένταξή τους στον εργασιακό χώρο, η παροχή καλύτερης προνοιακής βοήθειας στους ίδιους και τα παιδιά τους είναι μέτρα που θα τους ενθαρρύνουν να διαμορφώσουν καλύτερα την οικογενειακή και κοινωνική τους ζωή και να μη βλέπουν τον εαυτό τους περιθωριοποιημένο και κοινωνικά αποκλεισμένο (Ρήγα, 2005: 43-45). Κάτι τέτοιο, ωστόσο, δεν διαπιστώνεται στην περιγραφική ομάδα των ημεδαπών μονογονέων που εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν τεράστια προβλήματα στο ζήτημα της εργασίας και της στέγασης, παρατείνοντας, έτσι, την παραμονή των παιδιών τους στο ίδρυμα. Παραμένουν άνεργοι, φιλοξενούμενοι από τρίτους, με μηδενικό εισόδημα, και ευκαιριακά επιδόματα. Αντίθετα, οι αλλοδαποί μονογονείς, παρότι έχουν διασφαλίσει μια σταθερή βάση εργασίας, με χαμηλούς βέβαια μισθούς, που καλύπτουν όμως τις βασικές ανάγκες του νοικοκυριού τους και έχουν καταφέρει να βελτιώσουν μερικώς κάποιους τομείς της ζωής τους, δεν θεωρούν σωστή επιλογή να αποχωρήσουν τα παιδιά τους από το ίδρυμα, φοβούμενοι ένα πιθανό στραβοπάτημά σε όσα έχουν

καταφέρει, εκφράζοντας το άγχος του καθεστώτος παραμονής τους στη χώρα. Ως εκ τούτου, και οι δύο ομάδες μονογονέων αποδέχονται την ορθότητα της απόφασής τους για την τοποθέτηση των παιδιών τους σε εξω-οικογενειακή φροντίδα με τη μορφή του ιδρύματος και δεν έχουν μετανιώσει γι' αυτό. Η θέση τους αυτή αποκαλύπτει πόσο μεγάλη σημασία έχει ο σχεδιασμός πολιτικής στοχευμένης στη στήριξη των ίδιων των παιδιών και των οικογενειών τους. Οι μέχρι σήμερα κρατικές παρεμβάσεις, επηρεασμένες από τη δίνη της κρίσης που βρέθηκε η Ελλάδα, χαρακτηρίζονται κυρίως από περικοπές στη χρηματοδότηση, αυστηρότερες προϋποθέσεις επιλεξιμότητας και επαναξιολόγηση των επιδομάτων, καθιστώντας την ανάπτυξη του τομέα των κοινωνικών υπηρεσιών εξαρτημένη, αποσπασματική και άρα εύθραυστη (Φερόνας, 2014). Στη βάση αυτής της πραγματικότητας, φαίνεται πως οι παρεμβάσεις αυτές δεν πετυχαίνουν επί της ουσίας την προστασία της μονογονεϊκής οικογένειας και των παιδιών τους, αυξάνοντας σημαντικά τις περιπτώσεις εισαγωγής αυτών σε ιδρύματα ή άλλες μορφές εξω-οικογενειακής φροντίδας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αγάθωνος-Γεωργοπούλου, Ε. (2009). *Παιδί και Ίδρυμα: Προστασία ή κοινωνικός αποκλεισμός;* Στο Νικολαΐδης Γ., Σταυριανάκη Μ. *Βία στην οικογένεια*. Τεκμηριωμένη πρακτική και τεκμήρια από την πρακτική. Εκδόσεις ΚΨΜ, Αθήνα.
- Amato, P. (2005). *The impact of family formation change on the cognitive, social, and emotional well-being of the next generation*. The Future of Children.
- Αντωνοπούλου, Δ. (2012). *Η επίδραση της μονογονεϊκότητας στις κοινωνικές ανάγκες του μόνου γονέα*. Το Βήμα του Ασκληπιού:
http://www.vimaasklipiou.gr/volumes/2012/VOLUME%2003_12/VA_OP_2_11_0312.pdf.
- Αρχοντόγλου, Α. (2005). *Σχολική επίδοση και συμπεριφορά των παιδιών από μονογονεϊκές οικογένειες στο δημοτικό σχολείο*. Θεσσαλονίκη: Άδελφοί Κυριακίδη.
- Bacque, M.-F. (2004). *Πένθος και υγεία άλλοτε και σήμερα. Το σοκ της απώλειας. Ψυχολογικές επιπτώσεις. Η αντιμετώπιση* (Χ. Κουτρομπά, Μετάφρ. - Χ. Ευαγγελοπούλου & Θ. Γραμμένος, Επιμ.) (2η έκδ.). Αθήνα: Θάναος Γραμμένος.
- Βακαλιός, Α. (1989). *Περεστρόικα και εκπαίδευση*. Εκδόσεις Γρηγόρη.
- Berg, I.K. & Kelly, S. (2000). *Building Solutions in Child Protective Services*. N.Y. Στο Μπαλούρδος, Δ. & Φρονίμου, Ε. (2011). Πρόληψη κακοποίησης και παραμέλησης των παιδιών: καλές πρακτικές. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών – Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής.
- Boisson, M. (2009). *Σύγχρονο λεξικό της γονεϊκότητας*. Στο Παπαχριστόπουλος, Ν. & Σαμαρτζή, Κ. (Επιμ.), *Οικογένεια και νέες μορφές γονεϊκότητας* (Σαμαρτζή, Κ. Μετάφρ.). Πάτρα: Opportuna.
- Βορριά, Π. (2015). *Υιοθεσία και αναδοχή: Οι συνέπειές τους στην ανάπτυξη των παιδιών*. Φ. Μόττη-Στεφανίδη (Επιμ.). Ψυχοκοινωνικά θέματα κατά τη σχολική και την εφηβική ηλικία. Αθήνα: Εστία.
- Boswell, J. (1988). *The kindness of strangers: The abandonment of children in Western Europe from late antiquity to the Renaissance*. New York: Pantheon Books. Στο Βορριά, Π. (2015). Υιοθεσία και αναδοχή: Οι συνέπειές τους στην ανάπτυξη των παιδιών. Φ. Μόττη-Στεφανίδη (Επιμ.). Ψυχοκοινωνικά θέματα κατά τη σχολική και την εφηβική ηλικία. Αθήνα: Εστία.
- Bradley, A., & Beveridge, J. (2010). *Παιδιά και διαζύγιο. Οδηγός επιβίωσης* (Α. Κελεσιδη, Μετάφρ. - Ν. Χούνος, Επιμ.). Αθήνα: Αλκυών.
- Briggs, B. A., & Walters, C. M (1985). *Single father families: Implications for early childhood educators*. *Young Children*. 40(3), 23-27. Στο Θ. Μπαμπάλη. *Παιδιά μονογονεϊκών οικογενειών: ψυχοκοινωνική προσαρμογή στην οικογένεια και το σχολείο*. Διδακτορική διατριβή του Πανεπιστημίου Αιγαίου.
- Byrne, D. (2010). *Social exclusion* (2nd ed.). England: Open University Press.
- Community Action Programme on Social Exclusion, (2006). *Poverty and social exclusion among lone-parent households*:
<http://ec.europa.eu/social/BlobServlet>
- Council of Europe Recommendation Rec 5 (2005) on the rights of children living in residential institutions: <http://www.coe.int/familypolicy>
- Γαβαλάς, Β., & Ρόντος, Κ. (2011, Νοέμβριος - Δεκέμβριος). *Οι εκτός γάμου γεννήσεις στην Ελλάδα: χωρικές και κοινωνικο-δημογραφικές όψεις ενός αναδυόμενου φαινομένου*. Δημογραφικά Νέα, 16. Στο Θ. Μπαμπάλη. *Παιδιά μονογονεϊκών οικογενειών: ψυχοκοινωνική προσαρμογή στην οικογένεια και το σχολείο*. Διδακτορική διατριβή του Πανεπιστημίου Αιγαίου.

- Γαλάνης, Γ. Ν. (Επιμ.) (1995). *Οικογένεια με έναν γονέα. Μία πραγματικότητα της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Γενική Γραμματεία Ισότητας των δύο Φύλων, (2007). *Μονογονεϊκή οικογένεια. Για κάθε γονέα που είναι μοναδικός*. Υπουργείο Εσωτερικών. Γενική Γραμματεία Ισότητας. http://www.isotita.gr/var/uploads/PUBLICATIONS/monogoneikh_entypo_050208
- Γεωργιάδης, Δ. (2002). *Τα παιδιά που (ακόμη) τοποθετούνται σε ιδρύματα, οι ανάγκες τους και οι παρεμβάσεις των παιδοψυχιατρικών υπηρεσιών*. Στο Αμπατζόγλου Γ. (2002) *Αλλάζοντας χέρια: Διεπιστημονική προσέγγιση της διακίνησης και τοποθέτησης των παιδιών*. Universitystudiopress.
- Γκόβαρης, Χρ. (2001). *Εισαγωγή στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση*. Αθήνα: Ατραπός.
- Dasgupta, S. D. (1999). *Just like men? A critical view of violence by women*. In M. E. Shephard & E. L. Pence (Eds). *Coordinating community responses to domestic violence: Lessons from the Duluth model*. Sage Publications.
- Delion, (2005). *Οι αλληλεπιδράσεις μωρού - ιδρύματος. Κάποιες σκέψεις και συμπεράσματα στο φως των πρόσφατων δεδομένων ψυχιατρικής του βρέφους*. Στο Αμπατζόγλου Γ. (2005), *Τα βρέφη σε ιδρύματα, τα βρέφη και οι θεσμοί*. Universitystudiopress.
- Δ/ση Κοινωνικής Μέριμνας Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας (2018). *Φυλλάδιο ενημέρωσης για την αναδοχή*.
- Duffy, K. (1999). *Ευκαιρία και κίνδυνος: οι δύο κεντρικές απόψεις που ανακύπτουν από τα αποτελέσματα της πρώτης φάσης (1996-1997) της πρωτοβουλίας «Ανθρώπινη αξιοπρέπεια και κοινωνικός αποκλεισμός»*. Στο Ε. Σπανού (Επιμ.), *Ανθρώπινη αξιοπρέπεια και κοινωνικός αποκλεισμός. Εκπαιδευτική πολιτική στην Ευρώπη* (Ε. Παπαδάκου, Τ. Μπούκη & Γ. Δουράμπεη, Μετάφρ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Edin, K., & Lein, L. (1997). *Making ends meet: how single mothers survive welfare and low-wage work*. New York: Russell Sage Foundation
- EKKE (2016). *Ζούμε τον... μύθο μας για τους μετανάστες*. <http://www.ekke.gr/>
- ΕΛΣΤΑΤ (2012). Η Ελλάδα με αριθμούς: http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/General/ELLAS_IN_NUMBERS_GR.pdf
- ΕΛΣΤΑΤ (2013). Ελληνική Στατιστική Αρχή. Συνθήκες διαβίωσης στην Ελλάδα: http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/General/LivingConditionsInGreece_0113.pdf
- ΕΛΣΤΑΤ (2014). Ελληνική Στατιστική Αρχή. Συνθήκες διαβίωσης στην Ελλάδα: http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/General/LivingConditionsInGreece_0114.pdf
- Fakiolas, R. (1999). *Socio-Economic Effects of Immigration in Greece*. National Technical University, Athens.
- Franz, C. (1983). *Families sans couple. Les mères seules avec leurs enfants*. Dialogue, Qu'est-ce qu'un non couple?, 81. Στο Θ. Μπαμπάλη. *Παιδιά μονογονεϊκών οικογενειών: ψυχοκοινωνική προσαρμογή στην οικογένεια και το σχολείο*. Διδακτορική διατριβή του Πανεπιστημίου Αιγαίου.
- Gersick, K. E. (1979). *Fathers by choice: divorced men who receive custody of their children*. In G. Levinger & O. C. Moles, *Divorce and Separation*. New York: Basic Books. Στο Θ. Μπαμπάλη. *Παιδιά μονογονεϊκών οικογενειών: ψυχοκοινωνική προσαρμογή στην οικογένεια και το σχολείο*. Διδακτορική διατριβή του Πανεπιστημίου Αιγαίου.
- Giddens, A. (2002). *Ο κόσμος των ραγδαίων αλλαγών. Πώς επιδρά η παγκοσμιοποίηση στη ζωή μας* (Κ. Γεώργιας, Μετάφρ.). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Giddens, A. (2009). *Κοινωνιολογία* (Δ. Τσαούσης, Μετάφρ. - Επιμ.) (2η έκδ.). Αθήνα: Gutenberg.

- Gongla, P. A. (1982). *Single parent families: a look at families of mothers and children*. Marriage and Family Review, 5(2). Στο Θ. Μπαμπάλη. *Παιδιά μονογονεϊκών οικογενειών: ψυχοκοινωνική προσαρμογή στην οικογένεια και το σχολείο*. Διδακτορική διατριβή του Πανεπιστημίου Αιγαίου.
- Herbert, M. (2004). *Αντιμετώπιση προβλημάτων παιδιού και εφήβου. Τα παιδιά μπροστά στο πένθος και την απώλεια* (Κ. Αγγελή & Γ. Ευσταθίου, Μετάφρ. - Β. Παπαδιώτη - Αθανασίου, Επιμ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Herbert, M. (2009). *Αντιμετώπιση προβλημάτων παιδιού και εφήβου. Χωρισμός και διαζύγιο* (Γ. Μωραΐτη, Μετάφρ. - Β. Αθανασίου, Επιμ.) (7η έκδ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Hertz, R. (2006). *Single by chance, mothers by choice. How women are choosing parenthood without marriage and creating the new American family*. New York: Oxford University Press.
- Horner, N., & Krawczyk, S. (2006). *Social work in education and children's service*. Exeter, UK: Learning Matters.
- ISPCAN (2004). *Annual Report*.
https://www.ispcan.org/wp-content/uploads/2017/03/2004_annual_report1.pdf
- Ιωσηφίδης, Θ. (2008). *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Johnson, D. (1996). *Father presence matters: a review of the literature*. USA: National Center on Fathers and Families.
- Juffer, J. (2006). *Single mother. The emergence of the domestic intellectual*. New York, CA: New York University Press.
- Καβουνίδη, Τ. (2005). *Κοινωνικός αποκλεισμός: έννοια, κοινοτικές πρωτοβουλίες, ελληνική εμπειρία και διλήμματα πολιτικής*. Στο Δ. Καραντινός, Λ. Μαράτου-Αλιμπράντη & Έ. Φρονίμου (Επιμ.), *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα. Κύρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής*, τόμος Α' (4η έκδ.). Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Καλλινικάκη, Θ. (2006). *Το παιδί και τα δικαιώματά του*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Καλύβα, Π. (2016). *Ψυχο-κοινωνική συμπεριφορά και διαπροσωπικές δεξιότητες παιδιών που ζουν σε ιδρύματα*. Διδακτορική διατριβή στο τμήμα ψυχολογίας του ΕΚΠΑ.
- Κικίλιας, Η., Παπαλιού, Ο. & Φαγαδάκη, Ε. (2008). *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού των μονογονεϊκών οικογενειών στην Ελλάδα*. Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Κιρκιγιάννη, Φ. (2016). *Παιδιά μονογονεϊκών οικογενειών και κοινωνικός αποκλεισμός: Συγκριτική μελέτη σε μαθητές δημοτικού σχολείου που προέρχονται από μονογονεϊκές και πυρηνικές οικογένειες*. Διδακτορική διατριβή στο παιδαγωγικό τμήμα του ΕΚΠΑ.
- Κιρπότην, Α. (1980). *Ο αποχωρισμός των παιδιών από την οικογένεια και η εναλλακτική λύση του ιδρύματος*. Εκλογή, τ. Αυγ.
- Κογκίδου, Δ. (1995). *Μονογονεϊκές οικογένειες. Πραγματικότητα - προοπτικές - κοινωνική πολιτική*. Αθήνα: Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη - «Νέα Σύνορα».
- Κογκίδου, Δ. (2004). *Δημογραφικές εξελίξεις και μεταβολές της οικογενειακής οργάνωσης στην Ελλάδα*. Στο Θ. Καραβάτος (Επιμ.), *Εντός και εκτός και επί της ψυχιατρικής*. Θεσσαλονίκη: University StudioPress, 47-77. Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο http://www.dkogidou.gr/documents/paper_1_12.pdf
- Κογκίδου, Δ. (2006). *Παιδιά, γονεϊκότητα και κοινωνία: τι μπορούμε να μάθουμε από τους μόνους γονείς*; Στο Μ. Μαλικιώση-Λοΐζου, Δ. Σιδηροπούλου-Δημάκου & Γ. Κλεφτάρα (Επιμ.), *Η Συμβουλευτική Ψυχολογία στις γυναίκες*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα: http://www.dkogidou.gr/documents/paper_1_13.pdf
- Kogidou, D., & Pliogou, V. (2006). *Being poor in the 21st century: single parents tell their stories*. ESREA Life History and Biography Network: 2006 Conference - Transitional Processes and Research: <http://esrea2006.ece.uth.gr/en/participants.php>.

- Lone Parent Families in the European Community, Final Report (1989). *Commission of the European Communities*. Directorate-General. Employment, Industrial Relations and Social Affairs.
- Μαρούκης, Θ. (2009). Άτυπη οικιακή εργασία και μετανάστευση: ευκαιρία προς μια διαφορετική θεώρηση της αγοράς εργασίας. *Κοινωνική Συνοχή και Ανάπτυξη*, 4 (1).
- Μαράτου-Αλιπράντη, Λ. (1998). *Μονογονεϊκές οικογένειες: Σύγχρονες τάσεις και διλήμματα πολιτικής. Συγκριτική επισκόπηση ανάμεσα στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Επιθ. Κοιν. Ερευνών, 95.
- Mason, J. (2003). *Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας*. (Μτφρ. Ε. Δημητριάδου). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μάτσα, Κ. (2009). *Η οικογένεια στη δίνη της παγκοσμιοποίησης. Μορφές εμφάνισης της κρίσης της. Η οικογένεια του τοξικομανούς*. Στο Ν. Παπαχριστόπουλος & Κ. Σαμαρτζή (Επιμ.). *Οικογένεια και νέες μορφές γονεϊκότητας*. Πάτρα: Opportuna, 173-192.
- Ματσαγγάνης, Μ. (2011). *Η κοινωνική πολιτική σε δύσκολους καιρούς: οικονομική κρίση, δημοσιονομική λιτότητα και κοινωνική προστασία*. Εκδόσεις Κριτική.
- Menzies-Lyth, I.E. (1985). *The development of the self in children in institutions*, *Journal of Child Psychotherapy*, 11(2).
- Messner, D. (1996). *Single-parent family adolescents and academic performance. Dissertation. Department of Educational Administration*. Michigan State University.
- Μουσούρου, Λ & Στρατηγάκη, Μ. (2004). *Ζητήματα κοινωνικής πολιτικής*. Εκδόσεις Gutenberg.
- Μουσούρου, Λ. (2007). *Κοινωνικός αποκλεισμός και κοινωνική προστασία*. Στο Κ. Κασιμάτη (Επιμ.), *Κοινωνικός αποκλεισμός: η ελληνική εμπειρία*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μουσούρου, Λ. (2008). *Η δομή της οικογένειας, οι παραλλαγές της και διαφυλικές σχέσεις*. Στο Ι. Παρασκευόπουλος, Η. Μπεζεβέγκης, Ν. Γιαννίτσας & Α. Καραθανάση (Επιμ.), *Διαφυλικές σχέσεις*. Εισηγήσεις στο σεμινάριο κατάρτισης εκπαιδευτικών - στελεχών σε θέματα σεξουαλικής αγωγής και ισότητας των φύλων (7η έκδ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μπαλούρδος, Δ. (2005). *Κοινωνικός αποκλεισμός στην Ελλάδα: μεθοδολογικοί προβληματισμοί και δείκτες μέτρησης*. Στο Ι. Σακέλλης (Επιμ.), Πρακτικά συνεδρίου «Φτώχεια, αποκλεισμός και κοινωνικές ανισότητες», 22-23 Σεπτεμβρίου 2005, Λαύριο. Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Μπαλούρδος, Δ., & Ναούμη, Μ. (2010). *Η φτώχεια στην Ελλάδα. Συγκριτικά στοιχεία με άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Στο Μ. Ναούμη, Γ. Παπαπέτρου, Ν. Σπυροπούλου, Έ. Φρονίμου & Μ. Χρυσάκης (Επιμ.), *Το κοινωνικό πορτραίτο της Ελλάδας 2010*. Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Μπαλούρδος, Δ. (2012). *Η φτώχεια στην Ελλάδα: τάσεις, προκλήσεις και πολιτικές*. Στο Δ. Μπαλούρδος & Μ. Πετράκη (Επιμ.), *Νέα φτώχεια & κοινωνικός αποκλεισμός. Πολιτικές καταπολέμησης & καθιέρωση ενός ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος*. Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων.
- Μπαλούρδος, Δ., & Σπυροπούλου, Ν. (2012). *Πορτραίτα της φτώχειας στην Ελλάδα της κρίσης*. Στο Α. Μουρίκη, Δ. Μπαλούρδος, Ο. Παπαηλιού, Ν. Σπυροπούλου, Ε. Φαγαδάκη & Ε. Φρονίμου (Επιμ.), *Το κοινωνικό πορτραίτο της Ελλάδας - 2012. Όψεις της κρίσης*. Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Μπαμπάλης, Θ. (2011). *Παιδιά μονογονεϊκών οικογενειών. Βοηθώντας στη σχολική προσαρμογή τους*. Αθήνα: Διάδραση.
- Μπουγιούκος, Γ. (2008). *Διαστάσεις της φτώχειας στην παιδική ηλικία*. Στο Δ. Δασκαλάκης (Επιμ.), *Φτώχεια, κοινωνικός αποκλεισμός και παιδική ηλικία*. Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλα.

- Muncie, J., Wetherell, M., Langan, M., Dallos, R., & Cochrane, A. (2008). *Οικογένεια. Η μελέτη και κατανόηση της οικογενειακής ζωής* (Ε. Αυγήτα & Α. Τσονίδης, Μετάφρ. - Θ. Δραγώνα, Επιμ.). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Παπαδοπούλου, Δ. (2002). *Κοινωνικός αποκλεισμός: εισαγωγή στην έννοια και τη διαδικασία*. Στο Δ. Παπαδοπούλου (Επιμ.), *Κοινωνικός αποκλεισμός για τους ανθρώπους που παραμερίζουμε*. Αθήνα: Αρμός.
- Παπαδοπούλου, Δ. (2004). *Η φύση του κοινωνικού αποκλεισμού στην ελληνική κοινωνία*. Στο Μ. Πετμεζίδου & Χ. Παπαθεοδώρου (Επιμ.), *Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός*, Επιστημονική Εταιρεία Κοινωνικής Πολιτικής. Αθήνα: Εξάντας.
- Παπάνης, Ε., Γιαβρίμης, Π., & Βίκη, Α. (2011). *Ο εκπαιδευτικός αποκλεισμός ως γενεσιουργό αίτιο του κοινωνικού αποκλεισμού*. Επιστήμες της Αγωγής.
- Παπαστεφανάκη, Ε. (2018). *Η εκπαίδευση στη Σοβιετική Ένωση και στις λοιπές Λαϊκές Δημοκρατίες*. Άρθρο διαθέσιμο στο: <https://student.cc.uoc.gr>
- Parton, N. (August 2003). *The Challenge of Child Abuse in Late Modern Societies*. Paper presented at the Nordic Child Protection Conference, Reykjavik. Στο Μπαλούρδος, Δ. & Φρονίμου, Ε. (2011). Πρόληψη κακοποίησης και παραμέλησης των παιδιών: καλές πρακτικές. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών – Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής. http://www.ekke.gr/images/PDF/EKKE_SOS_ELISA_Kales_Praktikes.pdf
- Perilla, J., Bakeman, R. H. & Norris F. (1994). *Culture and domestic violence: The ecology of abused Latinas*. Violence and Victim, Vol 9, Is4.
- Περισιτιάνης, Ν., Παπαδόπουλος, Α., Φελλάς, Κ., Κουτσούλης, Μ., Κόκκινου, Κ., Ταβέλλη, Χ., Παύλου, Σ., Ζαχαριάδου, Τ., Κοντού, Χ., Σωτηρίου, Έ., & Ιακωβίδου, Γ. (2007). *Έρευνα: οι μονογονεϊκές οικογένειες στην Κύπρο*. Τελική έκθεση: http://www.eif.gov.cy/mlsi/dl/genderequality.nsf/monogoneikes_families.pdf
- Πιλόγκου, Β. (2006). *Δικαίωμα ταυτότητας παιδιών σε αναδοχή και υιοθεσία*. Στο Μ., Λουμάκου, Λ., Μπεζέ (Επιμ.), *Το παιδί και τα δικαιώματά του*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Πολυχρόνης Π. (1993) *Η μεταλλαγή δύο κλασικών πλαισίων παιδικής προστασίας: Καλαμάκι – Καλλιθέα*, (στο Οικογένεια – Παιδική Προστασία – Κοινωνική Πολιτική, επιμέλεια έκδοσης Αγάθωνος Ε.), Αθήνα, Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού.
- Quality4children (2004-2007). *Ποιοτικά standards για την εξω-οικογενειακή φροντίδα*. Έρευνα που εκπονήθηκε με τη συνεργασία τριών διεθνών φορέων παιδικής προστασίας (International Foster Care Organization, SOS Kinderdorf International, Federation Internationale de Communautés Educatives): <http://quality4children.blogspot.com>
- Ρήγα, Α.-Β. (2005). *Πρόλογος στην ελληνική έκδοση*. Στο J. Caron (Α.-Β. Ρήγα, Σ. Γλύκα & Ζ. Κόλλια, Μετάφρ. - Α.-Β. Ρήγα, Επιμ.), *Ανύπαντρες μητέρες. Γυναικείο κίνημα. Από την υποταγή στην απελευθέρωση*. Αθήνα: Gutenberg, 9-50.
- Rutter M. (1988). *Μεγαλώνοντας σε ίδρυμα: Μηχανισμοί επικινδυνότητας και προστατευτικοί παράγοντες*, (στο Μεγαλώνοντας σε ίδρυμα, Καλλιδικάκη Θ., επιμέλεια έκδοσης), Αθήνα, Ελληνική Εταιρεία Ψυχικής Υγιεινής και Νευροψυχιατρικής του παιδιού.
- Santrock, J. W., & Warshak, R. A. (1979). *Father custody and social development in boys and girls*. Journal of Social Issues. 35, 112-125. Στο Θ. Μπαμπάλη. *Παιδιά μονογονεϊκών οικογενειών: ψυχοκοινωνική προσαρμογή στην οικογένεια και το σχολείο*. Διδακτορική διατριβή του Πανεπιστημίου Αιγαίου.
- Σαραφίδου, Γ. (2000). *Τυπολογία της κοινωνικής συμπεριφοράς παιδιών που ζουν σε ιδρύματα παιδικής προστασίας*. (Ινστιτούτο Κοινωνικής Προστασίας και Αλληλεγγύης της Ελλάδος, Μεταφ.) http://www.coe.int/t/dg3/familypolicy/Source/Rec%282005%295_Greek.pdf
- Singleparent. gr (2014). *Εγώ τελικά θεωρούμαι μονογονέας;* <https://singleparent.gr/enimerosi/nomika-themata/ego-telika-theoroumai-monogoneas>

- Singleparent.gr (2018). *Όλες οι παροχές, τα επιδόματα και τα δικαιώματα του μονογονέα*: <http://singleparent.gr/enimerosi/nomikathemata/paroxes-epidomata-kai-dikaiomata-monogonea>.
- Σιφνιού – Σιφνιού, Π. (2014). Ο προληπτικός ρόλος των Παιδικών Χωριών SO.S. στην εμφάνιση αντικοινωνικής συμπεριφοράς των ανηλίκων. Διδακτορική διατριβή: <https://www.didaktorika.gr/eadd/bitstream/10442/35438/1/35438.pdf>
- Smith, R. M., & Smith, C. W. (1981). Child-rearing and single-parent fathers. *Family Relations*, 30, 411-417. Στο Θ. Μπαμπάλη. *Παιδιά μονογονεϊκών οικογενειών: ψυχοκοινωνική προσαρμογή στην οικογένεια και το σχολείο*. Διδακτορική διατριβή του Πανεπιστημίου Αιγαίου.
- Σύγκριση με μαθητές από πυρηνικές οικογένειες
- Sosa, A.S. (1997). *Involving Hispanic parents in educational activities through collaborative relationships*. *Bilingual Research Journal*, 21(2/3).
- Spyrou, S., Thoma, N., Antoniou, L., Agathokleous, G., Teylor, F., Cohen, S., Crawford, K., Giullari, S., Walker, J., Mouriki, A., Michailidou, M., & Gazon, E. (2007). *Integrating children's perspectives in policy-making to combat poverty and social exclusion experienced by single parent families: a traditional comparative approach*: <http://www.cscs.org.cy/UserFiles/File/very%20final%20report,%20TOC.pdf>
- Stark, E. (2007). *Coercive control: How men entrap women in personal life*. New York: Oxford University Press.
- Stewart, S. (2010). *A phenomenological investigation of student achievement: perceptions of academic success as told by single African American and Hispanic mothers*. Dissertation. Capella University.
- Στογιαννίδου, Αρ. (2006). *Σύνδεση μαθητών και γονέων με το σχολείο*, στο Ι. Μπίμπου – Νάκου & Αρ. Στογιαννίδου (Επιμ.) Πλαίσια συνεργασίας Ψυχολόγων και εκπαιδευτικών για την οικογένεια και το σχολείο (52-94). Αθήνα: Τυπωθήτω Γ.Δαρδανός.
- Συνήγορος του Παιδιού (2015). *Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού*. Στο Κείμενο Αρχών για την Παιδική Προστασία στην Ελλάδα: <https://www.synigoros.gr>
- Συνήγορος του Παιδιού (2012). *Έκθεση προς την Επιτροπή Δικαιωμάτων του Παιδιού του ΟΗΕ*: <http://www.0-18.gr>
- Συνήγορος του Παιδιού (2012). *Έκθεση προς την Επιτροπή Δικαιωμάτων του Παιδιού του ΟΗΕ. Διαπιστώσεις και προτάσεις της ανεξάρτητης αρχής για την εφαρμογή των δικαιωμάτων του παιδιού στην Ελλάδα (Ιούλιος 2003- Δεκέμβριος 2011)*. Και στο <http://www.synigoros.gr/resources/docs/ek8eshpros-thn-epitroph-dikaiomatwn-toy-paidioy-toy-ohe.pdf>
- Συνήγορος του Πολίτη (2012). *Οργάνωση και λειτουργία του θεσμού της αναδοχής ανηλίκων. Κύκλος Δικαιωμάτων του Παιδιού*: <https://www.synigoros.gr/resources/ek8esh-gia-anadoxh-2102012.pdf>
- Σύσταση 5 της Επιτροπής Υπουργών στα κράτη μέλη (2005). *Τα δικαιώματα των παιδιών που ζουν σε ιδρύματα παιδικής προστασίας*. Ινστιτούτο Κοινωνικής Προστασίας και Αλληλεγγύης.
- Teyber, E. (2011). *Τα παιδιά μετά το χωρισμό. Πώς να βοηθήσετε τα παιδιά σας να προσαρμοστούν στη νέα κατάσταση* (Ε. Παπαχρήστου, Μετάφρ. - Μ. Μπανούση, Επιμ.). Αθήνα: Μοντέρνοι Καιροί.
- Thomson, E. H., & Congla, P. A. (1983). *Single parent families: in the main stream of American society*. In D. Eleanor, D. Macklin & R. H. Rubin (Eds.), *Contemporary families and alternative lifestyles - Handbook on research and theory* (pp. 97-124). Beverly Hills - London - New Delhi: Sage Publications. Στο Θ. Μπαμπάλη. *Παιδιά*

- μονογονεϊκών οικογενειών: ψυχοκοινωνική προσαρμογή στην οικογένεια και το σχολείο. Διδακτορική διατριβή του Πανεπιστημίου Αιγαίου.*
- Tizard, B. (1977). *Adoption: A second chance*. London: Open books. Στο Βορριά, Π. (2015). *Υιοθεσία και αναδοχή: Οι συνέπειές τους στην ανάπτυξη των παιδιών*. Φ. Μόττη-Στεφανίδη (Επιμ.). *Ψυχοκοινωνικά θέματα κατά τη σχολική και την εφηβική ηλικία*. Αθήνα: Εστία.
- Triseliotis, J. & Κουσίδου, Τ. (1989). *Η κοινωνική εργασία στην υιοθεσία και αναδοχή*.
- Τσιάκαλος Γ. (1998). *Κοινωνικός Αποκλεισμός: Ορισμοί, Πλαίσιο και Σημασία*. Στο Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η Ελληνική Εμπειρία, Αθήνα: Gutenberg.
- Τσιάκαλος, Γ. (1999). *Ανθρώπινη αξιοπρέπεια, κοινωνικός αποκλεισμός και εκπαίδευση στην Ευρώπη*. Στο Ε. Σπανού (Επιμ.), *Ανθρώπινη αξιοπρέπεια και κοινωνικός αποκλεισμός. Εκπαιδευτική πολιτική στην Ευρώπη* (Ε. Παπαδάκου, Τ. Μπούκη & Γ. Δουράμπεη, Μετάφρ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Τσιάντης, Γ. (2010). *Ψυχική υγεία του παιδιού και της οικογένειας* (τόμος Α'). Αθήνα: Καστανιώτης.
- Triseliotis, J. & Κουσίδου, Τ. (1989). *Η κοινωνική εργασία στην υιοθεσία και στην αναδοχή*. Αθήνα: Κέντρο Βρεφών «Η Μητέρα».
- Φερόνας, Α. (2014). *Ο εξευρωπαϊσμός της κοινωνικής πολιτικής. Θεωρία, μεθοδολογικά προβλήματα και η ελληνική εμπειρία*. Αθήνα: Διώνικος.
- Φερόνας, Α. (2017). Ο κοινωνικός αποκλεισμός στην Ελλάδα της κρίσης. Άρθρο του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, τμήμα κοινωνικής και εκπαιδευτικής πολιτικής: <https://eclass.uop.gr/modules/document/?course=SEP149>
- Φιλίππου Δ. (1993). *Κοινωνική πολιτική για την οικογένεια και το παιδί: Ανάγκη για εναλλακτικές μορφές φροντίδας*, (Στο οικογένεια – Παιδική Προστασία – Κοινωνική Πολιτική, επιμέλεια έκδοσης Αγάθωνος Ε.), Αθήνα, Ινστιτούτο Υγείας Παιδιού.
- United Nations, General Assembly, (24 February 2010). *Guidelines for the Alternative Care of Children A/RES/64/142*. Στο Μπαλούρδος, Δ. & Φρονίμου, Ε. (2011). *Πρόληψη κακοποίησης και παραμέλησης των παιδιών: καλές πρακτικές*. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών – Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής.
- Χατζηδάκη, Α. (2006). *Η εμπλοκή Αλβανών μεταναστών στην εκπαίδευση των παιδιών τους: Μια εμπειρική έρευνα*. Στο Χρ. Γκόβαρης, Ε. Θεοδωροπούλου & Α. Κοντάκος (Επιμ.), *Η παιδαγωγική πρόκληση της πολυπολιτισμικότητας. Ζητήματα θεωρίας και πράξης της διαπολιτισμικής παιδαγωγικής*. Αθήνα : Ατραπός.
- Χατζηχρήστου, Χ. (2009). *Ο χωρισμός των γονέων, το διαζύγιο και τα παιδιά. Η προσαρμογή των παιδιών στη διπυρηνική οικογένεια και στο σχολείο*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ψημμένος, Ι. & Σκαμνάκης, Χ. (2008). *Οικιακή εργασία των μεταναστριών και κοινωνική προστασία: η περίπτωση των γυναικών από την Αλβανία και την Ουκρανία*. Αθήνα: εκδόσεις Παπαζήσης.
- Walther-Thomas, C., Korinek, L., McLaughlin, V., Toler – Williams, B. (2000). *Collaboration for Inclusive Education. Developing Successful Programs*. Boston: Allyn and Bacon.
- Whittaker, J.K. (1979). *Η μεταβαλλόμενη φύση της παιδικής ιδρυματικής προστασίας*. Εκλογή, τ. Δεκ.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι
ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟ ΗΜΙ-ΔΟΜΗΜΕΝΗΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΕΣ
ΑΡΧΗΓΟΥΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

Εκφώνηση

Στο πλαίσιο εκπόνησης της μεταπτυχιακής διπλωματικής μου εργασίας μελετώ τις απόψεις αρχηγών μονογονεϊκών οικογενειών, ελλήνων και μη, σχετικά με τους παράγοντες που τους οδήγησαν να επιλέξουν την εισαγωγή του/των παιδιού/παιδιών τους σε ένα ίδρυμα παιδικής προστασίας, όπως είναι το Χατζηκυριάκειο ίδρυμα, σε θέματα που άπτονται κυρίως των αντικειμενικών δυσκολιών της οικογενειακής, προσωπικής, επαγγελματικής και κοινωνικής τους ζωής, και τα οποία λειτούργησαν καθοριστικά σε αυτήν την επιλογή, αλλά και της σημασίας αυτής της επιλογής για τους ίδιους και τα παιδιά τους. Η συμμετοχή σας στην έρευνα κρίνεται πολύ σημαντική, διότι ως μονογονέας που το/τα παιδί/παιδιά σας ζει σε ίδρυμα παιδικής προστασίας, μπορείτε να βοηθήσετε ώστε να γίνουν γνωστά τα καθημερινά προβλήματα που αντιμετωπίζει ένας γονιός που μεγαλώνει μόνος του το/τα παιδί/παιδιά του, οι όποιες παραλείψεις της πολιτείας, αλλά και η συνεισφορά ή μη του ιδρύματος. Σας διαβεβαιώνω ρητά ότι η ανωνυμία όλων των συμμετεχόντων στην έρευνα θα διασφαλιστεί τόσο κατά τη διάρκεια της επεξεργασίας και της σύνταξης όσο και της δημοσιοποίησης/ παρουσίασης των δεδομένων.

Σας ευχαριστώ που δεχτήκατε να συμμετάσχετε στην έρευνά μου!

A: ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Φύλο:

Ηλικία:

Τόπος καταγωγής:

Εκπαίδευση:

Εργασιακή κατάσταση:

B: ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Οικογενειακή κατάσταση:

Αριθμός τέκνων:

Φύλο παιδιών: Α..... Β..... Γ..... Δ.....

Ηλικία παιδιών: Α..... Β..... Γ..... Δ.....

Πόσα από τα παιδιά φιλοξενούνται στο ίδρυμα;

Ποιο το έτος εισαγωγής τους στο ίδρυμα; Α Β Γ..... Δ

Σε περίπτωση που δεν φιλοξενούνται όλα σε αυτό το ίδρυμα, που ζουν;

.....

Τα παιδιά που βρίσκονται στο ίδρυμα ανήκουν στην κλειστή ή την ανοιχτή περίθαλψη;

Σε περίπτωση που ανήκουν στη δύναμη των παιδιών του κλειστού προγράμματος, υπάρχουν μέρες (Σ/Κ, εορτές) που διαμένουν στην οικογένεια/μαζί σας;

.....

Γ. Η ΑΠΑΡΧΗ ΤΟΥ ΡΟΛΟΥ ΤΗΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΟΤΗΤΑΣ

- Πως ήταν η ζωή σας πριν διαβείτε την πόρτα της μονογονεϊκότητας; (ποια ήταν η σύνθεση της οικογένειας, η επαγγελματική σας κατάσταση, η σχέση σας με την ευρύτερη οικογένεια, η κοινωνική σας ζωή;)
- Μιλήστε μου για τις συνθήκες κάτω από τις οποίες βρεθήκατε να είστε εσείς ο/η αρχηγός μονογονεϊκής οικογενειακής σύνθεσης; (Ήταν συνειδητή ή απόφαση ανάγκης; Ποια τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν μεταξύ του ζευγαριού / μέσα στην οικογένεια; Τι θυμάστε πιο έντονα εκείνη τη περίοδο;)
- Πως βιώσατε στην αρχή την εμπειρία να είστε εσείς ο αποκλειστικός γονέας και κύριος υπεύθυνος στο μέγαλωμα και τη φροντίδα του/των παιδιών σας;
- Πως αντιμετώπισε ο περίγυρός σας (γονείς, λοιποί συγγενείς, φίλοι) την απόφαση ή λύση ανάγκης σας για τη νέα μορφή οικογενειακής ζωής;
- Ποιο το δίκτυο υποστήριξης της κοινότητας και οι προνοιακές παροχές – επιδόματα για τους μονογονείς;

**Δ. ΚΑΘΟΡΙΣΤΙΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΖΩΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΟΦΑΣΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ
ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΤΗΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΣΤΟ ΙΔΡΥΜΑ**

- Ποια ήταν η οικονομική σας κατάσταση στη δεδομένη χρονική περίοδο και ποιες οι συνολικές οικονομικές απαιτήσεις που έπρεπε να καλύπτετε για την οικογένειά σας; (ποιες οι μηνιαίες οικονομικές απολαβές και από πού προέρχονταν; Υπήρχαν χρέη; μπορούσατε να διαθέσετε χρήματα για ψυχαγωγία και εξόδους με το/τα παιδί/παιδιά σας;)
- Ποιες ήταν οι συνθήκες διαβίωσης; (μένατε σε ιδιόκτητη οικία ή ενοικιαζόμενη; ποια η κατάσταση οικίας και η χωρητικότητά της;)
- Υπήρχε επαφή του/των παιδιού/παιδιών σας με τον/την πατέρα/μητέρα (σε περίπτωση που είναι εν ζωή); (έδειξε ενδιαφέρον για επαφή μαζί του/τους; το/τα συναντούσε; βοηθούσε υλικά-χρηματικά για την κάλυψη των αναγκών τους;)
- Είχατε στήριξη (οικονομική, συναισθηματική, βοήθεια με το/τα παιδί/παιδιά) από το ευρύτερο οικογενειακό ή φιλικό περιβάλλον;
- Απευθυνθήκατε σε κάποιον φορέα προκειμένου να ενημερωθείτε σχετικά ή να λάβετε βοήθεια;(αν ναι, ποιοι είναι οι φορείς και ποιες οι παροχές που λάβατε; θεωρείτε ότι οι υποστηρικτικές υπηρεσίες κάλυψαν τις ανάγκες σας; Μείνατε ευχαριστημένος/η;)
- Ποιος ήταν ο σημαντικότερος λόγος που σας οδήγησε στο να ζητήσετε βοήθεια για το παιδί σας από ένα ίδρυμα παιδικής προστασίας;

Ε. ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΣΤΟ ΙΔΡΥΜΑ

- Με ποιόν τρόπο προετοιμάσατε το/τα παιδί/παιδιά σας, ώστε να αποδεχτεί τον αποχωρισμό; (Πως χειριστήκατε τη στάση/αντίδραση του/των παιδιού/παιδιών σας στην αλλαγή αυτή; Ήταν σε θέση να αντιληφθεί τις αντικειμενικές δυσκολίες που συνολικά βιώνατε;)
- Πως ήταν η περίοδος προσαρμογής του/τους στο ίδρυμα; (Ανέπτυξε/αν διαπροσωπικές σχέσεις; Πως ήταν η συμπεριφορά και οι συναισθηματικές εκφράσεις του/τους; Ποια η σχολική του/τους επίδοση; Ποια η συχνότητα επισκέψεών σας; Μένει κάποια διαστήματα μαζί σας;)

**ΣΤ. Η ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΣΤΙΣ ΑΝΑΓΚΕΣ ΤΗΣ
ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ**

- Στο διάστημα παραμονής του/των παιδιού/παιδιών σας στο ίδρυμα σας δόθηκε η ευκαιρία να ξεπεράσετε δυσκολίες της καθημερινότητάς σας; (Έχει σημειωθεί κάποια αλλαγή στην προσωπική σας ζωή, στην εργασιακή σας κατάσταση, στις συνθήκες κατοικίας, στις σχέσεις σας με τους συγγενείς;)
- Είστε ικανοποιημένος/η από τις παροχές που προσφέρει το ίδρυμα στο/στα παιδί/παιδιά σας; *(Πως τις αξιολογείτε αυτές τις παροχές; Συνεισφέρουν ουσιαστικά στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη του παιδιού;)*
- Τι είδους βοήθεια λαμβάνετε από το ίδρυμα, ώστε να αντιμετωπίσετε τα προβλήματά σας; *(Φτάνει αυτή για να αναπληρώσει τυχόν αδυναμίες κρατικών υπηρεσιών;)*
- Θεωρείτε ότι η απόφασή σας για την τοποθέτηση του/των παιδιού/παιδιών σας στο ίδρυμα ήταν σωστή; (Έχετε μετανιώσει; Πιστεύετε ότι έπρεπε να ακολουθήσετε άλλο δρόμο;)

ΕΥΧΑΡΙΣΤΩ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ
ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟ ΗΜΙ-ΔΟΜΗΜΕΝΗΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ
ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΑΛΛΟΔΑΠΟΥΣ ΑΡΧΗΓΟΥΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ
ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ - ΟΜΑΔΑ ΕΛΕΓΧΟΥ

Εκφώνηση

Στο πλαίσιο εκπόνησης της μεταπτυχιακής διπλωματικής μου εργασίας μελετώ τις απόψεις αρχηγών μονογονεϊκών οικογενειών, ελλήνων και μη, σχετικά με τους παράγοντες που τους οδήγησαν να επιλέξουν την εισαγωγή του/των παιδιού/παιδιών τους σε ένα ίδρυμα παιδικής προστασίας, όπως είναι το Χατζηκυριάκειο ίδρυμα, σε θέματα που άπτονται κυρίως των αντικειμενικών δυσκολιών της οικογενειακής, προσωπικής, επαγγελματικής και κοινωνικής τους ζωής, και τα οποία λειτούργησαν καθοριστικά σε αυτήν την επιλογή, αλλά και της σημασίας αυτής της επιλογής για τους ίδιους και τα παιδιά τους. Η συμμετοχή σας στην έρευνα κρίνεται πολύ σημαντική, διότι ως μονογονέας που το/τα παιδί/παιδιά σας ζει σε ίδρυμα παιδικής προστασίας, μπορείτε να βοηθήσετε ώστε να γίνουν γνωστά τα καθημερινά προβλήματα που αντιμετωπίζει ένας γονιός που μεγαλώνει μόνος του το/τα παιδί/παιδιά του, οι όποιες παραλείψεις της πολιτείας, αλλά και η συνεισφορά ή μη του ιδρύματος. Σας διαβεβαιώνω ρητά ότι η ανωνυμία όλων των συμμετεχόντων στην έρευνα θα διασφαλιστεί τόσο κατά τη διάρκεια της επεξεργασίας και της σύνταξης όσο και της δημοσιοποίησης/ παρουσίασης των δεδομένων.

Σας ευχαριστώ που δεχτήκατε να συμμετάσχετε στην έρευνά μου!

A: ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Φύλο:

Ηλικία:

Τόπος καταγωγής:

Τόπος γέννησης:.....

Έτος εγκατάστασης στην Ελλάδα:

Καθεστώς διαμονής στη χώρα:

Εκπαίδευση:

Εργασιακή κατάσταση:

B: ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Οικογενειακή κατάσταση:

Αριθμός τέκνων:

Φύλο παιδιών: Α..... Β..... Γ..... Δ.....

Ηλικία παιδιών: Α..... Β..... Γ..... Δ.....

Πόσα από τα παιδιά φιλοξενούνται στο ίδρυμα;

Ποιο το έτος εισαγωγής τους στο ίδρυμα; Α..... Β..... Γ..... Δ.....

Σε περίπτωση που δεν φιλοξενούνται όλα σε αυτό το ίδρυμα, που ζουν;

.....

Τα παιδιά που βρίσκονται στο ίδρυμα ανήκουν στην κλειστή ή την ανοιχτή
περίθαλψη;

Σε περίπτωση που ανήκουν στη δύναμη των παιδιών του κλειστού προγράμματος,
υπάρχουν μέρες (Σ/Κ, εορτές) που διαμένουν στην οικογένεια/μαζί σας;

.....

Γ. Η ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗ ΝΕΑ ΧΩΡΑ & Η ΑΠΑΡΧΗ ΤΟΥ ΡΟΛΟΥΤΗΣ

ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΟΤΗΤΑΣ

- Μιλήστε μου για τις συνθήκες κάτω από τις οποίες ήρθατε στην Ελλάδα; *(Με ποιους ταξιδέψατε; Πώς ήταν η διαδρομή; Ποιοι ήταν οι λόγοι αυτής της απόφασης, Πώς βιώσατε αυτή την εμπειρία;)*
- Πώς ήταν ο πρώτος καιρός στην Ελλάδα; *(Πού μένατε; Με τι πόρους διαβιούσατε; Υπήρχαν συγγενείς;)*
- Πώς ήταν η ζωή σας πριν διαβείτε την πόρτα της μονογονεϊκότητας; *(Συνέπεσε με τη μετανάστευση; Ποια ήταν η σύνθεση της οικογένειας, η επαγγελματική σας κατάσταση, η σχέση σας με την ευρύτερη οικογένεια, η κοινωνική σας ζωή;)*
- Μιλήστε μου για τις συνθήκες κάτω από τις οποίες βρεθήκατε να είστε εσείς ο/η αρχηγός μονογονεϊκής οικογενειακής σύνθεσης; *(Ήταν συνειδητή ή απόφαση ανάγκης; Ποια τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν μεταξύ του ζευγαριού / μέσα στην οικογένεια; Τι θυμάστε πιο έντονα εκείνη τη περίοδο;)*
- Πως βιώσατε στην αρχή την εμπειρία να είστε εσείς ο αποκλειστικός γονέας και κύριος υπεύθυνος στο μέγαλωμα και τη φροντίδα του/των παιδιών σας;
- Πως αντιμετώπισε ο περίγυρός σας (γονείς, λοιποί συγγενείς, φίλοι) την απόφαση ή λύση ανάγκης σας για τη νέα μορφή οικογενειακής ζωής;

- Ποιο το δίκτυο υποστήριξης της κοινότητας και οι προνοιακές παροχές – επιδόματα για τους μονογονείς;

Δ. ΚΑΘΟΡΙΣΤΙΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΖΩΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΟΦΑΣΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΤΗΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΣΤΟ ΙΔΡΥΜΑ

- Ποια ήταν η οικονομική σας κατάσταση στη δεδομένη χρονική περίοδο και ποιες οι συνολικές οικονομικές απαιτήσεις που έπρεπε να καλύπτετε για την οικογένειά σας; (Ποιες οι μηνιαίες οικονομικές απολαβές και από πού προέρχονταν; Υπήρχαν χρέη; Μπορούσατε να διαθέσετε χρήματα για ψυχαγωγία και εξόδους με το/τα παιδί/παιδιά σας;)
- Ποιες ήταν οι συνθήκες διαβίωσης; (Μένατε σε ιδιόκτητη οικία ή ενοικιαζόμενη; ποια η κατάσταση οικίας και η χωρητικότητά της;)
- Ποιο ήταν το νομικό καθεστώς διαμονής σας στη χώρα; (Επηρέαζε την πρόσβασή σας σε τομείς της ζωής σας – εισόδημα, εργασία, κοινωνική ασφάλιση, υγεία, κοινωνική πρόνοια.;)
- Υπήρχε επαφή του/των παιδιού/παιδιών σας με τον/την πατέρα/μητέρα (σε περίπτωση που είναι εν ζωή); (Εδειξε ενδιαφέρον για επαφή μαζί του/τους; Το/τα συναντούσε; Βοηθούσε υλικά-χρηματικά για την κάλυψη των αναγκών τους;)
- Είχατε στήριξη (οικονομική, συναισθηματική, βοήθεια με το/τα παιδί/παιδιά) από το ευρύτερο οικογενειακό ή φιλικό περιβάλλον;
- Απευθυνθήκατε σε κάποιον φορέα προκειμένου να ενημερωθείτε σχετικά ή να λάβετε βοήθεια; (Αν ναι, ποιοι είναι οι φορείς και ποιες οι παροχές που λάβατε; θεωρείτε ότι οι υποστηρικτικές υπηρεσίες κάλυψαν τις ανάγκες σας; Μείνατε ευχαριστημένος/η;)
- Ποιος ήταν ο σημαντικότερος λόγος όλων που σας οδήγησε στο να ζητήσετε βοήθεια για το παιδί σας από ένα ίδρυμα παιδικής προστασίας;

Ε. ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΣΤΟ ΙΔΡΥΜΑ

- Με ποιόν τρόπο προετοιμάσατε το/τα παιδί/παιδιά σας, ώστε να αποδεχτεί τον αποχωρισμό; (Πως χειριστήκατε τη στάση/αντίδραση του/των παιδιού/παιδιών σας στην αλλαγή αυτή; Ήταν σε θέση να αντιληφθεί τις αντικειμενικές δυσκολίες που συνολικά βιώνατε;)

- Πως ήταν η περίοδος προσαρμογής του/τους στο ίδρυμα; *(Ανέπτυξε/αν διαπροσωπικές σχέσεις; Πως ήταν η συμπεριφορά και οι συναισθηματικές εκφράσεις του/τους; Ποια η σχολική του/τους επίδοση; Ποια η συχνότητα επισκέψεών σας; Μένει κάποια διαστήματα μαζί σας;)*

ΣΤ. Η ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΣΤΙΣ ΑΝΑΓΚΕΣ ΤΗΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

- Στο διάστημα παραμονής του/των παιδιού/παιδιών σας στο ίδρυμα σάς δόθηκε η ευκαιρία να ξεπεράσετε δυσκολίες της καθημερινότητάς σας; *(Έχει σημειωθεί κάποια αλλαγή στην προσωπική σας ζωή, στην εργασιακή σας κατάσταση, στις συνθήκες κατοικίας, στις σχέσεις σας με τους συγγενείς;)*
- Είστε ικανοποιημένος/η από τις παροχές που προσφέρει το ίδρυμα στο/στα παιδί/παιδιά σας; *(Πως τις αξιολογείτε αυτές τις παροχές; Συνεισφέρουν ουσιαστικά στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη του παιδιού;)*
- Τι είδους βοήθεια λαμβάνετε από το ίδρυμα, ώστε να αντιμετωπίσετε τα προβλήματά σας; *(Φτάνει αυτή για να αναπληρώσει τυχόν αδυναμίες κρατικών υπηρεσιών;)*
- Θεωρείτε ότι η απόφασή σας για την τοποθέτηση του/των παιδιού/παιδιών σας στο ίδρυμα ήταν σωστή; *(Έχετε μετανιώσει; Πιστεύετε ότι έπρεπε να ακολουθήσετε άλλο δρόμο;)*

ΕΥΧΑΡΙΣΤΩ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ



ΕΝΤΥΠΟ ΣΥΓΚΑΤΑΘΕΣΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ ΣΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Υπογράφοντας αυτό το έγγραφο σημαίνει ότι σας εξηγήθηκε η ερευνητική μελέτη και ο σκοπός της, η διασφάλιση της ανωνυμίας σας ως συμμετέχων στην έρευνα κατά τη διάρκεια της επεξεργασίας και της σύνταξης όσο και της δημοσιοποίησης/ παρουσίας των δεδομένων, καθώς και η ηχογράφιση της συνέντευξης για λόγους διευκόλυνσης του ερευνητή στη διαδικασία επεξεργασίας των δεδομένων της συνέντευξης. Εάν υπογράψετε αυτό το έντυπο σημαίνει ότι συμφωνείτε να συμμετάσχετε στη μελέτη.

Συγκατάθεση συμμετέχοντος

■

_____ (ΜΜ/ΗΗ/ΕΤΟΣ)

_____ Υπογραφή του ενήλικα συμμετέχοντα